

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ **SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

ISSN 1301-5265 • CİLT 15 - SAYI 28 ARALIK 2012

<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi>

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

ISSN1301-5265

Cilt: 15 - Sayı: 28, Aralık 2012

Volume : 15 - Number : 28, December 2012

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Yard. Doç. Dr. Murat DOĞDUBAY

YARDIMCI EDİTÖRLER

Yard. Doç. Dr. Murat DOĞDUBAY
Yard. Doç.Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Yard.Doç.Dr. Ahmet KÖROĞLU

YAYIN KURULU

Doç.Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI
Prof.Dr. Cevdet AVCIKURT
Prof.Dr. Edip ÖRÜCÜ
Prof.Dr. Tamer BOLAT
Prof.Dr. Serap PALAZ
Prof.Dr. Abdullah SOYKAN
Prof.Dr. Hakan ÇETİNTAŞ
Doç.Dr. Mehmet NARLI
Doç.Dr. Şenol ÇELİK
Doç.Dr. Kadir CANATAN
Doç.Dr. Ertan ÖRGEN
Doç.Dr. Şakir SAKARYA
Yard.Doç.Dr. Murat DOĞDUBAY
Yard.Doç.Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

Dergimizin ana hedefi; bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, nitelikli ve özgün çalışmaları titizlikle değerlendirerek, düzenli aralıklarla yayımlanan ve sosyal bilimler alanında tercih edilen öncelikli dergiler arasında yer almaktır.

Dergiye gönderilen yazılar, derginin yazım kurallarına uygun biçimde hazırlanmalı ve değerlendirme sürecine girmek üzere [http:// sbe.balikesir.edu.tr/dergi](http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi) adresine gönderilmelidir.

İLETİŞİM

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Çağış Kampüsü
Balıkesir / TÜRKİYE
<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi>
sbedergi@balikesir.edu.tr
Tel: 0 266 612 1407 /1401 / 1405

Balıkesir Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi aşağıdaki veri tabanları tarafından taranmaktadır:

- DOAJ Directory of Open Access Journal
- MLA Modern Language Association
- Ebscohost
- Index Copernicus
- Türk Eğitim İndeksi
- Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

© Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan yazılardaki görüş ve düşüncelerden yazarları sorumludur. Derginin her hakkı saklıdır. Dergide yayımlanan yazılar, kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER

Prof.Dr. Rıza ARSLAN	Balıkesir Üniversitesi
Prof.Dr. Orhan BATMAN	Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa ÇELİKTEN	Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. Meral ÇİLELİ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Abdullah KÖSE	Balıkesir Üniversitesi
Prof.Dr. Reşat PEKER	Uludağ Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof.Dr. Hakan YİĞİTBAŞIOĞLU	Ankara Üniversitesi
Doç.Dr. Yusuf CERİT	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç.Dr. Şenol ÇELİK	Balıkesir Üniversitesi
Doç.Dr. Vehbi GÜNAY	Ege Üniversitesi
Doç.Dr. Dilek İNAN	Balıkesir Üniversitesi
Doç.Dr. Serap NAZLI	Ankara Üniversitesi
Doç.Dr. Gökhan ORHAN	Balıkesir Üniversitesi
Doç.Dr. Cansevil TEBİŞ	Balıkesir Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Deniz Beste ÇEVİK	Balıkesir Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Oğuzhan İLBAN	Balıkesir Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Hakan ÖNAL	Balıkesir Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Fatih YAVUZ	Balıkesir Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Bilal YILDIRIM	Balıkesir Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

› Editörlerden.....	XI
---------------------	----

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

› Bilecik'te İklim Elemanlarının Hava Kirliliği Üzerine Etkisi	3
Serpil MENTEŞE	
Şermin TAĞIL	

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

› Çalgısal Belleğin Geliştirilmesinde Zihinsel Hazırlık Çalışmalarının Rolü	19
Gülşah SEVER	
Şeyda ÇILDEN	
› Lider Üye Etkileşimi İle Öğretmenlerin Performansları Arasındaki İlişki	33
Yusuf CERİT	
› Yapılandırmacı Odaklı Öğretim Tasarımı Modeli Örneği.....	47
Hasan Hüseyin ÖZKAN	
› Syntactical Problems in The Linguistics Studies of Selman Riza.....	67
Xheladin ZYMBERAJ	

CONTENTS

› **From Editors** XI

DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

› **The Effect of Climate Elements on Air Pollution in Bilecik**4
Serpil MENTEŞE
Şermin TAĞIL

DEPARTMENT OF EDUCATION SCIENCES

› **The Role Of Mental Practice For Developing Instrumental Memory** ...20
Gülşah SEVER
Şeyda ÇILDEN

› **The Relationship Between Leader-Member Exchange And
Classroom Teachers' Performance**.....33
Yusuf CERİT

› **Constructivist-Centered Instructional Model Sample**48
Hasan Hüseyin ÖZKAN

› **Syntactical Problems In The Linguistics Studies Of Selman Riza**69
Xheladin ZYMBERAJ

İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI

- › **İlköğretim Okullarının Fiziksel Yapılarının Eğitim ve Öğretim Açısından Değerlendirilmesi**.....77
Ahmet YILMAZ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

- › **Küresel ve Ulusal Boyutları Bulunan Kentsel Yoksulluğu Azaltmada Yerel Yönetimler Çare Olabilir mi?: Türkiye'deki Düzenlemeler, Dinamikler ve Değişkenler** 111
Hüseyin ÖZGÜR
Zuhal Önez ÇETİN

TARİH ANABİLİM DALI

- › **Evlia Çelebi'nin, Sultan IV. Mehmed İle Birlikte Katıldığı Bursa ve Çanakkale Boğazı Gezisi**.....139
Şenol ÇELİK
- › **Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)**199
Osman KÖSE

TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE OTELCİLİK ANABİLİM DALI

- › **Termal Konaklama İşletmelerinde Müşteri Memnuniyetine Etki Eden Unsurlar “Gönen Kaplıcaları Örneği”**223
Yusuf AYMANKUY
Volkan AKGÜL
Cansen CAN AKGÜL

DEPARTMENT OF PRIMARY SCHOOL

- › **The Evaluation Of The Primary Schools' Physical Structure In Terms Of Education**..... 79
Ahmet YILMAZ

DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION

- › **Can Local Administrations be Remedy at Urban Poverty Alleviation Having Global and National Dimensions?: Regulations, Dynamics, and Variables in Turkey**..... 112
Hüseyin ÖZGÜR
Zuhal Önez ÇETİN

DEPARTMENT OF HISTORY

- › **Evlıya Çelebi's Bursa and the Dardanelles Trip with Sultan Mehmed IV**..... 139
Şenol ÇELİK
- › **Russia's Rendezvous with the Black Sea: The Istanbul Treaty (13 July 1700)**..... 199
Osman KÖSE

DEPARTMENT OF TOURISM AND HOTEL MANAGEMENT

- › **Factors Effecting Customer Satisfaction in Thermal Accommodation Facilities "Example of Gönen Thermal Hotels"**..... 224
Yusuf AYMANKUY
Volkan AKGÜL
Cansen CAN AKGÜL

- › **Türk Turizm Sektöründe İstihdamın Temel Özelliklerinin ve Sorunlarının Ücretli Çalışanlar Açısından Coğrafi Bölgelere Göre Analizi**241
İsmet KAYA

YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

- › **Bir Techirin (ya da Soykırımın?) Dallanması: The Bastard Of Istanbul**261
L. Filiz ÖZBAŞ

KİTAP TANITIMI

- › **Yeni Medya Üzerine: Kavramlar, Yaklaşımlar, Uygulamalar**271
Yeşim ÇELİK
- › **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yazım ve Yayın Kuralları**277

**Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Hakemli Bir Dergidir.**

- › **Analysis of the Problems and Basic Characteristics of Employment in the Turkish Tourism Sector by Geographic Regionsin Terms of Paid Employees**.....242
İsmet KAYA

DEPARTMENT OF FOREIGN LANGUAGES EDUCATION

- › **Ramifications of a Deportation (or Genocide?): The Bastard of Istanbul**.....262
L. Filiz ÖZBAŞ

BOOK REVIEW

- › **On The New Media: Concepts And Approaches, Applications**.....271
Yeşim ÇELİK

**The Journal of Social Sciences Institute
is a Peer Reviewed Journal**

28. Sayı İçin Editörlerden,

2012 yılı, Balıkesir Üniversitesi'nin yirminci kuruluş yıldönümü olarak ön plana çıkmaktadır. Yirminci kuruluş yılındaki Balıkesir Üniversitesi, ülkemizin gelişmişlik düzeyinin ve yaşam kalitesinin artmasına katkı sağlama ve toplumsal değerlere bağlı, insan haklarına saygılı, bilgi ve teknoloji üreten, Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı bireyler yetiştirme misyonu paralelinde yoluna devam etmektedir. Bunun yanında; uluslararası standartlarda eğitim - öğretim kalitesine ulaşmış, bilimsel üretimi ve üniversite - kent - sanayi işbirliğini sağlamış, tercih edilen bir üniversite olmak vizyonu da Balıkesir Üniversitesi'nin şekillenmesinde en etkili faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu gelişmeler ışığında; önceki sayılarda da olduğu gibi; sosyal bilimlerde yaşanan gelişme, yenilik ve değişimlerin takibi, disiplinler arası etkileşimlerin işbirliğine dönüştürülmesi ve böylece sosyal bilimlere yeni katkılar sağlanması hedeflenmiştir. Söz konusu hedef paralelinde; bu sayımızda ve dergimizin bugünlere gelmesinde bizlere yardımcı olan sayın hakemlerimizin işbirlikleri ve desteklerini belirtmek gerekir. Yoğunluklarına rağmen ve beklenti içinde olmaksızın hakemlerimizin değerlendirme, öneri ve uyarılarının, derginin geliştirilmesinde faydalı olacağını biliyor ve kendilerine tekrar teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Sosyal bilimler alanında çıkan yayınların bilim dünyasına kazandırmış olduğu katkıyı arttırmayı hedefleyen dergimizin bu sayısında yedi ayrı anabilim dalından toplam on iki adet makale ve bir kitap tanıtımı yer almaktadır. Çalışmalar, alfabetik sırayla sıralanmış olan anabilim dalı başlıkları altında yayımlanmıştır.

Yapılan çalışmalarda; **Coğrafya Anabilim Dalı** başlığı altındaki tek çalışmada; hava kirliliği konsantrasyonları ile meteorolojik faktörler arasındaki yakın ilişki irdelenerek iklim elemanlarının hava kirliliği üzerine etkisi incelenmiştir.

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı başlığı altındaki dört çalışmanın ilkinde; uygulanan zihinsel ve video ile zihinsel eğitimin; keman eğitimi alan öğrencilerin çalgısal bellek düzeyleri üzerinde anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığının

incelenmesi hedeflenmiştir. Aynı başlık altındaki ikinci çalışmada; lider-üye etkileşimi ile sınıf öğretmenlerinin performansları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Eğitim Bilimleri'nin üçüncü çalışmasında, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı ele alınmış ve yapılandırmacı yaklaşımda; öğrenme süreci, yapılandırmacılık yaklaşımına göre öğretmen ve öğrenci rollerinin açıklanması hedeflenmiştir. Son çalışma ise; İngilizce yazım dili ile kaleme alınmış ve dilbilimini kendi içerisinde değil, diğer disiplinlerle ve bilimlerle ilişkilendirerek araştıran Arnavut bilim adamı Prof. Selman Rıza'nın çalışmaları incelenmiştir.

İlköğretim Anabilim Dalı başlığı altında gerçekleştirilen tek çalışmada; ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının (okul binası ve bina dışı/bahçesi) eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun 4-8. sınıf öğrencilerin görüşlerine göre değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı başlığı altında gerçekleştirilen çalışmada; kapitalist yapının mantıksal döngüsünde, sosyo-ekonomik yapısı dönüşüme uğrayan dünyada yerel yönetimlerin; devletin yeniden ölçeklendirilmesi (yapılandırılması) sürecinde yoksullukla mücadelede ortaya çıkışının altını çizmek, kentsel yoksulluğun kötüleşen eğilimini ortaya koymak, bu çerçevede yerel yönetimlerin kritik rol ve sorumluluklarıyla kesişen noktaları belirlemek ve Türkiye'de yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele sürecinde şu andaki durumları yürürlükteki 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu çerçevesinde kurumsal sorumluluklar boyutunda incelemek amaçları ön plana çıkarılmıştır.

Tarih Anabilim Dalı başlığı altındaki iki çalışmanın ilkinde; Evliya Çelebi'nin, Sultan IV. Mehmed ile birlikte katıldığı Bursa ve Çanakkale Boğazı gezisi incelenmiştir. İkinci çalışmada ise; Osmanlı Devleti'nin Avusturya, Lehistan ve Venedik'le imzaladığı antlaşmalardan sonra, Rusya ile imzalamış olduğu 1700 İstanbul Antlaşması ele alınmıştır.

İki çalışmadan oluşan **Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı** başlığı altındaki ilk çalışma; termal konaklama işletmelerinde konaklayan müşterilerin, aldıkları hizmetlerden memnun olup olmadığını ortaya çıkararak, turistik ürünleri oluşturan unsurlardan, aldıkları hizmetlere yönelik, müşteri memnuniyeti düzeylerini belirlemek amacıyla taşınmaktadır. Aynı çalışma ayrıca; termal konaklama işletmelerinde kalan müşterilerin demografik özelliklerine göre müşteri memnuniyeti boyutlarının, farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla da kaleme alınmıştır. İkinci çalışmada ise; İngilizce yazım dili kullanılmış ve Türk turizm sektöründe ücretli istihdamının özelliklerini ve problemlerini coğrafi bölgelere göre kıyaslamalı bir şekilde ortaya koymak ve analiz etmek amaçlanmıştır.

Dergimizin bu sayısının son anabilim dalı; **Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı**'dır. Bu başlık altındaki çalışmada; Elif Şafak'ın *The Bastard of Istanbul* adlı romanındaki anlam katmanlarının ve yazarın 1905 olayları karşısındaki tutumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada da yazım dili olarak İngilizce tercih edilmiştir.

Kitap Tanıtımının yapıldığı son bölümde; yeni medya platformları farklı toplulukların ve görüşlerin medyada temsili, tahakküm ve karşı tahakküm süreci, izleyicinin üretimi, iletişim eğitimi, reklamcılık ve halkla ilişkiler uygulamaları ekseninde analiz edildiği, Manuel Castells, Jessie Daniels, Ahmet El Gody, Matthew Lombard, Jennifer Synder Duch, Fernando Bermejo, Donald K. Wright, Michelle D. Hinson ve Mia Moody'nin yeni medya alanındaki çalışmalarının yer aldığı ve "Yeni Medya Üzerine: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Uygulamalar" başlığı altındaki kitap incelenmiştir.

Bu sayıda da dergimizin yazar, konu ve disiplin bakımından çeşit zenginliğine sahip olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu çok disiplinli yapının getirdiği çeşitlilik ve akademik duruş nedeniyle; dergimiz DOAJ, EBSCO, MLA, Indexs, Asos Index ve Sociological Abstract, dizinleri tarafından taranırılık devam edegelmektedir. Dergimizin bundan sonraki sayılarına kendi çalışmalarını göndermek isteyen sosyal bilimcilerin, dergimizin web sayfası yoluyla çalışmalarını tarafımıza ulaştırabileceklerini de hatırlatmak isteriz.

Sonuç olarak; öncelikle dergimizin bugünkü halini almasında emeği geçen ve önceki sayılarımızın yayımlanmasından elde ettikleri bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaşan öğretim üyesi arkadaşlarımıza ve hocalarımıza tekrar tekrar teşekkürü borç biliriz. Dergimizin bu sayısının da sosyal bilimlere pozitif katkı ve yeni bakış açılarını kazandırmasını ümit eder, nice yeni sayılarda buluşmak dileğiyle saygılarımızı sunarız.

Doç.Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI

Prof.Dr. Cevdet AVCIKURT

Dergi Editörleri

Coğrafya

Anabilim Dalı

Department of
Geography

BİLECİK'TE İKLİM ELEMANLARININ HAVA KİRLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ

Serpil MENTEŞE^[*]

Şermin TAĞIL^[**]

ÖZ

Hava kirliliği konsantrasyonları ile meteorolojik faktörler arasında yakın bir ilişki olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı, 2008-2010 döneminde SO₂ ve PM₁₀ düzeyleri üzerine iklim elemanlarının etkisinin ortaya konmasıdır. Bu kapsamda belirlenen araştırma soruları: i. Bilecik ilinde hava kirliliği parametrelerinden SO₂ ve PM₁₀ nin zamansal (aylık, yıllık, mevsimlik) değişimi nasıldır? ; ii. Bilecik ilinde iklim koşullarının (hava sıcaklığı, rüzgâr hızı, nem ve basınç) hava kirliliği parametreleri (SO₂ ve PM₁₀) üzerinde etkisi var mıdır? Bu amaçla Bilecik kentinin 2008-2010 dönemine ait günlük hava kirliliği (SO₂ ve PM₁₀) ve meteorolojik faktörlerden hava sıcaklığı, rüzgâr hızı, bağıl nem ve basınç verileri kullanılmıştır. Hava kirliliğine neden olan elemanlar ile incelenen meteorolojik faktörler arasındaki ilişki istatistikî yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Çoklu doğrusal regresyon ve korelasyon analizleri ile elde edilen sonuçlara göre, SO₂ ve PM₁₀ seviyeleri ile meteorolojik faktörler arasındaki ilişki orta ve zayıf düzeyde bulunmuştur. Her iki hava kirliliği parametresinin de incelenen yıllar arasında azaldığı tespit edilmiştir. Bu azalmaya rağmen PM₁₀ 'nin uzun dönemlik sınır değerlerin (UVS) üzerinde seyrettiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hava Kirliliği, Korelasyon Analizi, İklim elemanları, Bilecik, PM10, Regresyon Analizi, SO2

^[*] Arş.Gör. Bilecik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

^[**] Doç.Dr. Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

The Effect of Climate Elements on Air Pollution in Bilecik

ABSTRACT

It is known that, in general, the air pollution concentrations have a close relationship with meteorological factors. The purpose of this study, examine the effect of meteorological factors on the daily SO_2 and PM_{10} levels for the period 2008-2010. In this context identified research questions i. What is the temporal variation (monthly, annual, seasonal) of SO_2 and PM_{10} from air pollution parameters in the Bilecik province? ii. Is there climatic conditions (air temperature, wind speed, humidity and pressure) impact on air quality parameters (SO_2 and PM_{10})? To answer these research questions, daily air pollution data (SO_2 and PM_{10}) and meteorological conditions (air temperature, wind speed, humidity, pressure) data for the period 2008-2010 were analyzed. The relationship between elements that cause air pollution with climatic elements such as temperature, wind speed, humidity and pressure, was analyzed using statistical methods. According to the results obtained through multiple linear regression analysis, for some months there is a moderate and weak level of relation between the SO_2 and PM_{10} levels and the meteorological factors city. Both air pollution parameters were declined during the study periods. This is despite the decrease was determined still above in the long-term limit values of PM_{10} .

Keywords: Air Pollution, Climate elements, Correlation Analysis, Bilecik, PM10, Regression Analysis, SO_2

1. GİRİŞ

Havanın kirlenmesi, insan ve çevreye zarar verecek miktardaki kirleticilerin atmosfere karışması olarak tanımlanabilir (Yazıcı, 2010). Havanın doğal bileşimini değiştirip, kirli hava özelliği kazandıran kirleticilerden kükürt dioksit (SO_2) ve partikül madde (PM) ölçülmesi, kirlilik düzeyine karar verebilmede Dünya Sağlık Örgütü tarafından yeterli bulunmuş ve her ülkede ölçülmesi önerilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye Hava Kalitesini Kontrol Yönetmeliği (HKKY), hava kirliliğinin başladığı düzeyi tanımlayan standartlar ile kirleticilere yönelik hedef sınır değerler belirlemiştir (Doğan ve Kitapçioğlu, 2007). Türkiye’de hava kirliliği ilk kez 1960’lı yıllarda izlenmeye başlanmıştır (Çiçek, Türkoğlu ve Gürgen, 2004). Türkiye genelinde hava kirleticisi parametrelerinden SO_2 ve PM_{10} düzeyleri izlenmektedir. Diğer kirleticilerin düzeyi ise ülke

genelinde bilinmemektedir. SO₂ kirliliği; kükürt içeren fosil yakıtların yanması ile şehirselleşimde ve bazı endüstriyel süreçlerin sonucunda bacalardan atılan kirleticilerden; PM kirliliği ise yoğunlukla sanayi bölgelerinden, kısmen de şehirselleşimde fosil yakıtlardan oluşmaktadır (Bayram, 2005).

Hava kirliliği sorunu bölgelerin sahip olduğu coğrafik, demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla hava kirliliğinin birincil kaynak alanlarından biri, fosil yakıtların kullanımı nedeniyle kentlerdir. Kentlerin hem fazla nüfusu barındırdığı, hem de göçlerle nüfusunun arttığı dikkate alınır, gün geçtikçe daha fazla bireyin hava kirliliğinden etkilenir hale gelmesi beklenmektedir (Tağil, 2007).

Beşeri faktörler, kirletici emisyon oranlarını ve kaynağını belirlerken; bölgelerin iklimi ve topoğrafyası kirliliğin atmosferde dağılımını etkilemektedir (İlten ve Selici 2008). Bu nedenle son yıllarda şehirlerdeki hava kalitesi ile meteorolojik koşullar arasındaki ilişki araştırmalara konu olmuştur (Keser, 2002). İklim koşullarının yılın büyük bir bölümünde elverişsiz şartlar göstermesi, topografik özelliklerin uygun olmaması ve beşeri coğrafya etmenleri hava kalitesi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Kopar ve Zengin, 2009). Geçmişte büyük kentlerin sorunu olan hava kirliliği problemi büyük kentlerde fosil yakıtlar yerine doğalgaz kullanımına geçilmesi ile önemli derecede azalmıştır. Fosil yakıtların kullanıldığı küçük şehirlerde ise kirlilik artmıştır. Kentlerin kuruldukları alanların topografik ve iklimik özellikleri dikkate alınmadan kurulan yerleşmeler var olan hava kirliliğini daha da artırmaktadır (Hacısalıhoğlu, 1994, Çukur, Gündüzoğlu ve Aşkın, 2006; İbret ve Aydınöz, 2009).

Literatürde meteorolojik parametrelerin SO₂ ve PM₁₀ konsantrasyonları üzerindeki etkisini belirleyen çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda PM₁₀ ve SO₂ seviyesi ile meteorolojik koşullar arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir (Çuhadaroğlu ve Demirci, 1997; Eğri, 1997; Sungur ve Gönençgil, 1997; Bouhamra ve Abdul-Wahab, 1999; Özdalyan, Çelik ve Kadı, 2001; Çiçek vd., 2004; Giri, Krishna Murthy and Adhikary, 2008; İlten ve Selici, 2008; Verma ve Desai, 2008; İçağa ve Sabah 2009; Ilıc, Dragana, Nenad ve Dejan, 2010). Çalışmalarda farklı analiz yöntemleri kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkiler ölçülmüştür.

Doğal gaz kullanımına geçilmesiyle büyük kentlerde hava kirliliğinde nispeten bir gerileme olmasına rağmen, halen ciddi bir sorun olarak görülmektedir (Bayram vd., 2006). Birçok kentte hala hava kirliliği ve diğer faktörler arasındaki ilişkinin tespiti yapılmamıştır. Bu çalışmada fiziki coğrafya faktörlerinden biri olan iklim verilerinin hava kirliliği üzerindeki rolü Bilecik kenti örneği üzerinde

araştırılmıştır. Bu çalışmanın amacı, 2008-2010 dönemlerine ait günlük SO_2 ve PM_{10} düzeyleri üzerine seçilmiş bazı iklim elemanlarının (hava sıcaklığı, rüzgâr hızı, basınç ve nem) etkisini istatistikî yöntemlerle incelemektir. Bu kapsamda belirlenen araştırma soruları:

- Bilecik'te hava kirliliği parametrelerinden SO_2 ve PM_{10} 'nin zamansal (aylık, yıllık, mevsimlik) değişimi nasıldır?
- Bilecik'te iklim koşullarının (hava sıcaklığı, rüzgâr hızı, nem ve basınç) SO_2 ve PM_{10} üzerinde belirleyici etkisi var mıdır?

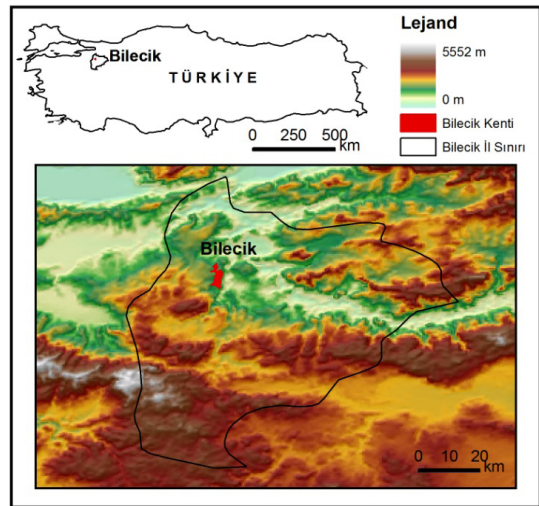
2. MALZEME VE YÖNTEM

2.1. Çalışma Alanı:

Araştırma alanı Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde yer alan Bilecik şehrini kapsamaktadır. Sakarya Nehri, Bilecik ili'nin en önemli akarsuyu olup kuzey-güney yönünde akarak şehri doğu-batı olmak üzere iki parçaya ayırır. Bilecik şehir merkezi, Sakarya Nehri'nin güneybatısında kurulmuştur ve bu ırmağa dökülen Karasu deresi vadisi içerisinde kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmaktadır (Şekil 1). Deniz seviyesinden yüksekliği 500 m'dir. Karasuyun oluşturduğu Karasu boğazı çalışma alanının içinde bulunduğu depresyonu, kuzey-kuzeydoğudan Sakarya havzasına bağlamaktadır.

Bilecik Meteoroloji İstasyonu Müdürlüğü'nden alınan 1975-2010 yılları verilerine göre; Bilecik Şehri'nde ortalama sıcaklık değeri $12,3^{\circ}C$ dir, en sıcak ay (temmuz) sıcaklık ortalaması $28,4^{\circ}C$, hava kirliliğinin yaşandığı kış şartlarında, yıllık en soğuk ay (Ocak) sıcaklık ortalaması $-0,3^{\circ}C$ dir. Çalışma sahasında yıllık ortalama yağışlar toplam 442,9 mm dir. Bilecik'te batı ve kuzeybatı rüzgârları etkindir. Ortalama rüzgâr hızı 3,4 m/sn dir.

Bilecik şehrinin nüfusunda çeşitli dönemlerde artış ve azalmalar yaşanmıştır. 1935-2010 dönemleri arasında Bilecik şehrinin nüfusu sürekli olarak artış

Şekil 1. Çalışma alanının konum haritası.

göstermiştir. 1935 te 24.114 olan ilin toplam nüfusu 2010 yılında 78.258 e yükselmiştir. 2010 yılında 78.258 olan nüfus 2011 yılında 65.459 a gerilemiştir. Bilecik şehrinde 1935 yılından 1985 yılına kadar olan dönemde kırsal nüfus kentsel nüfustan fazladır. 1985 yılından 2011 yılına kadar olan dönemde ise kentsel nüfus, kırsal nüfusu geçmiştir. Bu da Bilecik kentinin göç aldığı bir göstergesidir.

Bilecik ilindeki en önemli endüstri faaliyetler taş ve toprağa dayalı endüstri; gıda, içki ve yem endüstrisi; iplik ve dokuma endüstrisi; kimya, plastik ve kâğıt endüstrisi; metal eşya, makine ve yem endüstrisi ile küçük imalathanelerdir (Özgür, 1990). Bilecik, Türkiye'nin seramik ve porselen merkezi konumundadır. Bilecik'in en önemli ihracat ürününü de mermer oluşturmaktadır.

2.2. Malzeme:

Bilecik kentinin 2008-2010 dönemine ait günlük hava kirliliği verileri (SO_2 ve PM_{10}), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan bilgisayar ortamından elde edilmiştir. 2008-2010 dönemlerindeki meteorolojik koşullara (hava sıcaklığı, rüzgâr hızı, nem ve basınç) ait veriler ise Bilecik Meteoroloji İstasyonu'ndan günlük olarak, bilgisayar ortamında alınmıştır. Günlük meteoroloji ve hava kirliliği kayıtları aylık verilere dönüştürülmüştür.

2.3. Yöntem:

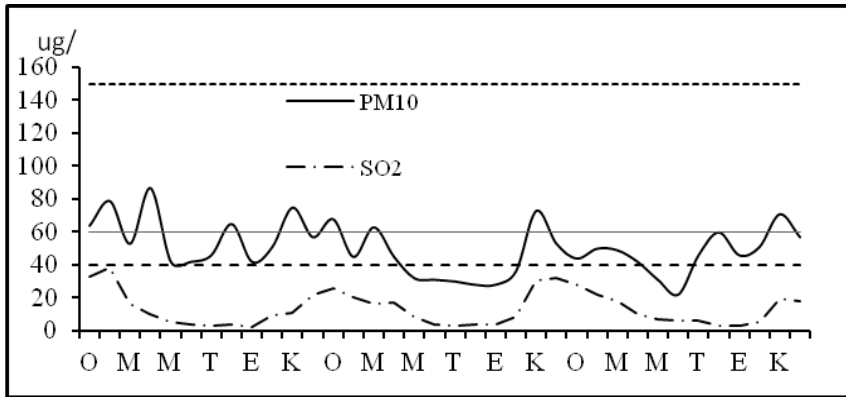
Meteorolojik parametreler (hava sıcaklığı, rüzgâr hızı, basınç, nem) ve hava kirliliği parametreleri (PM_{10} - SO_2) günlük ve aylık olarak toplanmış, betimsel ve kestirisel istatistik teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Analizler yapılırken kirlilik parametreleri (SO_2 - PM_{10}) bağımlı değişken, meteorolojik parametreler (sıcaklık, rüzgâr hızı, bağıl nem) ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişken arasında ilişkinin bulunup bulunmadığı, eğer bir ilişki varsa bu ilişkinin derecesi, çoklu regresyon analizi ve korelasyon analizi ile saçılım grafikleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hava kirliliği parametrelerinin (SO_2 ve PM_{10}) zaman içindeki değişimi incelenirken Türk Hava Kalitesi Kontrol Yönetmeliği (PM_{10} : $150 \mu g/m^3$; SO_2 : $150 \mu g/m^3$), Avrupa Birliği (PM_{10} : $40 \mu g/m^3$; SO_2 : $20 \mu g/m^3$), Dünya Sağlık Örgütü (PM_{10} : $20 \mu g/m^3$; SO_2 : $50 \mu g/m^3$) ve Amerikan Çevre Koruma Ajansı (PM_{10} : $50 \mu g/m^3$; SO_2 : $80 \mu g/m^3$) tarafından belirlenen uzun vadeli sınır değerler ile karşılaştırılmıştır (Çiçek vd., 2004, Doğan ve Kitapçioğlu, 2007; Dünya Sağlık Örgütü [WHO], 2005; Oftedal vd., 2008).

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

PM₁₀ ve SO₂ in 2008-2010 dönemlerine ait aylara ve yıllara göre değişimi Şekil 2 de gösterilmiştir. Uzun yıllık SO₂ ve PM₁₀ değişimi incelendiğinde her iki kirleticinin de azalış eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Bu azalış eğilimi PM₁₀ de %99 güven düzeyinde (r:-0.147; p≤.001) ; SO₂ de ise %95 güven düzeyinde istatistikî olarak anlamlı bulunmuştur (r:-0.076 p≤.05). SO₂'deki düşme, sadece Bilecik'te değil Türkiye genelinde de gözlenmiştir (Tağıl, 2007). Bunun nedeninin yüksek standartlı kömür kullanımı, kömür zenginleştirme ve yakma sistemlerindeki ilerleme olduğu düşünülmektedir (Bayram, 2005). Ayrıca Bilecik ilinde doğalgaz kullanımına geçilmesinin bu azalış üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Yıllık ortalama SO₂ değerleri incelendiğinde hem Avrupa Birliği (SO₂: 20 µg/m³) hem de Dünya Sağlık Örgütü (SO₂: 50 µg/m³) sınır değerlerini hiç geçmediği saptanmıştır. PM₁₀ de ise yıllar itibari ile belirgin bir değişim tespit edilmemiştir (2008: 57 µg/m³; 2009: 44 µg/m³; 2010: 47 µg/m³). Ancak, 2008-2010 rasat döneminde PM₁₀ nin Avrupa Birliği (PM₁₀: 40 µg/m³) ve Dünya Sağlık Örgütü (PM₁₀: 20 µg/m³) sınır değerlerini aştığı tespit edilmiştir.

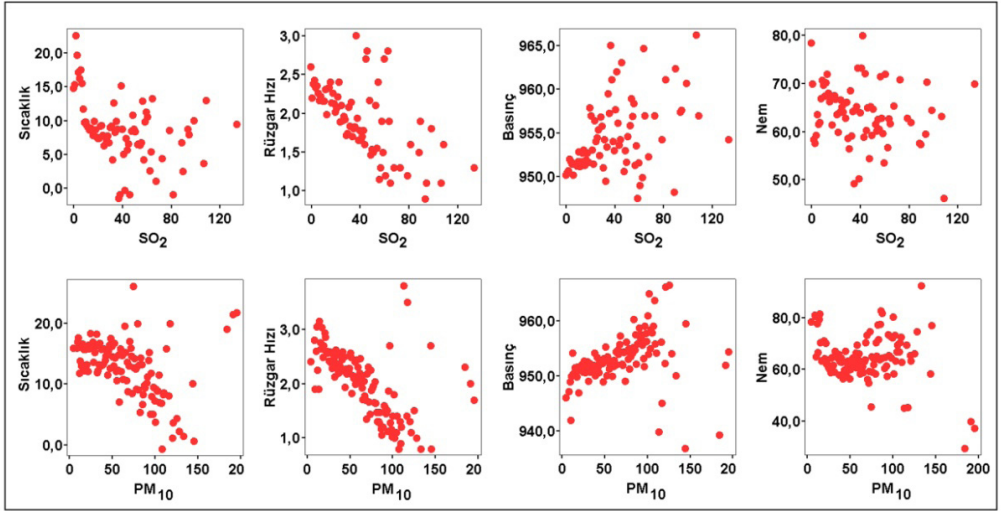

Şekil 2. PM₁₀ ve SO₂'nin aylık ve yıllık değişimi (2008-2010).

Kirleticilerin aylar arasında değişimi incelendiğinde ise Kasım, Aralık, Ocak ve Şubat aylarında belirgin bir artış; Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında ise belirgin bir azalış gözlenmiştir (Şekil 2). Aylara bağlı olarak SO₂ değişimi %99 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur (p≤.001). PM₁₀ değişimi ise %95 güven düzeyinde istatistikî olarak anlamlı bulunmuştur (p=0.040). Daha önce yapılan çalışmalarda da tespit edildiği gibi PM₁₀ ve SO₂ deki artış ve azalışın yaklaşık olarak aynı aylarda olduğu gözlenmiştir (Başar vd., 2005; Bayram, 2005;

Aydın, 2006; Taş, 2006; İbret ve Aydınöz, 2009; Menteşe, 2011). Aylık ortalama PM_{10} değerleri incelendiğinde; Dünya Sağlık Örgütü'nce kabul edilmiş uzun vadeli sınır değer olan $40 \mu g/m^3$ sınır değerini incelenen dönem içinde geçtiği tespit edilmiştir. Sadece 2009 Mayıs-Eylül döneminde söz konusu sınır değeri geçmemiştir (Şekil 2).

Hava kirleticileri (SO_2 ve PM_{10}) ile sıcaklık, rüzgâr hızı, basınç ve bağıl nem arasında ilişki korelasyon ve regresyon analizleri ile tespit edilmiş ve saçılım grafikleri ile ilişkinin yönü gösterilmiştir (Şekil 3). Hem PM_{10} hem de SO_2 ile ortalama sıcaklık, rüzgâr hızı ve basınç arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($p \leq 0.001$; Tablo 1). Nem ile kirleticiler arasında ise %95 güven düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. SO_2 ile ortalama sıcaklık ve rüzgâr hızı arasında negatif; basınç ve nem ile pozitif ilişki belirlenmiştir (Tablo 1). Ortalama sıcaklık, rüzgâr hızı, basınç ve nem değişkenleri ile SO_2 arasında yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki vardır ($p < 0.001$). Ortalama sıcaklık, rüzgâr hızı, basınç ve nem değişkenleri, SO_2 deki toplam varyansın yaklaşık % 59'unu açıklamaktadır (Tablo 2). Yani SO_2 deki değişimin % 41'i ise ele alınmayan değişkenlere bağlıdır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre, yordayıcı değişkenlerin SO_2 üzerindeki göreceli önem sırası; rüzgâr hızı, basınç, ortalama sıcaklık ve nemdir.

Şekil 3. PM_{10} ve SO_2 ile sıcaklık, rüzgâr hızı, basınç ve nem arasındaki ilişkiyi gösteren saçılım grafikleri.

Tablo 1. PM₁₀ ve SO₂ in yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Değişkenler		PM ₁₀	Sıcaklık	Rüzgâr Hızı	Basınç	Nem
PM ₁₀	Pearson r	1	-,181(**)	-,400(**)	,222(**)	,003
	p		,000	,000	,000	,931
Sıcaklık	Pearson r	-,181(**)	1	,135(**)	-,321(**)	-,656(**)
	p	,000		,000	,000	,000
Rüzgâr hızı	Pearson r	-,400(**)	,135(**)	1	-,211(**)	-,167(**)
	p	,000	,000		,000	,000
Basınç	Pearson r	,222(**)	-,321(**)	-,211(**)	1	,085(**)
	p	,000	,000	,000		,005
Nem	Pearson r	,003	-,656(**)	-,167(**)	,085(**)	1
	p	,931	,000	,000	,005	
		SO ₂	Sıcaklık	Rüzgâr Hızı	Basınç	Nem
SO ₂	Pearson r	1	-,424(**)	-,229(**)	,242(**)	,024
	p		,000	,000	,000	,479
Sıcaklık	Pearson r	-,424(**)	1	,135(**)	-,321(**)	-,656(**)
	p	,000		,000	,000	,000
Rüzgâr Hızı	Pearson r	-,229(**)	,135(**)	1	-,211(**)	-,167(**)
	p	,000	,000		,000	,000
Basınç	Pearson r	,242(**)	-,321(**)	-,211(**)	1	,085(**)
	p	,000	,000	,000		,005
Nem	Pearson r	,024	-,656(**)	-,167(**)	,085(**)	1
	p	,479	,000	,000	,005	

(**) Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır

Ortalama sıcaklık, rüzgâr hızı, basınç ve nem değişkenlerine göre PM₁₀ nin açıklanmasına ilişkin analiz sonuçlarına göre; PM₁₀ ile ortalama sıcaklık ve rüzgâr arasında negatif; basınç ve nem ile pozitif ilişki olduğu görülmektedir (Tablo1). Ortalama sıcaklık, rüzgâr hızı, basınç ve nem değişkenleri ile PM₁₀ arasında orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vardır, (R=0,47; p<.001). Ortalama sıcaklık, rüzgâr hızı, basınç ve nem değişkenleri, PM₁₀ deki toplam varyansın yaklaşık % 47 sini açıklamaktadır (Tablo 2). PM₁₀ deki değişimin % 53 ü ise bu çalışmada incelenmeyen farklı bağımsız değişkenlere bağlıdır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre, yordayıcı değişkenlerin PM₁₀ üzerindeki göreceli önem sırası; rüzgâr hızı, basınç, ortalama sıcaklık ve nemdir.

Meteorolojik parametreler ile kirlilik arasındaki ilişkinin aylara bağlı değişimi incelendiğinde anlam düzeyi yüksek ilişkilerin şubat ve mart aylarında kurulduğu görülür (Tablo 2). Her ayda iklim parametrelerinden rüzgâr hızı ile kirleticiler arasında ters orantılı bir ilişki vardır (Tablo 2). Sıcaklık ile kirleticiler arasında belirli bir ilişki saptanamamakta, sıcaklığın arttığı bazı dönemlerde kirlilik oranları düşerken bazı dönemlerde ise yükselmektedir. Örneğin, Mart ayında sıcaklık ile kirlilik parametreleri arasında pozitif ilişki görülmekle birlikte, bu durum sıcaklık

artışı ile değil, rüzgâr hızının düşmesi ile ilgili olmalıdır. Bu, sıcaklık dışındaki diğer parametrelerin de etken olduğunu göstermektedir. Bağıl nemin yüksek olduğu dönemlerde genelde kirleticiler azalmakta düşük olduğu dönemlerde ise artmaktadır. Şubatta, rüzgâr hızı ile bağıl nem, martta ise rüzgâr hızı ile sıcaklığın belirleyici bağımsız değişkenler olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. PM₁₀ ve SO₂'nin aylık regresyon analizi sonuçları.

AYLAR	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	df	F	p	
SO ₂	Ocak	0,60	0,36	0,33	4,00	11,97	0,000
	Şubat	0,74	0,54	0,52	4,00	23,00	0,000
	Mart	0,69	0,47	0,45	4,00	18,47	0,000
	Nisan	0,61	0,37	0,34	4,00	11,90	0,000
	Mayıs	0,61	0,37	0,34	4,00	11,90	0,000
	Haziran	0,51	0,26	0,20	4,00	4,04	0,007
	Temmuz	0,51	0,26	0,20	4,00	4,04	0,007
	Ağustos	0,49	0,24	0,14	4,00	2,33	0,078
	Eylül	0,61	0,37	0,33	4,00	7,76	0,000
	Ekim	0,52	0,27	0,20	4,00	4,16	0,006
	Kasım	0,64	0,41	0,38	4,00	13,43	0,000
Aralık	0,53	0,28	0,24	4,00	8,34	0,000	
Toplam	0,59	0,35	0,35	4,00	113,17	0,000	
PM	Ocak	0,58	0,34	0,30	4,00	10,53	0,000
	Şubat	0,85	0,71	0,70	4,00	44,36	0,000
	Mart	0,85	0,71	0,70	4,00	44,36	0,000
	Nisan	0,55	0,30	0,26	4,00	7,16	0,000
	Mayıs	0,55	0,30	0,26	4,00	7,16	0,000
	Haziran	0,52	0,27	0,23	4,00	6,46	0,000
	Temmuz	0,52	0,27	0,23	4,00	6,46	0,000
	Ağustos	0,80	0,64	0,62	4,00	32,64	0,000
	Eylül	0,55	0,31	0,27	4,00	8,58	0,000
	Ekim	0,62	0,38	0,35	4,00	12,19	0,000
	Kasım	0,70	0,49	0,46	4,00	19,26	0,000
Aralık	0,70	0,49	0,46	4,00	19,26	0,000	
Toplam	0,47	0,22	0,22	4,00	71,03	0,000	

Artan sıcaklık, rüzgâr hızında değişkenliğe ve dolayısı ile kirleticilerin yoğunlaşmasını engellediğinden hava kirliliğinin etkisinin azalmasına neden olmuştur (Banerjee, Singh ve Srivastava, 2011). Şöyle ki yapılan korelasyon analizi göstermektedir ki, sıcaklık ile diğer bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişki vardır ($p \leq 0,001$; Tablo 3). Sıcaklık arttıkça rüzgâr hızı artmakta, basınç düşmekte ve nem de azalmaktadır. Çalışma alanında rüzgâr hızı arttıkça kirletici konsantrasyonu belirgin şekilde azalmıştır. Yapılan incelemeler göstermektedir ki, rüzgâr

hızının düşük olduğu dönemlerde UVS değerlerinin üzerinde olan kirletici konsantrasyonu, rüzgâr hızının artması ile belirgin şekilde azalmakta ve UVS değerlerinin altında kalmaktadır. Bulgular, rüzgâr hızının düşmesinin kirleticilerin dağılımını engellediğinin ve bu nedenle hava kirliliğinin arttığına bir göstergesidir. Yine yüksek basınç şartları hava kirliliğinin artmasına neden olmuştur. Basınç ile sıcaklık ve rüzgâr hızı arasında negatif, nem ile ise pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Diğer bir deyişle, yüksek basınç şartları çevreden havanın bölgeye girmesini engellemekte ve dolayısı ile kirletici konsantrasyonunu artırmaktadır. Bağlı nem aylık ortalama kış mevsiminde maksimum olmaktadır ve bu nedenle, hava kirleticileri ve nem oranı arasında güçlü bir ilişki beklenmektedir. Benzer sonuç Çuhadaroğlu ve Demirci (1997) ile İlten ve Selici (2008) tarafından da belirlenmiştir.

Tablo 3. Sıcaklık, Rüzgâr Hızı, Basınç ve Nem ile Hava Kirliliği Parametreleri (SO₂ and PM₁₀; µg/m³) Arasındaki Aylık ve Yıllık Korelasyon

AYLAR		SO ₂					PM ₁₀				
		PM ₁₀	Sıcaklık	Rüzgâr hızı	Basınç	Nem	SO ₂	Sıcaklık	Rüzgâr hızı	Basınç	Nem
Ocak	Pearson r	0,41**	0,20	-0,16	0,01	-0,43**	0,41**	-0,06	-0,52**	0,11	0,03
	p	0,000	0,066	0,124	0,919	0,000	0,000	0,567	0,000	0,302	0,792
Şubat	Pearson r	0,73**	0,10	-0,39**	0,48**	-0,54**	0,73**	0,20	-0,45**	0,60**	-0,51**
	p	0,000	0,369	0,000	0,000	0,000	0,000	0,077	0,000	0,000	0,000
Mart	Pearson r	0,32**	0,42**	-0,27*	0,26*	-0,57**	0,32**	0,36**	-0,26*	-0,05	-0,33**
	p	0,004	0,000	0,010	0,017	0,000	0,004	0,001	0,023	0,650	0,003
Nisan	Pearson r	0,18	0,10	-0,53**	0,03	-0,22*	0,18	0,50**	-0,27*	-0,05	-0,34**
	p	0,139	0,377	0,000	0,783	0,040	0,139	0,000	0,023	0,688	0,003
Mayıs	Pearson r	0,04	-0,13	-0,08	-0,48**	0,20	0,04	0,39**	0,05	-0,16	-0,32**
	p	0,717	0,252	0,487	0,000	0,091	0,717	0,000	0,665	0,129	0,002
Haziran	Pearson r	-0,30	-0,07	-0,24	-0,39**	0,31*	-0,30	0,36**	0,17	0,20	-0,48**
	p	0,053	0,609	0,085	0,004	0,027	0,053	0,001	0,139	0,079	0,000
Temmuz	Pearson r	0,09	0,25	-0,18	0,01	0,31*	0,06	0,51**	-0,18	-0,46**	-0,15
	p	0,670	0,052	0,151	0,957	0,014	0,670	0,000	0,098	0,000	0,154
Ağustos	Pearson r	-0,06	-0,16	0,07	-0,25	-0,23	-0,06	0,74**	-0,19	-0,46**	-0,03
	p	0,728	0,360	0,692	0,148	0,178	0,728	0,000	0,089	0,000	0,805
Eylül	Pearson r	0,59**	0,56**	-0,17	0,01	-0,47**	0,59**	0,52**	-0,22*	-0,24*	-0,32**
	p	0,000	0,000	0,202	0,957	0,000	0,000	0,000	0,047	0,030	0,004
Ekim	Pearson r	0,53**	0,26	-0,25	0,16	-0,44**	0,53**	-0,07	-0,60**	0,09	0,17
	p	0,000	0,064	0,081	0,267	0,001	0,000	0,515	0,000	0,414	0,113
Kasım	Pearson r	0,37**	-0,04	-0,20	0,08	-0,30	0,37	-0,09	-0,61**	0,52**	-0,03
	p	0,000	0,724	0,063	0,477	0,007	0,000	0,398	0,000	0,000	0,757
Aralık	Pearson r	0,60**	0,29**	-0,29**	0,06	-0,33**	0,60**	0,22*	-0,61**	0,26*	-0,18
	p	0,000	0,005	0,005	0,543	0,001	0,000	0,040	0,000	0,013	0,084
Yıllık	Pearson r	0,47**	-0,42**	-0,23**	0,24**	0,02	0,47**	-0,18**	-0,40**	0,22**	0,00
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,479	0,000	0,000	0,000	0,000	0,931

(**)Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (*)Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır

Birçok araştırmada da meteorolojik faktörler ile hava kirliliği arasında ilişki araştırılmıştır. Yapılan çalışmalar şunu göstermektedir ki; çalışılan yerin konumu ve oraya özgü meteorolojik faktörlere bağlı olarak farklı sonuçlar doğurmaktadır. İlten ve Selici (2008) de Balıkesir’de yapmış oldukları çalışmada SO₂ ve PM₁₀ ile

meteorolojik değişkenler arasında yüksek korelasyon belirlemiştir. Benzer bir diğer çalışma olan Turalıoğlu, Nuhoglu ve Bayraktar (2005) de SO₂ ile soğuk hava, düşük rüzgâr hızı, yüksek basınç arasında yüksek ilişki; nem ile ise düşük düzeyde ilişki tespit etmiştir. Taşdemir, Cindoruk ve Esen (2005) ise Bursa’da yaptığı çalışmasında meteorolojik faktörler ve hava kirliliği arasında zayıf ilişki tespit etmiştir. Trabzon şehrinde hava kirletici parametreleri (PM₁₀ ve SO₂) ile meteorolojik parametreler (sıcaklık, rüzgâr hızı, bağıl nem) arasındaki ilişki regresyon analizi ile incelenmiş ve iki parametre arasında orta ve zayıf derecede ilişki bulunmuştur (Çuhadaroğlu ve Demirci, 1997). Çiçek vd., (2004) Ankara’da hava kirliliği parametreleri (PM₁₀ ve SO₂) ile meteorolojik parametreler (sıcaklık, rüzgar hızı, bağıl nem) arasındaki ilişkiyi çoklu regresyon analizi ile incelemiş ve hava kirliliği parametreleri ile meteorolojik parametreler arasında orta düzeyde ilişki tespit etmiştir. Bir başka çalışmada Elazığ şehrinde hava kirletici parametreleri ile meteorolojik faktörler (rüzgâr hızı, sıcaklık, bağıl nem ve atmosfer basıncı) arasındaki ilişki regresyon analizi ile incelenmiş ve orta ve zayıf düzeyde ilişki bulunmuştur (Akpınar, Akpınar ve Öztop, 2009).

5. SONUÇ

Bu çalışmada Bilecik şehrinde iklim elemanlarının (hava sıcaklığı, rüzgâr hızı, nem ve basınç) hava kalitesi (PM₁₀ ve SO₂) üzerindeki etkisi ve hava kirliliği parametrelerinin zamansal değişimi istatistikî yöntemler kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bilecik’te kış şartlarının başlamasıyla birlikte ısınma için kullanılan yakıtlar ve araçların egzozlarından çıkan gazlar nedeniyle hava kirliliği artış göstermektedir.

PM₁₀ ve SO₂ deki değişimin yaklaşık %50 sini meteorolojik faktörler açıklamaktadır. Hava kirleticileri ile iklim elemanları arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde, sıcaklık ve rüzgâr hızı ile orta; bağıl nem ve basınç ile ise düşük düzeyde ilişki saptanmıştır. İncelenen dönem içinde kirleticiler KVS değerlerinin üzerine çıkmamaktadır. Ancak PM₁₀ yılın büyük bir kesiminde UVS değerlerinin üzerinde seyretmektedir.

Kirlilik kaynaklarının ve emisyonların arazi ve atmosfer ile etkileşimlerini kapsayan bir anlayış, uygun hava kirliliği yönetimi planları ve eylem stratejilerin geliştirilmesinde çok önemlidir. Bu konuda bilgi eksikliği hava kirliliği yönetimi ile ilgili yanlış karar alınmasına ve kaynakların boşa akmasına neden olabilecektir. Bridgman vd. (2002) de yapmış oldukları çalışmalarında emisyonlarla atmosfer arasındaki etkileşimin stratejik planlamadaki önemini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, E.K. Akpınar, S ve Öztop, H. F. (2009). Statistical Analysis of Meteorological Factors And Air Pollution at Winter Months in Elazığ, Turkey. *Journal of Urban and Environmental Engineering*, 3 (1), 7-16.
- Aydın, Ö. (2006). Havadaki SO₂ ve PM Konsantrasyonunun İstatistiksel Yöntemler İle Modellenmesi: Zonguldak Şehir Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Mühendislik Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi: Zonguldak.
- Banerjee T. Singh.S.B and Srivastava R.K. (2011). Development and Performance Evaluation of Statistical Models Correlating Air Pollutants and Meteorological Variables at Pantnagar, India, *Atmospheric Research* 99 (2011) 505–517.
- Başar, P. Okyay, P. Ergin, F. Coşan, S. ve Yıldız A. (2005). Aydın İli Kent Merkezinde Hava Kirliliği / 1997-2004. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 6(3), 11 – 15.
- Bayram, H. (2005). Türkiye’de Hava Kirliliği Sorunu: Nedenleri, Alınan Önlemler ve Mevcut Durum. *Toraks Dergisi*, 6(2),159-165.
- Bayram, H. Dörtbudak, Z. Fişekçi, E.F. Kargin, M. ve Bülbül, B. (2006). Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkileri, Dünyada, Ülkemizde ve Bölgemizde Hava Kirliliği Sorunu. *Dicle Tıp Dergisi*, 33 (2), 105-112.
- Bridgman, H.A. Davies, T.D. Jickells, T. Hunova, I. Tovey, K. Bridges K. and Surapiith V. (2002). Air pollution in the Krusne Hory region, Czech Republic during the 1990s. *Atmospheric Environment*, 36, 3375-3389.
- Bouhamra, W.S. and Abdul-Wahab, S.A. (1999). Description of outdoor air quality in typical residential area in Kuwait. *Environmental Pollution*, 105 (2), 221-229.
- Çiçek, İ. Türkoğlu, N. ve Gürgen, G. (2004). Ankara’da Hava Kirliliğinin İstatistiksel Analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 1-18.
- Çuhadaroğlu, B. ve Demirci, E. (1997). Insuence of Some Meteorological Factors on Air Pollution in Trabzon City. *Energy and Building*, 25, 179-184.
- Çukur, H. Gündüzoğlu, G. ve Aşkın, Y. (2006). İzmir-Buca’da Morfo-Klimatik Özelliklerin Sıcaklık Terselmesi ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkilerinin CBS İle Sorgulanması. 4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri Sempozyumu, İstanbul.
- Doğan, F. ve Kitapçoğlu, G. (2007). İzmir İlinde Hava Kirliliğinin Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması. *Ege Tıp Dergisi*, 46 (3), 129-133.
- Eğri, M. (1997). 1996-1997 Kış Döneminde Malatya İl Merkezi Hava Kirliliği Parametrelerine Meteorolojik Koşulların Etkisi. *Turgut Özalp Tıp Dergisi*, 4(3), 265-269.

- Giri, D. Krishna Murthy, V. and Adhikary, P.R. (2008). The Influence of Meteorological Conditions on PM10 Concentrations in Kathmandu Valley. *Int. J. Environ. Res.*, 2(1), 49-60.
- Hacısalıhoğlu, İ.Y. (1994). Karabük'te Hava Kirliliği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 29, 475-494
- İlic, I.Z. Dragana, T.Z. Nenad, M.V. and Dejan, M.B. (2010). Investigation of the Correlation Dependence Between SO₂ Emission Concentration and Meteorological Parameters: Case Study—Bor (Serbia). *Journal of Environmental Science and Health*, 45, 901–907.
- İbret, B.Ü. ve Aydınözü, D. (2009). Şehirleşmede Yanlış Yer Seçiminin Hava Kirliliği Üzerine Olan Etkinse Bir Örnek: Kastamonu Şehri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 18, 71-88.
- İçağa, Y. ve Sabah, E. (2009). Statistical Analysis of Air Pollutants and Meteorological Parameters in Afyon, Turkey. *Environ. Model Assess.*, 14, 259–266.
- İlten, N. ve Selici, T. (2008). Investigating the Impacts of Some Meteorological Parameters on Air Pollution in Balıkesir, Turkey. *Environ. Monit. Assess.*, 140, 267–277.
- Keser, N. (2002). Kütahya'da Hava Kirliliğine Etki Eden Topografik ve Klimatik Faktörler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5, 69-100.
- Kopar, İ. ve Zengin, M. (2009). Coğrafi Faktörlere Bağlı Olarak Erzurum Kentinde Hava Kalitesinin Zamansal ve Mekânsal Değişiminin Belirlenmesi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 53, 51-68.
- Menteşe, S. (2011). Zonguldak'ta Hava Kirliliği (PM₁₀&SO₂) ve Solunum Yolu Hastalıkları İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi: Balıkesir.
- Oftedal, B. Brunekreef, B. Nystad, W. Madsen, C. Walker, S.E. and Nafstad, P. (2008). Residential Outdoor Air Pollution and Lung Function in Schoolchildren. *Epidemiology*, 19(1), 129-137.
- Özdalyan, B. Çelik, M.B. ve Kadı, İ. (2001). Karabük'te Hava Kirliliği Ve Çözüm Önerileri. *Teknoloji Dergisi*, Sayı:3/4, 51-56.
- Özgür, E.M. (1990). Bilecik Coğrafyası. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Sungur, K. ve Gönençgil, B. (1997). Çeşitli İklim Elemanlarının Hava Kirliliği Üzerine Etkileri. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6, 337-345.

- Tağıl, Ş. (2007). Balıkesir’de Hava Kirliliğinin Solunum Yolu Hastalıklarının Mekânsal Dağılışı Üzerine Etkisini Anlamada Jeo-İstatistik Teknikler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5 (1), 37-56.
- Taş, F. (2006). Hava Kirliliği ve Kastamonu Şehir Merkezi İçin Değerlendirme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi: Ankara.
- Taşdemir, Y., Cindoruk, S.D. ve Esen, F. (2005). Monitoring of Criteria Air Pollutants in Bursa, Turkey. *Environ. Monit. Assess.* 110, 227–241.
- Turalioğlu, F.S., Nuhoğlu, A. ve Bayraktar, H. (2005). Impacts of Some Meteorological Parameters on SO₂ and TSP Concentrations in Erzurum, Turkey. *Chemosphere*, 59, 1633–1642.
- Verma, S.S. ve Desai, B. (2008). Effect of Meteorological Conditions on Air Pollution of Surat City. *J. Int. Environmental Application & Science*, 3 (5): 358-367.
- WHO (2005). Air Quality Guidelines Global Update. WHO Regional Office for Europe Report No. WHO/SDE/PHE/OEH/06.02, WHO, Copenhagen.
- Yazıcı, H. Akçay, M. Çay, Y. Sekmen, Y. Yılmaz, İ. T. ve Gölcü, M. (2010). Hava Kirliliğinin Doğal Gaz Kullanımı İle Değişimi, Denizli İli Örneği. *Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Teknik-Online Dergisi*, 9(3), 205-215.

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Department of
Education Sciences

ÇALGISAL BELLEĞİN GELİŞTİRİLMESİNDE ZİHİNSEL HAZIRLIK ÇALIŞMALARININ ROLÜ

Gülşah SEVER^[*]
Şeyda ÇILDEN^[**]

ÖZ

Araştırmanın Amacı: Bu araştırmanın amacı; uygulanan zihinsel ve video ile zihinsel eğitimin; keman eğitimi alan öğrencilerin çalgısal bellek düzeyleri üzerinde anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını incelemektir.

Yöntem: Tekrarlamalı ölçümler modeli ile gerçekleştirilmiş olan bu araştırma, 2008-2009 öğretim yılında Gazi Üniversitesi Müzik Öğretmenliği ABD’de keman eğitimi alan random yöntemiyle seçilmiş toplam 25 öğrenci ile yürütülmüştür. Ölçüm sonuçları doğrultusunda değerlendirmelerin karşılaştırılmasında parametrik ölçümlerde t-testi ve non-parametrik testlerden Wilcoxon ve Friedman testleri uygulanmıştır.

Bulgular ve Sonuçlar: Araştırmanın sonunda zihinsel çalışmaların öğrencilerin çalgısal bellek düzeylerinde büyük ölçüde artış sağladığı ancak zihinsel çalışmalarda video kullanımının anlamlı bir fark oluşturmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Hazırlık Çalışmaları, Keman, Çalgısal Bellek

^[*] Prof.Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı

^[**] Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı

The Role Of Mental Practice For Developing Instrumental Memory

ABSTRACT

Purpose of the Study: The purpose of this study is to investigate whether or not mental practice causes a difference in the instrumental memory levels of the violin students in the Gazi University Music Education Major.

Method: The study which uses the repeated measures model, performed with 25 violin student selected by random method in Gazi University Music Education Major. Paired Samples t test for parametric, Wilcoxon and Friedman test for non-parametric results were used for comparison of the findings.

Findings and Results: Following the experiments, results on the instrumental memory show that mental and video-mental practice has positive effect on all the sub-levels of the instrumental memory (i.e. melody, fingering, bow) with respect to pre-test results. However, adding video to mental practice does not have a significant effect.

Keywords: Mental Practice, Violin, Instrumental Memory

GİRİŞ

İnsanların duyguları, düşünceleri ve fiziki yapıları birbirinden ayıramayacak bir bütündür. Bu öğelerin herhangi birindeki bir değişiklik diğer tüm öğeleri etkileyebilmektedir. Bu bağlamda çalgı eğitiminde yer alan devinışsel hareketlerin de oluşturulması, geliştirilmesi ve düzeltilmesi zihinsel süreçlere bağılı olarak meydana gelmektedir.

Zihnin ve düşüncenin otonom sinir sistemi üzerindeki etkisi birçok deneysel çalışmayla kanıtlanmıştır. Luria (1973:245), iyi hafızaya sahip olan bir insanın dakikalık kalp atım sayısını 70'den 100'e çıkarabileceğini ve sonra tekrar 70'e indirebileceğini söylemektedir. Shevrin'in çalışmalarına göre ise, ekranda saniyenin binde biri kadar bir süre için gösterilen korku kelimesi bile, kişinin beynindeki elektrotları etkileyebilmekte, ölçüm araçları beynin yüzeyindeki elektriksel faaliyeti ve gizli mesaj olarak alınan korku kelimesinin etkilerini ölçebilmekte ve bir cevap verildiğini kaydedebilmektedir. Shevrin' e göre, ekrana bakmakta olan

kişinin, o kelimeyi gördüğünün farkında olması şart değildir. Ama zihin onu algılamış ve tepki göstermiştir (Waitley,1993:81).

Literatürde zihinsel hazırlık çalışmaları ismiyle yer alan imgeleme çalışmaları özellikle spor psikolojisinde planlı olarak gevşeme, yoğunlaşma ve imgeleme güçlerini arttırmak için kullanılmaktadır. Öncelikle gevşeme ve yoğunlaşma çalışmalarıyla başlayan zihinsel hazırlık çalışmaları, gösterilecek performansın zihinde tüm duyuları barındıracak şekilde canlandırıldığı imgeleme çalışmalarıyla son bulur.

Garfield (1984) benzer çalışmaları spor psikolojisi alanına aktararak zihinsel çalışmaların, canlandırma ve göselleştirme tekniklerini atletizm takımının olimpiyat hazırlık sürecinde uygulamıştır. Zihinsel çalışmaları fiziksel çalışmalarla birleştirerek çalışan grup olimpiyatlarda daha yüksek başarı elde etmiştir.

Uygulama alanlarına daha çok psikoloji, özellikle de spor psikolojisinde rastlanan zihinsel çalışmalar, müzik psikolojisi ve müzikal performans alanlarına da uyarlanmaya başlanmıştır.

Çalgı çalışma yöntemleri ile ilgili yayınlar incelendiğinde, bireysel farklılıklar gösteren bu yöntemlerin büyük oranda davranışın fiziksel boyutuyla ilgilendiği görülmektedir (Oxendine, 1984; Cayne, 1990; Ericsson ve diğerleri, 1993; Sloboda ve diğerleri, 1996).

Pancaroğlu (2006)'na göre geleneksel olarak çalgı çalışma zamanının büyük bir kısmı parmak çalışmalarına ayrılır ve bazı durumlarda bu çalışma sadece notaları öğrenmek için yapılmış gereksiz tekrarlamalarla sonuçlanır. Zihinsel çalışmaların amacı, öğrencileri bu gereksiz tekrardan kurtararak çalışmalarında olumlu bir fark yaratmaktır.

İlgili alan yazın incelendiğinde 'zihinsel hazırlık çalışmaları' olarak Türkçede yerini bulan 'mental practice' kavramı ve bu kavramın yerine kullanılan; imgeleme, zihinsel prova gibi anlamsal olarak birbirine yakın birçok farklı ifade olduğu görülmektedir. M. Freymuth (1999), *Mental Practice and Imagery for Musicians* (Müzisyenler için Zihinsel Çalışma ve İmgeleme) isimli kitabında içeriğinde herhangi bir terim tartışmasına yer vermeden iki terimi bir arada kullanmıştır. Bu araştırmada "Zihinsel Hazırlık Çalışmaları" ismiyle tanımlanmak istenen, hem içsel (imagery) hem de uygulamaya dönük (practice) süreçlerin tümüdür.

Uygulama alanı ilk olarak spor psikolojisinde karşımıza çıkan zihinsel çalışmalar, müzik araştırmalarına da aktarılmıştır. Spor psikolojisinde zihinsel antrenman ilkelerinin müzik performansına aktarılması (Bellon, 2006), bir müzik ezberleme yöntemi olarak zihinsel çalışmaların etkisi (Rubin-Rabson, 1941), çeşitli çalgılar açısından zihinsel çalışmaların müziksel bellek ve performans üzerindeki

etkisi (Ross, 1985; Coffmann, 1990; Miklazewski, 1989; Theiler ve Lippman 1995; Holmes, 2005; Sisterhen, 2005), bireysel ve toplu performansta zihinsel çalışmaların kullanımı (Galyen, 2006), zihinsel çalışmalar ve entonasyon ilişkisi (Ruo-tolo, 1997) bu çalışmalardan birkaçıdır. Ohnishi ve diğerleri (2001); Meister ve diğerleri (2004), daha çok gözlem yöntemi ile yapılan önceki çalışmalara nörobi-lim alanından destekleyici çalışmalar yürütmüşlerdir. *f*-MRI araştırmaları, zihin-sel çalışmalar ile fiziksel çalışmaların işitsel ve motor kortekste aynı bölgeleri ak-tive ettiğini kanıtlamıştır.

Zihinsel çalışmaların müziksel bellek ve performans üzerindeki etkisi trom-bon, gitar, piyano gibi çeşitli çalgılara uyarlanarak araştırılmıştır. Ancak literatürde yaylı çalgılara ilişkin bir uyarlama bulunamamıştır. Çalgıların teknik özelliklerine göre devinışsel davranışlar ve dolayısıyla zihinsel çalışma planı değişebilmekte-dir. Çalgısal bellek bir müzik eserinin öğrenilmesinde ve ezberlenmesinde, çalınan çalgının özelliklerine göre değişen parmak numarası, el pozisyonları gibi boyutlara ilişkin bilişsel ve devinışsel bilgileri zihinde yöneten bellek türü ve bu bellek tü-rünün ölçümü için oluşturulan bellek puanlama ölçeğinden alınan puanların tümü olarak tanımlanabilir (Sever, 2011). Bu tanımdan hareketle araştırmanın amacı da zihinsel çalışmaların, kemanın teknik özelliklerine uyarlanarak çalgısal bellek üze-rindeki etkisini ortaya çıkarmak üzerine kurulmuştur.

AMAÇ

Bu araştırma, çalışmanın yapıldığı süreç içerisinde uygulanan zihinsel ve vi-deolu zihinsel eğitimin, keman öğrencilerinin çalgısal bellek düzeyleri arasında bir farklılık yaratıp yaratmayacağını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır.

PROBLEM

Uygulanan zihinsel ve video ile zihinsel eğitim; Gazi Üniversitesi Müzik Eği-timi Anabilim Dalı'nda Bireysel Çalgı-Keman eğitimi alan öğrencilerin çalgısal bellek düzeyinde anlamlı bir farklılık oluşturmakta mıdır?

SINIRLILIKLAR

Bu araştırma 2009-2010 öğretim yılında Gazi Üniversitesi Müzik Eğitimi Ana-bilim Dalı'nda keman eğitimi alan 25 öğrenci ile, değerlendirme yapan iki öğretim elemanı ile uygulanan zihinsel ve videolu zihinsel eğitim ile değerlendirme sü-recinde incelenen ezgi, parmak numarası ve yay belleği puanlarıyla sınırlıdır.

YÖNTEM

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırma, 3x2 faktörlü tekrarlı ölçümler deseni kullanılarak oluşturulmuş deneysel bir çalışmadır. Tekrarlı ölçümler, ilişkili ölçümler olarak düşünülür ve bu desende deneklerin bir ya da daha fazla faktöre ilişkin farklı işlem düzeylerinde tekrarlı ölçümleri söz konusudur.

Bu çalışmada kullanılan tekrarlı ölçümler veri matrisinde üç farklı deneme durumu bulunmaktadır. Ön-test niteliğinde olan birinci deneme durumunda, deneklerin her biri, seçilen parçayı araştırmacı tarafından bir müdahalede bulunulmadan sadece fiziksel olarak çalışmışlardır. İkinci denemede fiziksel çalışmanın yanında denekler görsel, işitsel ve devinişsel yanları içeren, araştırmacı tarafından düzenlenmiş zihinsel çalışmalarını yapmışlardır. Zihinsel çalışmaların kapsamında içsel ve dışsal olarak iki yaklaşım bulunmaktadır. Araştırmanın ikinci denemesi zihinsel çalışmaların içsel yönünü ölçmek için kurgulanmıştır. Zihinsel çalışmaların dışsal yaklaşımında ise denekler kendilerini dışarıdan izleyen bir başkasının bakış açısıyla görmeye çalışırlar. Performansa başlanmadan önce, deneklerin zihninde çalışacak parçaya ilişkin ideal bir fikrin oluşturulabilmesi için, üçüncü denemede video ile birlikte zihinsel çalışmalar yapılmıştır. Çalışılan parça araştırmacı tarafından video kaydına alınmış, denekler bu kaydı izlerken zihinsel çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Böylece ideal performansın zihinde canlandırılmasının kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

Her denemeden sonra deneklerden çalışılan parçayı bellek ölçümü için notaya bakmadan, ezber çalmaları istenmiştir.

ÇALIŞMA GURUBU

Bu araştırmanın çalışma gurubu Gazi Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda 2009-2010 öğretim yılında Bireysel Çalgı- Keman dersi alan 25 öğrenciden oluşmuştur. Çalışma gurubunda yer alan öğrenciler yansız (random) atama yöntemiyle ve gönüllülük esasına göre seçilmişlerdir.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu çalışmada uygulama sonuçlarının çalgısal bellek açısından puanlanabilmesi için araştırmacı tarafından "Çalgısal Bellek Ölçüm Tablosu" hazırlanmıştır. Uzman görüşleri ile oluşturulan ölçüm tablosunda ezgi, parmak numarası ve yay belleği olmak üzere üç temel bölüm bulunmaktadır. Öğrencilere, uygulama

sırasında görsel, işitsel ve devinduyumsal çalışmalar yaptırılmıştır. Bu nedenle bu çalışmalara ilişkin bellek türleri de ayrı olarak ele alınmıştır. Öğrenciler, verilen ezginin notalarını doğru hatırlarken parmak numaralarını, ya da parmak numaralarını doğru hatırlarken yay davranışlarını unutabilmektedir. Ölçüm tablosunda notaların, parmak numaralarının ve yay davranışlarının doğru hatırlanmasına yönelik olarak her ölçü üzerinde puanlama yapmak için alanlar oluşturulmuştur. Çalgısal bellek ölçüm tablosu oransal bir ölçek olduğundan geçerlik-güvenirlilik çalışmasına gerek duyulmamıştır.

DENEYSSEL SÜREÇTE KULLANILAN PARÇALARIN SEÇİMİ

Tekrarlamalı ölçümler modeli kullanılarak yapılan bu araştırmada deney aşaması üç uygulama halinde kurgulanmıştır. Araştırmacı tarafından, keman metotları ve işitme eğitimi için hazırlanmış ezgi bankaları incelenerek müzik biçimlerinin motif- cümle bütünlüğünü ve simetrik bölüntüyü sağlayan 4/4'lük sekizer ölçüden oluşan 30 ezgilerlik bir havuz belirlenmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda, parçaların zorluk derecelerini birbirine yaklaştırmak amacıyla, parça seçimine ölçü sayısı, nota süreleri, tempo, pozisyon kullanımı ve ses alanı olmak üzere çeşitli sınırlamalar getirilmiştir.

İşitme eğitimi ve bestecilik uzmanları tarafından ezgiler incelenmiş ve araştırmanın amacına uygun 14 adet ezgi belirlenmiştir. Belirlenen ezgiler araştırmacı tarafından yay teknikleri, bağlar ve müziksel ifadeler (nüanslar) eklenerek kemana uyarlanmıştır. Uyarlanan ezgilerin kemana uygunluğu ve zorluk derecelerinin belirlenmesi için keman eğitimcilerinin fikirleri ve onayları alınarak her uygulama için birer tane olmak üzere toplam üç parça belirlenmiştir.

VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmadan elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS istatistik programı ile çözümlenmiştir. Zihinsel çalışmaların çalgısal bellek üzerine etkisini araştırmak üzere yapılan uygulamalar videoya kaydedilmiştir. Deney kayıtları keman eğitimi alanında iki uzman öğretim üyesi tarafından değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek üzere Kolmogorov-Smirnov test, ölçümler arasında farklılığın anlamlı olup olmadığını belirlemek için t testi, Friedman ve Wilcoxon testleri kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Keman öğrencilerinin ön test, zihinsel eğitim ve video ile zihinsel eğitim ölçümlerinin ezgi belleği puanları açısından incelenmesi

Ezgisel bellek aşamasında deneye katılan keman öğrencilerinden öncelikle notasını gördükleri parçanın zihinsel solfejini -başlangıç ve bitiş seslerinin kontrolü sağlanarak- yapmaları istenmiştir. Videolu zihinsel çalışmada ise parçaya ait ideal performansı izlerken ve dinlerken zihinsel solfej yapmaları istenmiştir. Zihinsel çalışma ve videolu zihinsel çalışma sonrası kaydedilen ölçümlere ilişkin değerlendirme tablosu aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1.Ezgi Puanlarına İlişkin Sonuçlar

	N	\bar{X}	SS	Min.	Maksimum	χ^2	sd	P
Ezgi 1	25	61.760	19.9024	5.0	80.0			
Ezgi 2	25	73.040	10.5336	41.5	80.0	12.914	2	0.002*
Ezgi 3	25	73.300	16.4177	5.0	80.0			

* $\alpha = 0.005$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 1'e göre deneyde ölçülen üç ezgisel bellek puanı arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($\chi^2=12.914$, $sd=2$, $p < 0.005$). Her puanı diğerleriyle karşılaştırabilmek için uygulanan Wilcoxon testine ait oranların tablosu aşağıda yer almaktadır.

Tablo.2 Ezgi Puanlarına İlişkin Wilcoxon Testi Oran Tablosu

		N	\bar{X}
ezgi_1& ezgi_2	Azalan	5(a)	9.30
	Artan	17(b)	12.15
	Değişmeyen	3(c)	
	Toplam	25	
ezgi_1& ezgi_3	Azalan	4(d)	10.63
	Artan	18(e)	11.69
	Değişmeyen	3(f)	
	Toplam	25	
ezgi_2& ezgi_3	Azalan	6(g)	7.92
	Artan	9(h)	8.06
	Değişmeyen	10(i)	
	Toplam	25	

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte incelendiğinde ezgi_1 ve ezgi_2 puanları açısından aritmetik ortalamanın yükseldiği ve 17 öğrencinin puanlarında artış olduğu gözlenmektedir. Zihinsel çalışmalar, ön-test uygulamasına göre ezgisel bellek açısından anlamlı bir yükseliş göstermektedir. Ezgi_1 ve ezgi_3 puanları arasında da benzer şekilde anlamlı bir yükseliş gözlenmiştir. Ezgisel bellek açısından videolu zihinsel çalışma da ön-test uygulamasına göre başarı göstermiştir.

Ezgi_2 ve ezgi_3 puanları incelendiğinde ise hem aritmetik ortalamalar bakımından hem de öğrencilerin puan dağılımları açısından anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Zihinsel çalışma ve videolu zihinsel çalışma ön-test uygulamasına göre puanlarda yükselme sağlamış olmasına rağmen, zihinsel çalışmalarda videonun kullanımı anlamlı bir farklılık yaratmamıştır.

Theiler ve Lippman (1995), gitar ve şan performansları alanında uyguladıkları zihinsel çalışmalarda, parçanın kasetten dinlenerek hem fiziksel hem de zihinsel olarak çalışıldığı durum sonrası, ezberden çalınan performansların $\alpha=0.005$ düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiğini belirlemişlerdir. Bu araştırmada ise Theiler ve Lippman (1995)'dan farklı olarak, kasetten dinleme yerine ideal performansın video ile izlenilerek zihinsel çalışmalar yapılmasının, ezgi belleği üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Sadece işitsel boyut yerine, görsel-işitsel boyutlar bir arada kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları incelendiğinde, Theiler ve Lippman'ın aksine, zihinsel çalışmaların fiziksel çalışmalarla birlikte uygulandığı deney durumu ezgisel bellek üzerinde daha etkili olurken, zihinsel çalışmaların video ile birlikte uygulandığı deney durumu -ön-test puanlarına göre başarı sağlamış olsa da- ezgi belleği puanlarında anlamlı bir fark yaratmamıştır. Zihinsel çalışmalarda sadece işitsel boyutun ideal performans oluşturmadaki kullanımı, görsel-işitsel boyuta oranla daha çok başarıya ulaşmıştır.

Keman öğrencilerinin ön test, zihinsel eğitim ve video ile zihinsel eğitim ölçümlerinin parmak numarası belleği puanları açısından incelenmesi

Zihinsel çalışmaların bir aşaması da parmak numaralarının öğrenilmesine ayrılmıştır. Bir eserin kemanla çalınabilmesi için parmak numaralarının ve pozisyonlarının da doğru öğrenilmesi gerekmektedir. Performans sırasındaki parmak numarası hataları öncelikle dikkati dağıtmakta ve performansta düşüşe neden olmaktadır. Keman tuşesi üzerinde aynı nota, farklı pozisyonlarda basılabilmektedir. Çalınacak pozisyonun ve çalınacak notaların sıralarının önceden bilinmesinin performansı kolaylaştıracağı düşünülmüş, bu nedenle parmak numarası belleği için ayrı çalışma yapılarak ölçüm alınmıştır.

Miklazewski (1989)'ye göre parmak numaralama ve el pozisyonu aynı eser üzerinde farklı çalıcılar tarafından farklı icra edilebilmektedir. Hatta farklı zamanlarda aynı çalıcı, farklı parmak numaraları kullanabilmektedir. Bu nedenle zihinsel çalışmalar yapılmadan önce hangi parmak numaralama sisteminin kullanılacağına önceden belirlenmesi önemlidir.

Holmes (2005)'a göre parmak numaralarının belirlenmesindeki teknik süreç ve parmakların tele yerleştirilmesi aslında notalara ilişkin birleştirilmiş imgelerin davranışa dönüştürülmesidir. Bu dönüştürme sırasında görsel ve uzamsal imgeleme birleşir.

Parmak numarası belleği aşamasında deneye katılan keman öğrencilerinden öncelikle notasını gördükleri parçanın parmak numaralarını ve pozisyonlarını zihinlerinde çalışmış gibi görselleştirmeleri istenmiştir. Videolu zihinsel çalışmada ise parçaya ait ideal performansı izlerken ve dinlerken aynı görselleştirme çalışmasını yapmaları istenmiştir. Zihinsel çalışma ve videolu zihinsel çalışma sonrası kaydedilen ölçümlere ilişkin t testi ile karşılaştırılmış olan değerlendirme tablosu aşağıda yer almaktadır.

Tablo. 3 Parmak Numarası Puanlarına İlişkin t testi sonuçları

		Karşılaştırılan Farklılıklar		t	sd	p (çift yönlü)
		\bar{X}	SS			
Grup 1	parmak_1&parmak_2	-10.3800	4.1279	-2.515	24	0.019*
Grup 2	parmak_1&parmak_3	-9.8000	4.3851	-2.235	24	0.035*
Grup 3	parmak_2&parmak_3	0.5800	3.3657	.172	24	0.865

* $\alpha = 0.05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3'e göre parmak_1 ve parmak_2 puanları, yani ön test ve zihinsel uygulama sonuçları arasında $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmektedir. ($t = -2.515$, $sd=24$, $p < 0.05$ çift yönlü). Parmak_1 ve parmak_3 puanları arasında yani ön test ve videolu zihinsel uygulama arasında $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. ($t = -2.235$, $sd=24$, $p < 0.05$ çift yönlü).

Zihinsel çalışmalar ile videolu zihinsel çalışmalar ön test sonuçlarına göre anlamlı farklılık göstermesine rağmen birbirleri arasında anlamlı bir fark oluşturmamışlardır

($t = 172$, $sd=24$, $p >0.05$ çift yönlü). Parmak numarası belleği açısından zihinsel ve videolu zihinsel çalışma ön-test uygulamasına göre anlamlı yükseliş göstermesine rağmen zihinsel çalışmalarda videonun kullanımı anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır.

Keman öğrencilerinin ön test, zihinsel eğitim ve video ile zihinsel eğitim ölçümlerinin yay belleği puanları açısından incelenmesi

Zihinsel çalışmaların çalgısal bellek boyutu kapsamında çalışılan aşamalardan biri de yay belleği olmuştur. Kemande, bir parçanın öğrenilmesinde, ezgi ve parmak numaraları gibi yay belleğinin de önemi vardır. Performans sırasında çekerek gelen yayların hata sonucu iterek gelmesi sesin kalitesini ve çalıcının dikkatini etkileyebilmektedir. Aynı zamanda yayın düzeltilmesi için fazladan bir çaba gösterilmesini gerekli hale getirebilmektedir. Bu nedenle çoğu keman eğitimcisi, eserin farklı yaylarla çalışılmasını önererek bu riskin azaltılmasını hedeflemektedir.

Yay belleği aşamasında deneye katılan keman öğrencilerinden öncelikle notasını gördükleri parçanın yay hareketlerini (simetrik, asimetrik, hızlı, yavaş vb.) ve yay bölümlenmelerini (bütün yay, alt yarı, üst yarı vb.) zihinlerinde çalışmış gibi görselleştirmeleri istenmiştir. Videolu zihinsel çalışmada ise parçaya ait ideal performansı izlerken ve dinlerken aynı görselleştirme çalışmasını yapmaları istenmiştir. Zihinsel çalışma ve videolu zihinsel çalışma sonrası kaydedilen ölçümlere ilişkin t testi ile karşılaştırılmış olan değerlendirme tablosu aşağıda yer almaktadır.

Tablo. 4 Yay Puanlarına İlişkin t testi sonuçları

		Grup Farklılıkları		t	sd	p
		\bar{X}	SS			
Grup 1	yay_1&yay_2	-12.4200	4.2184	-2.944	24	0.007*
Grup 2	yay_1&yay_3	-10.9000	4.0516	-2.690	24	0.013*
Grup 3	yay_2&yay_3	1.5200	4.2663	.356	24	0.725

* $\alpha = 0.05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4'e göre yay_1 ve yay_2 puanları, yani ön test ve zihinsel uygulama sonuçları arasında $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmektedir ($t = -2.963$, $sd=24$, $p < 0.05$ çift yönlü). Yay_1 ve yay_3 puanları arasında yani ön test ve videolu zihinsel uygulama arasında $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($t = -2.694$, $sd=24$, $p < 0.05$ çift yönlü).

Zihinsel çalışmalar ile videolu zihinsel çalışmalar ön test sonuçlarına göre anlamlı farklılık göstermesine rağmen birbirleri arasında anlamlı bir fark oluşturmamışlardır ($t = .235$, $sd=24$, $p > 0.05$ çift yönlü). Yay belleği açısından zihinsel ve videolu zihinsel çalışma ön-test uygulamasına göre anlamlı yükseliş göstermesine rağmen zihinsel çalışmalarda videonun kullanımı anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır.

SONUÇ

Tüm alt boyutlarıyla birlikte çalgısal bellek puanları incelendiğinde, her boyut için aynı sonucun çıktığı gözlemlenebilir. Zihinsel çalışmalar ve videolu zihinsel çalışmalar ön test sonuçlarına göre ortalamayı 9.8-14 puan arası yükseltirken, zihinsel çalışmalar sırasında videonun kullanımı anlamlı bir fark yaratmamıştır. Bu araştırmada video ile ideal performansın öğrenciye iletilmesinde hem görsel hem de işitsel boyut birlikte kullanılmıştır. Video aracılığıyla hem ezginin duyulması hem de yay ve parmak numarası hareketlerinin açıkça görülmesi hedeflenerek hata oranının düşürülmesi beklenmiştir. Ancak, videonun kullanımının bilişsel yüklemeye ve dikkat dağınıklığına neden olarak, bellek puanlarında zihinsel çalışmalara anlamlı bir fark göstermediği düşünülmektedir. Bu çalışmadan farklı olarak Theiler ve Lippman (1995)'nin çalışmasında işitsel boyutun eklendiği kasetten dinletilerek zihinsel çalışma durumu, sadece zihinsel çalışmaya göre ezber performanslarda daha etkili olmuştur. Bu çalışmanın ışığında, zihinsel çalışmalara sadece işitsel boyutun katılmasının ezber performanslarda başarıyı arttırdığı söylenebilir.

Çalgı derslerinde sınıfın teknik olanaklarına göre videolu ya da videosuz zihinsel çalışmaların kullanımının öğrencilerin deşifre hatalarının ve fiziksel yorgunluğa bağlı olarak gelişebilecek kas ve eklem rahatsızlıklarının önüne geçmeye de yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bellon, D. (2006). *Application of Sport Psychology to Music Performance: A Study Based on a Review of Sport Psychology Literature and Selected Interviews with Professional Musicians*. Unpublished Ph. D. Dissertation, Arizona State University
- Cayne, B. S. (Ed.). (1990). *The new Lexicon dictionary of the English language*. New York: Lexicon.
- Coffman, D. D. (1990). Effects of mental practice, physical practice, and knowledge of results on piano performance. *Journal of Research in Music Education*, 38 (3), 187–196.
- Ericsson, K. A., Krampe, R. T. and Tesch-Römer, C. (1993). The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review*, 100 (3), p. 363–406.
- Freytmuth, M. S. (1999). *Mental practice and imagery for musicians*. Saint Louis, USA: MMB Music Inc.
- Galyen, S. D. (2006) *Development of A Structured Method of Mental Practice and Its Effect On The Performance of High School Band Students*. Unpublished Ph.D. dissertation, University of Florida
- Garfield, C. (1984). *Peak Performance*. Warner Books, NewYork
- Holmes, P. (2005). Imagination in Practice: a study of the integrated roles of interpretation, imagery and technique in the learning and memorisation processes of two experienced solo performers. *British Journal of Music Education* 22 (3), Cambridge University Press
- Luria, A. R. (1973). *Working Brain: An Introduction to Neuropsychology*. Basic Books
- Meister, I. G., Krings, T., Foltys, H., Borojerd, B., Müller, M., R. Töpper and Thron, A. (2004). “Playing Piano in the Mind—An fMRI Study on Music Imagery and Performance in Pianists. *Cognitive Brain Research*, 19
- Miklazewski, K. (1989). A Case Study of a Pianist Preparing a Musical Performance. *Psychology of Music*, 17 (2 October) 95-109
- Ohnishi, T., Matsuda, H., Asada, T., Hirakata, M., Aruga, M., Imabayashi, E. and Nishikawa, M. (2001). Activation in the Auditory Association Cortex During Mental Music Rehearsal in Highly Trained Musicians. *Neuroimage*, 13 (6).
- Oxendine, J. B. (1984). *Psychology of motor learning* (2nd ed.). New York: Appleton-Century Crofts.
- Pancaroglu, Ş. (2006) Mental Practice. *American Harp Journal*, Summer, 58-59

- Ross, S. L. (1985). The effectiveness of mental practice in improving the performance of college trombonists. *Journal of Research in Music Education*, 33(4), 221–230.
- Rubin-Rabson, G. (1941). Studies in the psychology of memorizing piano music: VI. A comparison of two forms of mental rehearsal and keyboard overlearning. *Journal of Educational Psychology*, 32, 688–696.
- Ruotolo, T. (1997). *Tuneful Song Replication: An Evaluation of Mental Practice and Audiation Techniques*. Unpublished Master of Arts Dissertation, Caldwell College, New Jersey
- Sever, G. (2011). *Zihinsel Hazırlık Çalışmalarının Keman Performansına Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Sisterhen, L. A. (2005). *The Use of Imagery, Mental Practice, and Relaxation Techniques For Musical Performance Enhancement*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Oklahoma
- Sloboda, J. A., Davidson, J. W., Howe, M. J. A. and Moore, D. G. (1996). The role of practice in the development of performing musicians. *British Journal of Psychology*, 87 (2), 287–309.
- Theiler, A. M. and Lippman, L. G. (1995). Effects of Mental Practice and Modeling on Guitar and Vocal Performance. *The Journal of General Psychology*, Vol. 122 Issue. 4
- Waitley, D. (1993) *Kazanmanın Yeni Dinamiği*, (çev. Belkıs Çorakçı) İstanbul s.81-82.

Çalgısal Bellek Ölçüm Tablosu

Ezgi Belleği	10	10	10	10	10	10	10	10
Parmak No. Belleği	10	10	10	10	10	10	10	10
Yay Belleği	10	10	10	10	10	10	10	10
Toplam Performans:	20							

Ezgi Belleği	10	10	10	10	10	10	10	10
Parmak No. Belleği	10	10	10	10	10	10	10	10
Yay Belleği	10	10	10	10	10	10	10	10
Toplam Performans:	20							

Ezgi Belleği	10	10	10	10	10	10	10	10
Parmak No. Belleği	10	10	10	10	10	10	10	10
Yay Belleği	10	10	10	10	10	10	10	10
Toplam Performans:	20							

LİDER ÜYE ETKİLEŞİMİ İLE ÖĞRETMENLERİN PERFORMANSLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yusuf CERİT^[*]

ÖZ

Bu çalışmanın amacı lider-üye etkileşimi ile sınıf öğretmenlerinin performansları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu çalışmanın verileri Bolu ilindeki ilköğretim okullarında çalışan 253 sınıf öğretmeninden elde edilmiştir. Bu çalışmanın verileri Graen ve Uhl-bien (1995) tarafından geliştirilen etkin lider-üye etkileşim ölçeği ve Podsakoff and MacKenzie (1989) tarafından geliştirilen performans ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde ortalama, standart sapma, korelasyon ve regresyon analizi kullanılmıştır. Korelasyon analizi sonuçları lider-üye etkileşimi ile sınıf öğretmenlerinin performansları arasında anlamlı ve olumlu ilişki olduğu bulunmuştur. Regresyon analizi sonuçları ise lider-üye etkileşiminin sınıf öğretmenlerinin performanslarının önemli bir açıklayıcısı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Lider-üye etkileşimi, sınıf öğretmeni, performans

The Relationship Between Leader-Member Exchange And Classroom Teachers' Performance

ABSTRACT

The purpose of the present study was to examine the relationship between leader-member exchange and classroom teachers' performance. Data in this study was obtained from 253 classroom teachers working at primary schools in Bolu province. Data in this study were collected using Leader-Member Exchange Scale

^[*] Doç.Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü

developed by Graen ve Uhl-bien (1995) and Performance scale by Podsakoff and MacKenzie (1989). Mean, correlation and stepwise regression test were used in data analysis. The results of Pearson correlation analyses indicated that leader-member exchange was related to classroom teachers' performance. The regression analyses revealed that leader-member exchange was significantly predictor of classroom teachers' performance.

Keywords: Leader-member exchange, classroom teacher, performance.

1. GİRİŞ

Örgüt içerisinde yönetici ve çalışanlar arasındaki ilişkinin çeşitli örgütsel değişkenler ile ilişkili olabileceğinin öngörülmesiyle bu ilişkiyi açıklamaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Lider üye etkileşim teorisi yönetici-çalışan ilişkisini açıklamada kullanılan teorilerden biri olarak alan yazında son zamanlarda araştırmacıların dikkatini çekmiştir. LMX yönetici ve astları arasındaki etkileşim ilişkilerinin niteliği olarak tanımlanmıştır (Cheung & Wu, 2012). LMX dikey karşılıklı ilişkiye dayalıdır ve liderliğin lider ile izleyicileri arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerine oluşturulduğu fikrine dayanır (Schyn, Paul, Mohr & Blank, 2005). LMX konusunda çalışanlar ön planda liderin davranışı veya özelliklerini koyan önceki yaklaşımların ötesine gitmiştir ve liderlik algılarında sıklıkla bulunan değişim liderliğinin takıma dayalı olmaktan daha çok, karşılıklılığa dayalı olduğu gerçeği yüzünden olduğunu ileri sürmüşlerdir. LMX yaklaşımı lider ile astı arasındaki ilişkinin niteliğine odaklanır (Schyn et al., 2005). Lider-üye etkileşim teorisi lider ile astlar arasında karşılıklı olarak rol ve beklentileri belirleme süreci olarak tanımlar (Yukl, O'Donnell & Taber, 2009). Lider üye etkileşimi, lider ve izleyenleri arasındaki kişilerarası ilişkiyi kapsar (Shiva & Suar, 2010). Bu teoriye göre etkileşim ilişkilerinin niteliği genellikle bir asttan diğerine farklılaşır (Bhal, Gulati & Ansari, 2009; Yukl et al., 2009). Yüksek güven düzeyi, bağlılık, saygı, liderler tarafından paylaşılan bilgi, katılımcı karar verme süreci, genişletilmiş ve anlaşılabilir rol sorumlulukları, profesyonel destek ve katkı yapıcı davranışlar yüksek nitelikli LMX'in önemli karakteristikleridir (Shiva & Suar, 2010; Jawahar & Carr, 2007; Yukl et al., 2009).

Lider üye etkileşiminin niteliği, çalışma sürecinde çalışanlar ile liderlerin birbirlerine yönelik davranışlarını etkiler. Yöneticiler bütün astlarına aynı şekilde davranmaz veya değerlendirmezler. Sınırlı kaynak ve zaman yüzünden yöneticilerin

astları ile etkileşim şekilleri düşük nitelikli ilişki (dış grup üyeler) veya yüksek nitelikli ilişki (iç grup üyeler) olarak iki şekilde kategorize edilir (Varma, Pichler, Srinivas & Albarillo, 2007). İç gruptaki astlar yöneticilerinin zaman, destek ve güvenini çok alırlar, önemli bilgiler verilir, fazla özerkliğe sahiptirler ve iş ile ilgili kaynakların dağıtımında avantaja sahiptirler, karşılığında yöneticiler astların desteği, etkisi ve bağlılığını alırlar ((Shiva & Suar, 2010; Varma et al., 2007). Bu yüzden lider ile izleyenler arasında ilişkinin niteliği, karşılıklı olan arkadaşlık ve olumlu duygu gibi soyut faydalara ilaveten algılanan somut değerdeki artış yoluyla artırılan bir sosyal etkileşim sürecini kapsar (Sue-Chan, Chen & Lam, 2011). Lider ve ast arasındaki yüksek etkileşim her iki grup arasındaki efor, kaynak ve desteğin karşılıklı olarak değişimini ima eder ve düşük etkileşim iki grup arasındaki minimum etkileşim tarafından karakterize edilir. Özellikle düşük nitelikli LMX ilişkileri istihdam anlaşmasında özelleşmiş etkileşimlerin sınırlandırıldığı ilişkiler olarak tanımlanmıştır. Bu ilişkiler grupların birbirlerini düşük düzeyde destekleme ve astların yöneticilerinden düşük düzeyde ödül almalarıyla karakterize edilmiştir. Diğer uçtaki yüksek nitelikli ilişkiler, formal iş tanımında özelleşmiş olan şeyin ötesine giden maddi ve maddi olmayan ürünlerin karşılıklı değişimini kapsar. Bu ilişkiler yüksek ortak güven düzeyi, etkileşim, saygı ve destek, yüksek formal ve informal ödüllerin garanti edildiği ve işbirlikçi davranışlar tarafından karakterize edilmiştir (Liden & Maslyn, 1998). Bu tür ilişkilerde astlar işlerinde çok zaman ve enerji harcarlar, ona yönelik çok olumlu bir tutuma sahiptir ve grupta çok az operasyonel problemler yaşanır. Yönetici yüksek yönelim düzeyine sahip iken, astlar yüksek doyum seviyesine, performansa ve düşük işten ayrılma düzeyine sahiptir. Yönetici ve ast arasındaki bu etkileşim, yenilik ve yaratıcılığı içeren önemli örgütsel göstergeleri belirler. Bu bakımdan yönetici ve ast arasındaki etkileşimin doğasının astın yaratıcı eylemiyle uyumlu olduğu ileri sürülebilir (Munoz-Doyague & Nieto, 2012). LMX yüksek olduğu durumlarda liderler ilgili görevlere ilave sorumluluklar ve büyük ödüller verme gibi astları tarafından istenilen eylemlerde bulunurlar. Bu istenilen sonuçların karşılığında etkileşimde, astlardan lidere ve işine bağlı olmaları beklenir. Düşük nitelikli etkileşim ilişkilerinde, astlardan yalnızca işlerinin formal gerekliliklerini yerine getirmeleri beklenir ve ekstra faydalar lider tarafından sağlanmaz. Etkileşim ilişkileri zaman içerisinde gelişir ve liderin ve astların davranışları tarafından güçlendirilir (Yukl et al., 2009). Liden ve Masly (1998) etkileşim niteliğinin 4 boyutunu tanımlamışlardır: duygu (çoğu lider ve üyenin birbirini ne kadar sevdiğidir), profesyonel saygı (çalışanların profesyonel yeterliliklerine yöneticilerinin duydukları saygının düzeyi), bağlılık (lider ile çalışanların diğer çalışanlara karşı birbirlerini savunma düzeyidir), ve katkı (çalışanların takımın

performansına yaptığı katkı). Lider ile çalışanlar arasındaki etkileşimin olumlu etkileri nedeniyle, lider-üye etkileşim teorisi üzerindeki otuz yıldan bu yana yapılan araştırmalar çalışan sonuçları, tutumları ve örgüt, yönetici ve bütün çalışma grubu için faydalı olan davranışlar üzerinde liderlerin sahip olduğu güçlü etkinin anlaşılmasına katkı yapmıştır. Özellikle, yüksek nitelikli LMX çalışanların performansı (e.g., Cevrioğlu, 2007; Chan & Mak, 2012; Dunegan, Uhl-Bien & Duchon, 2002; Sue-Chan, Chen & Lam, 2011), iş doyumu (Janssen & Van Yperen, 2004), örgütsel vatandaşlık davranışı (Burton, Sablynski & Sekiguchi, 2008), örgütsel bağlılık (Bhal et al, 2009), düşük işten ayrılma düzeyi (Micheal, 2012) ile olumlu ilişkili olduğu bulunmuştur. LMX ile ilişkili olan değişkenlerden biri de bu çalışmada incelenen çalışanların performansıdır.

LMX ile çalışanların performansları arasındaki ilişkiye yönelik eğitim ile ilgili olmayan alanda birçok çalışma yapılmasına rağmen, eğitim alanında bu ilişkiyi inceleyen araştırmalar çok sınırlıdır. Alan yazında yapılan çalışmalarda LMX ile çalışanların performansları arasında olumlu ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır (Moss, Sanchez, Brumbaugh & Borkowski, 2009; Sue-Chan et al., 2011; Varma et al., 2007; Dunegan et al., 2002; Erdoğan & Enders, 2007). Yöneticileriyle düşük nitelikli ilişkilere sahip olduğunu belirten astlara göre yüksek nitelikli ilişkiler kurduğunu ifade eden astların daha fazla iş sorumluluğu aldıkları, gruplarına daha çok katkı yaptıkları ve yüksek performans sergilediklerini ileri sürülmüştür (Moss et al., 2009). Yöneticileri ile yakın ve çok sık etkileşim içerisinde olan çalışanlar işlerine bağlılık ve ekstra çaba göstermede motive olurlar ve daha fazla çalışma eğilimine sahiptirler (Moss et al., 2009). Sue-Chan et al. (2011) çalışanların performansını iyileştirmek isteyen örgütlerin LMX'in niteliğini iyileştirmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Eğer LMX düşük ise, çalışanlar performanslarını artırmak için çok fazla çaba göstermeyebilir. Düşük lider-üye ilişkilerinin bulunduğu örgütlerde, iletişim eksikliği ve yaygın yanlış anlamalar yüzünden çalışanların yüksek performans ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını göstermeleri engellenebilir. Eğer LMX yüksek ise, çalışanlar hem yönetici hem de örgütlerine karşı olumlu tutumlara sahip olacaklarından performanslarında ve örgütsel vatandaşlık davranışlarında artışı gösterebileceklerdir (Burton et al., 2008).

LMX ile çalışanların performansı arasındaki ilişki LMX ilişkilerinin düzeyine göre örgütlerde oluşan sonuçlara dayalı olarak açıklanabilir. Yönetici ile düşük nitelikli etkileşime sahip çalışanlara göre yüksek LMX'e sahip çalışanlar yöneticileriyle açık iletişim kurarlar, çok sık etkileşim kurmaya isteklidirler, işlerini

yapmada gerekli olan bilgiyi elde edebilme olanağına sahiptirler ve kendilerinden yapmaları istenilen davranışları daha açık olarak anlayabilirler. Yöneticilerinden aldıkları bu faydalar karşılığında çalışanlar yüksek performans göstermek için istekli olabilirler (Moss et al., 2009).

Düşük nitelikli LMX ilişkileriyle karşılaştırıldığında yüksek nitelikli LMX ilişkilerinde yöneticiler, çalışanların yapmaları gereken davranışlar konusunda görüşmeler yaparak uygun davranışlarda anlaşmaya varırlar (Michael, 2012). Yüksek LMX ilişkilerinde çalışanların performanslarını iyileştirmeye katkı yapan destek, ilgi ve çok fazla bilgi elde edebilirler (Dunegan et al., 2002). Yüksek LMX ilişkilerinde yöneticilerden kendilerine yararlı olan davranışlar gören çalışanlar bunun karşılığında ekstra rol ve görevleri yerine getirmeye çaba gösterirler (Michael, 2012).

Bununla birlikte yüksek LMX ilişkilerindeki çalışanlara daha fazla karar verme fırsatı verilir, görevlerini yapmada yardımcı olan bilgi verilir, mentörlük sağlanır ((Burton et al, 2008). Yüksek LMX ilişkilerinde yöneticiler çalışanların güçleri, ihtiyaçları ve bireysel hedefleri konusunda daha çok bilgiye sahip olduklarından, yöneticiler çalışanları çalışmalarında daha iyi motive edebilirler (Sue-Chan et al., 2011). LMX ilişkileri düşük olduğunda çalışanlar yöneticilerinden işleriyle ilgili dönüt ve ihtiyaç duydukları konularda yardım istemeden sakinabilirler (Moss et al., 2009). Ayrıca yüksek LMX ilişkilerinde düşük LMX ilişkilerinden daha fazla yöneticiler teşvik etme, önerilerde bulunma, yardım sağlama veya işlerini olumsuz yönde etkileyen engelleri ortadan kaldırma yoluyla çalışanların performanslarını doğrudan etkileyen davranışları sergilerler (Klein & Kim, 1998). Bu yüzden de yüksek LMX ilişkilerinde çalışanlar düşük nitelikli LMX ilişkilerindeki çalışanlardan daha iyi performans gösterebilirler.

Yönetici ile öğretmenler arasındaki yüksek LMX ilişkisi bulunduğu yöneticiler, öğretmenlere destek ve yardımcı olurlar, ve bilgi paylaşımı yaparlar. Bunun karşılığında öğretmenlerde yöneticilerinin başarılı olarak algılanmasına katkı yapacağına inandığı yüksek performans göstererek okulun başarılı olmasını sağlama yoluyla yöneticilere yardım edebilir. Ping ve Yue'nun (2010) ifadesiyle çalışanlar iş performanslarını yöneticilerine yönelik sorumluluklarının bir yolu olarak düşünebilirler. Bu yüzden yönetici-öğretmen arasındaki ilişki yüksek ise, öğretmenlerin yüksek düzeyde rollerinin gerektirdiği çalışmaları yerine getirmeleri olası olabilir.

Öğretmenlerin iyi performans göstermeleri, öğrencilerin iyi eğitilmesi ve eğitimin niteliği açısından önemlidir. Bu nedenle öğretmen performansını artırmaya

olumlu etkide bulunan faktörlerin bulunması önemlidir. Bu çalışmada LMX ile öğretmen performansı arasındaki ilişki incelenmesi, öğretmen performansını artırmak için dikkat edilmesi gereken faktörlerden birinin ortaya çıkması açısından alan yazına katkı yapabilir. Aynı zamanda Türkiye’de eğitim alanında LMX ile öğretmenlerin performansları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaya rastlanılmaması, alan yazında bu konuda boşluk olduğunu göstermektedir. Bu konunun incelenmesi alan yazındaki bu boşluğun doldurulmasına da katkı yapabilir. Bu nedenlerle bu çalışmada LMX ile öğretmen performansı arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Sınıf öğretmenlerinin performans düzeyleri ile yönetici-öğretmen etkileşiminin niteliği arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ilişkiisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Bolu ili merkez ilçe sınırları içerisinde yer alan 24 ilköğretim okulunda görev yapan 330 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Bu çalışmada evrene ulaşma olanağı bulunduğundan örneklem alınmamış, evrenden veriler elde edilmiştir. Veri toplama araçları 330 öğretmene dağıtılmış, ancak 253 öğretmenden geri dönmüştür. Veri toplama araçlarının dönüş oranı % 76.66’dır. Bu araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin % 47.7’si erkek, % 53.3’ü ise kadındır. Sınıf öğretmenlerinin % 21.5’i yüksekokul, % 64.2’i fakülte ve % 14.3’ü ise yüksek lisans eğitimi almışlardır. Öğretmenlerin %9.8’i 1.-5 yıl, %16.7’si 6-10 yıl, %22.5’i 11-15 yıl, %32.4’ü 16-20 yıl ve %18.4’ü 21 yıl ve üzerinde çalıştıkları tespit edilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada yönetici-öğretmen arasındaki etkileşiminin niteliğini belirlemek için Graen ve Uhl-bien (1995) tarafından geliştirilen lider-üye etkileşim ölçeği, öğretmenlerin performans düzeyini belirlemek için ise Podsakoff and MacKenzie (1989) tarafından geliştirilen rol içi performans ölçeği kullanılmıştır.

Lider-Üye Etkileşim Ölçeği: Araştırmada yönetici-öğretmen arasındaki etkileşiminin niteliğini belirlemek için Graen ve Uhl-bien (1995) tarafından geliştirilen ve 7 maddeden oluşan lider-üye etkileşim ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek farklı

ülkelerde bir çok çalışmada yaygın olarak kullanılmış ve lider-üye etkileşiminin niteliğini ölçmede kullanılabilecek olan geçerli ve güvenilir bir araç olduğu tespit edilmiştir (Moss et al., 2009; Schyns et al., 2005; Sue-Cahn et al., 2011; Varma et al., 2007). Bu nedenle bu çalışmada Graen ve Uhl-bien (1995) lider-üye etkileşim ölçeği kullanılmıştır.

Lider-üye etkileşim ölçeğinin yapı geçerliliği için faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Sphericity testi ile araştırılmış ve KMO .81 ve Barlett Sphericity testi (X^2 : 1150.90, p: .000) anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar ölçeğin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonuçları lider-üye etkileşim ölçeğinin tek faktörden oluştuğunu göstermiştir. Lider-üye etkileşim ölçeğini oluşturan maddelerin faktör yük değerleri .658 ile .913 arasında değişmiştir. Faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyansın ise % 68.31 olduğu belirlenmiştir.

Ölçeğin güvenilirlik çalışması için Cronbach alfa katsayısı tespit edilmiştir. Analiz sonucunda alfa değeri ise .92 bulunmuştur. Ölçeğin madde-toplam korelasyonunun .568 ile .868 arasında değişmiştir. Buna göre, ölçekteki maddelerin lider-üye etkileşim ölçmeye yönelik olduğu yani iç tutarlılığının bulunduğu söylenebilir.

Performans Ölçeği: Öğretmenlerin performansını ölçmek için Podsakoff and MacKenzie (1989) tarafından geliştirilen 5 maddeden oluşan rol performans ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek bazı çalışmalardan çalışanların performanslarını belirlemede kullanılmış ve geçerli ve güvenilir bir araç olduğu ortaya çıkmıştır (Jansen & Van Yperen, 2004; Chen et al., 2007; Sue-Cahn et al., 2011). Ölçeğin yapı geçerliliği için faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğe ilişkin verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Sphericity testi ile araştırılmış ve KMO .76 ve Barlett Sphericity testi (X^2 : 547.816, p: .000) anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar ölçeğin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğin tek faktörden oluştuğu bulunmuştur. Ölçeği oluşturan maddelerin yük değeri .723 ile .866 arasında değişmiştir. Faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyansın ise % 63.89 olduğu belirlenmiştir.

Ölçeğin güvenilirlik çalışması için Cronbach alfa katsayısı tespit edilmiştir. Ölçeğin alfa değeri .85, madde toplam korelasyonu .587 ile .773 arasında değiştiği bulunmuştur. Buna göre, ölçeğin iç tutarlılığının bulunduğu söylenebilir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde SPSS 13 (The Statistical Packet for Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Yönetici-öğretmen arasındaki etkileşimin niteliği ile öğretmenlerin performans düzeylerini belirlemek için ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır.

Yönetici-öğretmen etkileşimi ile öğretmen performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır. Yönetici-öğretmen etkileşiminin öğretmen performansı üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla ise regresyon analizi yapılmıştır.

3. BULGULAR

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin yöneticileri ile olan etkileşim düzeyleri ile performans seviyelerini belirlemek için hesaplanan ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2’de verilmiştir. Ortalama değerlerine göre, bu çalışmada konuyla ilgili bilgi alınan sınıf öğretmenlerinin okul yöneticileriyle etkileşim kurma düzeylerinin ortalama değer üzerinde olduğu ifade edilebilir (Ort: 22.93, ss: .4.91). Tablo 2’deki ortalama değere göre sınıf öğretmenlerinin ortalamanın üzerinde performans gösterdiklerini ifade ettikleri görülmektedir (Ort: 19.26, ss: .2.89).

Tablo 1.

Öğretmen-Yönetici Arasındaki Etkileşim ve Öğretmen Performansına İlişkin Görüşler

Değişkenler	Ortalama Puan	ss
Yönetici-Öğretmen Etkileşimi	22.93	4.91
Öğretmen Performansı	19.26	2.89

Yönetici-öğretmen arasındaki etkileşim düzeyi ile öğretmen performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Korelasyon analizi sonucuna göre yönetici-öğretmen arasındaki etkileşim ile öğretmen performansı arasında önemli ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir ($r: .517$, $p: .000$). Bu sonuca göre sınıf öğretmenlerinin performanslarını artırabilmek için öğretmenler ile okul yöneticileri arasındaki etkileşimin artırılmasının önemli olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2. Yönetici-Öğretmen Etkileşimi ile Öğretmen Performansına ilişkin Korelasyon ve Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Yönetici-Öğretmen Etkileşimi			
	r	β	t	R ²
Öğretmen Performansı	.517	.517	9.188*	.268

F: 84.419, p: .000

*p< .01

Yönetici-öğretmen arasındaki etkileşim düzeyinin öğretmen performansı üzerinde etkili olup olmadığını belirlemek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Regresyon analizi sonucu yönetici-öğretmen arasındaki etkileşimin öğretmen performansını üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Yönetici-öğretmen arasındaki etkileşim öğretmen performansına ilişkin varyansın %26.8’ini açıklamıştır. Bu sonuçlara göre yönetici-öğretmen arasındaki etkileşimin öğretmen performansının önemli bir açıklayıcısı olduğu ifade edilebilir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada okul yöneticisi ile öğretmenler arasındaki etkileşim düzeyinin ortalamasının üzerinde olduğu bulunmuştur. Alan yazında sınırlı olan çalışmalarda bu araştırmanın bulgusunu destekler şekilde yönetici-öğretmen arasındaki etkileşimin ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir (Sıgır ve Oğuzhan, 2012). Yöneticileriyle yüksek nitelikli etkileşim kuran çalışanlar yöneticileri tarafından daha çok güvenilir ve saygı duyulur (Cheung & Wu, 2012). Bunun sonucu olarak, çalışanlar yöneticileriyle iyi iletişimden hoşlanırlar, yüksek örgütsel bağlılık sergilerler, bilgiyi ulaşabilme ve büyük duygusal destekten hoşlanırlar. Yüksek nitelikli lider-üye etkileşimindeki astlar görevlerini iyi şekilde yaparak yöneticilerin başarılı olmasına katkı yapacağı düşüncesiyle karşılık verir (Erdoğan & Ender, 2007). Bununla birlikte LMX üzerine yapılan çalışmalarda örgütün etkili şekilde çalışmasına olumlu yönde katkı yapan iş doyumunu, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı gibi çeşitli değişkenlerle olumlu ilişkili olduğunun bulunması, buna karşın örgütsel işleşi olumsuz etkileyebilen işten ayrılma niyeti gibi değişkenlerle de negatif ilişkili

olduğu bulunmuştur. Buna dayalı olarak yönetici ile öğretmenler arasındaki yüksek düzeyde etkili etkileşim kurulmasının okullarda nitelikli şekilde eğitim verilmesi açısından önemli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca okulun kaynaklarının amaçları gerçekleştirmek için kullanımını sağlamak ve öğretmenleri koordine ederek öğretim etkinliklerini nitelikli şekilde yapılmasını sağlamak okul yöneticilerinin görevleri arasında yer almaktadır. Bunu yapabilmek ise büyük oranda okul yöneticisi ile öğretmenler arasındaki etkileşime dayalıdır (Şekerci ve Aypay, 2009). Bu açıdan bu çalışmada ilköğretim okullarında öğretmenlerin yöneticileriyle ortalamanın üzerinde iyi etkileşim kurduklarını ifade etmeleri olumlu bir durum olarak görülebilir.

Bu çalışmada öğretmenlerin kendilerinin ortalamanın üzerinde performans sergilediklerini belirttikleri ortaya çıkmıştır. Öğretmen performansı üzerinde çok sınırlı düzeyde çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda öğretmen performanslarının bu çalışmanın bulgusuyla paralellik gösterdiği bulunmuştur (Koç, Yazıcıoğlu ve Hatipoğlu, 2009; Yazıcıoğlu, 2010). Performans, bir çalışanın belirli bir zamanda kendisine verilen görevi yerine getirmek suretiyle elde ettiği sonuçlardır. Bu sonuçlar olumlu ise, çalışanların görev ve sorumluluklarını başarıyla yerine getirdiği ve yüksek performansa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır (Cevrioğlu, 2007). Okulların hedeflerine ulaşabilmeleri için öğretmenlerin öğretimsel etkinlikleri iyi şekilde gerçekleştirmeleri yani yüksek performans göstermeleri gerekmektedir. Bu çalışmada öğretmenlerin kendilerinin performanslarının iyi olduğuna ilişkin görüş belirtmeleri öğrencilerin iyi yetişmeleri açısından olumlu sonuçlar doğurması açısından önemli görülebilir.

Bu çalışmada öğretmen-yönetici arasında etkileşimin niteliği ile öğretmenlerin performansları arasında olumlu ve önemli ilişki olduğu bulunmuştur. Alan yazında birçok çalışmada lider-üye etkileşimin niteliği ile çalışan performansı arasında bu çalışmanın bulgusuyla uyumlu şekilde olumlu ilişki bulunmuştur (Burton et al., 2008; Cevrioğlu, 2007; Chan & Mak, 2012; Dunegan, et al., 2002; Sue-Chan et al., 2011; Ping & Yue, 2010). Bu bulgu Türkiye'nin kültürel yapısıyla da açıklanabilir. Türkiye kolektif bir kültürel yapıya sahiptir. Bunun etkisiyle de örgütlerin formal politika ve prosedürlerinden daha çok grup içindeki üyelerin birbirleriyle yakın ilişki ve ilgileri önemsenir. Yönetici ve öğretmenler arasındaki etkileşim düzeyinin kolektif kültürel ortamda daha yüksek olması çalışanlar tarafından beklenir ve önemsenir. Bu nedenle Türkiye'nin kolektif bir yapıya sahip olması yüzünden öğretmenler okullarda yöneticileriyle etkileşimin yüksek olmasını bekler ve bu gerçekleştiğinde daha özverili çalışarak yüksek performans sergileyebilir. Ayrıca LMX'e göre yöneticiler çalışanların görevlerini yerine getirmede daha fazla sorumluluk almaya teşvik etmeli ve onları desteklemelidirler (Özutku, Ağca ve Cevrioğlu, 2008). Bu, kolektif ve ataerkil bir kültürel yapıya sahip olan Türkiye'de çalışanların işleri etkili şekilde yapmaları açısından önemlidir. Bu tür kültürel yapıya sahip olan ülkelerde

çalışanlar inisiyatif almada istekli değildirler ve yöneticilerinin isteklerini yerine getirme eğilimindedirler. Öğretmenler eğitim-öğretim etkinliklerini büyük oranda sınıfta tek başlarına planlamak ve gerçekleştirmek durumundadırlar. Dolayısıyla okul yöneticilerinin öğretmenleri sıkı şekilde denetleme yerine onlara daha fazla sorumluluk ve özerklik vermeleri gerekir. Bu anlamda yönetici-öğretmen arasındaki etkileşimin yüksek olması kolektif ve ataerkil bir yapıya sahip olan Türkiye’de öğretmenlerin daha fazla öğretim etkinliklerini gerçekleştirmede olumlu yönde katkı yapması açısından önemli görülebilir. Nitekim Varma v.d. (2007) tarafından yapılan çalışmada Türkiye gibi kolektif yapıya sahip Hindistan’da LMX ile çalışan performansı arasında olumlu ilişki bulunmuştur. Yönetici ile çalışanlar arasında yüksek etkileşimin olması çalışanların yöneticilerden destek, daha fazla kaynak ve bilgi almalarına olanak verir. Bunun karşılığında da çalışanlar iyi iş performansı sergileyerek yöneticilere sorumluluklarını yerine getirmek isteyebilirler. Bu yüzden eğer yönetici ile çalışanlar arasında etkileşim yüksek ise çalışanlar muhtemelen rollerinin gereklerini yüksek düzeyde yerine getirmeye çaba göstereceklerdir. Okulların etkili olmaları dolayısıyla öğrencilerin iyi bir şekilde eğitilebilmelerine doğrudan öğretmenlerin iyi performans göstermelerine bağlıdır. Bu nedenle öğretmenlerin performanslarını olumlu yönde etkileyen faktörlerin neler olabileceğinin belirlenmesi önemlidir. Öğretmenler ile yöneticiler arasında güçlü bir etkileşim olduğunda öğretmenler rollerinin gerekliliklerini en üst düzeyde yerine getirerek, yüksek performans gösterebileceklerdir. Bu çalışmada ortaya çıkan sonuca dayalı olarak öğretmenlerin performanslarını artırabilmenin yollarından birinin öğretmenler ile yöneticiler arasındaki etkileşim düzeyinin artırılması olduğu ileri sürülebilir.

5. ÖNERİLER

Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

1. Okul müdürleri, sınıf öğretmenlerinin performanslarını arttırabilmek için öğretmenlerin ihtiyaç duydukları bilgi ve kaynaklar konusunda destekleyebilirler.
2. Sınıf öğretmenlerinin performanslarını artırmanın yollarından biri öğretmenlerle daha yakın ilişki ve etkileşim kurabilirler.
3. Okul müdürleri öğretmenlere yakından ilgi göstererek öğretmenlerin performanslarını arttırabilirler.
4. Okul müdürleri öğretmenlerin kendileriyle kolay diyalog kurabilmelerine olanak veren davranışlar sergileyerek öğretmenlerin performanslarının artırılmasına katkı yapabilirler.

KAYNAKÇA

- Bhal,K.T., Gulati, N. & Ansari,M.A. (2009). Leader-Member Exchange and Subordinate Outcomes: Test of a Mediation Model. *Leadership & Organization Development Journal*, 30 (2), 106-125
- Burton, J.P. Sablynski, C.J. & Sekiguchi, T. (2008). Linking Justice, Performance, and Citizenship via Leader–Member Exchange. *Journal of Business Psychology*, 23, 51–61.
- Cevrioğlu, E. (2007). Lider-Üye Etkileşimi ile Bireysel ve Örgütsel Sonuçlar Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Afyonkarahisar Üniv. Sosyal Bil. Ens.*
- Chan, S. & Mak, W: (2012). Benevolent Leadership and Follower Performance: The Mediating Role Of Leader-Member Exchange (LMX). *Asia Pacific Journal of Management*, 29(2), 285-301.
- Cheung, M.F. & Wu, W. (2012). Leader-member Exchange and employee work outcomes in Chinese Firms: The Mediating Role of Job Satisfaction. *Asia Pacific Business Review*, 18(1), 65-81.
- Dunegan, K. J., Uhl-Bien, M. & Duchon, D. (2002). Lmx And Subordinate Performance: The Moderating Effects of Task Characteristics. *Journal of Business and Psychology*, 17 (2), 275-285.
- Erdogan, B., & Enders, J. (2007). Support from the Top: Supervisors' Perceived Organizational Support as a Moderator of The Leader-Member Exchange to Satisfaction and Performance Relationships. *Journal of Applied Psychology*, 92, 321-330.
- Graen, G. B., & Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-Based Approach to Leadership: Development of Leader-member Exchange (LMX) Theory of Leadership over 25 Years: Applying a Multi-Level Multi-Domain Perspective. *Leadership Quarterly*, 6, 219–247.
- Janssen, O. & Van Yperen, N.V. (2004). Employees' Goal Orientations, The Quality of Leader-Member Exchange, and The Outcomes of Job Performance and Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, Vol. 47, No. 3, 368–384.
- Jawahar, I.M. & Carr, D. (2007). Conscientiousness And Contextual Performance The Compensatory Effects of Perceived Organizational Support and Leader-Member Exchange. *Journal of Managerial Psychology*, 22 (4), 330-349.
- Klein, H. J. & Kim, J. S. (1998). A Field Study Of The Influence Of Situational Constraints, Leader-Member Exchange, and Goal Commitment on Performance. *Academy Of Management Journal*, 41 (1), 88-95.

- Koç, H., Yazıcıoğlu, İ. ve Hatipoğlu, H. (2009). Öğretmenlerin İş Doyumu Algıları İle Performans Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ondokuz Mayıs Üniv. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 13-22.
- Liden, R.C. & Maslyn, J.M. (1998). Multidimensionality of Leader-Member Exchange: An Empirical Assessment Through Scale Development. *Journal of Management*, 24, 43-72.
- Micheal, D. (2012). Supportive Supervisor communication as an Intervening Influence in the Relationship Between LMX and Employee Job Satisfaction, Turnover Intentions, and Performance. *Journal of Behavioral Studies in Business*, 5, 1-28.
- Moss, S.E., Juan I. Sanchez, J.I., Brumbaugh, A.M. & Borkowski, N. (2009). The Mediating Role of Feedback Avoidance Behavior in the LMX-Performance Relationship. *Group & Organization Management*, 34(6) 645– 664.
- Munoz-Doyague, M. & Nieto, M. (2012). Individual Creativity Performance and The Quality of Interpersonal Relationships. *Industrial Management & Data Systems*, 112 (1), 125-145.
- Özutku, H., Ağca, V. ve Cevrioğlu, E. (2008). Lider-Üye Etkileşim Teorisi Çerçevesinde, Yönetici-Ast Etkileşim ile Örgütsel Bağlılık Boyutları ve İş Performansı Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme. *Afyon Kocatepe Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (2), 193-210.
- Ping, F.S. & Yue, H.K. (2010). The Mediating Effects of Leader-Member Exchange (LMX) and Team-Member Exchange (TMX) on the Relationship between Emotional Intelligence, Job Satisfaction and Job Performance of Employees. libproject.hkbu.edu.hk/.../hp/07009755.pdf
- Podsakoff, P. M., & Mackenzie, S. B. 1989. *A Second Generation Measure of Organizational Citizenship Behavior*. Working paper, Indiana University, Bloomington.
- Schyns, B., Paul, T., Mohr, G. & Blank, H. (2005). Comparing antecedents and consequences of leader – member exchange in a German working context to findings in the US. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 14 (1), 1–22.
- Shiva, M. & Suar, D. (2010). Leadership, LMX, Commitment and Ngo Effectiveness: Transformational Leadership, Leader-Member Exchange, Organizational Commitment, Organizational Effectiveness and Programme Outcomes in Non-Governmental Organizations. *International Journal of Rural Management*, 6(1), 117–150.
- Sığırı, Ü. ve Oğuzhan, T. (2012). İzlenim Yönetimi Taktiklerini Oluşturmada Lider-Üye Etkileşimi, Kendilik Kavramı ve Etiksel İklimin Etkisi. 11. Ulusal İşletmecilik Kongresi 10-12 Mayıs, Konya.

- Sue-Chan, C., Chen, Z. & Lam, W. (2011). LMX, Coaching Attributions, and Employee Performance. *Group & Organization Management*, 36(4), 466– 498
- Şekerci, M. ve Aypay, A. (2009). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Yönetim Becerileri ile Grup Etkililiği Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15(57), 133-160.
- Varma, A., Pichler, S., Srinivas, E.S. & Albarillo, M. (2007). Leader Member Exchange Revisited: An Investigation of the Moderating and Mediating Effects of LMX in Two Samples - USA and India. *Management and Labour Studies*, 32 (2), 203-220.
- Yazıcıoğlu, İ. (2010). Örgütlerde İş Tatmini ve İşgören Performansı İlişkisi: Türkiye ve Kazakistan Karşılaştırması. *Bilgi*, 55, 243-264.
- Yukl, G., O'Donnell, M. & Taber, T. (2009). Influence of Leader Behaviors on The Leader- Member Exchange Relationship. *Journal of Managerial Psychology*, 24 (4), 289-299.

YAPILANDIRMACI ODAKLI ÖĞRETİM TASARIMI MODELİ ÖRNEĞİ

Hasan Hüseyin ÖZKAN^[*]

ÖZ

Yapılandırıcılık, çağdaş eğitim sistemlerini etkileyen öğrenci merkezli yaklaşımların başında gelme özelliğini sürdürmektedir. Öğrenen odaklı alternatifler sunan, etkin katılımı sağlayan, demokratik, bilişsel ve duyuşsal özelliklerin kazanılmasında etkili, öğrenme isteği yaratan ve öğrenme kalıcılığını artıran öğrenme yaklaşımları, eğitim sistemlerini etkilemektedir. İnsanoğlunun eğitim sorunlarının çözümünde daha etkin öğretim uygulama modellerini düşündüğümüzde, bu uygulamaların başında da yapılandırıcılık gelmektedir. Çünkü yapılandırıcılık; öğrenene değer veren, öğrenenin gerçek öğrenme durumlarıyla etkileşimini sağlayan, öğrenenin bilgiyi yapılandırmasına, oluşturmasına, üretmesine ve geliştirmesine fırsat veren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, “**ne öğretilim**” değil, öğrenenin “**nasıl öğrendiği**” önemlidir. Bu amaçla çalışmada, sınıf öğretimine hizmet edecek, mikro düzeyde bir öğretim tasarımı modelleme örneğine yer verilmiştir. Çalışmada, ilk olarak yapılandırıcı öğrenme yaklaşımı ele alınmış ve yapılandırıcı yaklaşımda; öğrenme süreci, yapılandırıcılık yaklaşımına göre öğretmen ve öğrenci rolleri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci olarak, yapılandırıcılık ve eğitim teknolojisi ilişkisi ile yapılandırıcı öğretim tasarımı ilkeleri üzerinde durulmuştur. Son olarak da yapılandırıcı öğrenme odaklı bir öğretim tasarımı modellenmiş, gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yapılandırıcılık, Öğretim Tasarımı, Technology,

^[*] Yrd.Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Constructivist-Centered Instructional Model Sample

ABSTRACT

Constructivism maintains its characteristic to be the top student-centered approaches which influence contemporary education systems. Education systems are influenced by learning approaches that present learner-centered alternatives, provide active participation, increase learning permanence, create learning desire and is influential on acquiring democratic, cognitive and affective characteristics. Constructivism is an approach which values learner, provides the learner's interaction with the real learning situations and gives the learner an opportunity to construct, develop, produce and improve knowledge. Hence, Constructivism stands out among the models of teaching practices which are effective on solving the educational problems of mankind. Not **“What to teach”** but **“How the learners learn”** is important in constructivism. This study includes an instructional design modeling sample which will serve classroom teaching. In this study, constructivist learning approach is discussed, and learning process in constructivist approach and the roles of teachers and students according to the constructivism approach is explained first. Secondly, the relationship between constructivism and educational technology is focused along with the principles of constructivist instructional design. Lastly, a constructivist learning-centered instructional design model sample is given and evaluated.

Keywords: Constructivism, Instructional Design, Technology,

1. GİRİŞ

Eğitim insanoğluna müdahale etme sürecidir. Bu süreçte insanoğlu için uygun olan davranışlar yaptırımlı biçimde kazandırılmakta ve toplumsal sistemlerin işleyişi yönünde bu yaptırımsal süreç devam etmektedir. Bu Süreç, bireylerin eğitim gereksinimleri karşılamakta zorlanmakta ve bunun sonucunda da sorgulanmaktadır. Eğitimde temel amaçlardan biri; öğrenenlerin eğitsel yönlü taleplerini karşılayacak nitelikte ve kalitede öğretim faaliyetleri tasarlamak ve bunları etkin bir şekilde sunabilmektir. Öğrenme sürecinde, öğrenenin etkin katılımını sağlayan ve öğrenen odaklı alternatifler sunan kuram ve yaklaşımlar tartışılmakta ve her gün daha fazla gelişmeler kaydedilmektedir. Bununla birlikte öğrenciyi ve öğrenme sürecini tanımlayan öğrenci merkezli eğitim önem kazanmakta ve buna yönelik

girişimlerde hızlanmaktadır. Bu doğrultuda 1990'lı yıllardan sonra Amerika Psikoloji Birliği, öğrenmeyi sağlayan çevre şartları bağlamında; bilginin yapısı ve biliş bilgisi, öğrenmenin amacı ve doğası, güdülenme ve güdülenmenin öğrenmeye etkileri, sosyal ve kültürel çeşitlilik, olumlu ilişkiler ve bireysel farklılıklar gibi özellikler üzerinde durmaktadır.

Geleneksel anlayışın; öğrencileri hazıra alıştırdığı, ezbere yönlendirdiği, merak duygusunu azalttığı, sorgulamayan ve üretmeyen bireyler yetiştirdiği dikkate alındığında, yukarıda bahsedilen özelliklerin geleneksel yaklaşımlarla gerçekleştirilmesinin ne kadar zor olduğu düşünülebilir. Geleneksel anlayışın bakış açısını kırmak için öğretim etkinliklerinde yenilikçi öğretim yaklaşımlarına yönelmek gerekir. Çünkü eğitimde temel amaç, tüm bireyleri etkili öğrenenler haline getirmektir. Bu çerçevede öğretim etkinlikleri nasıl olmalıdır, öğretim nasıl planlanmalıdır ve uygulanmalıdır gibi soruların cevaplanması gerekir. Bütün bu soruların cevapları öğretim tasarımında gizlidir. Öğretim tasarımı, öğrenme kuram ve uygulamalarından yararlanarak zenginleştirilmiş öğretim ortamlarının sunulmasını sağlamaktadır.

Eğitimde çağdaş ilke ve uygulamaların doğmasına neden olan öğrenme kuramları veya yaklaşımları bulunmaktadır. Bunlardan biri de (constructivism) yapılandırmacılıktır. 2005 yılında Ülkemizde uygulanmaya başlayan eğitim programları, yapılandırmacı anlayışın ilke ve özelliklerinden yararlanılarak tasarlanmıştır. Yapılandırmacılığa dayalı bu programların hayat bulması, etkili öğretim tasarımları ve uygulamaları ile mümkün olacaktır. Bunu sağlamak için de yapılandırmacılığın ilke ve özelliklerin bilinmesi ve uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada; yapılandırmacılık öğrenme yaklaşımı, yapılandırmacılık ve eğitim teknoloji ilişkisi, yapılandırmacılığın ilkeleri ve yapılandırmacı öğrenme odaklı bir öğretim tasarımı modeli örneği verilmeye çalışılacaktır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, tarama modelinde bir çalışmadır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekli ile betimlemektir. Araştırmaya konu olan olay, birey veya nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Krathwohl, 1993). Bu çalışmada, araştırmayla ilgili teorik kaynaklar incelenerek, var olan durumla ilgili tanımlamalar, yorumlamalar ve değerlendirmeler yapılmış, buna bağlı olarak yapılandırmacı odaklı bir öğretim tasarımı modellenmeye çalışılmıştır.

3. YAPILANDIRMACI ÖĞRENME YAKLAŞIMI

3.1. Yapılandırmacılık

Genel olarak bilmeye yönelik filozofik bir bakış açısını vurgulayan yapılandırmacılık; bilginin, öğrenenlerin zihinlerinde inşa edildiği düşüncesine dayanır. Bir öğretim kuramı değil, bilgi ve öğrenmenin doğası ve gelişimi ile ilgili bir yaklaşımdır. Richard Rorty (1991) ‘bilgiyi, kişinin tecrübe alanı içinde yapılabilen ya da uygulanabilen düşünsel yapıların bir bütünü olarak ele alır. Başka bir ifadeyle bilgiyi, daha çok bir kilide benzetir. Nasıl bir anahtar kilide uyuyorsa, kişinin bilgisi de dünya ile uyur. Her birey dünyayı anlamlandıracak kilitlerini kendisi yapar ve birçok farklı anahtarlar bu kilidi açabilir’.

Bilginin doğası ve öğrenme, yapılandırmacılığın temel dayanağı olmuştur (Brooks ve Brooks, 1999: 23). Yapılandırmacılık bilgiyi temelden kurmaya dayanır (Demirel, 2000: 233). Temelinde, öğrenenin bilgiyi yapılandırması ve uygulamaya koyması vardır, bilginin tekrarı değil, bilginin transferi ve yeniden yapılandırılması söz konusudur (Perkins, 1999). Alışılmış öğretim yöntemlerinde öğretmen bilgiyi verebilir ya da öğrenenler bilgiyi kitaplardan veya başka kaynaklardan edinebilirler. Oysa yapılandırmacılıkta eğitimin en önemli özelliği, öğrenenin bilgiyi yapılandırmasına, oluşturmasına, yorumlamasına ve temelden kurmasına fırsat vermesidir. Çağdaş dünyada, bireylerin bilginin pasif bir alıcısı olması kabul edilmez. Aksine bilgiyi arayan, bulan, keşfeden ve anlamlandıran bireyler olması arzu edilmektedir. Yapılandırmacı öğrenmede bireyler bilgiyi olduğu gibi kabul etmezler. Yapılandırmacılıkta da birey, kendisine aktarılan bilgileri aynen kabul eden, yönlendirilmeyi ve biçimlendirilmeyi bekleyen değil, bilgiyi yorumlayarak anlamın yaratılması sürecine etkin olarak katıldır (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 9). Buna göre yapılandırmacı öğrenme sürecinin temelinde bilginin ya da bireyin anlamlarının dış dünyadan bağımsız olmadığı; aksine bireyin algıları ve anlamlarının kendi zihninde oluşturduğu anlamlarla ilişkili olduğu, gerçekliği de buna göre oluşturduğu varsayımı bulunmaktadır. Kazanımlarını da temel gerçeklik üzerine inşa etmektedir. Yani birey sunulan gerçekliği yaşantılarına dayalı olarak algılamak ve yorumlamaktadır. Bu doğrultuda yapılandırmacılığın, bilgiyi ve gerçekliği yaşantılar üzerine yapılandırdığı kabul edilebilir. Yapılandırmacılığı anlama ve anlamlandırmada aşağıdaki temel soruları cevaplandırmak gerekir: (1) Yapılandırmacı öğrenme ve yapılandırmacı öğrenme süreci nedir? (2) Yapılandırmacı öğrenme sürecinde öğretmen rolleri nelerdir ve bu rolleri nasıl yerine getirir? (3) Yapılandırmacı öğrenmede öğrenci rolleri nelerdir ve nasıl yerine getirilir?

Yapılandırmacı öğrenme ve yapılandırmacı öğrenme süreci nedir?

Öğretimle ilgili bir kuram değil, bilgi ve öğrenme ile ilgili bir kuram olan yapılandırmacılık, bilgiyi temelden oluşturmaya dayalı bir yaklaşımdır. Çeşitli yazarlarca farklı şekillerde tanımlanmakta olan yapılandırmacılıkta öğrenme; örneğin Şimşek (2009) tarafından, “bireyin kendi yaratıcı becerilerini ve farklı olma hakkını kullanarak özgün bir anlam oluşturmaktır” (s. 61) şeklinde tanımlanmaktadır. Yurdakul (2007) “Bireysel bilşte oluşan öznel anlamların, sosyo-kültürel bağlamda öznel arası süreçlerle yeniden oluşturulma ya da çevre koşullarından bağımsız gerçekleşen anlam, bakış açısı kazanma ya da yeniden yapılandırma sürecidir” (s. 39) şeklinde tanımlarken bir başka tanımlamada ise yapılandırmacılık, “bireylerin algılarında değişen çoklu gerçeklik olarak ele alınmaktadır” (Jonassen, 1994). Tanımlamalar dikkate alındığında yapılandırmacılıkta öğrenme; bireyin çevresiyle etkileşimi ve özgün yaşantıları sonucu öğrenmeyi temelden inşa etmesine dayanan; nesnel, kavramlar ve gerçeklikler arası oluşan, bağımsız anlam bütünlüğü şeklinde ele alınabilir. Böylece yapılandırmacılıkta öğrenme; var olanlarla, yeni öğrenmeler arasında bağ kurma ve her yeni bilgiyi, var olanlarla bütünleştirme ve oluşturma sürecidir.

Öğrenenlerin bilgiyi nasıl öğrendiğini ve yapılandırdığını açıklamaya çalışan bir yaklaşım ya da kuram olan yapılandırmacılıkta asıl olan; bilginin tekrarı değil, bilginin ilişkilendirilmesi ve yeniden yapılandırılmasıdır. Yapılandırmacı anlayışta öğrenme, yaşam boyu ilerleyen bir süreçtir ve önemli olan bilginin anlamlı olarak yapılandırılmasıdır. Bu süreçte “öğrenilen şey ne olursa olsun, yapılandırmacı süreçler çalışmakta, öğreneni tatmin edinceye kadar zihinsel yapılar oluşturulmakta, anlamlandırılmakta ve test edilmektedir” (Driscoll, 2000). Daha sonra bu yapılarda çelişkiler ortaya çıkmakta, bu çelişkiler merak uyandırmakta, böylece bireyler düşünmekte, yeni bilgileri anlamlandırmak için yeni bağlamlar kurmakta, yeni anlamlar oluşturmak zorunda kalmaktadır (Holloway, 1999). Yapılandırmacı anlayışta birey, yeni bilgilerle uğraşır ve o bilgide derinleşirse, o bilgi, bireyi sürece bırakmaz. Çünkü bireyin bilgiden nasıl bir anlam çıkardığı önemlidir. Ayrıca yapılandırmacı öğrenme sürecinde; bilgiyi anlama, keşfetme, sorgulama, sonuçlarını ilişkilendirme, bilgiyi geliştirme, edinilen deneyimlerle bütünleştirme, bilgiyi geçmiş yaşantılar üzerine inşa etme söz konusudur. Böyle bir öğretim sürecinin gerçekleştirilmesi için; öğrencileri çok yönlü düşünmeye yöneltecek anlamlı ve gerçekçi problemlerin öğrenme sürecinde yer alması, öğrencilerin de etkileşimli, işbirliğine dayanan paylaşım ve uygulamalarda bulunması gerekmektedir.

Görüldüğü gibi yapılandırmacı öğrenme sürecinde her bireyin anlamları, yorumlamaları, sorgulama ve keşifleri bireye özgüdür. Bu da öğretim sürecinde içeriği aktarmayı değil, öğrenmeye imkân sağlayacak şekilde kaynakları organize etmeyi gerektirir ki, her birey etkileşimli bir öğretim ortamında yaşantılarını yeniden anlamlandırabilsin, organize edebilsin, yapılandırabilsin ve paylaşabilsin. Görüldüğü gibi yapılandırmacı öğrenme sürecinin vurguladığı en önemli nokta; öğrenmenin nasıl gerçekleştiğidir. Yani öğrenmeyi öğrenmedir. Bu öğrenme sürecinde; birey öğrenirken dış dünyaya bir anlam yüklemekte ve onu kendine göre yapılandırarak öğrenmektedir.

Yapılandırmacı öğrenme sürecinde öğretmen rolleri nelerdir ve bu rolleri nasıl yerine getirir?

Yapılandırmacılık öğrenme teorisi iki temel teoriye dayanmaktadır. Birincisi Piaget'nin bilişsel yapılandırmacılık teorisi, ikincisi ise Vygotsky'nin soysa-kültürel yapılandırmacılık teorisidir. Vygotsky'nin sosyal-kültürel yapılandırmacılık teorisi bilişsel gelişimde öğrenenlerin sosyal etkileşimini vurgularken, Piaget'nin bilişsel yapılandırmacılık teorisi ise bilişsel gelişimde bireysel yapılandırmacılığı vurgular.

Piaget'nin bireysel yapılandırmacılık görüşünde yer alan önemli iki kavram *özümleme ve düzenlemedir*. Öğrenmenin olması ve içselleştirilmesi için zihinde var olan yapıların değiştirilmesi gerekir. Brynes (2001) zihinsel yapı kavramını 'organize edilmiş bilgi ve fikirlerin bütünleri'dir şeklinde açıklamaktadır. Piaget, bu süreci tanımlamada özümleme ve düzenleme kavramlarını kullanmakta; bireyde var olan bir yapının, karşılaştığı yeni bir durumda dengesizliğe uğraması sonucunda, yeniden dengeleme kurulmasıyla öğrenmenin oluşacağını belirtmektedir. Bilgi yeniden yapılandırılırken karşılaştırmalar, benzetmeler yapılmakta; şemaya uymayan bilgiler bilişsel çelişkilerle yeni bir yapıya uydurulmakta ve dengesizlik durumu ortadan kaldırılarak, dengeleme gerçekleştirilmektedir. Burada, yaşantıların yeniden yorumlanması ve anlamlandırılmasında sosyal etkileşimden yararlanılmaktadır. Ancak, bu dinamik yapı bireysel yapılandırmacılık görüşünü doğrudan yansıtmaktadır.

Vygotsky'nin yapılandırmacılık görüşünde yer alan en önemli kavramlardan biri **“the zone of proximal development”** kavramıdır. Yakınsal gelişim alanı olarak ele alınabilecek bu kavramla Vygotsky (1986), “çocuğun içinde bulunduğu gerçek gelişim düzeyi ile sosyal çevresinin yardımı ile ulaşabileceği potansiyel gelişim düzeyi arasındaki farkı vurgulamaktadır (s. 187). Başka bir deyişle kişinin

kendi başına çözebildiği problem durumu ile sosyal yardım aldığı anda çözebildiği durum arasındaki farktır. Ayrıca onun yakınsal gelişim alanı kavramı, çocuğun teorik kavramları öğrenmesinde sosyal gelişim alanının yakından ilişkili olduğu inancına sahip olduğunu göstermektedir (Rice ve Wilson, 1999). Bu da işaret etmektedir ki, çocuğun gelişiminde sosyal çevrede yer alan ebeveyn, öğretmen, yetişkinler ve akranlar önemli bir yer tutmakta ve öğrenme de bu aşamada gerçekleşmektedir. Vygotsky de iyi bir eğitimin, her çocuğun yaşantılarını ve gelişimini inşa edebileceği görüşünü savunur. Bunu yaparken, özellikle ortam aracılığıyla sağlanacak yardım ve desteği, Scaffolding (destekleyici) kavramı ile açıklamaktadır. Destekleyici, öğrenene nasıl yardım edileceğini açıklayan bir kavramdır ve bilişsel gelişimi harekete geçiren etkili bir yoldur. Ortam aracılığıyla sağlanan bu destek, öğretmen ve yakın çevreden sağlanan yardım ve destekleri içermektedir. Bu destekleyiciler hem bireylerin yeteneklerinin gelişmesine, hem de sosyal ve duygusal özelliklerin karşılanmasına yardım etmektedir. Scaffold, yakınsal gelişim alanı içinde işbirliğine dayalı problem çözme etkinlikleri için önemli görülmektedir (Brynes, 2001.; Sternberg ve Williams, 2002, akt: Yurdakul, 2007).

Vygotsky'nin destekleyicilik kavramından da anlaşıldığı üzere yapılandırmacı öğrenme görüşünde öğrenene yardım önemli bir yer tutmaktadır. Bu yardımı sağlamada önemli görevlerden biri de öğretmenlere düşmektedir. Öğretmen, öğrenme-öğretmeyi gerçekleştirmede öğrenme ortamının düzenleyicisi, uygulayıcısı ve değerlendiricisi konumundadır. Bu görevlerini yerine getirmede, yeteri kadar donanımlı olması gerekir. Copley (1992) yapılandırmacılıkta öğretmenin asıl görevinin “öğrencinin eski ve yeni bilgileri arasında bağlantılar kurmasını kolaylaştırıcı bir kılavuz olmasıdır” şeklinde açıklamaktadır. Chung (1991) yapılandırmacı öğrenme ortamında, öğrenci ve öğretmen arasında bilgi ve yetki paylaşımının olduğunu açıklamakta ve öğretmenin rolünün de öğrencilerini işbirliği yapabilecek heterojen gruplara ayırmak olduğunu belirtmektedir.

Görüldüğü gibi yapılandırmacı öğrenme görüşünde öğretmenin temel görevleri geleneksel öğretme görevinden, yeni ve farklı görevler içermektedir. Burada öğretmen, öğrencilerine bilgi sunan bir otorite değil, diğer öğrenciler ve bilgi kaynakları ile etkileşerek ön bilgiler ile sonraki bilgiler arası ilişkiler kurmasına, hatalarını fark ederek bilgileri yapılandırmasına yardım eden kişidir. Öğrencilerinin öğrenmelerine yardım eden ve destek sağlayan, onlara yol gösteren ya da rehberlik eden, öğrenme ortamını düzenleyen, öğrencilerin işbirliği için de problem çözerek öğrenmesini sağlayan, bir rehber ve yardımcı konumundadır. Bu görevlerini yaparken öğrenmeyi kolaylaştıran, onlara yardımcı olan, bir dost ve arkadaş gibi davranan danışman olabilmeli, sınıfta etkileşim ve işbirliğini sağlayan tutum

ve davranışlar sergilemelidir. Bunun yanında öğrencilerin farklı düşünme yol ve biçimlerini geliştirici, anlamlı ve gerçek problem durumları oluşturarak problem çözmelerini sağlamalı, kendi kararlarını kendilerinin vermelerine ortam oluşturmaktadır. Her öğrencinin farklı öğrenme stil ve stratejilerinin olduğunu bilmeli, öğrencilerinin bireysel farklılıklarını ön plana çıkararak, uygun seçenekler sunmalıdır. Öğrencilerine hazır bilgi sunma yerine, bireysel ve ekip çalışmaları yapabilecekleri proje çalışmalarına yönlendirmeli, öğrencinin süreç içerisinde gelişimini değerlendirmelidir. Öğrencilerin hatalı davranışları ve ürünleri karşısında, onları cesaretlendirmeli, hatalarını kendilerinin bularak düzeltmelerine fırsat vermeli ve rehberlik etmelidir. Öğrencileri süreç içinde gözlemleyerek gelişimlerini incelemeli, öğrenme ortamına aktif katılımlarını sağlayarak, bu ortamın etkin bir üyesi olmalarını sağlamalıdır.

Yapılandırmacı öğrenmede öğrenci rolleri nelerdir ve nasıl gerçekleşir?

Geleneksel yaklaşımdaki öğrenci rollerinden en çok eleştirilenlerinden biri de, öğrencinin pasif bir tabloda aktarılan bilginin pasif bir alıcısı olmasıdır. Bunun yanında, kaynaklardaki bilginin ezberlenmesine dayanan bir öğrenme de sıklıkla eleştirilir. Oysa öğrenen merkezli kuram, teori ve yaklaşımlarda öğrenci, öğrenme sürecinde bu rollerinden daha farklı roller yerine getirmektedir.

Yapılandırmacılık öğrenme yaklaşımında şu iki temel anlayışa vurgu yapılmaktadır: (1) Verilen bilginin ötesine geçme, (2) Hiç bilgi vermeme (Şimşek, 2009: 62). Verilen bilginin ötesine geçme anlayışında öğrencilere bazı temel bilgiler verilir, öğrencinin bu bilgilerden öte bir anlam inşa etmesi savunulurken, 'hiç bilgi vermeme' anlayışında ise öğrencilerin bütün bilgilere kendilerinin ulaşır, kendi anlamalarına kendilerin oluşturması savunulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yapılandırmacılıkta öğrenci; öğrenme sürecinin tam ortasında, öğrenmede sorumluluk sahibi, bilgiyi arayan, inceleyen, bulan ve kendi öğrenmesini kendisi kararlaştıran, kendini ve arkadaşlarını değerlendirebilen bir öğrenci rolündedir. Bununla birlikte öğretmen rehberliğinde, bireysel sorumluluk yanında grup içi yani işbirliği öğrenme gruplarında da sorumluluk alma, burada aldığı görev ve sorumlulukları paylaşma gibi rollerini de yerine getirmektedir. Ayrıca öğretim tasarımı açısından bakıldığında, öğretim sürecindeki öğrenciler; daha etkili ve verimli bir öğrenme için kendi hedeflerini kendileri belirleyerek, gerçekçi problemler üzerinde odaklanmalı, bu problemlerin çözümü için çoklu bakış açıları geliştirebilmeli, neyi ve nasıl öğrendiklerini sorgulayıp tartışabilmeli, kendi öğrenmeleri ile ilgili kararları kendileri verebilmelidir.

Öğrencilerin bu tür rollerini yerine getirebilmeleri için; öncelikle farklı tür ve seviyedeki kaynaklara ulaşma, araştırma-inceleme ve proje yapma, bu tür çalışmalarını raporlaştırma ve yazılar yazma, bilgiyi farklı problem ve görevlerde kullanma, akıl yürütme, yaratıcılık çalışmaları yapma, bilgiyi transfer etme, kendini ve arkadaşlarını gözleme ve değerlendirme yapma, öğrenme ortamında oluşabilecek hatalarını bulma ve doğru öğrenme sürecine ulaşma, arkadaşlarına ve kendisine yöneltilen eleştirilere hoş görülü yaklaşma, grup dinamiğinin sağlanabilmesi için kendi sorumluluğunu etkili olarak yerine getirme, çevredeki her tür fırsat ve imkândan yararlanma gibi çalışmalara ağırlık vermesi gerekmektedir.

2.2. Yapılandırıcılık ve Öğretim Tasarımı

Öğrenme-öğretme süreciyle öğrencinin davranışlarında bir değişiklik meydana getirebilir ancak bu değişiklik öğretim sürecinin başındaki öğretim hedeflerini birbir gerçekleştirilmeyi garanti edemez. Çünkü öğrenme bireyseldir ve sonucu da garanti edilemez. Bu yüzden en uygun öğrenmeyi ya da davranış değişikliğini gerçekleştirecek kuram, teori, yaklaşım, model ya da yöntem yoktur. Bu açıdan bakıldığında yapılandırıcılık öğrenme yaklaşımı, öğrenme sonuçlarına en çok kuşku ile bakan bir yaklaşımdır. Çünkü öğrenme doğrudan dikte edilen bilgilerle değil, daha çok bireyin işselleştirdiği bilgilerini yeniden anlamlandırmasına dayalı olarak gerçekleşir.

Bilgiyi her ortamda öğrenmek mümkündür. Öğrenmeyi bir davranış değişikliği kalıbı içinde sınırlamak ise eğitimi dar kalıplar içine sokmaktır. Öğrenme; bilgi ve becerilerin kazanılmasının yanında, kazanılan bilgi ve becerilere bağlı olarak ilgi, değer, tutum ve anlayışların da değişmesidir. Bilgiyi öğrenmek önemli olmakla beraber, daha da önemlisi bilgiye ulaşmak ve ulaştığı bilgiyi kullanabilmektir. Yapılandırıcılık öğrenme anlayışı davranışın değişmesini beklemeyi değil, bilginin, bakış açısının, bir fikrin, duygunun ve becerinin gelişmesini ve bunları kullanabilmeyi gerekli kılmaktadır.

Öğretim tasarımı daha iyi bir öğrenme için öğretim sürecini planlamayı gerektirir ve öğretim süreciyle ilgili öğelerin etkileşimini gösteren bir yapıdır. Bu yapı, öğrencilerde belirli değişiklikleri oluşturmak için, uygun öğretim yöntemlerini ve ortamlarını seçme sürecidir (Doğan, 1997). Öğrenme ve öğretme ilişkilerinin düzenlenmesidir (Clarebout ve Elen, 2001). Öğrenenlerin performansları ve yeterliliklerinin artırılması için öğretimin planlanması, geliştirilmesi, değerlendirilmesi ve sürdürülmesine yönelik bir süreçtir. Morrison, Ross ve Kemp (2001) de, öğretim tasarımı problem çözme ve performans geliştirme olarak ele alırlar. Bu bakış

açıları doğrultusunda öğretim tasarımı, farklı öğretim çıktılarına ulaşabilmek için bilim ve öğretim tasarımı ilkelerini göz önünde bulundurarak en uygun durumların seçilmesi, öğrenme ortamların düzenlenmesi ve bunların etkili olarak işe koşulması şeklinde ele alınabilir. Öğretim tasarımının planlama süreci içinde yer alan ‘görev analizi’ öğrenmeyi optimal düzeyde gerçekleştirmeyi hedef alır. Bunu garanti etmek mümkün değildir ancak yapılandırmacı öğrenme anlayışıyla kolaylaşacağı söylenebilir. Örneğin yapılandırmacılıkta öğrenci “düşünen, yaratan ve yapılandıran kişidir” (Brooks ve Brooks, 1993).

Öğretim tasarımı; hedef yönelimli, öğrenci merkezli, öğrencinin anlamlı performansı ve bu performansın değerlendirilmesine dayalı bir süreçtir. Bu süreçte bireysel ve takım çalışması söz konusudur ve üründen çok sürecin analizi esastır. Esasen bir ileri-geri hareketi olan öğretim tasarımı, öğrencilerin hatalarını kendilerinin bulup, bu hataları rafine etme sürecidir.

Bagdonis ve Salisbury (1994) öğretim tasarımını, ‘karmaşık bir dizi işlemin basitçe nasıl yapılacağına formüle edilişi’ şeklinde tanımlamaktadırlar. Bu formül, geleneksel bir bakış açısıyla yaklaştığımızda; analiz, tasarım, geliştirme, uygulama ve değerlendirme olarak beş aşamada ele alınabilir. Bu aşamalar genel olarak doğrusal bir sıra izler, her aşama birbirini takip eder ve herkes tarafından görülebilir ve aşağıdaki özellikleri gösterir.

- Öğretim tasarımı doğrusal ve ardışık bir süreçtir.
- Planlama süreci sistematiktir.
- Öğretim tasarımının amacı gelişime rehberlik etmektir.
- Öğretim tasarımı uzman öğreticiler gerektirir.
- Öğretim tasarımında dikkatli bir sıra ve alt becerilerin öğretimi önemlidir
- Bilginin öğrenilmesi esastır.
- Önemli olan ürünün değerlendirilmesidir ve
- Objektif veriler önemlidir.

Yapılandırmacılığın klasik, nesnelci öğretim tasarımlarını reddettiğini söylemek mümkün değildir. Radikal yapılandırmacılar, öğretim tasarımının öğrenmeyi sağlamada işlevsel olmadığını belirtse de bazı ılımlı yapılandırmacı öğretim tasarımcıları öğrenmeyi kolaylaştıracağı kanaatindedirler (Jonassen, 1991). Bu bağlamda yapılandırmacı öğretim tasarımcıları, nesnelci öğretim tasarımları üzerinde köklü değişiklikler yapmışlar ve nesnelci bir öğretim tasarımında yapılandırmacı unsurları birleştirmek için görüş ve öneriler sunmuşlardır. Bu araştırmacıların en

önemlilerinden olan Lebow (1993) yapılandırmacı öğretim tasarımıyla ilgili beş ilke önermektedir. Bu ilkeler: (1) Öğrencileri öğretimsel uygulamaların potansiyel olarak oluşabilecek zararlı etkilerinden koruma, (2) Bağımsız ve ilişkili öğrenme destekleyen bağlamlar sağlama, (3) Öğrenme nedenlerini kendi öğrenme faaliyetleri içine yerleştirme, (4) Yapılandırma sürecinde öğrencilerin sorumluluk üstlenmesi yoluyla öz-düzenleme yapmalarını sağlama, (5) Öğrencilerin hatalarını keşfetmelerini teşvik ederek kasıtlı öğrenme sürecine katılımını sağlama gibi ilkelerdir. Bu ilkelerin yapılandırmacı öğrenme sürecine öğretim tasarımı açısından önemli katkılar getireceği, özellikle yapılandırmacı bir öğretim ortamının nasıl olması gerektiği ile ilgili önemli katkılar getireceği söylenebilir.

Jonassen (1991, 11-12) de yapılandırmacılığın nesnelci öğretim tasarımıyla bütünleştirilmesinde şu tasarım ilkelerini ortaya koymuştur: (1) Öğrenmeye uygun bağlamların yer alacağı gerçek öğrenme ortamları oluşturulmalıdır. (2) Gerçek dünya problemlerinin çözümü için gerçekçi yaklaşımlara odaklanılmalıdır. (3) Öğretmen, problemlerin çözümü için kullanılacak stratejilerin analizcisi olmalıdır. (4) İçerikte çoklu tanımlara ve perspektiflere yer verilmelidir. (5) Öğretim hedefleri öğrenciye dayatılmamalı, görüşülmelidir. (6) Değerlendirme kişisel analiz aracı olarak görülmelidir. (7) Öğrencilerin çeşitli perspektifleri yorumlamalarına yardımcı olacak ortamlar ve araçlar sağlanmalıdır. (8) Öğrenme, öğrencinin kendisi tarafından içsel olarak kontrol edilmelidir.

Yapılandırmacı görüş, Jonassen'in dediği gibi (1994), daha çok yapılandırmacı öğrenmeyi oluşturacak öğrenme ortamlarının nasıl tasarımlanacağına ilişkin oldukça açık ilke ve düzenlemeleri ortaya koymak durumundadır ve bazı ilkeler de geliştirmiştir. Bu ilkeler öğretimin nasıl olması gerektiğine ilişkin değil, daha çok öğrenme ortamının nasıl olması gerektiğine ilişkindir. Yani, öğretim ortamının nasıl olması gerektiğine ilişkin yol gösterici durumundadır. Ancak, yapılandırmacı öğretim tasarımı, sınıf öğretimine ilişkin olarak uygulanabilir ilkeler getirmesi gerekmektedir.

3.3. Yapılandırmacılık ve Eğitim Teknolojisi

Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımında öğrenciler bilgilerini kendileri yapılandırmaktadır. Jonassen (1992) yapılandırmacı öğrenmede, öğrencilerin kendi seçtikleri yolda kendi bilgilerini inşa etme yeteneğine ve özgürlüğüne sahip olma ihtiyacında olduklarını belirtmektedir. Öğrencinin aktif rol aldığı bu yaklaşımda, öğrencide meydana gelen yeni öğrenme ürünleri ortaya çıkarken, öğrenme-öğretme süreci içerisinde eğitim teknolojileri önemli bir yer tutar. Öğrenme-süreçleri içerisinde

öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırmak için eğitim teknolojileri kullanılabilirceği gibi, öğrenme ürününü meydana getirilirken ve bu ürünün kalıcı hale getirilmesi için teknoloji kullanılabilir.

Öğrenme ortamlarında teknoloji kullanımı ile öğrencilere daha zengin öğrenme ortamları sunulmakta ve buna bağlı olarak; öğrencilerin ilgi, merak ve motivasyonları artmakta, öğrenme konusuna ilişkin eski bilgilerin hatırlanmasını sağlamakta, bu bilgilerle yeni bilgilerin ilişkilendirilmesine yardım etmekte ve öğrenci öğrenmesini kolaylaştırarak, daha anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Sunulan karmaşık bilgiler, teknoloji yardımıyla sadeleşmekte, açık ve anlaşılır hale gelmekte, öğrencilerin aktif olarak öğrenmeye katılmasını ve yaparak-yaşayarak öğrenmeleri sağlanmaktadır.

Yapılandırıcılıkta, öğrenmenin nasıl gerçekleştiği önemlidir. Burada önemli olan öğrenme döngüsü değil, öğrenme ortamı ve etkileşimdir. Bunun gerçekleşebilmesi için de etkileşimli teknolojilere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu etkileşimli teknolojiler, bilgi aktaran değil, bilgiyi öğrenerek destekleme ve kolaylaştırma işlevini üstlenmektedir. Bu etkileşimli teknolojilerin temel özelliği de boş teknoloji olmasıdır (Gürol, 2002: 164). Boş teknolojiler, ya hiç bilgi içermez, ya da çok az bilgi içerirler. Burada öğrenci, bu teknolojileri (bilgi, veri bankaları vb) kullanarak, esnek bir içerik ve etkileşimle öğrenmesini gerçekleştirir. Yani, anlamlarını oluşturur.

Bütün öğrenme kuram ve yaklaşımları eğitim teknolojilerinden yararlanmaktadır. Örneğin, davranışçı öğrenme teorileri kitap, televizyon, bilgisayar vb teknolojileri sınıf ortamında kullanır. Kitap, ders kitabı olarak ele alınmakta ve herkes tarafından belli bir takvim doğrultusunda kullanılmakta, televizyon bilgiyi sunma amacıyla kullanılırken, bilgisayarlar ise daha çok pekiştirme aracı olarak kullanılmıştır. Burada eğitim teknolojileri öğretmenin işini kolaylaştırmak için kullanılmıştır. Bu tür sınıf ortamları öğretmen odaklı sınıflar olmuştur (Sechez, 1997).

Yapılandırıcı öğrenme yaklaşımında ise eğitim teknolojileri; çoklu öğrenme ortamları ve etkileşimli teknolojiler olarak, çoklu bakış açılarını paylaşımlı, etkileşimli ve öğrencinin daha zengin anlamları oluşturmasını sağlama amaçlı kullanılmaktadır. Ayrıca, öğrenme-öğretme süreçlerinde görülen yeni yaklaşımlar ve uygulamalar bazı yeni teknolojik yönelimler ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu da öğretmen-öğrenci, öğrenci- öğrenci arasındaki ilişki biçimlerini değiştirmiştir. Bilgisayarların, alıştırma-uygulama yaptırma gibi beceriler için sınıfta kullanılmasından daha çok işbirlikli öğrenme, eş zamanlı ya da farklı zaman ve mekânlarda öğrenme gibi uygulamalar üzerinde temellendirilen öğrenme biçimlerini doğurmuştur. Bu öğrenme biçimleri; işbirlikli veri tabanları, işbirlikli proje tabanlı okul çalışmaları,

proje tabanlı öğrenme çabaları doğrultusunda teknoloji kullanımının önemini artırmıştır. Teknolojinin öğretim uygulamaları üzerinde gün geçtikçe artan önemi, grup süreçlerinin yalnızca belirli fiziksel alanlarda değil, sanal da olsa online gruplara doğru yayılmasını da sağlamaktadır (Marsh, G. E., II, 1999). Günümüzde eğitim teknolojileri, e-mail, bilgisayar konferans sistemleri, video-konferanslar, çoklu öğrenme ortamları, internet tabanlı ve web tabanlı öğrenme gibi çeşitleriyle, öğrenme-öğretme süreçlerinin yapısında olduğu gibi eğitim kurumlarının yapısını da önemli ölçüde değiştirmektedir.

Sonuç olarak, öğrenme-öğretme ile ilgili kuramsal bilgilerdeki artış ve değişim, eğitim teknolojilerini bir tasarım bilimine dönüştürmektedir. Yapılandırmacılık yaklaşımıyla birlikte yeni bir öğretim tasarımı anlayışından bahsedilmesi doğru olacaktır. Bu anlayışta asıl, bütün öğrenme- öğretim süreçlerine çözüm sunma değil, duruma özgü çözümler üreten bir tasarım bilimi olarak ele alınması gerekmektedir.

3.4. Yapılandırmacı Öğretim Tasarımının İlkeleri

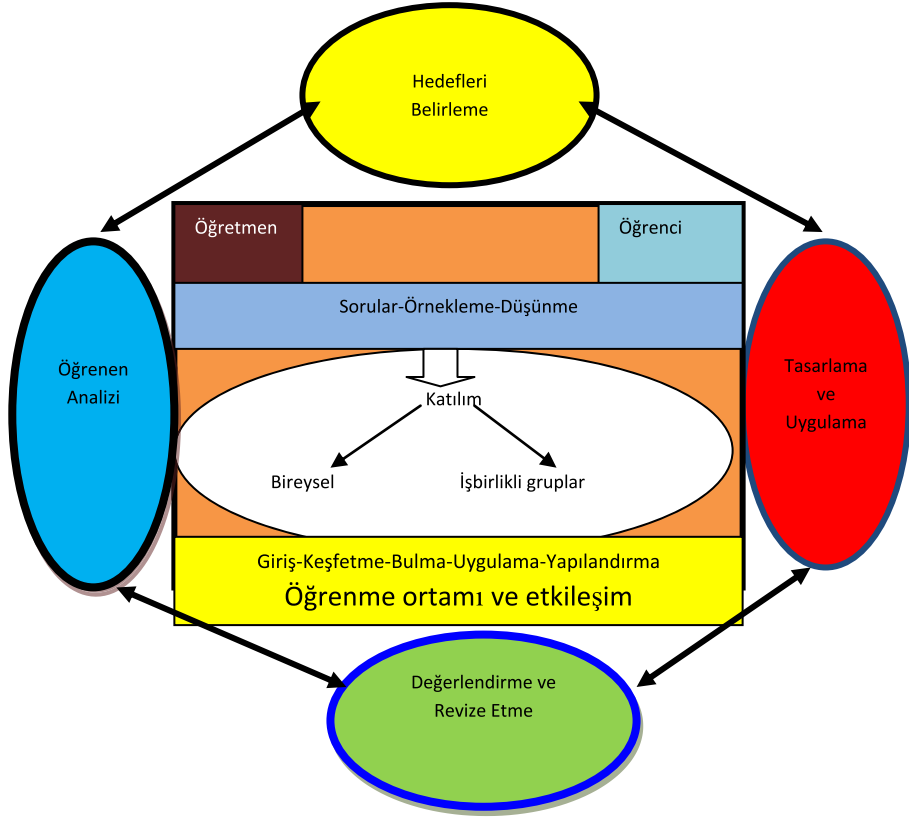
Yapılandırmacı öğretim tasarımının hangi özellikleri taşıyacağına ilişkin ilkeleri belirlemede temele alınacak noktaların, öğrenme ortamı ve etkileşiminde olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğrultuda aşağıdaki ilkeleri ele almak mümkün olacaktır. Yapılandırmacı öğrenme-öğretim süreçlerinde dikkate alınması gereken temel ilkeler Lebow (1993) tarafından geliştirilmiş ancak; yapılandırmacı öğrenme kuramcılarının bu ilkeleri yorumladıkları ve genişletip derinleştirdikleri, bunun yanında temel noktalarda görüş birliği içinde oldukları görülmüştür. Bu ilkelere dönük yapılan yorumlar, sentezlenerek yapılandırmacı öğrenme süreçlerinin özelliklerini yansıtmaları açısından aşağıda gibi özetlenmiştir. (Yaşar, 1998; Kozlof, 1998; Alkan ve diğerleri, 1995; Savery ve Duffy, 1995; Jonassen, 1994; Lebow, 1993; Duffy ve Jonassen, 1992):

- Tüm öğrenme etkinliklerini gerçek bir görev ya da probleme bağlamak,
- Öğrenmeyi gerçekçi ve ilgili bağlamlarda bütünleştirmek,
- Öğrenenlerin özgün bilgi yapılarını kendilerinin oluşturacakları yaşantılar düzenlenmek ve bu yaşantılarla öğrenme sorumluluğunu öğrenenlere bırakmak,
- Öğrenenlerin çok yönlü düşünmesini sağlamak ve düşüncelerinin desteklediği bir öğrenme ortamı yaratmak,
- Çoklu öğrenme ortamları ve bilgilerin çoklu biçimde sunumunu sağlamak,

- Öğrenme sürecinde sosyal etkileşim sağlamak ve öğrenme ile sosyal deneyimi birleştirmek,
- İşbirliğine dayalı öğrenmeyi kullanmak ve etkileşimi artırmak,
- Öğrencinin etkin katılımını ve kendini ifade edebilmesini sağlamak,
- Etkileşimli teknolojilerin kullanımına ağırlık vermek,
- Bulma, keşfetmeye ve öğrenci çelişkilerine dayalı etkinlikleri kullanmak,
- Öğrencinin ilgi, ihtiyaç, içten gelen güdülenmesini sağlayacak ilginç ve çekici yaşantılar sağlamak,
- Özgün bir öğrenme ürünü tasarlamak ya da projeye dayalı öğrenme durumları oluşturmak,
- Öğrencinin bir problemin çözümüne ve kullanılan sürece hâkimiyetini sağlamak,
- Öğrencilerin alternatif görüş ve bağlamlara karşı fikirlerini test etmelerini teşvik etmek,
- Öğrenilen içeriğin ve öğrenme sürecinin yansıtılabilmesini sağlamak,
- Yeni öğrenmeleri oluşturmada önbilgiler dikkate almak,
- Anlamli öğrenmeyi gerçekleştirmek üzere özgün öğrenme görevleri tasarlanmalı ve gerçek yaşamın karmaşıklığını yansıtacak öğrenme ortamı oluşturulmalıdır,
- Çoklu gerçeklikleri açığa çıkarabilecek bilişsel çelişkiler yaratmak ve bireysel anlamın oluşmasını destekleyecek etkinlikler düzenlenmek,

Yapılandırmacılık öğrenme yaklaşımı ve öğretim tasarımıyla ilgili ilkelerin soyut ve kavramsal düzeyinin çok yüksel olduğu söylenebilir. Bazı ilkelerin uygulamaya önemli derecede katkı sağlayabileceği ve uygulanabileceği de kabul edilebilir. Ancak öğrenme-öğretme süreçlerine önemli derecede katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öğrenci merkezli tasarım ve uygulamaların zor olduğu, geleneksel öğrenme uygulamalarının öğrenci merkezli uygulamaları engellediği eğitim sistemlerinde, öğretim tasarımı zor bir alandır. Yapılandırmacı öğrenme tasarımı açısından ise bu zorluk daha da fazladır. Bunun için öğretim tasarımcıları daha fazla araştırmalar yapmalı, yapılandırmacı öğretim tasarımına katkılar sağlamalıdır.

3. 5. Yapılandırmacı Odaklı Öğretim Tasarımı Modeli

Şekil 1. Yapılandırmacı Öğrenme Odaklı Öğretim Tasarımı

Yapılandırmacı odaklı öğretim tasarımı modeli dört temel aşama vardır. Ancak modelin odak noktası yapılandırmacı öğrenme sürecinden oluşmaktadır. Şekilde görüldüğü gibi model etkileşimli bir model olup, öğrenen analizinden başlanmaktadır. Modelin diğer öğeleri, öğretim hedeflerin belirlenmesi, tasarım ve uygulama ve değerlendirme ve revize etmedir.

Yapılandırmacı öğrenme odaklı öğretim tasarımı modelinde öncelikle öğrenenlerin analizi yapılmalıdır. Öğrenen analizi, öğrenenlerin özelliklerinin belirlenmesi anlamına gelir. Öğrenenlerin öğrenme ortamına getirdikleri özelliklerin yeterli olması ve özellikle öğrenme stratejileri ve stillerinin belirlenmesinin öğrenmelerini olumlu etkileyeceği düşünülebilir. Öğrenen özelliklerinin belirlendikten hemen sonra eğitsel hedeflerin belirlenmesi gerekir. Ancak, yapılandırmacılıkta öğretim hedefleri önceden kati olarak belirlenemez. Esnek bir hedef belirleme anlayışı ile

öğrencilerin önceki bilgileri, gelişimsel ve bilişsel özellikleri dikkate alınarak hedefler belirlenir ve öğrenmenin kalıcılığını sağlayacak ve üst düzey bilişsel becerileri geliştirecek öğrenme hedefleri tespit edilir. Hedefler, öğretmen ve öğrencilerin ortak kararına dayalı olarak belirlenir. Belirlenen öğretim hedeflerinin gerçekleştirilmesi için gerekli öğretim materyallerinin önceden belirlenmesi ya da geliştirilmesi gerekir. Öğrenme içeriğine uygun ve öğrenenin gereksinimlerini karşılayıcı öğrenme ortamı ve materyalleri saptandıktan sonra, öğretim ortamı ve öğrenen etkileşimi sağlanarak, yapılandırmacı öğrenme sürecine adım atılır ve yapılandırmacı öğrenme süreci gerçekleştirilmeye çalışılır. Yapılandırmacı (constructivism) yaklaşımla düzenlenen öğrenme-öğretme sürecinde, çağdaş öğretim teknolojileri, çoklu öğrenme ortamları ve etkileşimli öğrenme teknolojileri, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi açısından çok önemlidir. Bu tür teknolojiler ile düzenlenen öğretim ortamları, öğrencilerin kendi bilgilerini yeniden yapılandırma ve anlamlarını etkin olarak paylaşmasını sağlayacaktır. Bu da öğrenci kazanımlarının gerçekleştirilmesine önemli derecede hizmet edecektir.

Yapılandırmacı öğrenme sürecinde öğretmen; öğrenmeyi kolaylaştıran rolü ile öğrencinin derse aktif katılımını sağlamak için, öncelikle derse ilgi çekmek ve ön bilgilerin belirlenmesi amacıyla sorulara yer verir. Daha sonra öğrencinin düşüncesini sağlayan sorular sorar ve öğrencilere dönütler verir. Aktif öğrenme ilkeleri kullanılarak, öğrencilere modeller, kuramlar, yasaların sunulmasından sonra, öğretmenin soru ve modellemeleri doğrultusunda bireysel ya da işbirlikli öğrenme grupları ile dinleme, izleme, örnekleme, düşünme (beyin fırtınası), keşfetme yoluyla etkileşimli öğrenci katılımı sürdürülür ve öğrenci keşiflerinin sonuçlarının açıklanması sağlanır. Öğrenciler, önceki bilgileri ile yeni elde ettiği keşif ya da buluşlarını uygulayarak, kendi anlamlarını inşa ederler ya da bilgiyi yapılandırır. Öğretmen, öğrenciyi öğrenme sürecinde gözlemleyerek değerlendirir, öğrencilerin değerlendirme sürecine katılmasını sağlar ve değerlendirme sonucuna göre süreçte değişikliğe yapılıp yapılmayacağına karar verir ve öğrenme sürecini gerekirse revize eder. Sonuç olarak öğrenme döngüsü bu şekilde devam eder.

Öğrenci odaklı bir yaklaşım olan yapılandırmacılık ve yapılandırmacı öğrenme odaklı öğretim tasarımında; öğrenci olay ve durumlarla etkileşim içine girer ve bu olayların ve durumların özelliklerine yönelik bir anlam oluşturur. Bu şekilde öğrenci kendi kavramlarını ve problem çözümlerini inşa eder. Yapılandırmacı öğrenmede öğrenci, kendi çözüm yollarını keşfetmeye ve kendi düşüncelerini denemeye motive olur. Yeni bilgileri daha önceki bilgileri üzerine inşa eder ve öğrenme bu şekilde gerçekleşir. Öğretmen de gerçekte öğrenmeye yardımcı bir geliştirici, kolaylaştırıcı ya da yol gösterici rollerini yerine getirmiş olur (Scherman, 1998).

4. SONUÇ

Yapılandırmacılığın günümüz eğitim anlayışına önemli bir bakış açısı kazandırdığı söylenebilir. Özellikle öğrenci merkezli öğrenme anlayışı, yapılandırmacı öğrenme ilkelerine daha fazla saygı duyulmasını sağlamış ve yapılandırmacı öğrenme ilkeleri doğrultusunda önemli öğretim stratejisi ve modellerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Ülkemiz öğretim programlarını da önemli derecede etkileyen yapılandırmacı öğrenme anlayışı, program geliştirme çalışmalarında merkeze alınan bir öğrenme yaklaşımı olmuştur. Çeşitli yazarlarca farklı şekillerde tanımlanmakta olan yapılandırmacı öğrenme; Şimşek tarafından, “bireyin kendi yaratıcı becerilerini ve farklı olma hakkını kullanarak özgün bir anlam oluşturmasıdır” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, bilginin doğasını ve yapılandırılmasını çok iyi ifade etmekte ve yapılandırmacılığın doğasını da en iyi şekilde yansıtmaktadır. Bireyin çevresiyle etkileşimi ve özgün yaşantıları sonucu öğrenmeyi temelden inşa etmesine dayanan yapılandırmacılık; var olanlarla, yeni öğrenmeler arasında bağ kurma ve her yeni bilgiyi var olanlarla bütünleştirme ve oluşturma sürecidir.

Yapılandırmacı öğrenme sürecinde her bireyin anlamları, yorumlamaları, sorgulamaları ve keşifleri bireye özgüdür. Bu da öğrenmeye imkân sağlayacak şekilde kaynakları organize etmeyi gerektirir. Öğretim ortamında kaynaklar öyle organize edilmelidir ki, öğrenenler yeni öğrenmelerini anlamlandırabilsin, organize edebilsin, yapılandırabilsin ve paylaşabilsin. Bu da öğrenmenin nasıl gerçekleştiği ile ilgili öğretim tasarımına işaret etmektedir. Çünkü öğretim tasarımı, hedef yönelimli, öğrenci merkezli, öğrencinin anlamlı performansı ve bu performansın değerlendirilmesine dayalı bir süreçtir. Bu süreçte, bireysel ve takım çalışması söz konusudur ve üründen çok sürecin analizi esastır.

Öğretim tasarımının amacı öğrenci yeterliklerini ve performansını artırmaktır. Bu bakış açısıyla farklı öğretim çıktılarına ulaşabilmek için en uygun durumların seçilmesi, öğrenme ortamların düzenlenmesi ve bunların etkili olarak işe koşulması gerekir. Öğretim tasarımları, öğrenmeyi optimal düzeyde gerçekleştirmeyi hedef alır ama bunu garanti edemez. Ancak yapılandırmacı öğrenme tasarımındaki düşünülen, yaratan ve yapılandıran öğrenci rolleri ile bunun gerçekleştirilebileceği söylenebilir.

Bu amaçla, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının ilkeleri ışığında daha kaliteli bir eğitim sağlamak için mikro düzeyde, sınıf ortamında uygulanabileceği düşünülen yapılandırmacı öğrenme odaklı bir öğretim tasarımı örneği önerilmiştir. Model, dört temel aşamadan oluşmaktadır. Model etkileşimli bir model olarak düşünülmüş; öğrenen analizi, hedeflerin belirlenmesi, tasarım ve uygulama, değerlendirme ve revize etme gibi öğelerden oluşturulmuştur. Ancak bu modelde asıl olan nokta, yapılandırmacı öğrenme süreci ve bu süreçte öğrenmenin nasıl gerçekleştiğidir.

KAYNAKÇA

- Alkan ve Diğerleri. Eğitim Teknolojisine Giriş. Ankara: Önder Matbaacılık. 1995.
- Brooks J. G. and M G. Books. “*In search understanding: The case for constructivist classroom*”. Alexandria, Virginia. Associationfor Supervision and Curriculum Development, 1993a.
- Brooks J. G. and M G. Books. “The courage to be constructivist.” Educational Leadership, Novemher, 1999b, 18-24.
- Byrnes, J. P. Cognitive development and learning in instructional context. 2. Baskı, Boston: Allyn & Bacon, 2001.
- Clarebout, G., & Elen, J. Problems with the validation of socio-constructivist design principles in ecological settings. *Computers in Human Behavior*, 2001, 17, 453–464.
- <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S074756320100019X> adresinden 05 Temmuz 2011 tarihinde erişilmiştir.
- Copley, J. The integration of teacher education and technology: a constructivist model. In D. Carey, R. Carey, D. Willis, and J. Willis (Eds.), *Technology and Teacher Education*, Charlottesville, VA: AACE, 681, 1992.
- Chung, J. Collaborative learning strategies: The design of instructional environments for the emerging new school. *Educational Technology*, 1991, 31 (6), 15-22.
- Demirel, Ö. Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Pegem A Yayınevi, 2000.
- Doğan, H. Eğitimde program ve öğretim tasarımı. Önder Matbaacılık, Ankara, 1997.
- Driscoll, M. P. Psychology of learning for instruction. Boston: Allyn & Bacon, (2000).
- Duffy, T., and D. Jonassen, eds. Constructivism and Instructional Design. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1992.
- Holloway, J. H. Caution: Constructivism ahead. Educational leadership, November, 1999, 84-86.
- Gürol, M. Eğitim teknolojisinde yeni paradigma: Oluşturmacılık. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2002, Cilt: 12, Sayı: 1, Sayfa: 159-183.
- <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt12/sayi1/159-183.pdf> adresinden 21 Eylül 2011 tarihinde erişilmiştir.
- Jonassen, D. “Objectivism vs. Constructivism”. *Educational Technology Research and Development*, 1991, 39 (3), 5-14.
- Jonassen, D.H. Toward a constructivist desing model. Educational Technology, 1994, 34 (4), 34-37.

- Kozlof, K. *Constructivism in Education: Sophistry for a new age*, 1998.
- Krohtwolh, D.R. *Methods of educational and social sciences research: An integrateg approach*. New York: Longman, 1993.
- Lebow, D. Constructivist values for systems design: five principles toward a new mind-set. *Educational Technology Research and Development*, 1993, 41, 5-6.
<http://www.springerlink.com/content/fr64431713141223/> adresinden 8 Temmuz 2011 tarihinde erişilmiştir.
- Marsh, G. E., II. www.bamaed.ua.edu/ail601/const.htm, 1999.
- Morrison, G.R., Ross, S.M. ve Kemp J.E. *Designing effective instruction*. New York: John Wiley & Sons Inc, 2001.
- Perkins D. N. "The many faces of constructivism." *Educational Leadership*, November, 1999, 6-11.
- Rice, M. L. ve Wilson, E. K. *How technology aids constructivism in the social studies classroom*, 1999.
<http://global.umi.com/pqdweb> adresinden 20 Mayıs 2011 tarihinde erişilmiştir.
- Rotry, R. *Objectivity, Relativism, and Truth: Philosophical Papers, Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Savery, J.R. & Duffy, T.M. *Problem Based Learning: An Instructional Model and its Constructivist Framework*, *Educational Technology*, September-October, 1995, 31-38.
- Sechez, A. *Constructivism vs. Behaviorism As used in a classroom setting along with technology*, 1997.
<http://seamonkey.ed.asu.edu/~mcisaac/emc503/assignments/assign10/alishia.html> adresinden 15 Haziran 2011 tarihinde erişilmiştir.
- Scherman, G. *From Behaviorist to Constructivist Teaching*, *Social Education*, National Council for the Social Studies, 1998, 62(1), p 6-9.
- Sternberg, R. J. Ve Williams, W. M. *Educational psychology*. Çev: Bünyamin Yurdakul. Yapılandırmaçılık. Ö. Demirel, (Ed.). *Eğitimde yeni yönelimler içinde*, Pegem A Yayıncılık. Ankara, 2002, 39-65.
- Şimşek, A. *Öğretim tasarımı*. Ankara, Nobel Yayıncılık. 2009.
- Tam, M. *Constructivism, Instructional Design, and Technology: Implications for Transforming Distance Learning*. *Educational Technology & Society* 3(2), 2000 ISSN 1436-4522.
http://www.ifets.info/journals/3_2/tam.html adresinden 22 Haziran 2011 tarihinde erişilmiştir.

- Vygotsky, L. S. *Language and thought*, Cambridge, Mass.: MIT Press., 1986.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. Nitel Araştırma Yöntemleri Ankara. Seçkin Yayınevi, 1993.
- Yurdakul, B. Yapılandırmacılık. Ö.Demirel, (ed.). *Eğitimde yeni yönelimler* içinde, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2007, 39-65.
- Yaşar, Ş. *Yapısalcı kuram ve öğrenme-öğretme süreci*. VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Kitapçığı. 9-11 Eylül 1998, Cilt: 1. ss. 695-699.

SYNTACTICAL PROBLEMS IN THE LINGUISTICS STUDIES OF SELMAN RIZA

Xheladin ZYMBERAJ^[*]

ABSTRACT

Real scientists call the fact that theories of knowledge in the area was inhabited. One of them is Prof. Salman Riza. His constant research dimensions of knowledge, understanding, grammar, language theory goes deeper. His work is not linguistic micro-macro linguistic properties. So linguistics in itself, but in relation to other disciplines-science investigates. Selman Riza science use (pragmatics) emphasized what business / action and freedom. He also promised my knee (syntax) has been involved in the. It is a simple sentence as being and action bases on two foundations. The first concept is used in a significant sentence, the second sentence is grammatical. Predicandum three fundamental elements of a meaningful sentence, Copula, and argues that predicate. In accordance with the grammar of a sentence indicates that the two parts: the subject and the object. The subject who did the work, the object also shows the work done. Selman Riza has a size of a statistical study of syntax. This syntax in the transformations, literary images, repetitions and so on. shown. According to the author the basic elements of a sentence other than grammatical items that are supportive: Different modifiers, object and indirect object. Selman Riza combined sentence grammatically meaningful sentence grammatically meaningful sentence. Showed that the four fundamental elements of such a sentence: Subject, ject, object, predicate and object. According to him, sentences are classified according to purpose: Positive, questions, commands and requests the sentence. Q. Shows the configuration of the sentence word order all the mental elements of consent highlights. He is also concluded that the blood of Lloshi'nin Xhevat sequence of words that has a special syntax is more flexible compared to other languages are Albanian. Because the

^[*] Professor, University of Pristina School of Education in Prziren, e-mail: xheladin_zymeraj@live.com

Albanian has a rich morphological structure, and widespread use of a preposition. Prof. Albanian Selman Rıza says that a common syntax: subject, predicate, object and complement. When it comes to the United sentences more possibilities thanks to clauses / variations occur.

Keywords: Linguistic, syntax, Selman Rıza.

ÖZ

Gerçek bilim adamları bilgi teorileri içerisindeki gerçeği aramaya meskündür. Bunlardan biri de Prof. Selman Rıza'dır. Onun araştırma boyutları sürekli bilginin, kavramanın, gramerin, dil teorilerinin derinliklerine iner. Onun çalışmaları mikro linguistic değil makro linguistic özelliindedir. Yani dilbilimini kendi içerisinde değil, diğer disiplinlerle-bilimlerle ilişkilendirerek araştırır. Selman Rıza'nın kullanım biliminde (pragmatics) vurguladığı şey iş/eylem ve özgürlüktür. O ayrıca söz dizimle (syntax) de uğraşmıştır. O basit bir cümleyi oluş ve eylem diye iki temele dayandırır. Kullandığı birinci kavram anlamlı cümle, ikincisi ise gramatik cümledir. Anlamlı bir cümlenin 3 temel ögesinin predicandum, copula ve predicate olduğunu savunur. Gramere uygun bir cümlenin ise iki kısımdan oluştuğunu gösterir: Özne ve nesne. Özne işi yapanı, nesne de yapılan işi gösterir. Selman Rıza'nın çalışmasında söz diziminden istatistiksel bir boyut vardır. Bunu da söz dizimindeki dönüşümlerle, edebi imgelerle, tekrarlamalarla vb. göstermiştir. Yazara göre gramatik bir cümlenin temel öğelerinin dışında destekleyici öğeler de vardır: Farklı tamlayıcılar, nesne ve dolaylı nesne. Selman Rıza gramatik cümleyle anlamlı cümleyi gramatik anlamlı cümlede birleştirmiştir. Böyle bir cümlenin dört temel ögesinin bulunduğunu göstermiştir: **Subject, ject, object, and object predicate**. Ona göre cümleler amacına göre sınıflandırılır: Olumlu, soru, emir ve istek cümlesi. S. Rıza cümledeki sözcük dizilişinin zihinsel öğelerin yapılandırılmasını gösterdiğini vurgular. Xhevat Lloshi'nin de vardığı kanı odur ki sözcüklerin özel bir dizilişi vardır ve Arnavutçanın diğer dillere kıyasla daha esnek bir söz dizimi vardır. Çünkü Arnavutça zengin bir morfolojik yapıya ve yaygın bir edat kullanımına sahiptir. Prof. Selman Rıza Arnavutçanın ortak bir söz diziminin olduğunu söyler: Özne, yüklem, nesne ve tamlayıcı. Birleşik cümleler söz konusu olduğunda yan cümleler sayesinde daha çok olasılıklar/çeşitlemeler ortaya çıkar.

Anahtar Kelimeler: Linguistik, söz dizim, Selman Rıza.

Syntactical Problems In The Linguistics Studies Of Selman Riza

1. INTRODUCTION

The high academic institutions of education and such are Korça University Faculty of Teachers and Prishtina University Faculty of Education, when they celebrate important anniversaries such as this one, 100 – years of birth of Selman Riza, they transform into temples with tones of holiness. Genuine scientists of different researching fields take on a favorable quality start. Such was Prof. Selman Riza. They are constantly and commonly preoccupied with searching for truth within the theory of knowledge. The study dimensions of Prof. Selman Riza continuously venture deep into depths of knowledge, acquisition, at the beginning in the field of grammar, then in the theory of language, looking at it not only from the narrow view of micro linguistics (to view the theory of language not as science in itself and for itself) but also in the macro linguistic view (to research the language theory in relation to non linguistic sciences) such are: sociolinguistics, psycholinguistics, ethnolinguistics, theory of communication, pragmatics etc. Pragmatics studies the language in relation to the user, thus it is another method of observing the language in connection with action. The enthusiasm of Selman Riza is directed precisely to this concept of action, his work on the freedom, the liberation. The passion of action is pervaded from the aspect of perlocutionary of a speaking act. His attempts were not only in search of truth, but also in statements of truth. This was turning into a point of anxiousness, point of dissatisfaction and at the time and as a consequence he is announced a decedent. Later in order to overcome the imprisonment, but never halting his work of a scientist.

Besides other linguistic issues, he also dealt with issues of syntax study. According to him “The object of syntax thus is the construction of a simple sentence and that of a complex sentence”.¹ Being and doing are two supporting points on the foundation on which he classifies a simple sentence. Thus, according to him: the thoughts of a human being or an essence and thoughts of doing or a fact.

The first concept is used to express logical sentences, the second grammatical sentences. They differ also according to their construction. The basic parts of a logical sentence are three: pre-predicator or predicandum (name of a thing), copula (the central basic part) and predicator or predicate². According to him, in a logical

¹ ASHAK, Special edition XXVI, Language and Literature Department, Book 13, Selman Riza, Work 2, Prishtina, 1997, pg.501.

² Ibid, pg 502.

sentence the pre-predicator and the predicator are two basic end parts, while the copula, the central elementary part e.g.: He is the merciful (Work 2, pg.503).

In contemporary grammar books, the copula is treated as a part of a nominal predicate, thus it is the verb to be (**am**) which in the third person takes the form **is** which in such syntactical constructions is weakened lexically and enforced grammatically adding it to the nominal participle as a whole. The author further gives examples of sentence with elliptical gap in which we see the absence of a verb, but which is supplemented with other components such as: Elderly - weakness. (Work 2, pg.73). My home - my freedom. (Work 2 pg 502). Such sentences even with the absence of a verb stylistically are powerful and effective. Even Naim Frashëri in some verses of his poetry in order to give a characteristic expression to the subject, from time to time, uses the nominal predicate without the copula:

*Sky is cleared,
Drained as a gold,
Found and calm,
Eye is never tired of looking.* (Summer flowers pg 91).

In the following Selman Riza emphasizes that the complementary parts of a logical sentence are various predicate complements: Everybody is a master **in his own house**. **Then** he was still inexperienced.

Selman Riza does not accept the observation of the grammar textbooks in which the nominal predicate is seen as composed of two parts: copula and nominal part.

As regards the grammatical sentence, he sees its construction composed of two basic sentence parts: 1) subject and 2) “object”. The subject is composed of name of a corresponding thing of itself that does smth while “object” is composed of whatever verb form showing smth done³. E.g.: *Teacher listened*. (Work 2, pg 505). *Sun shone*. (Work 2, pg.505). Reading the work of S. Riza we think that parts of a grammatical sentence are treated not only from the syntactical aspect, but also from the statistical aspect. At the centre of a predicate of these sentences the elements of affect dominate with figurative tones. Such predicates take on statistical dimensions through the actions such as: inversion, literary figure, repetition, etc. E.g. *A letter has arrived*. (Work 2, pg.505). *Spring will come*. (Work

³ Ibid, pg 504.

2.pg.505). and according to S. Riza in order to emphasize the “object” the continuance of the usual order can be overturned⁴.

Besides the basic parts, according to the author, the grammatical sentence has also supplementary parts (secondary) such as: various complements, direct object, indirect object (complements, direct and indirect object), e.g.: *He slept long. The book is on the table. On top of the table hangs a lamp. Mother loves her child. I thank her.* (Work 2, pg.505). Selman Riza combined the grammatical sentence and a logical sentence into a grammatically-logical sentence e.g. Work makes a man happy. From the abovementioned example it shows that there are four basic parts of a grammatically-logical sentence: subject, ject, object and object predicate. Compared to contemporary Albanian syntax, the fourth part of the above sentence is named as predicate determiner of the object, which can be also of the subject. The difference lies as to in which conjugation is the predicate verb used. All three types of sentences: logical, grammatical and grammatically-logical, according to him can be: positive, question, imperative mood and optative mood⁵. A classification of sentences according to the aim of the statement.

Selman Riza sees the sentence together with its construction and sentence parts as a basis of syntax. This foundation can be better understood if the reader manages to go deep into the depths of the relations between speaking, thinking, and existence.

In the outline of the studies on this field S. Riza goes even further to the simple syntactical and mental units, by constructing larger totals of such units such is the compound sentence which he calls a complex sentence, e.g.: *His legs were hurting him and he was coughing. He was strolling in the square up and down and looking at the windows.* (Work 2, pg.517). *I collected, wind spread! I gathered, wind scattered!* (Work 2, pg 517). *He has his house at the tram stop. He who dares wins.* (Work 2, pg.520).

On The Topic Of Words In The Sentence

The place of words in the sentence and of the sentences in the complex sentence, not only in the Albanian language, but in other languages too is for the benefit of philological studies. On this point S. Riza emphasizes that the order of words in a sentence corresponds to the construction of mental elements or concepts in the shown place from this sentence. This means that the model of a syntax units

⁴ Ibid, pg.505.

⁵ Ibid, pg.505.

construction is done according to a specific order. It is also the conclusion of Xhevat Lloshi already acknowledged by the Albanian language syntax compared to other languages, the order of sentence parts is more flexible in the Albanian language, because it has an abundant system of morphological forms and wide use of prepositions⁶.

Prof. Selman Riza states that in the Albanian language the order is common: subject, predicate, object, complement, e.g.: Fear guards vineyards. (Work 2, pg.535). We see other examples with an inverted order, which is intruding order because the determiner comes before the one it determines: “ Anyhow, as a dictionary is Bardhi’s work in itself has among us **a first** book with a religious non-propagandist content, but linguistically practical”⁷.

Here we have to do with adjective inversion which has stylistic value. An adjective that comes before the noun takes an evaluating tone: □In conclusion we will see that even Lukë Matranga **the oldest** writer of tosk dialect and **the first** orthographic scientist of Albanian language...”⁸.

We find this same inversion in the word order too. The subordinate sentence comes before the main sentence, example: *I knew him as soon as I saw him. As soon as I saw him I knew him.* (Work 2, pg.536).

As regards the order of sentences in a complex sentence we can say that the subordinance creates wider possibilities in this direction.

2. CONCLUSION

These are some of the supporting points on which Selman Riza based his research:

- 1) Knowledge,
- 2) Gnosticism
- 3) Action and depth of theoretical judgment,
- 4) The First standard language in the realm of contemporary linguistics.

Lastly, syntactic constructions in the work of S. Riza we do not see them only as a model of contemporary literary Albanian language, a model of its syntax, because the syntax of S. Riza, is a study of contemporary Albanian syntax, but also a product of a process of its standardization.

⁶ Xhevat Lloshi, Stylistics and pragmatics, Toena, Tirana, 1999, pg.88.

⁷ ASHAK, Special edition 22, Language and Literature Department, Book 11, Selman Riza, Work 1, Prishtina, 1996, pg.278.

⁸ Ibid, pg.228.

REFERENCES

ASHAK, Special edition XXVI, Language and Literature Department, Book 13, Selman Riza, Work 2, Prishtina, 1997, pg. 501.

ASHAK, Special edition 22, Language and Literature Department, Book 11, Selman Riza, Work 1, Prishtina.

Xhevat Lloshi, Stylistics and pragmatics, Toena, Tirana, 1999, pg.88.

“Professor Selman Riza and Albanian Language and Literature”

(On the occasion of 100-years of his birth)

İlköğretim

Anabilim Dalı

Department of
Primary School

İLKÖĞRETİM OKULLARININ FİZİKSEL YAPILARININ EĞİTİM VE ÖĞRETİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahmet YILMAZ^[*]

ÖZ

1-Problem Durumu: Türkiye’de milyonlarca öğrencinin öğrenim gördüğü ilköğretim okulları daha çok aynı mimari özellikte yapılan tip proje olarak tasarlanmaktadır. Bu tip projeler Türkiye genelinde coğrafi şartlar gözetilmeksizin tüm bölge ve illerde yapılmaktadır. Ancak ilköğretim okullarının tip proje olarak yapılmasından ziyade fiziksel olarak eğitim ve öğretime uygunluğu daha önemlidir. Çünkü öğrenciler zamanlarının büyük bölümünü bu okullarda geçirmektedir. Dolayısıyla ilköğretim okulları fiziki olarak yeterli, sağlık koşullarına uygun, ihtiyaçları karşılayacak şekilde bölümlere sahip, okul bahçelerinin de yine öğrencinin ihtiyacını karşılayacağı şekilde düzenlenmemesi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

2-Araştırmanın Amacı: İlköğretim okullarının fiziksel yapılarının (okul binası ve bina dışı/bahçesi) eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun 4-8. sınıf öğrencilerin görüşlerine göre değerlendirilmesidir.

3-Yöntem: Araştırma tarama modelinde olup mevcut durum ortaya konulacağından dolayı da betimsel niteliktedir. Araştırma evrenini Afyonkarahisar’a bağlı Emirdağ İlçesi Mehmet Akif Ersoy İlköğretim okulundaki 325 öğrenci oluşturmaktadır. Evrenden “Küme Örnekleme Yöntemi” ile 260 öğrenci örnekleme alınmıştır. Araştırmada geliştirilen anket okul binasıyla ilgili 18, bina dışıyla/bahçesiyle ilgili 11 olmak üzere toplam 29 maddeden oluşmuştur. Anketin iç güvenilirliği için hesaplanan “Cronbach (Alpha)” katsayısı .770 olarak bulunmuştur. Veriler “SPSS 13.0” paket programına kodlanarak; aritmetik ortalama ve standart sapma, t-test, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey HSD testi yapılmıştır. İstatistiksel işlemlerde anlamlılık düzeyi p: .05 alınmıştır.

^[*] Dr., Afyon Karahisar İl Millî Eğitim Denetmeni

4-Bulgular ve Sonuçlar: İlköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun okul binası ve okul bina dışı/bahçesi bölümlerinin değerlendirilmesine ilişkin öğrenci görüşleri arasında fark olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin okul dışı/bahçesi bölümle ilgili görüşleri ($X=2.859$) okul binası bölümleriyle ilgili görüşlerinden ($X=2.234$) daha olumludur. Ayrıca cinsiyet değişkenine göre okul binasıyla ilgili kız öğrencilerin [$t=2.214, p>.05$] ve erkek öğrencilerin [$t=2.223, p>.05$] görüşleri arasında anlamlı fark olmadığı ancak okul dışı bölümle/bahçesiyle ilgili olarak kız öğrencilerin [$t=2.946, p<.05$] ve erkek öğrencilerin [$t=2.769, p<.05$] görüşleri arasında anlamlı fark olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yine 4.-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesi bakımından okul binasının bölümleriyle ilgili [$F=(4, 244), p<.05$] ve okul dışı/bahçesi bölümleri ile ilgili olarak görüşleri bakımından aralarında [$F=(4, 244), p<.05$] tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre de .05 düzeyinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen tüm bulgular değerlendirildiğinde; 4.-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesine ilişkin okul binalarıyla ilgili olarak verdikleri cevapların genel ortalaması ($X=2.46$) “arasıra düzeyinde” kaldığından yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5-Öneriler: Okul binaları yapılırken tip proje yerine, coğrafi şartlar göz önünde bulundurularak makro planlama yapılarak her türlü değişikliklere (öğrenci artması, öğrenci azalması, öğretmen azlığı, iç göç, dış göç, engelli öğrenci, teknolojik gelişmeler, çevre, uzaklık, yakınlık, taşınmalı olma, okul kapanması) uygun esnek mimari tarz düşünülmelidir. Çünkü okul binaları yapıldıktan sonra binada değişiklik yapılması (ek derslik, fiziki değişiklik, düzenleme) çoğu zaman ihtiyacı karşılamamakta, eğitim ve öğretimi aksatmakta ayrıca doğal afetlerde de risk faktörünü arttırmaktadır. Bu nedenle üniversitelerin mimarlık ve mühendislik bölümlerinde “eğitim mimarisi” bölümü kurulup geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: ilköğretim okulu, öğrenci, okul binaları, fiziki yapı.

The Evaluation Of The Primary Schools' Physical Structure In Terms Of Education

ABSTRACT

1-Statement of the Problem: In Turkey the primary schools where millions of students study are mostly designed as one type architectural projects. This kind of projects are built in all regions and in all cities regardless of the geographical conditions across Turkey. However, it is more important that primary schools are appropriate for education physically than they are built as one type. Because students spend most of their time at schools. Thus, the primary schools which are not adequate physically, not appropriate for health conditions, have not parts where necessities are covered, also school gardens not designed appropriately for students' necessities are appeared as a problem.

2-Purpose/Research Question of the Study: To evaluate whether the primary schools' physical structure (school building and indoors/outdoors) are adequate for the education with the assistance of 4th-8th grades students' conceptions.

3-Methods: This research is of surveying method and it is descriptive as the existing state will be displayed. 325 students from Afyonkarahisar Emirdağ Mehmet Akif Ersoy Primary School consist of the study macrocosm. 260 students from this macrocosm have been picked up by the help of "Cluster Sampling Method". The survey improved for the research consist of 29 questions, 18 of which are related with school building and the remaining 11 are related with outdoors. The Cronbach Alpha of the survey, calculated for the internal reliability of the survey, is ".770". The datas that reflect the students' conceptions are coded to "SPSS 13.0" and arithmetic average, standart deviation, t-test, one sided variance analysis (ANOVA) and Tukey HSD tests have been applied. Throughout the all statistical process, the significance level (p) is ".05".

4-Finding and Results: It is understood that there is a significant difference within the students' conceptions about the evaluation of the primary schools' physical structure in terms of education. Students' conceptions of the outdoors ($X=2.859$) are more positive than conceptions of the indoors ($X=2.234$). It is also understood that there isn't a significant difference between the girls' [$t=2.214, p>.05$] and boys' [$t=2.223, p>.05$] conceptions in respect of sexual terms; however when it comes to their conception of outdoors, there is a significant difference between girls [$t=2.946, p<.05$] and boys [$t=2.769, p<.05$].). Again, in terms of evaluating how appropriate primary schools' physical structure are for the education, there is

a significant difference of “.05” in one sided variance analysis when we analyse the 4th-8th classes students’ conceptions of indoors [$F=(4, 244)$, $p<.05$] and outdoors [$F=(4, 244)$, $p<.05$]. When we analyse all the results of the research, because the arithmetic average of the 4th-8th classes students’ conceptions about the evaluation of how appropriate primary schools’ physical structure (school building and indoors/outdoors) are for the education, is ($X=2.46$), which means “sporadic”, we precipitate that is not enough.

5-Suggestions: A flexible architecture type which is appropriate for all changes (increasing the number of the students, decreasing the number of the students, minority of the teachers, emigration, immigration, disabled students, technological developments, distance, nearness, transporting the students, breaking time of the schools) should be regarded by considering geographical conditions and macro-planning. Because making changes on the school building after constructed (such as adding classes, physical changes, reorganization) does not mostly meet the requirement, delays education and also increases risk factor in natural disasters.

Keywords: primary school, student, school buildings, physical structure.

1. GİRİŞ

Türkiye’de ilköğretim okulları, kadın erkek bütün Türklerin milli gayelere uygun olarak bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden mecburi temel eğitim ve öğretim kurumları olarak kabul edilmiştir (MEB, 1961). Ancak “İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen ve zorunlu eğitimi oniki yıla çıkaran yeni bir düzenleme yapılmış olup 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Bu düzenleme ile halen uygulanmakta olan sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerine, oniki yıllık zorunlu kesintili eğitim üç kademe ayrılmıştır. Birinci kademe 4 yıl süreli ilkököl (1. 2. 3. ve 4. sınıf), ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul (5. 6. 7. ve 8. sınıf) ve üçüncü kademe 4 yıl süreli lise (9. 10. 11. ve 12. sınıf) olarak düzenlenmiştir. Uygulamada ilkököl ve ortaokullar ilköğretim okulu kapsamında yer almaktadır (Değişik 6287 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 2012).

Türkiye genelinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 32.430 resmi ilköğretim okulunda; 314.950 derslik bulunmakta ve 10.274.728 öğrenci öğrenim görmektedir (MEB İstatistikleri, 2010). Türkiye’de belirli dönemlerde yapılan bu ilköğretim

okullarının binaları genellikle aynı mimari özelliklere sahip tek tip proje olarak tasarlanmıştır. İlköğretim okullarının tip proje olarak tasarlanmasında II. Beş Yıllık Kalkınma Planlarının (1968-1972) etkisi büyük olmuştur. Çünkü bu dönemde eğitim konusundaki harcamaların önemli bir kısmının inşaat yatırımlarına gitmesi, dolayısıyla eğitim binalarının yapımında tek tip proje uygulamasıyla büyük ölçüde tasarruf yapılacağı gerekçe olarak gösterilmiş olup tip projeler coğrafi şartlar gözetilmeksizin tüm bölgelerde uygulanmaya başlanmıştır (MEB, 1993).

İlköğretim okulları binalarının tek tip olarak yapılması elbetteki ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Çünkü yapılacak ilköğretim okulları binalarının tip proje olarak yapılmasından ziyade fiziksel olarak eğitim ve öğretime uygun olarak yapılması daha önemlidir. Ayrıca mikro planlama olarak sadece o günkü ihtiyaca göre değil gelecekteki öğrenci akışı da göz önünde bulundurularak makro düzeyde planlama yapılması da oldukça önemlidir (Benjamin, 1991; Harder, 1990; Yılmaz, 2010). Bunların yanı sıra Türkiye’de ilköğretim okullarında bina tasarımında dikkat edilmesi gereken bir diğer konu da binalarının kuzeydoğu-güneybatı yönlü olması ve coğrafi bakımdan hâkim rüzgâr yönünün dikkate alınması (MEB, 2011b) ve okul bahçe ve binalarının hangi büyüklükte kurulacağı ve hangi niteliklere sahip olacaktır (Başaran, 1982; Uludağ ve Odacı, 2002). Ayrıca ilköğretim okullarının göze hitap eden bir mimari tarzı ile inşa edilmesi, öğrenci ve eğitim işgörenlerinin güdülenmesine ve başarıya katkı sağlayacağı gibi örgüt kültürünün de olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayacağı muhakkaktır (Akçay, 1997; Başar, 1999). Buna göre genel olarak okul binaları yapılırken dikkate alınması gereken bazı özellikler vardır. Bunlar (Ergen, 1986):

- Bina, o bölgede sıklıkla oluşan doğal afetlere dayanıklı ve bölgenin iklim ve arazi koşullarına uygun şekilde inşa edilmelidir.
- Bina, ısınma, havalandırma, nem oranı, aydınlatma, ses yalıtımı açılarından yeterli olmalıdır.
- Bina planı estetik, ergonomik, eğitim öğretimin amaçlarına uygun, kullanımını ve işletilmesi kolay olacak tarzda hazırlanmalıdır.
- Bina, tehlike anında kullanılacak yangın çıkışları ve merdivenleri, sığınaklar vb. olanaklara sahip olmalıdır.
- Okullarda engelli işgören ve öğrencilerin bulunabileceği düşünülerek tasarım sırasında engellilere yönelik tedbirler alınmalıdır.
- Okul binaları kısa ve uzun vadeli gereksinimleri karşılayacak esneklikte tasarlanmalıdır.

İlköğretim okulu binalarının iç ve dış boyasında kullanılan renklere oldukça özenle seçilmelidir Çünkü eğitim kurumlarında görsel açıdan konforlu bir çevre oluşturulmadığında, öğrencilerde algılama yanılgıları, başarısızlık, yorgunluk, sinirlilik gibi fizyolojik ve psikolojik olumsuzluklar oluşabilmektedir (Çabuk, 2006). Genellikle ilköğretim okulları binalarında daha çok sarı, pembe, şeftali renkler tercih edilmesine rağmen (Barker,1982) Türkiye’de ilköğretim okulları binalarında daha çok sarı ve somon renklerin kullanıldığı görülmektedir (Akar ve Sadık: 2003; Halis, 2000).

1.1. İlköğretim Okullarında Bulunması Gereken Bölümler

Türkiye’deki ilköğretim okulları binası içerisinde ve bina dışında/bahçede bulunması gereken bölümler ve özellikleri aşağıda verilmektedir.

1.1.1. İlköğretim Okulları Binası İçerisinde Bulunması Gereken Bölümler Ve Özellikleri

İlköğretim okulları okul binası içinde genellikle; derslik, kütüphane/kitaplık, müze/şeref köşeleri, koridorlar, Atatürk köşesi, merdiven, müdür odası, öğretmenler odası, öğrenci ve öğretmen tuvaletleri, diğer (rehberlik odası, müzik odası, bilişim teknolojileri sınıfı, laboratuvar, oyun etkinlik odaları, arşiv, depo) bölümler bulunur. Ayrıca kantin de zaman zaman okul içinde bulunmaktadır.

Derslikler: Okul binası denildiğinde ilk akla gelen eğitim yeri dersliktir. Derslikler, bir sınıfın bütün derslerinin yapıldığı çok amaçlı eğitim öğretim yeridir. Dersliklerin ebatları, o derslikte öğretim görmesi öngörülen öğrenci sayısına göre planlanmalıdır (Başar, 2003; Wood, 1992). Buna göre ilköğretim okullarında derslikler en az 20 m² olmalıdır. Dersliklerde her öğrenci için kullanım alanı 1.2 m² den az olmamalıdır. Dersliklerinin tavan yüksekliklerinin 3 m²’den az olmaması gerekmektedir. Derslik kapıları herhangi bir deprem sırasında öğrencilerin dersliği kolay tahliye etmeleri için mutlaka koridora doğru açılması gerekmektedir (MEB, 2011a). Dersliklerde kullanılan sıraların; oturma derinliği öğrenci boyunun 1/5’i, oturma yüksekliği öğrenci boyunun 2/7’si, dayanma uzaklığı öğrenci boyunun 1/5’i olmalıdır (Surlu ve Güler, 2002). Dersliklerin ısı düzeyinin de yirmi derece düzeyinde olması gerekir (Barker, 1982). Dersliklerdeki pencerenin alanı, o bölümün taban alanının % 10’undan az olmaması gerekmektedir (MEB, 2011a). Çünkü dersliklerde ışıktaki değişimler öğrencinin psikolojisini doğrudan etkilediği için derslikler ışık görme ve okumanın rahatça yapılmasını sağlayacak bir aydınlık düzeyinde

olmalıdır. Uygun aydınlanma sağlanmadığında öğrencilerin dikkatsiz ve sınırlı olacağı muhakkaktır (Hataway, 1987; Hull, 1990).

Yazı Tahtaları/Sıralar: Eğitim öğretim faaliyetlerinde sıklıkla kullanılan öğretmenlerin öğrencilere yazılı bilgi aktarabildikleri bir araçtır. Dersliklerde yazı tahtası ile ön sıra ile arasındaki mesafe asgari 170 cm olmalıdır. Yazı tahtasının en arkadaki sıra ile mesafesi ise en çok 11 metre olmalıdır. Mümkünse sıralar öğrencilerin yüzlerinin yazı tahtasına dönük olacak şekilde düzenlenmelidir (Cangelosi, 1988).

Kütüphane/Kitaplık: İlköğretim kurumlarının uygun bir yerinde okul kütüphanesi kurulması gerekmektedir. Okul kütüphanesi ve sınıf kitaplıkları “Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği”nin hükümlerine göre düzenlenip işletilmelidir (MEB, 2003). Okuma bölümü kitapların konulduğu bölümden küçük olmamak üzere toplam alanı en az 50 m² olmalıdır. (MEB, 2011a).

Müze/Şeref Köşeleri: İlköğretim okullarında uygun bir oda okul müzesi olarak düzenlenebilir. Ders araçları odası veya okul kütüphanesi, gerektiğinde okul müzesi/şeref köşesi olarak da kullanılabilir (MEB, 2003).

Koridorlar: İlköğretim okulu koridorları, eğer koridora bir sınıf kapısı açıyorsa en az 1,75 metre, koridora açılan sınıf kapısı birden fazla ise en az 2,25 metre, iki taraflı sınıf kapısı açılan koridorlarda en az 2,75 metre olmalı ve öğrencilerin rahatlıkla girip çıkmalarına imkan verecek genişlikte düzenlenmelidir (MEB, 2011a).

Atatürk Köşesi: Okul binasının girişinde, uygun bir yerde temiz, düzenli, Atatürk’ün hayatını, inkılâplarını yansıtacak ve anlamlı bir kompozisyon oluşturacak şekilde düzenlenmeli ve zamanla geliştirilmelidir (MEB, 2003).

Merdivenler: İlköğretim okulu binalarının merdivenlerinin genişliği, binada bulunan öğrenci sayısı dikkate alınarak öğrencilerin aynı anda güvenli ve rahatlıkla inip çıkabilecekleri genişlikte olmalıdır. Ayrıca bedensel özürlü bireyler için okulun bahçe ve bina girişi ile zemin katında merdiven bulunan bölümlerde rampa bulundurulması da gereklidir (MEB, 2011a).

Müdür Odası: En az 10 m² olmalıdır. Aynı bina veya kampüs içerisinde bulunan okul öncesi eğitim ve ilköğretim okulu için bir müdür odası düzenlenmelidir. Gerektiğinde müdür ve müdür yardımcısı odası birleştirilerek kullanılabilir (MEB, 2011a).

Öğretmenler Odası: İlköğretim okullarında 8 öğretmene kadar en az 16 m² olmalıdır. Ayrıca 8’den fazla her öğretmen için 1,5 m² yer ilave edilecek şekilde düzenlenmelidir (MEB, 2011a).

Diğer Bölümler: Rehberlik ve ölçme-değerlendirme odası en az 10 m² olmalıdır. Müzik dersliği öğrenci başına 1.2 m² kullanım alanı düşecek şekilde planlanmalıdır. Resim dersliği her öğrenci için 1.7 m² kullanım alanı düşmelidir. Bilgisayar dersliğinde (Bilişim Teknolojileri Sınıfı) her öğrenci için kullanım alanı 1,2 m² den az olmamalıdır. Teknoloji ve tasarım dersliği en az 32 m² olacak şekilde planlanmalıdır (MEB, 2011a).

Tuvaletler: İlköğretim okullarında her 30 öğrenci için ve her 30 öğretmene kadar bir tuvalet olacak şekilde planlanmalıdır. Tuvalet ve lavabolar okullardaki kız ve erkek öğrenciler ile bayan ve bay öğretmenler için ayrı ayrı düzenlenmelidir. Okulda bedensel özürlü bireylerin kullanımına uygun şekilde bir tuvalet de bulundurulmalıdır (MEB, 2011a).

1.1.2. İlköğretim Okullarının Bina Dışında Bulunması Gereken Bölümleri ve Özellikleri

İlköğretim okullarında özelliklerine göre okul binası dışında/bahçesinde genellikle; oyun bahçesi, uygulama bahçesi/yeşil alan, spor salonu, kantin, çevirme/ihata duvarı ve dış kapı, okul zili, çeşme/su deposu, dinlenme yerleri, nöbetçi kulübesi ve yemekhane bulunmaktadır.

Oyun Bahçesi: İlköğretim okullarında oyun bahçesi öğrenci sayısı ile orantılı ölçüde olmalıdır. Oyun bahçesinin alanı 250 m² den az olmamalıdır. Yine 500 öğrenciye kadar öğrenci başına 2 m² alan ayrılmalıdır (MEB, 2011a). İlköğretim okullarında, öğrencilerin gezip oynamaları ve sportif faaliyetlerde bulunmaları için çevre imkanlarından yararlanılarak; kum havuzu, voleybol, basketbol ve futbol sahaları gibi yerler ile asılma, tırmanma, denge, atlama gibi faaliyetlerin yapılacağı araçlar bulundurulmalıdır (MEB, 2003). Okul bahçesinde drenaj sistemi bulunmalı yağmur nedeniyle bahçede su toplanması engellenmelidir. Okul bahçesine araç park edilmemelidir (Uz ve Sur, 1997).

Ayrıca geleneksel çocuk oyunları sahası olarak:“Mendil Kapmaca Oyun Sahasının” en az 15m.x27m., en fazla 20m.x40m. olacak şekilde; “Sek Sek Oyun Sahasının” düz zemin üzerine çizilen 45cm.x45cm. kenarlara sahip sekiz kareden oluşacak şekilde; “9 Taş Oyun Sahasının” pürüzsüz düz zemin üzerine çizilen

3m.x3m.,2m.x2m.,1m.x1m.çizilmiş karelerden oluşacak şekilde düzenlenmelidir (MEB, 2011b).

Uygulama Bahçesi/Yeşil Alanlar: Okul bahçelerinin soğuk ve monoton bir görünüşe sahip olmaması için beton ve asfalt yüzeylerden kaçınılmalı, peyzaj projesine uygun olarak, doğa temelli yaklaşımla tasarlanmış geniş çim alanları ve okul bahçesi duvarı boyunca iklim bölgesine uygun ağaçları içeren düzenleme yapılmalıdır (MEB, 2011b). Ayrıca kentsel alanlar için önerilen kişi başına 7 m² yeşil alan standardı okulların imar planlarında da dikkate alınmalıdır. Okul bahçesine dikilecek ağaçlar, bahçenin her yerinin kolaylıkla görülüp denetlenmesini engellemeyecek şekilde yerleştirilmelidir. Yeşillendirmelerde alerjik etkileri bulunan, zehirli yaprakları, meyveleri veya dikenleri bulunan bitkiler kullanılmamalıdır (Uz ve Sur, 1997).

Spor Salonu: Okullarda spor salonunun alanı en az kurallara uygun bir basketbol sahasının ölçülerinin alanından az olmamalıdır. Ayrıca asgari 250 seyirci kapasitesi olan tribünleri olmalıdır. Acil durumlarda tahliyeyi kolaylaştıracak şekilde geniş kapıları, spor yapan öğrencilerin faydalanabilecekleri soyunma odaları, duş ve tuvaletleri bulunmalıdır (MEB, 2003).

Kantin: Okullarda öğrencilerin ve işgörenlerin ders dışı zamanda yiyecek ve içecek gereksinimlerini karşılamak üzere işletilmektedir. Kantinlerin, havalandırma ve temizliği için okul bahçesinde olacak şekilde planlanmalıdır (MEB, 2003).

Çevirme/İhata Duvarı ve Okul Girişi: Okullarda öğrencilerin güvenliğinin sağlanmasında önemli bir etken de çevirme duvarlarıdır. Çevirme duvarlarında kullanılacak kuşatma elemanları taş, tuğla, briket veya tel örgü olabilir. Çevirme duvarında okulun çevreyle irtibatını koparmamak için duvarın belli bir bölümünde demir parmaklıkta kullanılabilir. Ancak duvarlarda dikenli tel veya kırık cam parçaları kesinlikle kullanılmamalıdır (Başar, 2003).

Okul Dış Kapıları: İlköğretim okullarının dış giriş-çıkış kapısının, trafik kazalarını önlemek amacıyla ana caddeye açılmayacak şekilde planlanması gerekmektedir (Başar, 2003).

Okul Zili: Öğrencilerin ve öğretmenlerin derslere giriş ve çıkışlarını bildiren bir sistemdir. Zil doğrudan düz çalabildiği gibi daha çok müzik eşliğinde olması tercih edilmelidir. Öğrenciyi ve okulun yakın bulunduğu yerleşim yerlerinde oturanları rahatsız etmeyecek şekilde düzenlenmelidir.

Çeşme/Su Deposu: İlköğretim okullarında su kesintileri için en az okulun bir günlük su ihtiyacını karşılayacak büyüklükte su deposu veya tankı bulundurulmalıdır. Belirli periyotlarla (genellikle 6 ay) su kontrolü yaptırılmalıdır (MEB, 2011a).

Dinlenme Yerleri: Okul bahçesinde öğrencilerin ve öğretmenlerin ders dışı saatlerde dinlenebilecekleri alanlar düzenlenmelidir. Bu yerler mümkünse çimlendirilmeli, ağaçlandırılmalı, uygun masa ve oturma grupları ile donatılmalıdır (Başar, 2003).

Yemekhane: Tüm ilköğretim okullarında bulunması gereken zorunlu bölümlerden değildir. Daha çok taşınmaz kapsamında bulunan ilköğretim okullarında olması gereken bölümdür.

İlköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından değerlendirilmesiyle ilgili olarak yapılan ve ulaşılabilen bazı araştırmaların bulguları incelendiğinde ise;

Gürol ve Gök (2002) tarafından yapılan “Zaman ve Ergonomik Açından İlköğretim Okul Binalarının Kullanım Durumu” adlı araştırmalarında; okulların % 92.5’i sadece örgün eğitim için kullanılmakta yani öğrencilerden başka toplumun diğer kesimleri tarafından kullanılmamaktadır. Buna karşın % 4.7’si yaygın eğitim ve % 0.9’unun da bahçesi otopark/otopazarı olarak kullanıldığı, sınıflardaki öğrenci kapasitesi ideal kapasitenin çok üstüne çıktığı ayrıca okulların genelinin % 32.7’sinde çeşitli bölümlerin olmadığı, % 67.3’ünde gerekli bölümlerin bulunduğu ancak mevcudun fazlalığı nedeniyle yeterli olmadığı bulgularına ulaşmışlardır.

Başar (2003) “İlköğretim Kurumlarının Olanakları “ araştırmasında; ilköğretim okullarının büyük bölümü konutlar arasına sıkışmış; ses kirliliği, çevre kirliliği ve tehlikelere açık konumda olduğu, okullara yapılan ek binalar, okul ve çevresinin görünümünü bozduğu gibi, yeterli olmayan okul bahçelerini daha da daralttığı, okul binalarının yapı özellikleri ve donanımları eğitsel açıdan uygunsuz bir görünümde olduğu bulgularına ulaşmıştır.

Çabuk (2006) “İlköğretim Binalarının Renk Açısından Değerlendirilmesi” adlı araştırmasında “Soğuk” renklerin çevreyici etkisinin mekanın “dar algılanmasına sebep olduğu bu durumun kullanıcı için olumsuz etki yaptığı, soğuk hakim renklerin, mekandaki “uzunluk” hissini arttırdığı bu sebeple, koridor alanlarının daha geniş ve ferah algılanması adına açık değerlerde renklerle çevrilmesi gerektiği bulgularına ulaşmıştır.

Cilve (2006) tarafından yapılan “İlköğretim ve Lise Eğitim Binalarının Kullanıcı Gereksinimlerinin ve Fiziksel Mekan Özelliklerinin Bina Değerlendirme

Yöntemi İle Belirlenmesi.” araştırmasında eğitim okullarının tasarım aşamasında arazi kullanımı ileriye dönük düşünülmediği, ihtiyaç oldukça yapılan ek binaların uygun yerlerde olmadığı, ortak alanlar hemen terk edilecek geçiş alanları değil, toplanılacak, etkinlik sürdürülebilecek sosyal mekanlar olarak yorumlanması gerektiği, çocukların eğitimi sadece derslik mekanlarında değil, gerek koridor, gerek teneffüshanede de sürdürülebileceği ve okul bahçelerinde yeşil dokuya yeterince yer verilmediği bulgularına ulaşılmıştır.

Işıkoğlu (2007) tarafından yapılan “Hakkari İlinde Bulunan YİBO’ların Olanakları ve Sorunları” adlı araştırmasında, okullarda yalnızca fen ve bilgisayar laboratuvarları bulunduğu, bunların dışında laboratuvar ve işlik olmadığı, okullarda, çok amaçlı salon ve tesislerin bulunmadığı, okul bahçelerinin, eğitim-öğretime yönelik düzenlemelerden yoksun olduğu, yeşil alanların yetersiz olduğu, okullardaki tuvalet olanaklarının da sınırlı olduğu, kişi başına düşen tuvalet ve lavabo sayısının yeterli olmadığı, bulgularına ulaşılmıştır.

Ulusoy (2006) tarafından yapılan “Kaynaştırma Eğitimi Kapsamında Eğitim Yapılarında Engellilerin Kullanımına Yönelik Mimari Düzenlemeler” adlı araştırmasında bulgulara göre mevcut okullarda engelli öğrencilerin eğitim göreceği şekildedir fiziksel düzenlemenin yapılması gerektiği, yeni yapılacak okullarda ise bu tasarımın göz önünde bulundurulması gerektiği bulgularına ulaşılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma ilköğretim okullarının bina ve bahçelerinin fiziksel yapılarıyla ilgili öğrencilerin karşılaştığı sorunların tespit edilip çözüm önerileri sunulması ve öğretimin daha verimli hale gelmesinin sağlanması ve bu konuda yapılacak sonraki araştırmalara kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Buna göre araştırmanın amacı da, ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesidir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

1) 4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının (okul binası ve bina dışı/bahçe) eğitim ve öğretim açısından uygunluğunu değerlendirmesine ilişkin görüşleri nelerdir?

2) İlköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesine ilişkin 4-8. sınıf öğrencilerin görüşleri arasında ilköğretim okulları binasında ve bina dışında/bahçede bulunması gereken bölümlerin eğitime uygunluğu bakımından değerlendirilmesi arasında anlamlı fark var mıdır?

3) 4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının (okul binası ve bina dışı/bahçe) eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesine ilişkin görüşleri arasında;

a) cinsiyetleri,

b) 4-8. sınıflar bakımından anlamlı fark var mıdır?

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesini amaçlayan bu araştırma tarama modelindedir.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmada mevcut durum ortaya konulacağından betimsel niteliktedir. Araştırma evrenini Afyonkarahisar'a bağlı Emirdağ İlçesi Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunda 2009-2010 öğretim yılında 4-8. sınıflarda bulunan öğrenciler oluşturmaktadır. Buna göre evren ve örnekleme oluşturan öğrenci sayıları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Evren ve Örnekleme Giren Öğrenci Sayıları

Sınıf	Evren		Örnekleme	
	N	%	N	%
4/A Şubesi	36	100	36	100
4/B Şubesi	34	100	34	100
5/A Şubesi	26	100	26	100
5/B Şubesi	28	100	28	100
6/A Şubesi	19	100	19	100
6/B Şubesi	23	100	23	100
6/C Şubesi	21	100	0	0
7/A Şubesi	20	100	20	100
7/B Şubesi	20	100	20	100
7/C Şubesi	20	100	0	0
8/A Şubesi	25	100	25	100
8/B Şubesi	29	100	29	100
8/C Şubesi	24	100	0	0
Toplam	325	100	260	80.0

Tablo 1'e göre çalışma evreninde bulunan 325 öğrenciden "Küme Örnekleme Yöntemi" ile 4-8. sınıflarda bulunan sadece A ve B şubelerindeki 260 öğrenci örnekleme alınmıştır. Bu örnekleme yönteminde öncelikle evreni oluşturan birimler değil bu birimlerin bağlı olduğu kümeler ele alınır. Burada eşit olasılıkla seçilme şansına sahip olan birimler değil kümelerdir (Karasar, 2004:114-115; Ural ve Kılıç, 2005:35). Araştırmada ilköğretim okulundaki öğrenci sayıları Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemi (MEBBİS) elektronik veri tabanından alınmıştır.

Çalışma evrenindeki Emirdağ Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunu kısaca tanıtmak gerekirse; Okulun temeli 1986 yılında atılmıştır. Haziran 1988 yılında iki katlı olarak tamamlanmıştır. 19 Eylül 1988’de birinci katın da 1-5. sınıflı Mehmet Akif Ersoy İlkokulu, ikinci katın da Emirdağ Anadolu Lisesi olarak eğitim öğretime başlamıştır. Okul binasına 1991 yılında bir kat daha ilave edilerek üç kata çıkarılmıştır. Öğrenci sayısının artması ile 1993 yılında ek bina yapılmıştır. 2001 yılında Emirdağ Anadolu Lisesi’nin okul bünyesinden ayrılmasıyla okul ilköğretim taşıma merkezine dönüştürülmüştür. Okula ilköğretim okulu kapanan 33 köyden öğrenci gelmektedir. Taşıma nedeniyle okul ilçenin en fazla öğrenci sayısına sahiptir (kız:302, erkek:195 olmak üzere toplam 497 öğrenci). 2007 yılında okul büyük onarıma girerek fiziki yapı ve bahçe düzenlemesi olarak ciddi anlamda değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda, iki binanın çatıları aktarılmış, kapı ve pencereleri değişmiş, elektrik tesisatı yenilenmiş, kalorifer kazanı yenilenerek stokerli sisteme geçilmiş, tuvalet ve lavabolar yenilenmiş, koridor ve dış cephe boyanmış, ihata duvarı onarımdan geçmiş, özellikle yemekhane ve kanalizasyon problemi giderilmiştir. Sonraki dönemlerde okula “Bilişim Teknolojisi” sınıfı kazandırılmıştır. Ayrıca okulun kendi imkanlarıyla okul kütüphanesi oluşturulmuştur (Kubat, 2010, <http://okulweb.meb.gov.tr/03/08/433114/>).

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada geliştirilen anketin kişisel bilgiler bölümü 2 maddeden, ana bölüm ise okul binasının eğitime öğretime uygunluğuyla ilgili 18, okul binası dışının/bahçesinin eğitime öğretime uygunluğuyla ilgili 11 olmak üzere toplam 29 maddeden oluşmaktadır. Anket puan tablosu ve değerleri ise Tablo 2’de şöyle belirlenmiştir.

Tablo 2. Anket Puan Tablosu ve Değerleri

Seçenekler	Puan	Alt-Üst Sınır	Puana Karşılık Gelen Yorum
Hiç Katılmıyorum	1.00	1.00 – 1.74	Hiç düzeyinde
Arasıra Katılıyorum	2.00	1.75 – 2.49	Arasıra düzeyinde
Çoğunlukla Katılıyorum	3.00	2.50 – 3.24	Çoğunlukla düzeyinde
Tamamen Katılıyorum	4.00	3.25 – 4.00	Tamamen düzeyinde

Tablo 2’de de belirtildiği üzere anket maddeleri “Hiç Katılmıyorum (1), Arasıra Katılıyorum (2), Çoğunlukla Katılıyorum (3) ve Tamamen Katılıyorum (4)” şeklinde sıralanmıştır. Ankette, puan aralık değeri; aralık sayısı (3), seçenek sayısına (4), $(3/4=0.75)$ bölünerek tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin görüşlerinin ($\bar{X}=2.50$) ve üzeri olması halinde katılımın yeterli olduğu kabul edilmiştir.

Hazırlanan anketler Emirdağ Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunda örnekleme girmeyen 6-8. sınıfların C şubelerinden seçilen (6/C, 7/C ve 8/C şubelerinden 10'ar öğrenci olmak üzere) toplam 30 öğrenciye 20 gün ara ile uygulanarak iki uygulama arasındaki “Pearson Korelasyon Katsayısı” $r = .861$ bulunmuştur. Anketlerden elde edilen veriler “SPSS 13.0 for Windows (Statistical Package For Social Sciences)” paket programına yüklenmiş ve anketin iç güvenilirliği için hesaplanan “Cronbach (Alpha)” katsayısı .770 olarak bulunmuştur.

3.4. Verilerin Analizi

Hazırlanan anketler Emirdağ Kaymakamlığından anket uygulama izni alındıktan sonra 2010 mayıs ve haziran aylarında Emirdağ İlçesi Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okuluna gidilerek 4-8. sınıf öğrencilerine okul müdürlüğü aracılığıyla 260 anket uygulanmıştır. Ancak öğrencilerden geriye dönen anketlerde yapılan incelemeler sonucunda 11 tane anketin maddelerin eksik doldurulması ve boş bırakılması gibi nedenlerden dolayı geçersiz kabul edilmiştir. Buna göre geçerli olarak kabul edilen ve işleme alınan anket sayısı $260-11=249$ olmuştur. Araştırmada öğrencilerin görüşlerini yansıtan veriler “SPSS 13.0” paket programına kodlanarak kaydedilmiştir. Birinci alt problem için aritmetik ortalama ve standart sapma; ikinci alt problem için t-test ve üçüncü alt problem için t-test ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Farkın .05 düzeyinde anlamlı bulunduğu durumlarda farkın nereden kaynaklandığını belirlemek için de Tukey HSD testi yapılmıştır. Yapılan tüm istatistiksel işlemlerde anlamlılık düzeyi $p=.05$ alınmıştır. Ayrıca öğrencilerin anket maddelerine verdikleri cevaplara göre değişkenler arasındaki korelasyon hesaplanarak birbiri ile ilişkili olan ve aynı boyutu ölçen değişkenlerin gruplandırılmasına yönelik faktör analizi yapılmıştır. Anket maddeleriyle ilgili faktörlere ilişkin korelasyon matrisi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Faktörlere İlişkin Korelasyon Matrisi

Faktörler	Varyans %	Birikimli Varyans %
1. Faktör	10.072	10.072
2. Faktör	09.595	19.667
3. Faktör	08.654	28.321
4. Faktör	07.778	36.109
5. Faktör	06.697	42.806
6. Faktör	06.690	49.496
7. Faktör	05.499	54.995
8. Faktör	05.236	60.231
9. Faktör	05.049	65.281
10. Faktör	04.265	69.546

Tablo 3'e göre uygulanan anketteki 29 maddeye ilişkin ölçeğin 10 faktörlü (boyutlu) olduğu görülmektedir. Bu 10 faktör toplam varyansın % 69.546'sını açıklamaktadır. Bunlardan birinci faktör toplam varyansın % 10.072'sini, ikinci faktör toplam varyansın % 9.595'ini, üçüncü faktör toplam varyansın % 8.654'ünü, dördüncü faktör toplam varyansın % 7.778'sini, beşinci faktör toplam varyansın % 6.697'sini, altıncı faktör toplam varyansın % 6.690'nunu, yedinci faktör toplam varyansın % 5.499'unu, sekizinci faktör toplam varyansın % 5.236'sını, dokuzuncu faktör toplam varyansın % 5.049'unu ve onuncu faktör toplam varyansın % 4.265'ini açıklamaktadır. Her bir soruya ilişkin faktör yükleri de Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. Anketin Yapı Geçerliliğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yükleri									
	1.Fak.	2.Fak.	3.Fak.	4.Fak.	5.Fak.	6.Fak.	7.Fak.	8.Fak.	9.Fak.	10.Fak.
Madde 1.	.664*	.236	-.019	-.018	.141	.133	.046	-.142	.138	-.146
Madde 2.	.212	-.165	.171	.060	.034	.159	.601*	-.203	.042	-.091
Madde 3.	.561*	-.099	.193	-.043	-.163	.148	.024	.217	.020	-.249
Madde 4.	-.047	.143	.007	.136	.854*	.075	.118	.013	-.027	.021
Madde 5.	-.042	-.157	-.385	.028	.222	.499	.435	-.174	.068	-.088
Madde 6.	.065	.281	.019	-.157	.754*	.076	.050	-.035	.139	.043
Madde 7.	-.094	.358	.431	-.192	.240	.156	-.287	-.286	.336	-.183
Madde 8.	.043	-.159	-.106	-.060	.104	-.111	-.029	.019	.799*	.130
Madde 9.	.021	-.181	-.561	-.448	.077	-.093	-.065	.246	.221	-.008
Madde 10.	.116	.034	-.792*	-.237	-.058	-.124	.038	-.039	.033	.007
Madde 11.	-.081	.052	-.042	-.100	.122	-.141	.712*	.124	-.064	-.038
Madde 12.	.113	.224	-.348	-.558	.115	-.269	-.029	-.214	.039	.160
Madde 13.	-.090	.084	.631	.019	-.051	-.057	.467*	-.100	.112	.253
Madde 14.	.058	-.078	.081	-.057	.052	.085	-.078	-.014	.105	.845*
Madde 15.	.704*	-.083	-.089	-.352	.052	-.105	-.039	.060	-.059	.094
Madde 16.	.622	.046	-.178	.256	.087	-.196	-.192	-.210	.298	.153
Madde 17.	.088	.752*	-.109	-.063	.267	-.189	.062	-.106	-.126	.072
Madde 18.	-.181	.093	.068	.816*	-.014	-.064	-.027	-.050	.101	-.028
Madde 19.	-.466	.281	.438	.264	.372	-.089	.006	.009	-.156	-.032
Madde 20.	-.355	-.327	.349	.339	.151	.009	-.290	.205	-.116	-.282
Madde 21.	.057	.094	.178	.284	-.135	.097	.125	.528	.549	-.016
Madde 22.	-.008	.110	-.100	-.037	.022	-.014	-.073	.844*	.015	-.023
Madde 23.	-.035	.774*	.177	.041	.072	.060	-.131	.146	.028	-.064
Madde 24.	.054	.829*	.017	.042	.149	.155	.010	.106	-.064	-.056
Madde 25.	-.095	.239	.140	-.027	.261	.726*	.006	-.009	.023	-.092
Madde 26.	.011	-.046	.058	.134	-.105	.824*	-.083	.047	-.135	.193
Madde 27.	-.066	-.188	.268	.499	.188	.229	-.104	.134	-.265	.142
Madde 28.	-.707	-.186	.163	.025	.048	.241	-.131	-.012	.155	-.261
Madde 29.	-.520	.327	.253	.426	.174	.024	-.066	-.122	.106	-.136

*Anket maddeleriyle ilişkili faktör yükleri

Tablo 4'e göre 29 maddeye ilişkin olarak birinci faktör 3; ikinci faktör 3; üçüncü faktör 1; dördüncü faktör 1, beşinci faktör 2, altıncı faktör 2, yedinci faktör

2, sekizinci faktör 1, dokuzuncu faktör 1 ve onuncu faktör 1 soruyu içermektedir. Birinci faktörü oluşturan 1., 3. ve 15. maddelerin faktör yükü 0.704 ile 0.561 arasında; ikinci faktörü oluşturan 17., 23. ve 24. maddelerin faktör yükü 0.829 ile 0.752 arasında; üçüncü faktörü oluşturan 10. maddenin faktör yükü 0.792; dördüncü faktörü oluşturan 18. maddenin faktör yükü 0.816; beşinci faktörü oluşturan 4. ve 6. soruların faktör yükü 0.854 ile 0.754 arasında; altıncı faktörü oluşturan 25. ve 26. soruların faktör yükü 0.824 ile 0.726 arasında; yedinci faktörü oluşturan 2. ve 11. soruların faktör yükü 0.712 ile 0.601 arasında; sekizinci faktörü oluşturan 22. sorunun faktör yükü 0.844; dokuzuncu faktörü oluşturan 8. sorunun faktör yükü 0.799 ve onuncu faktörü oluşturan 14. sorunun faktör yükü 0.845'tir.

4. Bulgular ve Sonuçlar

4.1. Kişisel Bilgilere Ait Bulgular ve Sonuçlar

Emirdağ İlçesi Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunda örnekleme giren öğrencilerin sınıflarına göre cinsiyetleriyle ilgili kişisel bilgilerine ait bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Örnekleme Giren Öğrencilerin Sınıflara Göre Cinsiyet Dağılımları

Cinsiyet	Öğrencilerin Sınıfları										
	4/A	4/B	5/A	5/B	6/A	6/B	7/A	7/B	8/A	8/B	Toplam
Kız	25	21	12	14	14	16	13	14	21	20	170
Erkek	11	13	14	14	5	7	7	6	4	9	90
Toplam	36	34	26	28	19	23	20	20	25	29	260

Tablo 5'e göre örnekleme giren kız öğrencilerin sayısı 170 (% 65) ve erkek öğrencilerin sayısı ise 90'dır (% 35). Evrende bulunan toplam öğrenci sayısı 260'tır.

4.2. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Sonuçlar

Araştırmanın birinci alt problemi olan "4.-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunu değerlendirmesine ilişkin görüşleri nelerdir?" sorusuna ilişkin bulgular ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. İlköğretim Okullarının Fiziksel Yapılarının Eğitim ve Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesine İlişkin Öğrenci Görüşlerine Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaları

Anket Maddeleri	N	\bar{X}	Ss
A- İlköğretim Okulları Binalarıyla İlgili Olarak;			
1-derslik pencere sayısının yeterli olduğuna	249	1.81	1.00
2-sınıfların kalabalık olduğuna	249	2.16	.71
3-okul kütüphanesinin/kitaplığının yeterli olduğuna	249	2.02	.92
4-okulun güvenliğine yönelik tedbir alındığına	249	2.48	1.00
5-okulun pencerelerinde korkuluk bulunması gerektiğine	249	2.87	1.15
6-dersliklerin boya-badana renginin uygun olduğuna	249	2.40	.95
7- bilişim teknolojileri sınıfındaki donanımın yeterli olduğuna	249	2.89	1.17
8-okulun tuvaletlerinin öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladığına	249	2.20	.81
9-okul binasının bölümlerinin (resim, müzik, teknoloji ve tasarım odası) yeterli olduğuna	249	1.62	.95
10- okulun bölümlerinde engelli öğrencilerle ilgili düzenlemeler yapıldığına	249	1.85	1.15
11-koridor genişliğinin öğrencilerin geçişi için uygun olduğuna	249	2.07	.59
12- dersliklerde bulunan yazı tahtasının uygun olduğuna	249	1.87	1.18
13-dersliklerin büyüklüğünün yeterli olduğuna	249	2.68	.76
14-okul merdiven derinliğinin uygun olduğuna	249	2.16	.86
15-merdivenlerde korkuluk bulundurulması gerektiğine	249	1.79	1.16
16-sınıfın ısınmasının yeterli olduğuna	249	1.86	1.11
17-dersliklerin aydınlanmasının yeterli olduğuna	249	1.42	.89
18- derslik kapısının dışa açılması gerektiğine	249	3.73	.76
Bölüm Aritmetik Ortalaması: (\bar{X} =2.22)			
B- İlköğretim Okulları Bina Dışıyla/Bahçesiyle İlgili Olarak;			
19-okulun bahçesinde uygun yerlere çöp kutusu konulduğuna	249	3.46	1.01
20-okul kantininin ihtiyacımızı karşılar nitelikte olduğuna	249	3.46	1.01
21-okul bahçesinde kullanılmayan okula ait bölümler <u>bulunmadığına</u>	249	2.79	.70
22-okul zilin rahatsız edici olduğuna	249	2.20	.84
23-okul bahçesinin yeterince ağaçlandırıldığına	249	2.51	.90
24-okul binasının dış boyasının uygun olduğuna	249	2.36	.97
25-oyun bahçesinin ihtiyacımızı karşıladığına	249	2.51	1.07
26-okul bahçe duvarının yeterli olduğuna	249	2.59	1.10
27-okul çıkışında öğrencilerin rahatlıkla eve gidebilmeleri için gerekli trafik önlemleri alındığına	249	3.03	1.13
28-bahçede ihtiyacı karşılayacak çeşme bulunduğu	249	3.20	1.08
29-okul bahçesinin dış kapısının anayola yakın <u>olmadığına</u>	249	3.31	1.09
Bölüm Aritmetik Ortalaması: (\bar{X} =2.86)			
Genel aritmetik ortalama		(\bar{X} =2.46)	

Tablo 6'ya göre 4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından değerlendirilmesine ilişkin bulgulara göre öğrencilerin **okul binalarıyla ilgili olarak**; derslik pencere sayısının yeterli olduğuna (\bar{X} =1.81), sınıfların kalabalık olduğuna (\bar{X} =2.16), okul kütüphanesinin/kitaplığının yeterli olduğuna (\bar{X} =2.02), okulun güvenliğine yönelik tedbir alındığına (

$\bar{X}=2.48$), dersliklerin boya-badana renginin uygun olduğuna ($\bar{X}=2.40$), okulun tuvaletlerinin öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladığına ($\bar{X}=2.20$), okul binasının bölümlerinin (resim, müzik, teknoloji ve tasarım odası) yeterli olduğuna ($\bar{X}=1.62$), okulun bölümlerinde engelli öğrencilerle ilgili düzenlemeler yapıldığına ($\bar{X}=1.85$), koridor genişliğinin öğrencilerin geçişi için uygun olduğuna ($\bar{X}=2.07$), dersliklerde bulunan yazı tahtasının uygun olduğuna ($\bar{X}=1.87$), okul merdiven derinliğinin uygun olduğuna ($\bar{X}=2.16$), merdivenlerde korkuluk bulunduğuna ($\bar{X}=1.79$), sınıfın ısınmasının yeterli olduğuna ($\bar{X}=1.86$), dersliklerin aydınlanmasının yeterli olduğuna ($\bar{X}=1.42$) maddelerine katılım yetersiz düzeyde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen bu bulgular; Başar'ın (2003) "İlköğretim Kurumlarının Olanakları" araştırmasındaki; "binaların kullanım alanları ve donanımları, fiziksel ve ergonomik açıdan önemli sorunlar oluşturduğu, derslikler uygun sayıda öğrenci mevcuduna sahip olmadıkları, dersliklerde, öğrencilerin fiziksel ölçüleri ve ergonomik nitelikte oturma yerleri olanakları bulunmadığı gibi kalabalık sınıflı şehir okullarında, iki kişilik sıralara üç kişi oturduğu, ilköğretim okullarının, bir kısım dersler için kullanılan ışık, laboratuvar, spor salonu ve çok amaçlı salon olanakları bakımından da oldukça yetersiz olduğu, ilköğretim okulları, müze, arşiv odası, barınma, beslenme, sağlık hizmet birimleri ve tuvalet, lavabo gibi temizlik yerleri olanakları bakımından büyük yetersizlik içinde olduğu, dersliklerde doğal aydınlatmada yetersizlikler bulunduğu, okulların tamamına yakınının ne okul genelinde ne de dersliklerinde, engellilerin yaşamını kolaylaştıracak bir düzenleme olmadığı bulguları" ile Işıkoğlu (2007) tarafından yapılan "Hakkari İlinde Bulunan YİBO'ların Olanakları ve Sorunları" adlı araştırmasından elde ettiği; "okullarda yalnızca fen ve bilgisayar laboratuvarları bulunduğu, bunların dışında laboratuvar ve ışık olmadığı, okullarda, çok amaçlı salon, kapalı spor salonu gibi öğrencilerin ders içi ve ders dışı etkinliklerinde yararlanabilecekleri tesislerin bulunmadığı, okullarda, okul kitaplığı bulunmasına karşın kitaplıkların yetersiz olduğu, okulda bulunması gereken okul müzesi ve görüşme odasının bulunmadığı, kişi başına düşen tuvalet ve lavabo sayısının yeterli olmadığı" yine Ulusoy (2006) tarafından Yapılan "Kaynaştırma Eğitimi Kapsamında Eğitim Yapılarında Engellilerin Kullanımına Yönelik Mimari Düzenlemeler" adlı araştırmasında bulgulara göre "engelli öğrencilerin okulları kullanabilmeleri için mekanların onların gereksinimleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerektiği" ve Gürol ve Gök (2002) tarafından yapılan ve "Zaman ve Ergonomik Açıdan İlköğretim Okul Binalarının Kullanım Durumu" araştırmasından elde ettiği "okulların genelinin % 32.7'sinde çeşitli bölümlerin olmadığı, % 67.3'ünde gerekli bölümlerin bulunduğu ancak mevcudun fazlalığı nedeniyle yeterli olmadığı" gibi benzer bulgulara ulaşılmıştır.

Dolayısıyla okulların fiziki durumlarıyla ilgili sorunlarının geçmişte olduğu gibi günümüzde de hala devam ettiği söylenebilir.

Yine **okul binalarıyla ilgili olarak** okulun pencerelerinde korkuluk bulunması gerektiğine ($\bar{X}=2.87$), bilişim teknolojileri sınıfındaki donanımın yeterli olduğuna ($\bar{X}=2.89$), dersliklerin büyüklüğünün yeterli olduğuna ($\bar{X}=2.68$), derslik kapısının dışa açılması gerektiğine ($\bar{X}=3.73$) maddelerine katılım yeterli düzeydedir. Ancak bu araştırmadan elde edilen “bilişim teknolojileri sınıfındaki donanımın yeterli olduğu ($\bar{X}=2.89$)” bulgusuyla Yılmaz (2012) tarafından yapılan “Yatılı İlköğretim Bölge Okulları Sorunlarının Öğrenci Algılarına Göre Değerlendirilmesi” adlı araştırmasından elde ettiği “öğrencilerin okuldaki bilgisayarlardan ve internetten sürekli faydalanabilmeleri” için “Bilişim Teknolojileri” sınıflarının öğrencilerce kullanımına yönelik zaman planlaması yapılması” gerektiğiyle ilgili bulgusuyla uyuşmamaktadır. Ayrıca bu araştırmadan elde edilen “derslik kapısının dışa açılması gerektiği ($\bar{X}=3.73$)” bulgusuyla Başar’ın (2003) “İlköğretim Kurumlarının Olanakları” araştırmasındaki “bina kapılarının birçoğunun koridora açıldığı” bulgusuyla paraleldir. Özellikle 1999 yılından itibaren yeni yapılan eğitim binalarında bu husus göz önünde bulundurulmaktadır. Çünkü bir deprem anında öğrencilerin derslik kapılarında içeride yığılmalarını önlemek amacıyla böyle bir uygulamaya gidildiği söylenebilir. Bununla birlikte 1999 yılı öncesinde yapılan okul binalarının derslik kapıları genellikle derslik içine açılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belli bir plan dahilinde bu okulların kapılarının koridora açılacak şekilde düzenlemeye gidilmektedir. Yine araştırmadan elde edilen “dersliklerin büyüklüğünün yeterli olduğu ($\bar{X}=2.68$)” bulgusuyla, Gürol ve Gök (2002) tarafından yapılan ve “Zaman ve Ergonomik Açısından İlköğretim Okul Binalarının Kullanım Durumu” araştırmasından elde ettiği “sınıflardaki öğrenci kapasitesi ideal kapasitenin çok üstüne çıktığı ve bir öğrenciye 2 m² alan ve 6 m³ hava düşmesi gerekirken, ancak 0.7 m² alanın düştüğü” bulgusuyla da paralel değildir.

Okul binalarının dışıyla/bahçesiyle ilgili olarak; okul ziline rahatsız edici olduğuna ($\bar{X}=2.20$), okul binasının dış boyasının uygun olduğuna ($\bar{X}=2.36$) maddelerine katılım yetersiz düzeydedir. Bu bulgular Çabuk’un (2006) “İlköğretim Binalarının Renk Açısından Değerlendirilmesi” adlı araştırmasındaki; “Soğuk” renklerin çevreye etkisinin mekanın “dar algılanmasına sebep olduğu bu durumun kullanıcı için olumsuz etki yaptığı” bulgularıyla da paralel olduğu söylenebilir.

Yine **okul binalarının dışıyla/bahçesiyle ilgili olarak**; okulun bahçesinde uygun yerlere çöp kutusu konulduğuna ($\bar{X}=3.46$), okul kantininin ihtiyacımızı karşılar nitelikte olduğuna ($\bar{X}=3.46$), okul bahçesinde kullanılmayan okula ait

bölümler bulunmadığına ($\bar{X}=2.79$), okul bahçesinin yeterince ağaçlandırıldığına ($\bar{X}=2.51$), oyun bahçesinin ihtiyacımızı karşıladığına ($\bar{X}=2.51$), okul bahçe duvarının yeterli olduğuna ($\bar{X}=2.59$), okul çıkışında öğrencilerin rahatlıkla eve gidebilmeleri için gerekli trafik önlemleri alındığına ($\bar{X}=3.03$), bahçede ihtiyacı karşılayacak çeşme bulunduğu ($\bar{X}=3.20$), okul bahçesinin dış kapısının anayola yakın olmadığı ($\bar{X}=3.31$) maddelerine katılım yeterli düzeydedir. Ancak araştırmadan elde edilen bu bulgularla Cilve (2006) tarafından yapılan “İlköğretim ve Lise Eğitim Binalarının Kullanıcı Gereksinimlerinin ve Fiziksel Mekan Özelliklerinin Bina Değerlendirme Yöntemi İle Belirlenmesi.” Araştırmasındaki “okul bahçesinde yeşil dokuya yer verilmediği” bulgularıyla ve Başar’ın (2003) “İlköğretim Kurumlarının Olanakları” araştırmasındaki “okul bina ya da bahçe kapılarının yaklaşık yarısının işlek olan ana caddelere açıldığı, okul bahçeleri, eğitsel ve eğitime yardımcı olan olanakları bakımından da yoksun bir görünümde olduğu, çevre düzenlemeleriyle, yer aldığı çevreye de örnek olması beklenen okulların bahçeleri, çim ve ağaçlandırma gibi yeşil alan olanaklarından da yoksun olduğu” ve Işıkoğlu (2007) tarafından yapılan “Hakkari İlinde Bulunan YİBO’ların Olanakları ve Sorunları” adlı araştırmasındaki “okul bahçelerinin, eğitim-öğretime yönelik düzenlemelerden yoksun olduğu, yeşil alanların yetersiz olduğu” bulgularıyla paralel değildir. Dolayısıyla zaman içerisinde okul bahçeleriyle ilgili düzenlemeler yapıldığı ve dolayısıyla bu tür alanlarda çevrenin de etkisiyle olumlu gelişmeler olduğu söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen tüm bulgular değerlendirildiğinde; 4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından değerlendirilmesine ilişkin **okul binalarıyla ilgili olarak** verdikleri cevapların genel ortalaması ($\bar{X}=2.22$) olduğundan öğrencilerin görüşlerinin “arasıra düzeyinde” kaldığından yetersiz olduğu ve **okul binalarının dışıyla/bahçesiyle ilgili olarak** verdikleri cevapların genel ortalaması ($\bar{X}=2.86$) olduğundan öğrencilerin görüşlerinin “çoğunlukla düzeyinde” kaldığı ve yeterli olduğu, ancak okul içi ve dışıyla ilgili olarak verdikleri cevapların genel ortalaması ($\bar{X}=2.46$) “arasıra düzeyinde” kaldığından yetersiz olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

4.3. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Sonuçlar

İkinci alt problemde; “ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesine ilişkin 4-8. sınıf öğrencilerin görüşleri arasında okul bina içi ve dışında/bahçesinde bulunması gereken bölümlerin

eğitimi uygunluğu bakımından değerlendirilmesi arasında anlamlı fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmış olup bulgular ve sonuçlar Tablo. 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. İlköğretim Okullarının Fiziksel Yapılarının Eğitim ve Öğretim Açısından Bina ve Bina Dışının Uygunluğunun Değerlendirilmesine İlgili Görüşlerinin t-Test Sonuçları

	N	\bar{X}	Ss	t-değer	sd	P (2-tailed)
Okul İçi Bölüm	249	2.224	.305	115.329	248	.000*
Okul Dışı/bahçesi Bölüm	249	2.859	.493			

*P<.05

Tablo 7’ye göre ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesiyle ilgili görüşlerinin okul binalarının içi bölüm ve okul dışı/bahçesi bölüm değişkenine göre fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan t-test sonuçlarına göre okul içi bölüm faktörleri [$t=2.224, p<.05$] ve okul dışı bölüm faktörleri [$t=2.859, p<.05$] bakımından öğrenci görüşleri arasında anlamlı fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin okul içi bölüm faktörleriyle ilgili görüşleri ($\bar{X}=2.234$), okul dışı bölüm faktörleriyle ilgili görüşlerinden ($\bar{X}=2.859$) daha olumsuzdur.

4.4. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Sonuçlar

Üçüncü alt problemde; “4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesine ilişkin görüşleri arasında; cinsiyetleri bakımından anlamlı fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmış olup bulgular ve sonuçlar Tablo. 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. İlköğretim Okullarının Fiziksel Yapılarının Eğitim ve Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Cinsiyetleri Bakımından t-Test Sonuçları

		N	\bar{X}	Ss	t-değer	sd	P (2-tailed)
Okul Binası	Kız	164	2.214	.290	1.456	247	.147
	Erkek	85	2.223	.391			
Okul Dışı/Bahçesi	Kız	164	2.946	.497	2.103	247	.036*
	Erkek	85	2.769	.476			

*P<.05

Tablo 8’e göre 4-8. sınıf öğrencilerinin okul içi bölümleriyle ilgili olarak görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan t-test

sonuçlarına göre kız öğrencilerin [$t=2.214$, $p>.05$] ve erkek öğrencilerin [$t=2.223$, $p\geq.05$] görüşleri arasında anlamlı fark olmadığı ancak kız öğrencilerin görüşleri ($\bar{X}=2.214$), erkek öğrencilerden ($\bar{X}=2.223$) daha olumsuz olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca 4.-8. sınıf öğrencilerinin okul dışı/bahçe bölümleriyle ilgili olarak görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan t-test sonuçlarına göre kız öğrencilerin [$t=2.946$, $p<.05$] ve erkek öğrencilerin [$t=2.769$, $p<.05$] görüşleri arasında anlamlı fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Burada kız öğrencilerin görüşleri ($\bar{X}=2.946$), erkek öğrencilerin görüşlerinden ($\bar{X}=2.769$) daha olumlu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yine üçüncü alt problemle ilgili olarak; “4.-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesine ilişkin görüşleri arasında 4-8. sınıflar bakımından anlamlı fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır (Tablo. 9).

Tablo 9. İlköğretim Okullarının Bina İçi ve Dışı Bakımından Değerlendirilmesine İlişkin Sınıflara Göre Öğrenci Görüşlerine Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaları

	Sınıflar	N	\bar{X}	Ss
Okul Binası	4. sınıf	65	2.47	.323
	5. sınıf	50	2.32	.238
	6. sınıf.	41	2.00	.197
	7. sınıf.	39	2.11	.271
	8. sınıf	54	2.20	.195
Okul Dışı/Bahçesi	4. sınıf	65	2.18	.378
	5. sınıf	50	2.68	.352
	6. sınıf.	41	3.22	.268
	7. sınıf.	39	2.94	.424
	8. sınıf	54	3.26	.291

Tablo 9’a göre, 4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesi bakımından **okul binasının bölümleriyle ilgili olarak** 4. sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.47$), 5. sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.32$), 6. sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.00$), 7. sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.11$) ve 8. sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.20$) olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Buna göre sınıflar bakımından değerlendirildiğinde; en olumlu görüşe 4. sınıfların en olumsuz görüşe ise 6. sınıfların sahip olduğu anlaşılmaktadır. **okul dışı/bahçesi bölümleriyle ilgili olarak** 4. sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.38$), 5. sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.68$), 6. Sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=3.22$), 7. sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.94$) ve 8. sınıfların ortalamasının ($\bar{X}=2.26$) olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Buna göre sınıflar bakımından değerlendirildiğinde; en olumlu görüşe 8. sınıfların en olumsuz görüşe ise 4. sınıfların sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 10. İlköğretim Okullarının Fiziksel Yapılarının Eğitim ve Öğretim Açısından Uygunluğunun Sınıflara Göre Değerlendirilmesine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P (Sig-tailed)
Okul Binası	Gruplararası	7.312	4	1.828	28.112	.000*
	Grup içi	15.866	244	.065		
	Genel	23.178	248	-		
Okul Dışı/ Bahçesi	Gruplararası	31.031	4	7.758	64.246	.000*
	Grup içi	29.463	244	.121		
	Genel	60.494	248	-		

*P<.05

Tablo 10'a göre 4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapısının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesi bakımından okul binasının bölümleriyle ilgili olarak görüşleri bakımından aralarında [F=(4, 244), p<.05] tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre .05 düzeyinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Yine okul dışı/bahçesi bölümlerle ilgili olarak 4.-8. sınıf öğrencilerin görüşleri bakımından aralarında [F=(4, 244), p<.05] tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre de .05 düzeyinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Farkın nereden kaynaklandığını belirlemek için Tukey HSD testi yapılmıştır (Tablo. 11).

Tablo 11. İlköğretim Okullarının Fiziksel Yapılarının Eğitim ve Öğretim Açısından Uygunluğunun Sınıflara Göre Değerlendirilmesine İlişkin Puanlarının Tukey HSD Analizi Sonuçları

	(I)Sınıf	(J) Sınıf	Ortalama Farkı (I-J)	Std. Hata	P Sig-tailed)
Okul içi	4.sınıf	5.sınıf	.14747(*)	.04797	.020
		6.sınıf.	.46467(*)	.05086	.000
		7.sınıf.	.35897(*)	.05165	.000
		8.sınıf	.33840(*)	.04695	.000
	5.sınıf	4.sınıf	.14747(*)	.04797	.020
		6.sınıf.	.31719(*)	.05373	.000
		7.sınıf.	.21150(*)	.05448	.001
		8.sınıf	.19093(*)	.05005	.002
	6.sınıf	4.sınıf	-.46467(*)	.05086	.000
		5.sınıf.	-.31719(*)	.05373	.000
		7.sınıf.	-.10569	.05704	.346
		8.sınıf	-.12627	.05282	.121
	7.sınıf	4.sınıf	-.35897(*)	.05165	.000
		5.sınıf	-.21150(*)	.05448	.001
		6.sınıf	.10569	.05704	.346
		8.sınıf	-.02058	.05359	.995
8.sınıf	4.sınıf	-.33840(*)	.04695	.000	
	5.sınıf	-.19093(*)	.05005	.002	
	6.sınıf	.12627	.05282	.121	
	7.sınıf	.02058	.05359	.995	
Okul dışı/bahçesi	4.sınıf	5.sınıf	-.30322(*)	.06537	.000
		6.sınıf.	-.84137(*)	.06930	.000
		7.sınıf.	-.56131(*)	.07038	.000
		8.sınıf	-.88557(*)	.06398	.000
	5.sınıf	4.sınıf	.30322(*)	.06537	.000
		6.sınıf.	-.53809(*)	.07321	.000
		7.sınıf.	-.25809(*)	.07424	.005
		8.sınıf	.58236(*)	.06820	.000
	6.sınıf	4.sınıf	.84137(*)	.06930	.000
		5.sınıf.	.53809(*)	.07321	.000
		7.sınıf.	.28000(*)	.07773	.003
		8.sınıf	-.04426	.07198	.973
	7.sınıf	4.sınıf	.56131(*)	.07038	.000
		5.sınıf	.25809(*)	.07424	.005
		6.sınıf	-.28000(*)	.07773	.003
		8.sınıf	-.32427(*)	.07302	.000
8.sınıf	4.sınıf	.88557(*)	.06398	.000	
	5.sınıf	-.58236(*)	.06820	.000	
	6.sınıf	.04426	.07198	.973	
	7.sınıf	.32427(*)	.07302	.000	

(*) .05 düzeyinde farkı gösteren kümeleri belirtmektedir.

Tablo 11'e göre, 4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından uygunluğunun değerlendirilmesi bakımından okul içi bölümlerle ilgili olarak öğrencilerin sınıfları bakımından; 4. sınıf ile 5., 6., 7. ve 8. sınıf arasında; 5. sınıf ile 4., 6., 7. ve 8. sınıf arasında; 6. sınıf ile 4. ve 5. sınıf arasında; 7. sınıf ile 4. ve 5. sınıf arasında; 8. sınıf ile 4. ve 5. sınıf arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Yine okul dışı/bahçesi bölümleriyle ilgili olarak 4. sınıf ile 5., 6., 7. ve 8. sınıf arasında; 5. sınıf ile 4., 6., 7. ve 8. sınıf arasında; 6. sınıf ile 4., 5. ve 7. sınıf arasında; 7. sınıf ile 4., 5., 6. ve 8. sınıf arasında; 8. sınıf ile 4., 5. ve 7. sınıf arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen tüm bulgular değerlendirildiğinde; 4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından değerlendirilmesine ilişkin okul binalarıyla ilgili olarak verdikleri cevapların genel ortalaması ($\bar{X}=2.22$) olduğundan öğrencilerin görüşlerinin "arasıra düzeyinde" kaldığından yetersiz olduğu ve okul binalarının dışıyla/bahçesiyle ilgili olarak verdikleri cevapların genel ortalaması ($\bar{X}=2.86$) olduğundan öğrencilerin görüşlerinin "çoğunlukla düzeyinde" kaldığı ve yeterli olduğu, ancak okul içi ve dışıyla ilgili olarak verdikleri cevapların genel ortalaması ($\bar{X}=2.46$) "arasıra düzeyinde" kaldığından öğrencilerin görüşlerinin genel olarak "yetersiz" sınırları içinde kaldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

5. ÖNERİLER

5.1. Okul Binasıyla İlgili Olarak

"Derslik pencere sayısının yetersiz olduğu" sonucuna yönelik olarak Türkiye'de ilköğretim okullarında bina tasarımında en uygun yönlerin kuzey-doğu ve güney-batı yönlü olması gerektirir. Araştırma yapılan Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunun 3 katlı ve ayrıca ek binada eğitim öğretim yaptığı göz önünde bulundurulduğunda tek katlı ek dersliğin pencerelerinin kuzey-batı yönlü olduğu bu nedenle yeterince aydınlık sağlanamamış olabileceği; 3 katlı olan ana binanın ise pencerelerinin güney-batı ve kuzey-doğu yönlü olduğu bunun uygun doğru yönler olduğu anlaşılmaktadır. Standartlar Yönergesinde belirtildiği gibi "derslik ve diğer ders yapılan bölümdeki pencerenin alanı, o bölümün taban alanının % 10'undan az olamaz" şartını sağlaması gerekir. Burada amaç dersliklerin öğrencileri psikolojik olarak olumlu etkileyebilecek aydınlıkta olmasını sağlamaktır. Bunu sağlamak için dersliklere ilave lamba koymak suretiyle aydınlık seviyesine takviye yapılabilir.

“Sınıfların kalabalık olduğu” sonucuyla ilgili olarak araştırma yapılan Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunda özellikle 4/A şubesinde 36 öğrenci, 4/B şubesinde 34 öğrenci olduğu bu sayıların “ilköğretim okulları dersliklerinde öğrenci sayısı 30 öğrenci olacak şekilde düzenlenmelidir” hükmüne aykırı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum özellikle taşınmalı eğitim kapsamında daha çok taşınan öğrencilerin 1-5. sınıflar arasında olması ve okulun bulunduğu çevreye aşırı göç olması gibi nedenlerden dolayı zaman zaman beklenmedik aşırı kalabalık sınıflar oluşabilmektedir. Okul yapılmadan önce makro planlama ve fayda maliyet analizi yapılarak okul binalarının derslik sayısı gelecekteki ihtiyaca cevap verecek şekilde düzenlenebilir.

“Okul kütüphanesinin/kitaplığının yetersiz olması” ile ilgili olarak araştırma yapılan Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunda 4. sınıflarda kütüphane kullanım oranı % 18,5, 5. sınıflarda kütüphane kullanım oranı % 24,33, 6. sınıflarda kütüphane kullanım oranı % 12,25, 7. sınıflarda kütüphane kullanım oranı % 71, 8. sınıflarda kütüphane kullanım oranı % 25,66’dır. ayrıca kütüphane de öğrencilerin aktif kullanabileceği internet bağlantılı bilgisayar sayısının yetersiz olduğu da göz önünde bulundurulduğunda okul kütüphanesinin öğrencilerin daha çok yararlanması için kütüphaneye internet bağlantısı olan bilgisayarlar konulması, kitap ve dergi sayısının artırılması oldukça faydalı olabilir. Ayrıca eğitim bölgesinde bulunan okullar merkezi bir okul belirleyerek “Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Yönetmeliği” ne uygun kapsamlı kütüphaneler kurulabilir.

“Okulun güvenliğine yönelik tedbirlerin yetersizliği” ile ilgili olarak Okul-Aile Birliği desteğiyle okullara kamera sistemi kurulabilir. Ya da “İlköğretim Kurumları Yönetmeliği” hükümleri gereği gece bekçisi görevlendirilebilir.

“Dersliklerin boya-badana renginin uygun olmadığı” hususuyla ilgili olarak mutlaka uzman yardımı alınması yoluna gidilmelidir. Çünkü araştırma yapılan Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunun bölümlerinin renkleri birbirinden oldukça farklıdır. Örneğin ek binadaki ilkokul kısmında (1-4. Sınıflarda) derslik duvarlarının tamamının pembe olduğu; 3 katlı ana binadaki ortaokul kısmında (5-8. sınıflarda) derslik duvarlarının alt kısımlarının açık yeşil, üst kısımlarının buz beyazı renginde olduğu; ilkokul kısmında koridor duvarlarının alt kısmının gri renkte, üst kısmının beyaz renkte olduğu, 1. katta koridorun alt kısmının üzerine resim yapılmış mavi renkte, üst kısmının açık sarı renginde olduğu; 2. katta koridorun alt kısmının mavi renkte, üst kısmının beyaz renkte olduğu; 3. katta koridorun alt kısmının mavi renkte, üst kısmının buz beyazı renginde olduğu buna göre renklerin öğrenciler üzerinde psikolojik etki yaptığı da göz önünde

bulundurulduğunda eğitim kurumlarında gelişigüzel renk tercihi yapılması yerine Milli Eğitim Bakanlığınca tüm Türkiye genelinde derslik renkleri konusunda ortak uygulamaya gidilmesi daha çok fayda sağlayabilir.

“Okulun tuvaletlerinin öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamadığı” ile ilgili olarak Standartlar Yönergesine göre “İlköğretim okullarında her 30 öğrenci için bir tuvalet ve bir lavabo, 30 öğretmene kadar bir tuvalet ve bir lavabo olması gerekir. Ayrıca 30’dan fazla öğretmeni olan okullarda, her 30 öğretmen için bir tuvalet ve bir lavabo daha ayrılmalıdır. Tuvalet ve lavabolar kurumda öğrenim gören kız ve erkek öğrenciler ile bayan ve bay öğretmenler için ayrı ayrı düzenlenmelidir. Okulda bedensel özürli bireylerin kullanımına uygun şekilde düzenlenmiş bir tuvalet ve bir lavabo da bulunmalıdır” hükümleri vardır. Buna göre araştırma yapılan Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu 3 katlı ve her katta 2 tuvalet olduğu gözönünde bulundurulduğunda ve okulda 302’si kız, 195’i erkek olmak üzere toplam 497 öğrenci öğrenim gördüğünden $497/30=16,56$ yani yaklaşık olarak en az 16 tuvalete ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle okulda kız ve erkek öğrenci sayıları göz önünde bulundurularak yeniden düzenleme yapılabileceği gibi gerektiğinde ek tuvalet yapılması yoluna da gidilebilir.

“Okul binasının bölümlerinin (resim, müzik, teknoloji ve tasarım odası) yeterli olmadığı” ile ilgili olarak okullarda önceden ayrılan bu tür bölümler öğrenci derslikleri yeterli olmadığına bu bölümler genellikle dersliklere çevrilmiştir. Dolayısıyla bu durumda bazı derslerin bu bölümlerde (resim, müzik, teknoloji ve tasarım odası) işlenmesi gerekirken dersliklerde işlenmesi yoluna gidilmektedir. Ancak bu tür bölümlerin korunması ve kullanılması için okul yöneticileri ve gerektiğinde milli eğitim müdürlüğünce de tedbir alınabilir. Ya da gerektiğinde eğitim bölgesindeki diğer okulların bu tür bölümlerinden yararlanma yoluna gidilebilir.

“Okulun bölümlerinde engelli öğrencilerle ilgili düzenlemeler yapılmadığı” husuyla ilgili olarak bu tür düzenlemelerin mimari proje içersinde zaten yer alması gerekir. Çünkü ilköğretim her Türk vatandaşı için anayasal bir zorunluluktur. İlköğretim çağında engelli öğrencilerin de bulunduğu muhakkaktır. Ancak okullarda genellikle engelli öğrencilere yönelik düzenlemeler olmadığından eğitim bölgesindeki merkezi yerdeki bir ilköğretim okulunda bina bölüm ve eklentileri engelli öğrencilere yönelik hizmet verecek şekilde düzenlenerek bu öğrenciler için adrese dayalı nüfus kayıt sistemi şartı aranmaksızın yönlendirme yapılması sağlanabilir.

“Koridor genişliğinin öğrencilerin geçişi için uygun olmadığı” husuyla ilgili olarak koridorlara öğrencinin hareket imkanını kısıtlayacak gereksiz araç gereç konulmamalıdır. Çeşitli eğitsel amaçlarla koridorda sergi, belirli gün ve hafta kutlanması, pano gibi faaliyetler için kullanılsa bile daha sonra tekrar eski haline getirilmelidir. Okul yöneticileri bu konuda gerekli tedbirler alabilir.

“Dersliklerde bulunan yazı tahtasının uygun olmadığı” maddesiyle ilgili olarak dersliklerde yazı tahtası ile ön sıra ile arasındaki mesafe asgari 170 cm olmalıdır. Yazı tahtasının en arkadaki sıra ile mesafesi ise 9-11 metre olmalıdır. Bu kurala göre öğretmenler öğrencilerin görme durumlarını göz önünde bulundurarak düzenleme yoluna gidilebilir. Gerekğinde akıllı tahta uygulamasına geçilebilir.

“Okul merdiven derinliğinin uygun olmadığı” ile ilgili olarak Standartlar Yönergesine göre “ilköğretim okulu binalarının merdivenlerinin genişliği, binada bulunan öğrenci sayısı dikkate alınarak öğrencilerin aynı anda güvenli ve rahatlıkla inip çıkabilecekleri genişlikte olmalıdır. Ayrıca bedensel özürli bireyler için okulun bahçe ve bina girişi ile zemin katının merdiven bulunan bölümlerinde rampa bulundurulması gereklidir” hükmüne göre düzenlemeye gidilmelidir. Çünkü okullarda özellikle merdivenlerde öğrenci kazalarının çok olduğu göz önünde bulundurulduğunda özellikle yönetici ve nöbetçi öğretmenlerce etkin tedbirler alınması yoluna gidilebilir.

5.2. Okul Binası Dışıyla/Bahçesiyle İlgili Olarak

“Okul zilinin rahatsız edici olduğu” ile ilgili olarak ses kirliliği oluşturmayacak şekilde tedbirler alınmalıdır. Bu konuda gerektiğinde okul çevresinde bulunanların da görüşleri alınabilir. Öğrencilerin derse giriş çıkışlarında yine öğretmenlerin derse girmelerinde aynı eğitim bölgesinde farklı türde okul zili çalmaktadır. Bu konuda tüm Türkiye’deki ilköğretim okullarında birlik ve beraberliğin sağlanması için Milli Eğitim Bakanlığınca gerekli tedbirler alınabilir ve gerektiğinde ortak düzenlemeye gidilebilir.

“Okul binasının dış boyasının uygun olmadığı” ile ilgili olarak ilköğretimlerde dış cephede farklı renk uygulaması vardır. Çünkü araştırma yapılan Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulunun ana binasının (ortaokul bölümünde) dış cephesinin boya renklerinin alt kısmının siyah, bunun üzerine sarı ve turuncu renkte olduğu; yine ek binanın (ilkokul bölümünde) dış cephesinin boya renklerinin alt kısmının siyah, bunun üzerinde buz beyazı renklerinin olduğu; Yine bu konuda özellikle öğrencilerin psikolojik durumları da göz önünde bulundurularak renk

seçimine gidilebilir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığınca Türkiye genelinde ortak renk uygulamasına gidebilir böylelikle renk kirliliğinin ve keyfiyetin önüne geçilmiş olur.

Araştırmadan elde edilen tüm bulgular sonucunda; 4-8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından değerlendirilmesine ilişkin öğrencilerin okul binalarıyla ilgili olarak görüşlerinin “yetersiz” düzeyde kaldığından okul binası yapılırken tip proje yerine, “Okullar Hayat Olsun” projesi esasları da dikkate alınarak ve coğrafi şartlar da göz önünde bulundurularak makro planlama yapılmak suretiyle her türlü değişikliklere (öğrenci artması, öğrenci azalması, öğretmen azlığı, iç göç, dış göç, engelli öğrenci, teknolojik gelişmeler, çevre, uzaklık, yakınlık, taşınmalı olma, okul kapanması) uygun esnek mimari tarz düşünülmelidir. Çünkü okul binaları yapıldıktan sonra binada değişiklik yapılması (ek derslik, yemekhane, kantin, spor salonu, öğrenci soyunma odası, bilişim teknolojileri sınıfı, laboratuvar) çoğu zaman ihtiyacı karşılamamakta, eğitim ve öğretimi aksatmakta ayrıca doğal afetlere karşı da risk faktörünü arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akar, V. R. ve Sadık, F. (2003). “İlköğretim Okul Binalarının Fiziksel Açından Değerlendirilmesi” *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 28 (130):16-23.
- Akçay, R. C. (1997).“Fiziksel Mekan ve Okul Kültürü”,*Çağdaş Eğitim Dergisi*,22(236):23-30.
- Kubat, A. (2010) Emirdağ Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu Tarihçesi, <<http://okulweb.meb.gov.tr/03/08/433114/>> (Erişim tarihi:17.09.2010).
- Barker, L. L. (1982). *Communication in The Classroom*, Prentice Hall Inc. Englewoods Cliffs.
- Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Başar, M. A. (2003). *İlköğretim Kurumlarının Olanakları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi,
- Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Başaran, İ. E.(1982). *Temel Eğitim ve Yönetimi*, Ankara: AÜ. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Benjamin, L. T. (1991). “Personalization And Active Learning in The Large Introductory Psychology Class”, *Dissertation Abstracts International*. 53 (2): 68-73.
- Cangelosi, J. S. (1988). *Classroom Management Strategies*, New York: Longman Inc.
- Cilve, N. (2006). *İlköğretim ve Lise Eğitim Binalarının Kullanıcı Gereksinimlerinin ve Fiziksel Mekan Özelliklerinin Bina Değerlendirme Yöntemi İle Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: Adana.
- Çabuk, G. (2006). *İlköğretim Binalarının Renk Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: Adana.
- Ergen, Y. B. (1986). *Bina Bilgisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gürol M. ve Gök H. (2002) “Zaman ve Ergonomik Açından İlköğretim Okul Binalarının Kullanım Durumu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2): 263-273.
- Halis, M. (2000). “İş yaşamında Kalite Açısından Çalışma Ortamında İnsan Renk Etkileşimi” *Verimlilik Dergisi*. Milli Produktivite Merkezi Yayınları. 2, 64-68.
- Harder, H. (1990). “A Critical Look At Reduced Class Size”, *Contemporary Education*, 62(1): 28-30.
- Hataway, W. E. (1987). “Light, Colour And Air Quality: Important Elements Of The Learning Environments”, *Education Canada*. Fall/Automne, 35-44.
- Hull, J. (1990). *Classroom Skills Teacher Guide*, London: David Fulton Publication.

- Işıkoğlu, Y. E. (2007). *Hakkari İlinde Bulunan YİBO'ların Olanakları ve Sorunları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *Resmi Gazete*, (30.3.2012 tarih ve 6287 sayılı Kanun).
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.
- Milli Eğitim Bakanlığı (1961). *222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu*, 12.1.1961 tarih ve 10705 sayılı Resmi Gazete.
- Milli Eğitim Bakanlığı (1993). *Kalkınma Planlarında Eğitim*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2003). *İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, 27.08.2003 tarih ve 25212 sayılı Resmi Gazete.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2010). *Milli Eğitim İstatistikleri(Örgün Eğitim 2009-2010)*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2011a). *Özel Öğretim Kurumlarına Ait Standartlar Yönergesi*, 17.02.2011 tarih ve 1243 sayılı Resmi Yazı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2011b). *Okullar Hayat Olsun Projesi* (MEB, Orman Su İşleri Bakanlığı, Türkiye Belediyeler Birliği, Gönüllü Katılımcılar ve Belediyeler arasında imzalanan 13 Aralık 2011 tarihli protokol).
- Surlu, B. A ve Güler, Ç. (2002). "Ergonomi ve Çocuk", *Standart:Ekonomik ve Teknik Dergi*, 40 (481), 70-73.
- Uludağ, Z. ve Odacı, H. (2010). "Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinde Fiziksel Mekan", *Milli Eğitim Dergisi*, 153-154, 18-36.
- Ulusoy, A. (2006). *Kaynaştırma Eğitimi Kapsamında Eğitim Yapılarında Engellilerin Kullanımına Yönelik Mimari Düzenlemeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Uz, H. M. ve Sur, H. (1997). "Çocuk ve Çevresi", *Standart:Ekonomik ve Teknik Dergi*, 36 (426):76-81.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Detay Yayınları.
- Yılmaz, A. (2010). "İlköğretimde Fayda-Maliyet Analizi", *Milli Eğitim Dergisi*, 39 (188),7-18.
- Yılmaz, A. (2012). "Yatılı İlköğretim Bölge Okulları Sorunlarının Öğrenci Algılarına Göre Değerlendirilmesi" *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3):659-679
- Wood, G. H. (1992). *Schools That Work*, New York: Dutton Book.

Kamu Yönetimi

Anabilim Dalı

Department of
Public Administration

KÜRESEL VE ULUSAL BOYUTLARI BULUNAN KENTSEL YOKSULLUĞU AZALTMADA YEREL YÖNETİMLER ÇARE OLABİLİR Mİ?: TÜRKİYE'DEKİ DÜZENLEMELER, DİNAMİKLER VE DEĞİŞKENLER

Hüseyin ÖZGÜR^[*]
Zuhal Önez ÇETİN^[**]

ÖZ

Araştırmanın Temelleri: Yoksulluk tüm Dünya’da, sermaye birikim süreci mantığı altında, toplumda en kırılgan ve dezavantajlı kesimlerin problemlerini derinleştirmek suretiyle günden güne artmaya devam etmektedir ve bugünlerde en çok da kentsel nüfusu etkilemektedir. Türkiye’de kentsel yoksulluk karşımıza %8.86 oranında çıkmaktadır (TUIK, 2009). Makale kapsamında, kentsel yoksulluk ve kentsel yoksullukla mücadele; 1980’lerden günümüze olan sosyo-ekonomik ve politik düzende yeniden yapılanma süreci üzerinden incelenecektir. 1980’lerden bu yana küresel Dünya, yeni liberal söylemlerin etkisi altındadır. Yeni politik gündem sermayeyi destekleyen politikalar olarak vuku bulurken, yeni düzen; yerelleşme, yerinden yönetim, yönetişim, özelleştirme, küresel ticari sınırlarını kaldırılması, sosyal güvenlik ağlarının azaltılması süreçleri üzerinden kendini hissettirmektedir; bu çerçevede devlet, yeniden formüle edilip, yapılandırmaya maruz bırakılmaktadır. Devletin yeniden ölçeklendirilmesi ve dönüşümü çerçevesinde devlet küresel ölçeğe (ulus-üstü şirket ve kurumlara) ve yerel ölçeğe (yerel yönetimlere) güç aktarımında bulunmaktadır. Bu süreç, devletin kentsel alana müdahale alanlarında değişime neden olmakta ve yoksulluğa ait birçok sorumluluk yerel yönetimlere aktarılmaktadır ve bu noktada yerel yönetimler, kentsel yoksullukla mücadelede pivot aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmanın Amacı: Makalede ilk amaç; kapitalist yapının mantıksal döngüsünde, sosyo-ekonomik yapısı dönüşüme uğrayan Dünya’da yerel yönetimlerin; devletin yeniden ölçeklendirilmesi (yapılandırılması) sürecinde yoksullukla mücadelede ortaya çıkışının altını çizmektir. Araştırmada ikinci hedef, kentsel

^[*] Prof.Dr., Pamukkale Üniversitesi,İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

^[**] Arş.Grv.Dr., Pamukkale Üniversitesi,İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

yoksulluğun kötüleşen eğilimini ortaya koymak, bu çerçevede yerel yönetimlerin kritik rol ve sorumluluklarıyla kesişen noktaları belirlemektir. Üçüncü olarak Türkiye’de yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele sürecinde şu andaki durumları yürürlükteki 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu çerçevesinde kurumsal sorumluluklar boyutunda incelenmektedir. Bu çerçevede yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele edebilmesi, yerel özerkliğini sağlayabilmesi adına merkezi devletten yerele aktarılan bütçe rakamları cari harcamalar kalemi baz alınarak değerlendirilmektedir. Son olarak yoksullukla mücadelede başarının kilit anahtarı olan yerel uzman personelin kapasitesinin artırılma konusu irdelenmektedir. Bu kapsamda yoksullukla mücadelede yerel yönetimlerin nispi güç ve zayıflıkları tartışılarak bazı çözüm önerileri sunulmaktadır.

Araştırma Yöntemi: Araştırma kapsamında, yoksulluk ve kentsel yoksullukla ilintili literatür taraması yapılarak, yerel yönetimlerin kentsel yoksullukla mücadeledeki görev ve sorumluluklarının altını çizen uluslar arası kuruluşların raporları ve ulusal düzeydeki yasal mevzuat ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

Ana Tartışma ve Sonuçlar: Çalışmanın varsayımı şu hipotez etrafında şekillenmektedir; “her ne kadar yeni politik düzende ‘yerelleşme’ argümanı, Türkiye’de yerel yönetimlere birçok rol ve sorumluluğun atfedilmesine neden olduysa da, günümüzde yerel yönetimlerin etkin yoksullukla mücadele politika üretmesi ancak merkezi hükümetin koordineli ve yerelle bütünleşik üst-politikalarıyla mümkün görünmektedir; çünkü yerele sorumlulukla eşgüdümlü ve yeterli finansal, yönetsel ve insan kaynakları ‘gücü’ aktarımı söz konusu değildir.” Sonuç olarak, yerel yönetimlerin kentsel yoksulluğa çare olabilmeleri için ellerinde yeterli finansal ve teknik kapasite bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kentsel Yoksulluk, Kentsel Yoksulluğu Azaltma, Yerel Yönetimler

Can Local Administrations be Remedy at Urban Poverty Alleviation Having Global and National Dimensions?: Regulations, Dynamics, and Variables in Turkey

ABSTRACT

Grounds of the Study: Under the logic of capital accumulation process; poverty has been aggravating day by day in the world-wide with deepening problems of the most vulnerable and disadvantaged sections of the society, and nowadays with mostly influencing the urban population. Urban poverty demonstrated itself with %8.86 in Turkey (TUIK, 2009). At the study, urban poverty and urban

poverty alleviation have been searched from the socio-economic and political restructuring process from 1980s onwards. Since 1980s, global planet has been under the influence of neo-liberal discourses. New political agenda reflected itself with the policies supporting capital, new order has been settling on decentralization, localization, governance, privatization, elimination of global trade borders, and alleviation of social security network. In this respect, within the framework of re-scaling and re-structuring of state; state transfers power to global scale (multi-national organizations and institutions) and local scale (local administrations). That process leads to change at state's intervention to urban fields and local administrations come to the front side as the pivot actors at combating poverty.

Purpose of the Study: That paper's first objective is highlighting the emergence of local administrations at combating poverty within the socio-economic transformation of world order under capitalist formation within the re-scaling of state process. The second target at the research paper is to set forth the aggravating trend on urban poverty, and demonstrating the intersection points with the critical role and responsibilities of local administrations on that framework. Lastly, the current condition of local administrations in Turkey, at poverty alleviation process is analyzed firstly with the evaluation of institutional responsibilities by the previous and newly enacted local laws, secondly budget proportions have been analyzed by the help of 'current transfer expenditures' budget item; finally, technical staff capacity building issue concerns which have a key role at the success of poverty alleviation are evaluated. In that context, relative strengths and weaknesses of local authorities on poverty struggle have discussed, some solution proposals have been given on that dimension.

Method: Within the context of the study, literature review has been made concerning poverty and urban poverty; and international institutions reports that highlighting the functions and responsibilities of local administrations at combating poverty and legal framework at national level have been deeply searched.

Main Discussion and Conclusions: That study's main assumption has been shaped around that hypothesis, "while at the new political order, decentralization argument let to the attribution of lots of roles and responsibilities to the local administrations, recently, it is seen that local administrations can produce effective poverty alleviation policies only with coordinated and integrated central government upper-hand policies; because local administrations cannot take the necessary financial, administrative and human resource power transition that is in harmony and sufficient with their local responsibilities. Consequently, local administrations have no needed financial and technical capacity for being remedy at urban poverty.

Keywords: Poverty, Urban Poverty, Urban Poverty Alleviation, Local Administrations

1. GİRİŞ

20. Yüzyılın son çeyreğinden buyana küresel Dünya; sosyal, siyasi, yönetsel ve ekonomik alanlarda insanoğluna birçok sorun ve tehdit yaratan köklü dönüşüm süreciyle karşı karşıyadır. Bu süreç, çalışan, küçük girişimci ve sermaye sınıfı arasındaki dengeyi bozmakta, sermaye sınıfının kapitalizmin kriz ve çelişkilerinden, en yüksek oranda faydayı sağlamasının yolunu açmaktadır. Bu noktada, yoksulluk, küresel tehditler arasında yerini almaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) (2004: 2) küresel dönüşüm sürecinde yoksulluk sorunsalını, Dünyanın şimdiki süreçte ve sonrasında ilgilenilmesi zorunlu bir tehdit olarak tanımlar. Uluslararası Kalkınma Topluluğu (IDO) tarafından da 2000 yılında Milenyum Kalkınma Hedefleri arasında yoksulluk, küresel sorunların çözümüne yönelik belirlenen sekiz hedef¹ arasında yerini almıştır. Bu bağlamda, 2015 yılına kadar, aşırı yoksulluk ve açlığın azaltılması için günlük gelirleri 1\$ altında yaşayan birey sayısının yarıya düşürülmesi amaçlanmıştır.

Dünya Bankasına (2005) göre, ‘Dünya Kalkınma Göstergeleri’ içerisinde, yoksulluk özellikle kalkınmakta olan ülkelerde yoğun şekilde hissedilmektedir. Afrika ve Kuzey Asya’da ‘beş kişiden biri’ günlük \$1 ile hayatını idame ettirmektedir. 2001 yılı rakamlarına göre, günlük \$1 ile geçimliliğini sağlayan kişi sayısı bu bölgelerde %46,4 (431 milyon) ve %31,3 (313 milyon) oranındadır. 2010 İnsani Kalkınma Raporuna göre, Türkiye İnsani Kalkınma İndeksinde 169 ülke arasında 83. sırada yerini almaktadır. TUIK (2009a) verilerine göre, Türkiye’de %0,48 oranındaki nüfus ‘gıda yoksulluğu’ ve %18,8 oranındaki nüfus da gıda ve gıda-dışı yoksulluk (toplam yoksulluk) ile karşı karşıyadır. Gıda yoksulluğu dışında eğitim, sağlık, konut harcamalarını temel alan ‘görelî yoksulluk’ rakamları ise 2009 yılı için %15,12’dir (TUIK, 2009a).

Yoksulluk, sermaye birikim süreci mantığı altında, toplumda en kırılgan ve dezavantajlı kesimlerin sorunlarını derinleştirmek suretiyle artmaya devam etmekte ve bugünlerde en çok da kentsel nüfusu etkilemektedir. Böylece, kent nüfusu; istihdam olanaklarına ve gelire sınırlı erişim, yetersiz ve güvenliği olmayan konut, eksik kentsel hizmet, sosyal güvenlik olanaklarına sahip olamama, yeterli sağlık ve eğitim hizmetlerine erişememe gibi sorunlarla yüz yüzedir. Bunlara ek olarak, kentsel nüfus, görelî yoksulluk göstergelerinden sosyal parçalanma, kent

¹ Birleşmiş Milletler Kalkınma Hedefleri şu şekilde sıralanmaktadır: Aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi, evrensel ilköğretimin sağlanması, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi, çocuk ölüm oranının azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin geliştirilmesi.

nüfusunun farklı gruplara bölünmesi riskleriyle de karşı karşıyadır. Bu noktada, ‘kentsel yoksulluk’ hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşanan kronik sorunlardan birisi haline gelmiştir.

Birleşmiş Milletler (2010) Raporuna göre, “Dünyadaki her bölge daha az kırsal, daha çok kentsel hale gelmeye başlamıştır. Bu noktada, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk kentlerde yoğun şekilde yaşanmaktadır”. Bu çerçevede, 1980’lerden günümüze kentsel yoksulluk sorunu, küreselleşmenin ve neo-liberal politikaların yoksul üzerindeki olumsuz ve kimi zaman yıkıcı etkileriyle daha gözle görülür hale gelmiştir. Bu risklerden payını yüksek oranda alan Türkiye’de kentsel yoksulluk oranı %8,86’dır (TUIK, 2009b).

Çalışma kapsamında, kentsel yoksulluk ve kentsel yoksullukla mücadele; 1980’lerden günümüze sosyo-ekonomik ve siyasal düzende yeniden yapılanma süreci ve bu sürecin yerel yönetimlerin hizmet sunumuna etkisi ile merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerine yansımaları üzerinden irdelenmektedir. 1980’lerden buyana küresel Dünya yeni liberal söylemlerinin etkisi altındadır. Yeni siyasal gündem sermayeyi destekleyen politikalarıdır. Yeni ekonomik ve siyasal düzen; yerelleşme, yerinden yönetim, yönetişim, özelleştirme, küresel ticari sınırların kaldırılması, sosyal güvenlikte dönüşüm süreçleri üzerinden kendini hissettirmektedir. Bu çerçevede devlet yeniden formüle edilip yapılandırılmakta ve ölçeklendirilmekte, merkezi yönetimin yoksullukla ilgili bazı görevleri yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına aktarılmaktadır. Devletin yeniden ölçeklendirilmesi ve dönüşümü çerçevesinde devlet küresel ölçeğe (uluslararası ve ulus üstü şirket ve kurumlara) ve yerel ölçeğe (yerel yönetimlere ve bazen yerel ekonomik oluşumlara) güç aktarmaktadır. Bu süreç, devletin kentsel alana müdahale alanlarında değişime neden olmakta ve yoksulluğa ait birçok sorumluluk yerel yönetimlere devir edilmekte veya yerel yönetimlerle paylaşılmaktadır. Bu noktada, yerel yönetimler kentsel yoksullukla mücadelede pivot aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın ana hipotezi şudur: Her ne kadar yeni siyasal düzende ‘yerelleşme’ argümanı Türkiye’de ve çok sayıda ülkede yerel yönetimlere çok sayıda yeni rol ve sorumluluğun atfedilmesine neden olduysa da, günümüzde yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelede etkili ve sürdürülebilir politikalar ve uygulamalar üretmesi ancak merkezi hükümetin koordineli ve yerelle bütünleşik üst-politikalarıyla mümkün görünmektedir; çünkü yerele sorumluluklarıyla eşgüdümlü ve yeterli finansal, kurumsal, yönetsel ve insan kaynakları ‘gücü’ aktarılmamıştır.

Çalışmada ilk amaç kapitalist yapının mantıksal döngüsünde, sosyo-ekonomik yapısı dönüşüme uğrayan Dünyada yerel yönetimlerin devletin yeniden

ölçeklendirilmesi (yapılandırılması) sürecinde artan rolünün altını çizmektedir. İkinci hedef, kentsel yoksulluğun kötüleşen eğilimini ortaya koymak, bu çerçevede yerel yönetimlerin kritik rol ve sorumluluklarıyla kesişen noktalarını belirlemektir. Son hedef ise, Türkiye’de yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele sürecindeki durumları yürürlükteki 5393 sayılı Belediye ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunları ile ilgili diğer mevzuat çerçevesinde irdelemektir. Kurumsal sorumluluklar boyutunda gerçekleştirilen bu analizde yönetsel olarak yerel yönetim-merkezi devlet ilişkisi dikkate alınmaktadır. İkinci olarak, yerel yönetimin yoksullukla mücadele edebilmesi yerel olarak özerkliğini sağlayabilmesi adına, merkezi yönetimden yerele aktarılan bütçe rakamları ‘cari harcamalar’ kalemi temel alınarak değerlendirilmektedir. Son olarak, yoksullukla mücadelede başarının kilit anahtarı olan yerel uzman personelin kapasite artırma konusu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, yoksullukla mücadelede yerel yönetimlerin nispi güç ve zayıflıkları tartışılmaktadır.

2. YOKSULLUK SÖYLEMİ

Yoksulluk kavramının tanımlanması; yoksulluğun öğelerinin ve nedenlerinin neler olduğunun saptanabilmesi, yoksul bireylerin sayılarının hesaplanabilmesi² ve sorunun çözümüne yönelik politikalar oluşturabilmesi açısından önem taşımaktadır; ancak üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımı yoktur. Yoksulluğun da zenginlik gibi görel bir kavram oluşu her dönemde, her toplumda ve her birey için geçerli olabilecek ortak ilkeler ve ölçütleri bulabilmeyi güçleştirmektedir (Gül, 1997: 5; Altan, 2004: 145). Bu noktada, Mingioinie’nin (1993) yoksullukla ilgili açıklamaları önem kazanmaktadır:

“Yoksulluk genelde geçimlik için gerekli maddi ihtiyaç ve gereksinimleri ifade etmek için kullanılmaktadır; fakat yoksulluk sorunsalında birey gelirin yanı sıra, kent yaşamında eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, kültür ve sosyal bütünleşmeye yönelik sorunlarla da karşı karşıya kalabilmektedir”.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, yoksulluk olgusunun tanımlanmasında, birçok faktör biraraya gelmekte ve yoksulluğu çok boyutlu bir sorun haline getirmektedir. Bu noktada, yoksulluğun doğru tanımlanması, geleceğe yönelik uygulanabilir yoksullukla mücadele politikalarının formüle edilebilmesi adına ilk önemli adımı oluşturmaktadır. Yoksulluk literatüründe en çok kullanılan iki yoksulluk tanımı, yoksulluk olgusunun anlaşılmasında önem arz etmektedir; bunlar mutlak yoksulluk ve görel yoksulluk tanımlarıdır.

² Detaylı bilgi için, İlhan Tekeli, “Kent Yoksulluğu ve Modemitenin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, <http://www.tesev.org.tr/projeler/yoksulluk_kent_metin_tebliğ2.php>

Mutlak yoksulluk, “sosyal gruplar arasında ve zaman içerisinde reel satın alım gücü paritesine göre sabit belirli bir düzeyin (yoksulluk çizgisi) altında gelir ya da harcamaya sahip olan nüfusun oranını” ifade eder. Diğer bir ifadeyle, besin gereksinimi ve diğer temel mallara dayanarak oluşturulmuş, sosyal olarak kabul edilebilir yaşam koşullarının minimum düzeyinin altında geçinmek ‘mutlak yoksulluk’tur.³ Bu tanımda, mutlak yoksulluğun ölçümünde kullanılan yoksulluk çizgisi, mutlak minimum geçimlik standardı belirler ve içeriği her bireyin hayatını idame ettirebilmesi için gerekli temel kaynaklardan oluşmaktadır (Erdoğan, 1997). İkinci yoksulluk tanımı olan görelî yoksulluk yaklaşımında, yoksulluk daha geniş sosyo-ekonomik bir içerikte tanımlanır. Bu tür yoksulluk yaklaşımında ölçü yoksulun toplumun genel yaşam standardıyla kıyaslanmasıyla elde edilir (Fitzgerald, 2006). TÜİK (2003) Raporuna göre, görelî yoksulluk “bireyin, toplumun ortalama refah seviyesinin altında yaşaması durumudur. Bu bağlamda, görelî anlamda hane halkının gelir ve harcama olarak genel nüfusa göre belirli bir çizginin aşağısında olması gereklidir”.

Tekrar vurgulamak gerekirse, görelî şekilde yoksulluk tanımlandığında; bir kişinin yoksul olup olmadığı sadece ne kadar gelire sahip olduğuna bağlı olmayıp, toplumda diğerlerinin ne kadar gelire sahip olduklarına da bağlıdır. Yaşam standartları topluma göre değiştiğinden, medyan gelir ya da ortalamanın bir yüzdesi ya da gelir/tüketim dağılımının en düşük dilimine göre belirlenen yoksulluk çizgilerinin de buna göre değiştirilmesi gerekmektedir (Wagle, 2002: 156). Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, mutlak yoksulluk minimum yaşam standardına dayalıken; görelî yoksulluk yaklaşımı gelirin toplumda dağılımıyla ilgilidir. O’Boyle (1999) uygun bir yoksulluk tanımına ulaşılabilmesi adına, mutlak ve görelî yoksulluk yaklaşımlarının birlikte kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Yoksulluk tanımı yapılırken bireyin veya hane halkının şu iki temel kriteri sağlaması gerektiği vurgulanmaktadır: 1) Gelir seviyesi olarak mutlak gelir oranının altında yer almak, 2) Ulusal gelir dağılımının belirli bir bölümünde yer almak. Bu tanımlardan yola çıkarak kentsel yoksulluk sorunsalı, içerisinde hem maddi, hem de sosyal, kültürel öğeleri beraber barındırmaktadır. Bununla birlikte, kentsel yoksulluk kavramsal olarak birçok yoksulluk türünü kapsamaktadır: Gelir ve istihdam olanaklarından yoksunluk, yetersiz konut, sağlıksız çevre, sosyal izolasyon ve dışlanma, güçsüzlük.

³ Detaylı bilgi için, Renata Lok-Dessallien, “Review of Poverty Concepts and Indicators”, <http://www.undp.org/poverty/publications/pov_red/Review_of_Poverty_Concepts.pdf>, s.2

3. KENTSEL YOKSULLUĞUN YÜKSELİŞİ VE YEREL YÖNETİMLERİN YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YENİ AKTÖRLER OLARAK ORTAYA ÇIKIŞLARI

20. Yüzyılın başlarından buyana küresel Dünya, kapitalist sermaye birikim sürecinin etkisinde sosyal, siyasal, yönetsel ve ekonomik alanlarda dönüşümlere sahne olmaktadır. Bu doğrultuda, özellikle 1980 sonrası dönemdeki bu dönüşüm, insanlık için yeni tehditler doğurmakta, yoksulluk sorunu artan istatistiksel rakamlarla ağırlaşarak kendini hissettirmektedir. Bu çerçevede, sözü edilen dönemin sosyo-ekonomik yapısını algılamada, kapitalist sistemin işleyiş mekanizmasından bahsetmek gereklilik haline gelmektedir. Kapitalist sistem krize eğilimlidir, bu sayede hızlı sermaye transferini gerçekleştirme imkânı bulur; eski ve değer kaybeden sabit sermaye ve eskiyen alan yerini yeni sektörlerin çıkışına, yeni mekânsal kâr odaklı alanların oluşumuna bırakır. Bu döngüde, sermaye yapılı bir çevreyi yok ederken, başka bir yerde yeni bir yapılı çevreyi daha yüksek kâr elde edimi adı altında yaratır (Duncan ve Goodwin, 1998: 62-64). Bununla birlikte, her kriz yeni bir *yaratıcı yıkım*⁴ sürecidir ve eski yapıların yıkılarak yenilerinin inşa edildiği bir dönemin rüzgârlarını estirir. Kapitalizm doğurduğu krizleri kendi lehine çevirebilmekte, sermaye birikimini yaratıcı yıkım aracılığıyla yeniden düzenleyebilmektedir (Harvey, 2007: 38).

Kapitalizm krizi, coğrafi olarak genişleme ve yeniden yapılanma süreçleriyle aşmaktadır. Yeniden yapılanma süreci, kapitalist üretim ve yeniden-üretimini yeni bir yansımasıdır; kapsamı itibariyle kazanan ve kaybedenler arasındaki uçurumu arttırmaktadır (Harvey, 2002: 75). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, kapitalist sistemde yoksulluk sorununun çözümü çok güçtür. Bu bağlamda, 1980 sonrası, neo-liberalizm ile ortaya çıkan yeni politik düzen, kapitalizmin tekrar yapılanmasını sağlayan serbestleştirme, kuralsızlaştırma, işgücünün esnekleştirilmesi gibi özellik ve niteliklere sahip, kapitalizmin uzun soluklu yeni bir versiyonudur ve bu mantıksal döngüde en çok zarar gören yine çalışan sınıftır. Bu kapsamda, Harvey (2007)'in şu ifadeleri yoksulluk ve neo-liberal sosyo-ekonomik düzen arasındaki ilişkiyi tanımlamada önem arz etmektedir: “Neo-liberalizm ekonomik büyümenin motoru olarak sınırlı bir etkiye sahiptir, ancak refahın alt sınıflardan egemen sınıflara, yoksul ülkelere zengin ülkelere aktarılmasında başarı sağlamaktadır.”

Neo-liberal politikalar esnek ve ucuz işgücüne neden olmakla birlikte, çalışan sınıf pazarlık gücünü kaybetmekte ve kolektif tüketim özelleşmektedir. Sonuç,

⁴ Bozulup dağılma, süpürülüp gitme, yerleşiklik kazanmadan eskime, buharlaşma, değer yitirme, Marx ve Engels'in Maniesto'da burjuva dönemine atfettikleri ayırt edici özellikler arasındadır.

genellikle refahın kırılgan yoksul sınıftan, kapitalist elitlere doğru transferidir; bu da yoksulluk olgusunun derinleşmesine sebep olmaktadır. Kapitalizmin bu mantıksal çerçevesinde, neo-liberal ideolojinin hegamonik açılımı kendini küreselleşmeyle gösterir. Bu kapsamda, küreselleşme olgusu kapitalist sermaye birikim süreçleriyle ilişkili, kazananları ve kaybedenleri olan siyasal bir süreçtir. Küreselleşme olgusu bu noktada teknolojik gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak değil, sermaye birikim sürecinin ve serbestçe gezinen sermayenin uzun bir süreci olarak tanımlanmaktadır (Şengül, 2004: 115). Bu açıklamalara benzer olarak, Harvey (2003) de küreselleşmeyle kapitalist sistemin arasındaki ilişkiyi, küreselleşme olgusunu tanımlarken şu sözlerle kurmaktadır: “Küreselleşme, kapitalist üretim sürecinin yeniden-yapılandırılması aşamasında ortaya çıkan bütün ekonomik, politik, kültürel ve ideolojik değişimlerin üzerine inşa edilen bir süreçtir”.

Kapitalist sermaye birikim sürecinin kendini neo-liberalizm ve küreselleşmeyle yeniden üretmesi günümüzde en dramatik etkilerini kentler üzerinden hissettirmektedir. Kentsel alan, yapılı çevre olarak, kapitalist mantıkta tarihsel süreç içerisinde yaratıcı yıkım mekânıdır. Harvey (1985) “kentler sistematik kentsel süreç içinde anahtar mekânsal alanlardır ve kapitalizmin küresel ölçekteki yansımalarıdır” demektedir. Bu noktada yeniden yapılanma süreci sadece ekonomik boyutta değil, sosyal anlamda da kentler üzerinde olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Kentler piyasanın rekabetçi ortamının güçlerinden günümüzde daha fazla etkilenmekte ve ulusal eşitleyici mekanizmalar tarafından daha az korunmaktadır. Kentler yeniden dağıtımın karşısında yer alan gelişmeye odaklanmakta, böyle bir süreçte zengin daha da zenginleşirken fakir daha fakirleşmektedir. Bu dönüşümün ardında, kent yoksulunu yoksulluktan koruyan sosyal politikaların küresel yarışmacı ölçekte birer engel olarak görülmesinin etkileri bulunmaktadır.

1980 sonrası sosyo-ekonomik dönüşümün en önemli sonuçlarından biri karşımıza kentlerin yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı mekânsal alanlar haline dönüşmeleri olarak çıkmaktadır, diğer taraftan da ‘yerel yönetimler’ kentsel yoksulluğu azaltma politikalarında esas aktör haline gelmektedirler. Bu çerçevede, sermaye birikim süreci mantığı altında ve yeni liberal politikalar ışığında, devlet, yeniden formüle edilmektedir. Devletin yeniden yapılandırılması gerektiği düşüncesinin altında yatan temel argüman neo-liberalizm ve küreselleşme söylemleri etrafında şekillenmektedir. Ulus-üstü örgütlerin devletin yeniden formüle edilmesi gerektiği görüşünü Güler (2005: 16-17) şu şekilde ifade etmektedir:

“Devlet özellikle ulus devlet demokratikleşme süreci önünde bir engeldir. Ulus devlet kapalı ve kendi özel alanında kuralları kendi koyar ve oyunu tek başına

oyunar. Bu kabuk anti-demokratik ve otoriter rejimlerin temel yapı-taşıdır. Küreselleşme olgusu bu kabuğu kırmada, demokratikleşme süreci önündeki engelleri kaldırmada kilit role sahiptir, küreselleşme bu bağlamda bir taraftan az gelişmişliği aşmaya yardımcı olacak, bir taraftan da Dünya'nın farklı bölgelerinde yığılan refahtan pay almayı kolaylaştıracak bir süreçtir”.

Devletin yeniden dönüşümü çerçevesinde, devlet güçlerini bir üst ölçeğe Avrupa Birliği, Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlere aktarmakta; bu kurumlar düzenleme ve yeniden yapılandırma kapsamında daha fazla direkt role sahip olmaktadır. Bir alt ölçekte ise devlet gücünü yerel kurumlara aktarmaktadır (Brenner, 1999: 442). Bu noktada, bu açıklamalardan hiçbiri devletin içinin oyulduğu (hollowing-out of state) anlamına gelmez, neo-liberalizmin sunduğu politikaların işleyebilmesi için, devlet siyasi-ekonomik hayatta bazı katmanlara daha derin nüfuz etmeye başlamakta ve bazı alanlarda da daha müdahaleci olmaktadır (Harvey, 2000: 63-65). Buna rağmen, devletin kentsel alana müdahalesinde değişimler meydana gelmektedir. Devlet kentsel hizmetlerin sunumunda eğitim, sağlık, ulaşım gibi alanlardan çekilmeye başlamaktadır (Sassen, 1991). Özetle, ulus devlet daha az müdahaleci duruma gelmekte ve yoksullukla mücadele girişimlerin çoğu 'küresel düşün, yerel hareket et' söylemine paralel olarak yerel yönetimlere aktarılmaktadır.

Bu noktada çalışmada, kentsel yoksulluk ve yerel yönetimlerin yoksulluğu azaltmadaki rolü değerlendirilmektedir. Cockburn'un (1977) tipolojisi yerel yönetimlerin rolünü kentsel alanda incelemek için iyi bir açılım sergilemektedir. Cockburn yerel yönetimlerin sorumluluklarını üç ana başlıkta toplar: 1) Üretim ve sermaye birikimine yönelik, 2) kolektif tüketime ve talebin düzenlenmesine yönelik ve 3) sosyal barış, düzen ve kontrole yönelik. Bu üç ana sorumluluk alanını şu şekilde detaylandırır: Üretim ve sermaye birikimine yönelik sorumluluklar; Üretim için gerekli fakat kendisi üretken olmayan; kentsel altyapının sağlanması, Organizasyon ve üretimin yeniden-yapılandırılması adına sağlanan hizmetler (kentsel dönüşüm, kentsel planlama), İnsan sermayesine yatırım. 2) Talebin düzenlenmesine ve kolektif tüketime yönelik sorumluluklar: Günlük yeniden üretime yönelik hizmetler (kiralık ev), yeniden üretime yönelik genişletilmiş hizmetler (sağlık, eğitim, kültürel ve benzeri hizmetler). 3) Sosyal barış, düzen ve kontrole yönelik sorumluluklar: Baskı araçları (polis), işsizlik yardımı, meşruluğa yönelik hizmetler.

Yukarıda sıralanan sorumluluklardan da anlaşılacağı üzere, yerel yönetimler insan sermayesi yaratmaktan, kolektif tüketime, sermaye birikim sürecinden refah yaratıcı hizmetlere varan birçok görevle karşı karşıyadır ve bütün bu sıralanan

sorumlulukların kentsel yoksullukla güçlü bağları bulunmaktadır. Bu kapsamı göz önünde bulundurarak, yerel yönetimlerin genel yoksullukla mücadele pratikleri aşağıda sunulan başlıklar etrafında incelenmektedir.

Konut için Arsaya Erişim (Arsa Yönetimi)

Birçok yerel yönetim birimi, düşük-gelir grubundaki vatandaşlar üzerinde önemli yansımaları bulunan, konut için arsa alanı üzerine elle tutulur görev sorumlulukları ve yetki alanları bulunmaktadır. Bu bağlamda, imar ve planlama kontrolleri, düzenlemeleri ve kentsel planlar bu konudaki yasal çerçeveyi oluşturur (DFID, 2000). Sözü edilen uygulama ve düzenlemeler; yoksul hane halkının gelir, psikolojik refah, sağlık, çalışmadaki üretkenlikleri ve sosyo-ekonomik dengelerini etkilemektedir (Wegelin ve Borgman, 1995: 5). Yerel yönetimlerin konut konusundaki rolleri şu şekilde özetlenebilir: Belediyeler merkezi yönetimle koordinasyon halinde, şehir bazında yeni konut inşa edebilirler ve toplam konut arzı ve talebini etkin yöneten programlar/projeler geliştirebilirler. Konut kredilerini ve kredi veren kuruluşların statülerini yoksullara ve düşük gelirliilere uygun hizmet kalitesine ve standardına dönüştürebilirler (Wegelin ve Borgman, 1995: 138-139).

Temel Altyapı ve Hizmet Sunumu

Yerel yönetimlerin; su arzı, kanalizasyon, drenaj, selden koruma, katı atık toplama ve yok etme, yol yapımı, ulaşım, trafik yönetimi gibi birçok yetki alanı yoksulun geçimlik stratejileri üzerinde hayati önem taşımaktadır. Yoksul hane halkları yukarıda sıralanan hizmet alanlarında sınırlı erişim sorunlarıyla karşı karşıyadır. Bu kısıtlılıklar özellikle sağlık ve eğitim alanlarında negatif etkiye sahiptir. Birincil sağlık hizmetleri, mesleki eğitim gibi hizmetler kentsel yoksullukla mücadelede yerelin diğer müdahale alanlarıdır (Wegelin ve Borgman, 1995: 9-15).

Yoksul-yanlı Eğilimler

Yoksul yanlı-eğilimler yerel müdahale seçeneğinin iki aracı bulunmaktadır; birincisi direkt destekleyici olarak istihdam olanaklarının geliştirilmesi ya da yoksul grupların gelirlerinin kamu istihdamı ve topluluk girişimleriyle artırımıdır. İkincil olarak, düşük gelir gruplu bireylerin geçimliklerinin kendi kendilerine sağlamaları adına küçük-ölçekli girişimlerle desteklenmesidir (DFID, 2000: 3). Yoksul-yanlı eğilimlerden ilki olan 'istihdam yaratımı' yoksulların geçimlik stratejilerini sağlamak adına önemli araçlardan birisidir. Yoksul kesimlerin emeğinin gelir olarak dönüşümü genelde tek gelir yaratıcı değer olarak karşımıza çıkar. Buna rağmen,

birçok yoksul vatandaş işsizlik sorunuyla yüz yüzedir. Bunun yanısıra, yerel yönetimler düzeyinde istihdam yaratımı, yerel girişim alanları, genelde makro-ekonomik politikalarla daraltılmaktadır, bu yüzden yerel ekonomik aktiviteyi arttıracak, toplumda dezavantajlı gruplara yönelik özel programların uygulanması sağlanmalıdır (Granada, 2001: 315).

Yerel yönetimler bazında ikinci politika girişimi ise küçük ölçekli girişimcilere ve dezavantajlı kesimlere yönelik olarak sunulan mikro-kredidir. Bu kesimlerin profesyonel yeteneklerini ve/veya girişimcilik yönlerini gelire dönüştürecek yeterli gelir ve sermaye birikimi bulunmaz. Mikro-kredi projeleriyle, kırdaki ve kentte yaşayan yoksul bireyleri kendi işlerini kurmaya teşvik etmek ve girişimcilik potansiyellerini arttırmak hedeflenir. Bu noktada, mikro-kredi programlarının başarısı için merkezi ve yerel yönetimlerin birlikte ve eşgüdümlü katkısı gerekir (Özden ve Arabacı, 2010: 838). Merkezi yönetimin ve fon sağlayıcıların katkısı ve yerel yönetimlerin kendi sorumluluk coğrafyalarındaki destekleri aracılığıyla yönetilen mikro krediler daha verimli ve etkin kaynak kullanımına katkı sağlayabilir.

Çalışma kapsamında Türkiye’de yerel yönetimler üç boyut etrafında incelenmektedir. Birinci olarak, kentsel yoksulluğun ayrıntılı analizi için kurumsal sorumluluk alanı yasal mevzuat çerçevesinde yürürlükteki 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu kapsamında irdelenmektedir. Bu sayede, yerel yönetimlere yeni atfedilen veya kapsamı genişletilip derinleştirilen yoksullukla ilgili rol ve sorumluluk alanları üzerinde durulmaktadır. İkincil adım olarak yoksullukla mücadele için merkezi yönetimin yerele aktarmakta olduğu mali kaynaklar incelenmektedir. Son olarak ise teknik personelin kapasite artırımı konusu irdelenmektedir.

4. YEREL YÖNETİMLERİN YOKSULLUKLA MÜCADELESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yoksullukla mücadele yerel yönetim birimleri tarafından bir müdahale stratejisi olarak mikro ölçekte uygulanmaktadır. Yoksullukla mücadelede yerelleşme çabası, yerel yönetimlerin merkezi yönetime nazaran daha etkin yoksulluğu azaltıcı politikalar izleyebileceği argümanı üzerinden şekillenmekte ve bu kapsamda yerel yönetimlerin avantaj alanları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Yerel yönetimler yerel bilgi ve seçeneği dâhil etmeleriyle, kentsel yatırımda etkinliği arttırmaktadırlar (Devas ve Rakodi, 1993).

- Kentsel halkın ihtiyaçlarına yönelik yatay ve dikey bilgi akışını, merkezi hükümet ve diğer kalkınma ajanslarına aktarmaktadırlar. Yerel kapasite ve kaynakların koordinasyonu ve mobilizasyonunu sağlamakla birlikte eğer gerekli şekilde desteklenirse, yerel ekonominin gelişimi, işgücü yaratımında anahtar rol oynayan kurumlar haline dönüşebilirler. Yerel kalkınma planlarının hazırlanmasını, katılımcı bir süreçle formüle edilmesini, kavramsallaştırma ve operasyon süreçlerini desteklemektedirler. Yerel ölçekte adil ve eşitlikçi yoksulluğu azaltıcı programların gelişmesine katkı sağlarlar. Yerel paydaşların da katılımıyla, devlet ve halk arasında güveni ve hesap verebilirliği arttırmakla birlikte, yerel yönetimin işleyişinde demokratik diyalogun oluşumuna da katkı sağlarlar (Bossuyt ve Gould, 2007: 5).

- Yasal mevzuatın işleyişiyle, güvenlik ve suçtan korunmayı sağlarlar (Rogerson, 1999: 514).

Bu çerçevede, yerel yönetimlerin yoksullukla ilintili problem çözümüne dahil edilmesi gereği düşüncesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gündemine 1960'lı yılların ortalarından itibaren girmeye başlamıştır. Avrupa'da kent yardım programı ve sosyal kalkınma projeleriyle yerel yönetimler yoksulluk sürecine entegre edilmektedir (Alcock ve Craig, 1998: 553). Bu doğrultuda, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP/UNCHS - Habitat) / Dünya Bankası Kent Yönetim Programı (Urban Management Programme (UMP)); tematik hedef olarak kentsel yoksullukla mücadeleyi seçmişlerdir. Sözü edilen, Dünya Bankası Kent Yönetim Programında (UMP) kentsel ölçekli geniş ve bütünsel yoksullukla mücadele programı önerilmiştir. Bu kapsamda düzenleyici ve yasal mevzuatın oluşturulması, kentsel hizmetlere erişim, istihdam yaratma, suçtan ve doğal afetlerden korunma, kalkınma çabalarında koordinasyon ve entegrasyon konuları gündem maddeleri olarak belirlenmiştir (DFID, 2002: 3).

Dünya Kalkınma Raporunda (2003) da yerel yönetimlerin yoksullukla mücadeledeki rolü açık şekilde şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadeledeki kritik rolü özellikle hizmet sunumunda merkezi hükümet tarafından mutlaka dikkate alınmalıdır ve belediyelerin yoksulluktaki sorumlulukları arttırılmalıdır. Bu çerçevede karar almada ve uygulamada özerklik önem arz etmekle birlikte, sosyal politikanın formüle edilmesinde ve uygulanmasında yerel yönetimler sürece dâhil edilmelidir.”

Ontario Belediyeler Birliği (OMSSA, 2009: 5) ‘yoksulluğun azaltılmada anahtar bileşenler’ teması adı altında, yerel yönetimlerin yoksulluk sürecindeki önemini şu şekilde vurgulamaktadır: “Yoksullukla mücadele mutlaka ortaklaşa bir çaba olmalıdır, her paydaş ya da ortak üstüne düşeni en iyi şekilde gerçekleştirmelidir.

Yerel yönetimler hükümetin hedeflerini cevap verebilir, koordineli, bütünlük yel planlanmış hizmet dağıtım modelleriyle desteklemelidir”.

Bu kapsamda, Türkiye’de yoksullukla mücadelede yerleşme çabasından etkilenmiş ve yasal anlamda yerel yönetimlere yoksullukla mücadelede yeni sorumluluklar yüklenmeye başlanmıştır. Yerel yönetimlerin Türkiye’de yoksullukla mücadelede rolünün artışı, Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) 8. Beş Yıllık Kalkınma Raporunda (2001-2005) görmek mümkündür. Bu noktada, DPT ulusal kalkınmayı, yatırım planlarını ve yerel yönetim kararlarını önemli ölçüde etkileyen bir kuruluştur (BMKP, 2001: 6). ‘Gelir Dağılımında İyileşme ve Yoksulluğu Azaltma Raporu’ bu çerçevede önem arz etmektedir. Rapor yerleşmeye vurgu yapmakta ve yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelesiyle ilişkisini şu sözlerle vurgulamaktadır: ‘Yerel vatandaşların hayat standartlarını arttırmak adına destekleyici finansal bütçe kaynakları yoksullukla mücadelede yerel yönetimlere aktarılmalıdır’ (DPT, 2001: 188). Raporda yoksullukla mücadelede acil alınması gerekli önlemler ve bunlara yönelik politikalar, ‘yoksulluğu azaltmada uygulama planı’ kapsamında tartışılmış ve yerel yönetimlerin Türkiye’de yoksulluk sorunlarındaki kritik rolleri vurgulanmıştır. Çalışma kapsamında, yerel yönetimlerin (belediyeler ve il özel idareleri) yoksullukla mücadeledeki şu anki durumları; kurumsal sorumluluk, kaynaklarda mobilizasyon ve kapasite artırma boyutları üzerinden tartışılmaktadır.

4.1. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Kurumsal Sorumlulukları

Dünya’daki sosyo-ekonomik dönüşümden Türkiye de etkilenmiş; yoksulluğu azaltma konusunda özellikle belediyeler ve il özel idareleri mevcut hukuki mevzuatlarında yeni sosyal sorumluluklar üstlenmişlerdir. Bu çerçevede, 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu belediyelerin değişen ve artan yoksullukla mücadele rollerini göstermede önemli bir yasal mevzuat olarak karşımıza çıkmaktadır. 1580 sayılı eski Belediye Kanununa kıyasla, belediyelerin sosyal sorumluluklarındaki artış, bu yeni Belediye Kanununda açık bir şekilde görülmektedir. 5393 Belediye Kanunundaki 14. madde (paragraf A) belediyelerin görev alanlarını tanımlarken yoksullukla ilgili sorumluluklarını şu şekilde ifade etmektedir:

“İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma;

yapılan giderler” den bahsetmektedir. Daha önce 5393 Belediye Kanununda da vurgulandığı üzere; ilk kez yoksul, ihtiyaç sahibi ve özürülüler için bütçede sosyal harcama kalemleri tanımlanmış, özürülüler için merkez oluşturma görevi belediye yönetimleri kapsamına alınmıştır.

Bu Kanunlara ek olarak, yürürlükten kaldırılan 3360 sayılı İl Özel İdareleri Kanunu, yoksullukla mücadelede sosyal yardım alanında yerel yönetimin görevlerini belirtmiştir. İl Özel İdare’nin sosyal yardım alanında görevleri; “hastane, dispanser, sağlık evi, düşkünler evi ve yetimhane açmak, 4109 sayılı Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanununun 11. maddesi gereğince muhtaç asker ailelerine yardım etmek; 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 18. maddesinin (i) fıkrası gereğince katılma payı vermektir” (3360 Sayılı Kanun, m 78). Bu yardım maddeleri yoksulluğun çözümünde doğrudan katkısı olabilecek görevler değildir. Üstelik İl Özel İdareleri bunları da tam manasıyla gerçekleştirememiş ve bu sosyal yardım alanları ve görevleri zaman içerisinde Sağlık Bakanlığı’na devredilmiş bulunmaktadır (Özden ve Arabacı, 2010: 10).

2005 yılında yürürlüğe giren 5302 sayılı İl Özel İdaresi Yasasında yoksullukla ilgili görev ve yetkiler daha detaylı şekilde tanımlanmaktadır. Bu yasada, il özel idarelerinin toplumun dezavantajlı kesimlere yönelik sosyal hizmetler sunabileceği, sosyal yardımlarda bulunabileceği, yoksullara mikro kredi verebileceği, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları hizmetlerini karşılayabileceği ve eğitim kurumlarına arsa temin edebileceği hükümleri yer almaktadır. Ayrıca bu Yasada il özel idarelerinin hizmet sunumunda özürülü, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulayacağı hükmü yer almaktadır. Bu noktada, mikro-kredi uygulaması il özel idareleri yasal çerçevesi kapsamına, il özel idaresinin görev, yetki ve sorumlulukları başlığı altında, aşağıda açıklanan ilgili Kanun maddesiyle alınmaktadır.

Madde 6 - İl özel idaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; “Sağlık, Gençlik ve spor, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde”,

Yeniden ifade etmek gerekirse, yukarıda açıklanan yasa maddelerinden de anlaşılacağı üzere, yoksullukla mücadelede yerele atfedilen rol ve sorumluluklar

daha belirgin hale gelmiş; yoksulluk savaşında yerelleşme çabası ülkemiz yerel yönetimlerinde de yerini almıştır. Bu noktada, Murat Aydın'ın 2006 yılındaki 'Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler' adlı çalışması, özellikle 5393 sayılı Belediye Kanununun belediyelere atfedilen rol ve sorumluluklarının değerlendirilmesi hakkında fikir vermektedir. Çalışma 2006 döneminde, nüfusu 50 binin üzerindeki 206 belediyede yapılmıştır. Araştırmaya 95 adet il, ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyeleri, büyükşehir ilçe belediyeleri, büyükşehir alt kademe belediyeleri anket yoluyla katılmıştır. Anketler, Türkiye'de belediyelerin sosyal politika alanındaki etkinliklerini ortaya koymak amacıyla biçimlendirilmiştir.

Araştırmaya katılan belediye başkanlarının büyük çoğunluğu 5393 sayılı Belediye Yasasının sosyal politika alanında daha fazla yeni yükümlülükler getirdiği konusunda hemfikirdir. Yeni yasa en fazla sosyal politika alanında yeni yükümlülük ve görevler getiren bir yasa olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın, araştırmaya katılan belediyelerin başkanları yeni yasada belediyelerin gelirleri artırılmadığı gibi, belediyelere görevleriyle orantılı kaynak tahsis edilmediğini ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak, çalışmaya katılan belediye başkanları, sosyal politika uygulamalarındaki güçlükleri şu şekilde sıralamışlardır: Deneyim ve birikim eksikliğinden kaynaklanan sorunlar, kalifiye personel, personel istihdamında güçlükler, kaynak yetersizliği, bürokrasi, idari yapıda aksamalar, hizmet standardı konusunda belirsizlik, uygulama yöntem ve usulünde karmaşa, öncelikleri belirleyememe (Aydın, 2006: 62).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, yerelleşme adına her ne kadar birçok madde yasal mevzuatlarda tanımlanmış olsa da yoksullukla mücadele sürecinde yerel yönetimler yönetsel, finansal ve teknik yönlerden birçok sorunla mücadele etmektedir. Öncelikli olarak, eğer yerel yönetim kuruluşlarından yoksullukla mücadelede başarı örnekleri bekleniyorsa; yasal çerçevenin tanımlanmasının ötesinde, merkez ve yerel arasında görev, yetki ve sorumlulukların bölüşümü ve yoksullukla ilgili alanlarda gerekli kaynak tahsisi önemli bir gerekliliktir. Kurumsal olarak, görev bölüşüm ve tahsisinin yapılmaması, yerel ve merkezi hükümet arasında birden fazla yönetim kademesinin aynı görev sorumluluk alanıyla uğraşması sonucunu doğuracaktır. Görev tahsisi sadece merkez-yerel arasında değil, belediye ve il özel idarelerinin birbirleri arasında ve hatta kendi iç dinamiklerinde (özellikle yoksullukla ilintili belirli birimler arasında da) uygulanması gereklidir. Böylelikle, iş yükünün ağırlaşması, finansal ve insan kaynağının atıl kullanılması, yoksulluk savaşında hizmet sunumunda kalitesiz hizmet yönetimi sorunları yoksullukla mücadelede engel teşkil etmeyecektir. Bu bağlamda, tahsis edilen görev ve sorumlulukların işleyişi, uygun bir politika çatısı

ve stratejisini gerekli kılmaktadır. Yerel yapıdaki her türlü yoksullukla ilintili birimin güç ve sorumluluk tanımları yapılarak ‘yoksulluk yönetim sistemi’ kurulmalıdır (Keşgin, 2008: 164).

İkinci olarak, ulusal düzeyde belirlenen politika ve programlarla azaltılmayan yoksulluk sorunu, yerel yönetimlere devredilmeye başlanmıştır. Yasal çerçevede de belirtildiği üzere, her ne kadar yoksulluk savaşında birçok sorumluluk yerel yönetimlere devredilmişse de, finansal ve teknik açıdan yerel yönetimlerin güçleri gözardı edilmektedir. Bu sözü edilen durum, sadece Türkiye’nin gerçeği değildir; neo-liberalizmin asimetrik ölçek politikaları; yerel yönetimleri ve yerel aktörleri ‘güçsüz sorumluluk’ (responsibility without power) sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır (Peck ve Tickell, 1994: 324-325). Bu kapsamda, özerk yerel yönetim olabilmek, sadece özerk organlara sahip olmakla mümkün değildir; yerel yönetimler belirtilen sorumlulukları en uygun şekilde yerine getirebilmek adına kendilerine ait finansal ve teknik personel kaynağına da ihtiyaç duymaktadırlar (Keleş ve Mengi, 2002: 13).

4.2. Yerel Yönetimin Finansal Kaynak Mobilizasyonu

Etkili yoksullukla mücadele stratejilerinin uygulanması, yerel yönetimlerin finansal kaynak ve gelir varlığına bağlıdır (Braathen ve Palmero, 2001: 291). Yerel yönetimlerde yerel kaynaklardaki eksiklik, merkezi hükümetin finansal kaynak aktarımını zorunlu kılmaktadır. Merkezden daha çok yetki devredilirken buna denk kaynak da sağlanamıyorsa hizmet sunumu zorlaşacaktır (Demir, 2006: 122). Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelede atıl kurumlar olarak kalmamaları için finansal kaynaklarda iyileştirme çabalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bossyut ve Gould’a (2007: 5) göre, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi aşamasında, kaynak ve gelirlerinin de artırılması gerekmektedir; böylelikle yerel halkın ihtiyaç ve beklentilerine elinde bulundurduğu kaynaklarla daha etkin şekilde cevap verebilir. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında Türkiye’de belediye yönetimlerinin mali analizi için belediye türlerine göre cari transfer harcamaları⁵ ve mahalli idare harcamalarının GSMH içindeki payları incelenmektedir. Bu ulusal istatistikler, Türkiye’de yerel yönetimlerin sosyal harcamalar nezdinde aldığı pay ve oranların analizinde önem arz etmektedir.

⁵ Cari Transfer harcamaları: Sosyal amaçlı harcamalar, görev zararları, mahalle idareler yardımları, kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan yardımlar, hane halkına yapılan transferler, yurtdışında yapılan transferler, gelirlerden ayrılan paylardan oluşmaktadır (Hazman, 2010: 147-148).

Tablo: 1 Belediye Türlerine Göre Cari Transfer Harcamaları ve Toplam Harcamalar (2008-2009), (1000 TL)

	2009			2010		
	Cari Transferler	Toplam Harcamalar	%	Cari Transferler	Toplam Harcamalar	%
Büyükşehir Belediyeleri	839.004	13.662.594	6.14	1.007.278	13.836.250	7.28
İl Belediyeleri	135.713	3.262.669	4.16	166.234	3.872.080	4.29
İlçe ve Belde Belediyeleri	680.977	14.123.326	4.82	824.584	16.801.958	4.91
Toplam	1.655.694	31.048.589	5.33	1.998.096	34.510.288	5.79

Kaynak: <http://www.muhasibat.gov.tr/>

Tablodan da görüldüğü üzere, ‘cari transfer’ harcamaları toplam belediye harcamaları içerisinde %5 oranında seyretmektedir. 2009 ve 2010 verilerine bakıldığında, büyükşehir belediyeleri, il ve ilçe belediyelerine oranla daha yüksek oranlara sahiptir. Buna rağmen, bu oran kentsel ölçekte yoksullukla mücadele için yeterli bir pay değildir. Sosyal harcamalara ayrılan bu paylar dikkate alındığında, bu finansal oranların etkin yoksullukla savaşım strateji ve politikaları izlemede kısıt olduğunu söylemek mümkündür. Yerel yönetimlerin kendi harcamalarını finanse edebilecek sermayeleri ve sosyal harcamalara ayrılan paylarını yetersizdir.

Tablo: 2 Mahalli İdare Harcamalarının GSMH İçindeki Payları (1975-2009)

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2006	2009
Harcamalar	1.31	1.54	1.83	2.37	3.38	4.73	3.3	3.5
1. Cari giderler	0.71	0.96	0.79	1.25	1.21	1.72	1.9	1.9
2. Yatırım harcamaları	0.67	0.64	0.89	0.68	0.97	1.60	1.4	1.3
3. Cari transferler	0.08	0.07	0.09	0.39	1.08	1.17	0.2	0.2
4. Kamulaştırma ve sermaye değer artışı	0.06	0.02	0.10	0.06	0.10	0.16	-0.1	0.0
5. Sermaye transferleri	-0.22	-0.16	-0.04	-0.01	0.02	0.09	0.0	0.0

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr>

Cari transfer harcamaları kalemi belediyelerin yoksullukla ilgili yaptığı sosyal harcamalar hakkında fikir verebilecek temel veri grubunu oluşturur. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, cari harcamalar yıllar içerisinde %1 oranını aşmamaktadır. Cari transferler de son iki yıl içerisinde 0,2 oranında düşüşe uğramıştır. Tekrar vurgulamak gerekirse, GSMH içindeki sosyal hedefler için ayrılan oranların yetersizliği yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelesinde engel teşkil etmektedir.

Bütün bunlara ek olarak, cari transfer harcamaları kaleminin belediye bütçelerinde net olarak belirtilmemesi yoksullukla ilgili yapılan harcamaların net bir şekilde yorumlanamaması sonucunu doğurmaktadır. Yoksullara yapılan yardımların miktar ve bileşenlerinin kolayca saptanamaması, yoksulluk politikalarının belirlenmesini ve etkin şekilde uygulanmasını olumsuz etkileyebilir. Hâlbuki bu kesimlere yapılan karşılıksız yardımlar bütçede ilgili harcama kalemleri arasında açıkça gösterilebilseydi, bu yardımların yeterli miktarda olup olmadığı, değişik kesimler arasında dengeli dağılıp dağıtılmadığı gibi hususlar daha iyi analiz edilerek gerekli düzeltici ve geliştirici önlemlerin zamanında ve etkin şekilde alınması mümkün olabilecektir. Bu, aynı zamanda geleceğe dair etkili bir vizyon oluşturulmasına, kamuoyuna gerçekçi bilgilerin sunulması ile hesap verme sorumluluğunun tesisine, saydamlığın güçlendirilmesine, halkın katılımının sağlanmasına, ilgili resmi ve özel kişi, kurum ve kuruluşların ilgi, destek ve katkılarının artırılmasına imkan sağlayacaktır. Üstelik bu yolla uygulamada karşılaşılan sıkıntıların da üzerine rahatlıkla gidilebilecek; daha çok mali kaynak, bu kesimlere aktarılacaktır. Bu yüzden, yerel yönetimlerin bütçelerinde yoksullara ait olduğu söylenen bu harcama kalemlerinin birleştirilmesinde ve bu dağınıklıklara biran önce son verilmesinde yarar vardır (Önen, 2011: 91).

4.3. Yerel Yönetimlerde Teknik Personelin Kapasite Artırımı

Gelişmekte olan ülkelerde, yerel yönetimlerin başarısı ve etkinliği, yetki ve sorumluluk dengesi, finansal kaynak ve merkezden yetişmiş uzman personel transferine bağlıdır. Etkin kentsel yoksullukla mücadele programlarının yürütülmesinde, teknik personelin kalifiye olup olmaması, etkin hizmet dağıtımında önemli bir etkiye sahiptir (Wegelin ve Borgman, 1995: 149). Bunun yanı sıra, zayıf teknik kapasite, performansta kısır döngüye ve güvensizliğe neden olmaktadır (Bossuyt ve Gould, 2000: 5). Zira belediyelerde sosyal politika ve sosyal hizmet uzmanlarının bulunması gereken birimlerde asosyal bürokrat ve teknokratların bulunması ve kadroların olması gerekenden çok eksik olması en büyük sorunlardan birisidir (Demir, 2006: 121).

Bu noktada, yerel yönetimlerin yoksullukla ilintili birimlerinde çalışan yerel yönetim personelinin yoksullukla ilgili konularda eğitimi bir gereklilik olarak ön plana çıkmaktadır. Etkin yoksullukla mücadele politikalarının uygulanabilmesinde personel eğitiminin önemini şu başlıklarla açıklamak mümkündür;

- a. Hem toplum, hem de teknoloji hızlı bir değişim içerisinde. Kentleşme giderek karmaşıklaşmakta; vatandaşlar daha bilgili hale gelmekte; daha fazla, daha çeşitli ve özellikli hizmet beklemektedir. Dolayısıyla yerel yönetimler, çalışmalarının bilgi, hüner ve davranışlarını sürekli olarak geliştirmek ve onları çalıştırdıkları işlere uygun eğitim almış olanlar arasından seçmek suretiyle bu değişimlere cevap verebileceklerini anlamışlardır.
- b. Yerel yönetimlerin sunduğu hizmetler, artan bir şekilde farklı birimler ve disiplinler arasında yakın işbirliği ve koordinasyon gerektirmektedir. Bu noktada, etkin yoksullukla mücadele stratejileri ve politikaları yürütmek ancak kurum içi ve kurumlar arası bütünlük çabalarıyla mümkün görünmektedir.
- c. Yerel yönetimlerden daha yüksek performans ve kalitede hizmet beklenmektedir. Çoğu ülkelerde merkezi yönetimler, geleneksel olarak kendilerinin yürüttüğü çeşitli hizmetleri yerel yönetimlere devretmektedir. Böylece, yerel yönetimlerin hizmet sunma kapasitesi ve ulusal gelişmedeki rolleri daha önemli hale gelmektedir. İyi gelişmiş personel, yerel yönetimlerin hizmet yürütme ve idari kapasitesini artırmada önemli rol oynar (Edison vd.,1993).

Bu doğrultuda, Türkiye’de etkin yoksullukla mücadele strateji ve pratiklerinin uygulanmasında teknik uzman personel sıkıntısıyla karşılaşmaktadır. Personelin yapabilirliğinin artırımı adına kapasite artırıcı programlara acil ihtiyaç duyulmaktadır. Yerel yönetimlerde çalışanların çoğunlukla yoksullukla ilgili teknik bilgisinin olmayışı, kaynakların etkin şekilde dağılımında sıkıntıya neden olmakta, kent- sel ölçekte yoksulun belirlenme sürecini negatif yönde etkilemektedir. Yoksulluk alanında çalışan personel genelde sorunlara hızlı çözüm üretme konusunda eksik kalmaktadır (Özden ve Arabacı, 2010: 4). Buna ek olarak, sosyal yardımların dağıtımında; ayrımcılık ve şeffaf olmama argümanları, genelde uzmanlaşmamış teknik personel kaynaklı sorunları teşkil etmektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 34). Bu engelleri aşabilmek ve yoksullukla mücadelede etkinliği sağlayabilmek adına yerel teknik personel yoksullukla mücadeleye dair ulusal ve uluslararası düzeydeki hizmetiçi eğitim programlarına dahil edilmeye muhtaçtır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kapitalizm krizleri ve çelişkileri etrafında, küreselleşme ve neo-liberalizmin sosyal, ekonomik ve politik dinamikleri yeniden yapılandırması çerçevesinde; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk oranları günden güne artmaktadır. Bu sözü edilen süreçte en yoksul ve kırılgan kesim üzerindeki yükü daha da ağırlaştırmaktadır. Bu doğrultuda, kentsel yoksulluk kronik bir problem haline gelmektedir. Ulusal bazda çözülemeyen yoksulluk sorunsalı, yerelleşme argümanı ile yerel yönetimlere devredilmekte ve kentsel yoksullukla mücadele politikaları gündeme gelmektedir. Bu çerçevede, yoksullukla ilgili birçok görev ve sorumluluk yerel yönetimlere devredilmiş olmasına rağmen, yerel yönetimler yoksullukla mücadelede özellikle politika ve strateji uygulama sürecinde, birçok sorun ve eksiklikle mücadele etmektedirler. Dolayısıyla, eğer yerel yönetimler yoksullukla mücadelede çare olacaksa merkezi yönetimden genelde sosyal sorunlarla özelde yoksullukla mücadele harcamalarına aktarılan payın artırılması gereklidir. Yerel yönetimlere sorumluluklarıyla eşdeğer oranda güç aktarılmalıdır.

Yoksullukla mücadelede “iş-akış” süreci ve sorumlulukların merkezi ve yerel yönetimler etrafında uygun şekilde dağılımı yapılmalıdır. ‘Yoksulluk yönetim sistemi’ yoksulluk savaşında merkezi ve yerel yönetimler tarafından ortaklaşa olarak kurgulanmalıdır. Bu noktada, bütünleşik yoksullukla mücadele politikalarına ihtiyaç vardır, yerel yönetimlerin merkezi hükümet gibi elinde yeterli sorumluluk ve üst-ölçekli politika uygulama imkânları bulunmamaktadır. Yerel yönetimler genelde kısa-sürelili ve geçici çözüm politikaları üretmektedir. Bu çerçevede, anı ve günü kurtarıcı önlemler yerine, uzun-soluklu politika ihtiyacı önem arz etmektedir (Kesgin, 2008: 165). Kapsamlı merkezi hükümet-bazlı yoksulluk politikaları oluşumu, yoksullukla mücadelede etkin sonuç elde etme açısından kritik öneme sahiptir. Bu doğrultuda; merkezi hükümetin genel politikasıyla uyumlu, yerel yönetim girişimleri ve politikaları, uygun çözümlerin üretilmesi aşamasında elzemdir. Yoksulluğun azaltılması bütünleşik merkez-yerel uygulamalarıyla mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Alcock, P. and Craig, G. (1998) Monitoring and Evaluation of Local Authority Anti-Poverty Strategies in the UK. *International Journal of Public Sector Management*, 11 (7), 553-565.
- Altan, Ö.Z. (2004) *Sosyal Politika Dersleri*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Aydın, M. (2006) *Yeni Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Türkiye’de Belediyelerin Sosyal Politika Alanındaki Görev Ve Deneyimlerinin Değerlendirilmesi (Zeytinburnu Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) (2001) *Implementing LA21s in Turkey*, Project of the Governments ‘61’ Turkey.
- Birleşmiş Milletler (BM). (2004) *A More Secure World: Our Shared Responsibility, Report of the High-level Panel of Threats, Challenges and Change*, UN Publications.
- BM (2010) *2009 World Revision of Urbanization Prospects*, UN Publications.
- Bossuyt, J. and Gould, J. (2000) Decentralization and Poverty Reduction: Elaborating the Linkages, *European Centre for Development Policy Management Brief 12*, European Centre for Development Policy Management.
- Braathen, E. and Palmero, A. (2001) Towards Pro-Poor Governance? The Case of Mozambique, Francis Wilson, Nazneen Kanj and Einar Braathen (Editors), *Poverty Reduction: What Role for the State in Today’s Globalized Economy?*, NAEP, Cape Town and London.
- Brenner, N. (1999) Globalization as Reterritorialisation: The Rescaling of Urban Governance in the E.U., *Urban Studies*, 36 (3), 431-451.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003) *Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi*, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için Hazırlanan Proje Raporu.
- Cockburn, C. (1977) *Local State*. Pluto, London.
- Demir, İ. (2006) *Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Fonksiyonları: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi.
- Devas, N. and Rakodi, C. (1993) *Managing Fast Growing Cities: New Approaches to Urban Planning and Management in the Developing World*, Longman: U.K.
- DFID (2002) *Localising the Habitat Agenda for Urban Poverty Reduction*, Report on Inception Phase Literature Review, Annex I DFID Research Project.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2001) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. DPT, Ankara.

- Duncan, S. and Goodwin, M. (1988) *The Local State and Uneven Development: Behind the Local Government Crisis*, Polity Press, Blackwell, Basil.
- Dünya Bankası (DB). (2005). Poverty Statistics. <<http://devdata.worldbank.org/wdi2005/section1>> (2011, June 10)
- Edison, T., Emrealp, S. and Duben, A. (1993) *Human Resource Management in Local Government*, İstanbul: IULA: EMME.
- Erdoğan, G. (1997) “Poverty Definitions and Poverty in Turkey” at *Seminar on Poverty Statistics Santiago*, 7-9 May 1997.
- Fitzgerald, T. (2006) Poverty: Its Definition and Measurement. <http://www.sociologyonline.co.uk/soc_essays/Poverty.htm> (2011, May 16).
- Granada, C. (2001). “Poverty Reduction in Urban Areas: Employment and Income Generation through Partnerships”, Mila Freire and Richard Stren (Editors), *The Challenge of Urban Government: Policies and Practices*, World Bank Institute, Washington D.C., 315-324.
- Gül, S. Sallan ve Gül, H. (1997) Yoksulluk ve Yoksulluk Sorununa Yaklaşımlar, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XXI (199) Temmuz, 1-18.
- Güler, B.A. (2005) *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995*, İmge, Ankara.
- Harvey, D. (1985) *The Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.
- Harvey, D. (2000) *Spaces of Hope, Uneven Geographical Development*, University of California Press, Berkeley.
- Harvey, D. (2002) *Spaces of Hope*, Edinburg University Press, London.
- Harvey, D. (2003) *Yeni Liberalizm*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2007) Neo-Liberalism as Creative Destruction. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 610 (1), 21-44.
- Hazman, G. (2010) Kentsel Yoksulluk Sorunu ve Belediyelerin Rolü, *Türk İdare Dergisi*, Sayı 467, 135-152.
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2002) Dünya Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’na Doğru, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 11 (4), 6-24.
- Kesgin, B. (2008) *Yoksulluğa Yerel Müdahale “Sosyal Belediyecilik” Karşılaştırmasında Eminönü Ve Beşiktaş Belediyeleri Örnekleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi.
- Mingioine, E. (1993) The New Urban Poverty and Underclass: Introduction, *International Journal of Urban and National Research*, 17 (3), 324-326.

- O'Boyle, E. (1999) Towards an Improved Definition of Poverty, *Review of Social Economy*, Vol. 3, 281-301.
- OMSSA (Ontario Belediyeler Birliği) (2009) *Government Makes a Difference: Working together towards Poverty Reduction*, A Discussion Paper by the Association of Municipalities of Ontario (AMO) and the Ontario Municipal Social Services Association (OMSSA), 1-12.
- Önen, M. (2011) Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Belediyesi Örneği, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 79, 63-95.
- Özden, K. ve Arabacı, A. (2007) Yoksullukla Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü. IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi: Kentsel Yoksulluk, ÇOMU, Çanakkale, 831-846.
- Rogerson, C. M. (1999) Local Economic Development and Urban Poverty Alleviation: The Experience of Post-Apartheid South Africa, *Habitat International*, 23 (4), 511-534.
- Peck, J. and Tickell, A. (1994) Jungle Law Breaks Out: Neo-Liberalism and Global-Local Disorder, *Area*, 26 (4), 317-326.
- Sassen, S. (1991) *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton University Press: Princeton, New Jersey.
- Şengül, T. (2004) Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi, Ed. Ahmet Tonak, *Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, İmge, Ankara.
- TUIK (2003). "Yoksulluk Tanımları", <<http://www.die.gov.tr>> (2011, Haziran 12).
- TUIK (2009a) Bireylerin Yoksulluk Çizgisi Metotlarına Göre Yoksulluk Oranları. <<http://turkstat.gov.tr>> (2011, Haziran 12)
- TUIK (2009b). Bireylerin Yoksulluk Çizgisi Metotlarına Göre Kentsel Yoksulluk Oranları, <<http://turkstat.gov.tr>> (2011, Haziran 12)
- Wagle, U. (2002) Rethinking Poverty Definition and Measurement, *International Social Science Journal*, Vol. 171, 155-165.
- Wegelin, A. E. and Borgman, K. (1995) Options for Municipal Interventions in Urban Poverty Alleviation, *Environment and Urbanization*, 7 (2), 131-152.

Tarih

Anabilim Dalı

Department of
History

EVLIYA ÇELEBİ'NİN, SULTAN IV. MEHMED İLE BİRLİKTE KATILDIĞI BURSA VE ÇANAKKALE BOĞAZI GEZİSİ

Şenol ÇELİK^[*]

ÖZ

IV. Mehmed, 1658 yılı ilkbaharında, Abaza Hasan Paşa'nın öldürülmesi sonrasında Anadolu'daki taraftarlarını cezalandırmak amacıyla sefere çıkar. Üsküdar-Pendik-İzmit-İznik-Yenişehir güzergâhını kullanarak Bursa'ya gelen padişah, burada ikâmet ettiği bir sırada, Bozcaada ve Boğazhisarları'na Venedikliler'in saldırı haberlerini alarak, İsmail Paşa'yı Celâlîler üzerine gönderip kendisi Çanakkale Boğazı'na yönelir. Marmara denizinin güney sahilini takiple boğaza gelerek yeni yapılmakta olan kaleleri görür ve daha sonra Gelibolu üzerinden Edirne'ye geçer.

IV. Mehmed ile birlikte bu seyahate katılan Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde ordunun geçtiği menzilleri, yol boyunca yaşananları, halkın padişahı nasıl karşıladığını, padişahın ava çıkışlarını, cezalandırılan Hasan Paşa taraftarlarını, güzergâhtaki köy, kasaba, şehir, iskele ve kaleleri, yerleşim birimlerinin tarihi ve vakıf eserlerini, halkın genel özelliklerini, boğaz kalelerinin teftişi sırasında yaşananları kendi üslubuyla aktarır. Bu çalışma, aktarılan bilgilerin çok yönlü bir değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: IV. Mehmed, Evliya Çelebi, Abaza Hasan Paşa, Bursa, Boğazhisarları, Çanakkale Boğazı

Evliya Çelebi's Bursa and the Dardanelles Trip with Sultan Mehmed IV

ABSTRACT

After the killing of Abaza Hasan Pasha, Mehmed IV conducted a campaign in order to punish his supporters in Anatolia in the spring of 1658. The sultan, who used the route of Üsküdar-Pendik-İzmit-İznik-Yenişehir, came to Bursa. During his

^[*] Doç. Dr., Balıkesir Üni., Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü

residence in Bursa, he received news about the Venetian attacks directed against Bozcaada and Boğazhisarları. Since he left for the Dardanelles, he directed İsmail Pasha to suppress the Djelali rebels. The sultan inspected the newly-constructed castles on the shores of the Dardanelles and returned to Edirne via Gelibolu.

Evliya Celebi, who participated in this trip as an accompany of the sultan, narrated what happened along the way; how people met the sultan; sultan's hunting ceremonies; punishments of Hasan Pasha's supporters; and histories of villages, towns, cities, ports, and castles *en route*. This study is the multi-faceted evaluation of this traveller's account.

Keywords: Mehmed IV, Evliya Çelebi, Abaza Hasan Pasha, Bursa, Boğazhisarları, Dardanelles

1. GİRİŞ:

Evliya Çelebi, Sultan IV. Mehmed'in Bursa ile Çanakkale Boğazı gezisine Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın maiyetinde¹ ve *Büyük Ağalar Alayı* içinde katılmıştır². Bu, Evliya'nın padişah ile birlikte yaptığı tek seyahat olup, gezinin Bursa ve Boğazhisarları olmak üzere iki önemli ayağı vardır. Üsküdar'dan hareketle İzmit ve ardından Bursa'ya, buradan Çanakkale Boğazı'na ulaşan ve Gelibolu yoluyla Edirne'de son bulan seyahat, Hasan Paşa ve en yakın adamlarının öldürülmesi sonrasında Anadolu'da kalan taraftarlarını ortadan kaldırmak ve Çanakkale Boğazı'nın medhalinde inşaatı süren kaleleri teftiş etmek amacıyla yapılmıştır. Evliya'ya göre, Receb 1069/Nisan 1659'da başlayan seyahat, aynı yılın 8 Safer/25 Ekim kadar yaklaşık 7 ay sürmüştür.

¹ Melek Ahmed Paşa, eşi ve IV. Murad'ın kızı İsmehan Kaya Sultan'ın ölümü üzerine Bosna sancakbeyliğine tayin edilince, Evliya Çelebi de Mart 1659'da Bosna'ya gitmek üzere paşa ile birlikte İstanbul'dan yola çıkmıştı. Evliya, daha ilk günlerde birçok kez Melek Ahmed Paşa tarafından çeşitli ihtiyaçları iletmek üzere Köprülü Mehmed Paşa'ya gönderildiğinde, sadrazam Evliya'yı huzura kabul ile ona iltifatlar ederek Kuran'dan aşır okutmuş ve kıratını çok beğenmişti. Bu sırada, Çelebi'nin hazinedar ağa ile kavgasını bahane eden Köprülü, Evliya'yı kendi hizmetine alıp İstanbul'da bir ay kaldıktan sonra Anadolu'ya Celâlîler üzerine giderken yanında götürmüştür (Evliya Çelebi, *Seyahatname*, V, hzr. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, İstanbul 2001, s. 137).

² Evliya Çelebi, padişah ve maiyetinin İzmit şehrine girişi sırasında Köprülü'nün askerlerini "Derbeyân-ı alay-ı asâkir-i Köpürülü Vezîria'zam Mehemmed Paşa" başlığıyla tasvir ederken, kendisini de "Alay-ı ağavât-ı vâcibü'r-ri'âyâ" içinde, ancak bulunduğu yerden daha da yukarı bir derecede, kapucubaşlarından yüksek bir yerde göstermektedir: "Bu hakîr Evliyâ bu zümreden idik, ammâ hamd-i Hudâ vak' u vakârımız kapucubaşılardan âlf-kadr idik" (*Seyahatname*, V, s. 140).

Evliya Çelebi'nin bu geziye ait anlatımlarına, ağırlıklı olarak devrin siyasi olayları etki etmiştir. Seyyah, aşiretlim dediği Abaza Hasan Paşa isyanı ve Hasan Paşa'nın öldürülmesi sonrasında taraftarlarıyla ilgili önemli bilgiler verir. Ayrıca, Venedik ablukası ile Çanakkale Boğazı'nda yapımı süren kalelere de değinir.

Esasen bu dönem, Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda zor günler yaşadığı yıllardır. IV. Mehmed'in (1648-1687) tahta çıkışının ilk sekiz yılında devlet otoritesi çok zedelenmiş, on dört sadrazam denenmiş olmasına rağmen olumlu bir sonuç alınamamış, merkezi otorite zayıflayıp, boğazda Venedik ablukası sürerken hazineye sıkıntı son haddine ulaşmıştır³.

Sadarete Köprülü Mehmed Paşa'nın birtakım şartlarla tayin edilmesi (15 Eylül 1657) ve padişahın geniş yetkiler alarak işe başlaması⁴ saray çevrelerinde şaşkınlık yaratmıştı. Ancak bu durum uzun sürmedi. İlk olarak Kadızadeler hareketi olarak bilinen dini tartışma ve karışıklığa müdahale ederek elebaşlarını Kıbrıs'a süren⁵ sadrazam, ardından Bozcaada muhafızı iken askerleri terhis ile savunmada aciz kalıp adanın Venedikliler'in eline geçmesine sebep olan Ahmed Paşa'yı cezalandırdı⁶. Venedikliler'in eline geçmiş olan Bozcaada ve Limni üzerine karadan sefere çıkarak adı geçen adaları geri alıp Çanakkale Boğazı'nda güvenliği sağladı⁷.

Yanova kalesini fetheden⁸ sadrazam için en önemli sorun, Hasan Paşa isyanını bastırmak olmuştur. Aslen Silâhtar Bölüğü'ne mensup kapıkulu süvarilerinden olan, ancak hizmetlerinden dolayı adını duyuran Hasan Paşa, kendisine yapılan haksızlık sebebiyle ilk olarak ocak ağalarına karşı tavır almıştı⁹. Anadolu'da halkın mallarını alıp evlerini yıkmak suretiyle büyük tahribata sebep olması ve merkezi otoriteyle olan çekişmesi, uzun süre Osmanlı Devleti'ni meşgul etmiştir. Devlet dışarıda Erdel ve Venedik sorunuyla uğraşırken içeride de bu Celâli isyanını bastırmaya çalışmıştır.

Hasan Paşa'nın Anadolu'da sebep olduğu karışıklıkların farkında olan Köprülü, önce onu Anadolu'dan uzaklaştırmak için Diyarbakır'dan Halep valiliğine ta-

³ Mücteba İlgürel, "Abaza Hasan" maddesi, *DİA*, I, s. 10-11.

⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1983, s. 367; İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1972, s. 424.

⁵ Mücteba İlgürel "Köprülü Mehmed Paşa" maddesi, *DİA*, XXVI, s. 258.

⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 366.

⁷ M. İlgürel "Köprülü Mehmed Paşa", s. 258. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 375-382.

⁸ İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 382-385.

⁹ M. İlgürel, "Abaza Hasan", s. 11.

ysin ettirdi (1657)¹⁰. Ancak Halep'e gitmeyince bu kez Erdel seferine davet edilecek ortadan kaldırılması planlandı¹¹. Hasan Paşa sefere katılmadığından bu plan gerçekleşemedi¹². Köprülü'nün baskısından kaçan birçok üst rütbeli görevlinin Hasan Paşa'nın yanına gitmesi¹³ onu daha da güçlendirip Osmanlı tarihinin en büyük isyan hareketlerinden birinin yaşanmasına neden oldu.

Bursa'ya kadar ilerleyip şehre giren ve Ilgın'da üzerine gönderilen Murtaza Paşa emrindeki bir kuvveti mağlûp eden Hasan Paşa, kış mevsiminin gelmesi üzerine Halep'e çekildi. Bu arada halk ondan yüz çevirmiş, emri altındaki kalabalık kuvvetler erzaksız kalmış ve firarlar artmıştı. Nihayet, bir komplo neticesinde başta kendisi olmak üzere maiyetindeki vezirler ile birlikte Halep'te katledildi (16 Şubat 1659)¹⁴.

Hasan Paşa isyanının bastırılmasından sonra Köprülü Mehmed Paşa'nın nihâî hedefi, Kuyucu Murad Paşa'nın yaptığı gibi Anadolu'yu eşkiyadan temizleyerek Celâlî isyan hareketini tamamen sona erdirmektir. Bunun için ayaklanmalara katılanların araştırılarak bulunup ortadan kaldırılması gerekiyordu. İlk olarak vilayetlere hükümler gönderilerek asilerden, sarıca ve sekbanlardan ele geçenlerin aman verilmeyerek derhal katledilmeleri emredildi¹⁵. Taşınır ve taşınmaz mallarına da devlet tarafından el konuldu¹⁶. Bunun yanı sıra daha esaslı bir harekât için Haziran 1659'da Anadolu vilayetlerine (Bursa'ya) bir sefer düzenlendi ki, araştırma konumuz olan Sultan IV. Mehmed ile Evliya Çelebi'nin Bursa ve Boğazhisarları seyahati böyle bir siyasi sürecin sonunda gerçekleşmiştir.

2. SEYAHATİN AMACI VE GÜZERGÂHI

Evliya Çelebi, IV. Mehmed'in Anadolu vilayetleri üzerine sefere çıkış sebebi olarak, Hasan Paşa ve adamlarının Halep'te katledilmesinden sonra Anadolu'da

¹⁰ İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 386; İ. H. Danişment, *Aynı eser*, s. 425.

¹¹ M. İlgürel, "Abaza Hasan", s. 11.

¹² M. İlgürel "Köprülü Mehmed Paşa", s. 258.

¹³ "Veziriazam hazretlerinin bu mertebe seyf-i katı' ve tîğ-i inzârından sâir kul eskıyâsı başı korkularından sâbıkâ sadrazam ile fermân-ı Pâdişahi ile sefere me'mûr olan Haleb Paşası Abaza Hasan Paşa'ya firâr edip Hasan Paşa'yı kendülerine melce ve me'vâ ittihâ idüp ..." (Ertuğrul Oral, *Mehmed Halife, Tarih-i Gilmanî*, Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları Ens., Doktora tezi, İstanbul 2000, s. 60).

¹⁴ M. İlgürel, "Abaza Hasan", s. 11. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 386-394; İ. H. Danişment, *Aynı eser*, s. 424-426.

¹⁵ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, IV, hzr. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, s. 1822.

¹⁶ BOA, *MAD*, nr. 7326, s. 7-18.

“bakıyyetü’s-seyf” olarak kalan Celâli eşkıyasının ortadan kaldırılmasını gösterir¹⁷. Devrin bazı önemli müellifleri de Hasan Paşa’nın öldürülmesi sonrasında Anadolu’da kalan Celâlifler’i tamamen ortadan kaldırmak için padişahın Bursa üzerine sefere çıktığını belirtir¹⁸. Tarihsiz ancak bu sefere ait olması kuvvetle muhtemel olan Biga, Karesi vd. sancaklardan toplanan şair, dakik, ağnam, revgan-ı zeyt, asel gibi sürsat ve işıra zahiresi defterinde de seferin ilk güzergâhı Bursa gösterilmiştir¹⁹. Yine 5 Mayıs 1659 tarihli Bursa, Kite ve İnegöl kadılarına yazılan mîrî olmayan çayırların biçilip ambarlanması ve 28 Mayıs 1659 tarihli Bursa ıstabl-ı âmire ağasına yazılan mîrî çayırların biçilmesiyle ilgili hükümlerde, padişahın Bursa’ya gideceği belirtilmiştir²⁰. En önemlisi de sefer tevziatıyla ilgili kayıtlarda²¹, seferin güzergâhı başlangıçta Bursa gösterilmiştir.

Evlıya’ya göre seferin ilk güzergâhı vekayınamelerden farklı olarak Bursa değil Halep, Maraş ve Sivas gibi vilayetlerdir. Ancak ordu İzmit’e geldiğinde İsmail Paşa, 10.000 asker ile Anadolu’da Celâlifler üzerine teftişe gönderildiğinden, ocak halkıyla görüşen IV. Mehmed, Celâlifler’in üzerine İsmail Paşa’nın gitmesini yeterli bulup kendisi İzmit’ten taht merkezi Bursa’ya geçmeyi uygun görmüştür²².

¹⁷ “Azîmet-i sefer-i hümâyûn-ı pâdişâh-ı cem-haşmet oldur kim, mukaddemâ Halebü’ş-şehbâ kal’asında Celâli Hasan Paşa’nın ve Tayyaroğlu ve Sarı Ken’ân Paşa’nın ve niçe mir-i mirân ve ümerâ celâliflerin katlleri ... bakıyyetü’s-seyf olanlara seyf-i Muhammedî urulmağa sefer-i hümâyûn olmak fermân olunup ...” (*Seyahatname*, V, s. 137).

¹⁸ “Anadolu yakasında bakıyyetü’s-süyûf olan eşkıyâdan bi’l-küllıyye nâm ü nişân komamak n - yetiyle evvel-bahârda Bursa’ya hareket-i hümâyûn mukarrer olmağın ...” (Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi’-nâme*, hzr. Fahri Ç. Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’-nâmesi*, İstanbul 2008, s. 137); *Târih-i Na’îmâ*, IV, s. 1828; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, I, İstanbul 1928, s. 164; Arslan Boyraz, *Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukûatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2002, s. 1; Behçeti İbrahim Efendi (Mehmet Fatih Gökçek, *Behçeti Seyyid İbrahim Efendi, Tarih-i Sülâle-i Köprülü, Transkripsiyon ve Tahlil*, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2006, s. 105. Mehmed Halife (*Tarih-i Gulmanî*, s. 68) ve İsa-zade (*İsâ-zâde Târîhi*, hzr. Ziya Yılmaz, İstanbul 1996, s. 55, 57) ise padişahın Hasan Paşa gâilesini def ve seferi bertaraf ettikten sonra “biniş tariki üzere” Bursa’ya gittiğini belirtir.

¹⁹ BOA, *MAD*, nr. 4525, s. 2.

²⁰ BOA, *MAD*, nr. 4880, s. 177.

²¹ BOA, *MAD*, nr. 4880, s. 205.

²² “Şehr-i İzmit’de üç gün tekâ’üd olup ... Andan bu şehr-i İzmit’de cümle ocak halkı ile müşâvere olup Celâli kırmağa Halep ve Mar’ayş ve Sivas üzre sa’âdetlü pâdişâhın gitmesi münâsib görülmeüyü, ‘İsmâ’îl Paşa gitmesi kifâyet eder’ deyüp İzmit’den taht-ı evvel Bursa’ya revâne olmağı ma’kul görüp ...” (*Seyahatname*, V, s. 140).

Temmuz ortalarında Bursa'ya gelen ordu, 70 gün burada kalır. Bu sırada Bozcaada Muhafızı Mehmed Paşa'dan Venedikliler'in Bozcaada ve Boğazhisarları'nı kuşatmaya geldiğine dair haber gelince divan toplanıp Bursa'dan Çanakkale Boğazı'na gitme kararı alınır²³. Mudanya limanında bekleyen Kaptan Köse Ali Paşa'ya da boğaza gitmesi emredilir.

IV. Mehmed, Bursa'dan Ilıabad, Manyas, Gönen ve Biga üzerinden Çardak'a ulaşır. Buradan ordu karşıya, Gelibolu'ya geçerken IV. Mehmed de karadan güney sahili takiple avlanarak Boğazhisarları'na gider. Çardak iskelesine gelen Kaptan Köse Ali Paşa ise hünkâr baştardası ve 60 parça gemiyle padişahı takip eder.

Bir müddet Kale-i Sultâniye yakınındaki otağında kalan padişah, daha sonra maiyeti karadan kendisi de baştardası ile önce yapımı henüz bitmemiş boğaz medhalindeki Cedîd Sultâniye (Kumkale) kalesine, oradan da karşı yakada bulunan Hâkanîye (Seddülbahr) kalesine gider. Bir süre sonra buradan ayrılan IV. Mehmed, yine baştarda-yı hümâyûn ile önce Kiledülbahr kalesine, daha sonra Gelibolu'ya, oradan da avlanarak Kasım ayı başlarında Edirne'ye ulaşır. (Harita 1)

3. FARKLI GÜZERGÂH KULLANIMI

Evliya Çelebi, eserinde Bursa ve boğaz kaleleri seyahatini Sultan IV. Mehmed ile birlikte yaptığını belirtir²⁴ de tablo 1 ve haritada görüldüğü gibi birçok kez ordudan ayrılarak padişahın farklı güzergâhı takip etmiştir. Esasen IV. Mehmed de av için bazen “ana cadde”nin dışına çıkmıştır.

Evliya'nın güzergâhtan ilk ayrılığı İznik'ten sonra olmuştur. IV. Mehmed, İznik-Bursa arasını Yenişehir-Kestel güzergâhında avlanarak katederken; sadrazam kethüdasından izin alan²⁵ Evliya, buradan güneye dönerek Hersek'te hizmetkârlarıyla buluşur. Yalova'ya yakın bir yerden, Karakilise kalesi (Çiftlikköy), Bâzârköy (Or-

²³ “Bu hâl üzere belde-i Bursa'da yetmiş gün zevk u safâlar edüp ziyâretler ederken hikmet-i Hudâ Bozcaadası muhâfazasına me'mûr olan sâbıka yeniçeri ağalığından ma'zûl Sührâb Mehmed Paşa'dan telhîs ve arz [u] mahzarlar gelüp, 'Bozcaada'yı ve Boğazhisâr'ı kâfir muhâsara etmeğe geldi' deyü birkaç kâfir dilleriyle bu haber sa'âdetlü pâdişâha gelince hemân sa'âdetlü pâdişâh cem'i a'yân-ı dîvânlar ile meşveret edüp tuğlar kalkılıp Bursa'dan Boğazhisâr'a ...” (*Seyahatname*, V, s. 140).

²⁴ “Sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehmed Hân-ı Gâzî ile Anadolu vilâyetlerinde Celâfiler üzere sefer-i hümâyûn olup gitdiğimiz konakları ... Bursa'dan Boğazhisâr'a sa'âdetlü pâdişâh ile gitdiğimiz konakları ...” (*Seyahatname*, V, s. 137, 146).

²⁵ “Bu İznik şehrinden sa'âdetlü pâdişâh-ı âdil kalkup Bursa Yenişehri üzere azîmet etdikde hakîr Dil Hersek'inde gemilerle Dil'i geçen hidmetkârlarımıza gitmeğe sadrîa'zam kethüdasından me'zûn olup İznik'den cânib-i garba ...” (*Seyahatname*, V, s. 143).

hangazi) ve Gemlik üzerinden normal yolu takiple Engürücük kasabası²⁶ ve File-dar kalesinden geçerek Bursa'ya ulaşır²⁷. Evliya, padişahdan önce Bursa şehrine girmiştir²⁸.

Evliya Çelebi'nin ordudan ikinci ve en önemli ayrılığı Bursa'dan sonra olmuştur. IV. Mehmed'in Ilıbat (Ulubat) gölü çevresinde muhtemelen avlandığı sıralarda, Evliya'nın Balıkesir yönündeki Susıgırlığı (Susurluk) köyü ve Kirmastı (Mustafakemalpaşa) kasabası arasında bir müddet dolaşır²⁹ sonra tekrar Ilıbat'a döndüğü anlaşılmaktadır³⁰. Buradan, Köprülü Mehmed Paşa'nın kethüdasından izin alıp³¹ kuzeye, Kapıdağı yarımadasına yönelmiş, Mihaliç, Bandırma, Erdek ve Aydıncık (Edincik)'a uğradıktan sonra geri dönerek Manyas gölü sahrasında tekrar asıl orduya katılır³². (Harita 1, Tablo 1)

Üçüncü ayrılığı ise Kale-i Sultâniye (Çanakkale) ile Kale-i Cedîd Sultâniye (Kumkale) arasında yaşanmıştır. Padişah denizden boğaz çıkışında yapımı süren

²⁶ Evliya, birbirine çok yakın olan Gemlik ile Engürücük'ün sırasını karıştırmış ve Gemlik'i Engürücük'dan sonra vermiştir (*Seyahatname*, V, s. 144-145).

²⁷ *Seyahatname*, V, s. 143-145.

²⁸ “Vardığımızda Bursa sahrâsı içre Köpürlü vezîria'zam dâ'iresinde haymemizle meks e -dik. Henüz sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Bursa'ya gelmeyüp sadria'zamın ve pâdişâh-ı Cemkarinin hayme-i Efrâsiyâb çetr-i mülemma'ları kurulmada idi. Ertesi gün sa'âdetlü pâ[di]şâh azametiyle geleceği muhakkak olup ...” (*Seyahatname*, V, s. 145).

²⁹ Evliya Çelebi, Gelibolu'dan Edime'ye giderken de benzer şekilde doğrudan gitmeyerek şehir ve köyleri dolaşmış ve bunu da marifetmiş gibi itiraf etmiştir: “Hulâsa-i kelâm, Gelibolu'dan çıkaldan berü gâh şimâle ve şarka ve garba ve kıbleye ve cenûb taraflarına merkûm olan kurâ vü kasabâtları serseri gezüp serâpâ seyr [ü] temâşâ edüp andan cânib-i garba gidüp şehri-Edirne'ye azîmet olundu.” (*Seyahatname*, V, s. 170).

³⁰ Evliya, eserinde Ilıbat kasabasını tasvir ederken düştüğü der-kenâr ile Ilıbat'tan güneye yönelip Susıgırlığı köyüne uğradığını, buradan doğuya 2 günlük mesafe ile Kirmastı kasabasına gittiğini belirtip buralar hakkında kısaca bilgi verir (*Seyahatname*, V, s. 148). Sadrazam kethüdasından izin alıp Ilıbat'dan kuzeye Milahiç'e yöneldiği sırada ise yine der-kenâr düşüp “giderken Ilıbat ile Mihâlîc mâbeyninde beyâbânda Manyas köyünde Bolcağaç nâm mahalde iki aded kubbeli ılıcalar var.” (*Seyahatname*, V, s. 148) diyerek Mihaliç'e varmadan Manyas tarafına gittiğini ima eder. Ancak Evliya buraya, daha önce, muhtemelen Ilıbat'tan ayrılıp Susıgırlığı ve Kirmastı taraflarında dolaştığı sırada, ya da zayıf bir ihtimal olarak Mihaliç'ten ayrılıp Bandırma'ya yöneldiği sırada gitmiş olmalıdır. Çünkü söz konusu kaplıca, Evliya'nın belirttiği gibi Ilıbat ile Mihaliç arasında değil, Manyas gölünün güney-doğu ucunda. Manyas'a bağlı Bölceğaç köyünün yakınlarında Kazık köyünde bulunmaktadır. Başka bir ihtimal olarak, bu kısımdaki der-kenârları Evliya'nın oralara gitmiş gibi göstererek eklediğini düşünürsek, seyyahın Ilıbat kasabasından ayrılarak hiç bölgede dolaşmadan Mihaliç üzerinden Bandırma'ya yöneldiğini söylemek mümkündür.

³¹ “Bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp vezîria'zam kethüdâsından destûr alup huddâmlarımla cânib-i şimâle bir sâ'atde ...” (*Seyahatname*, V, s. 148).

³² *Seyahatname*, V, s. 148-152.

Kumkale'ye giderken Evliya da karadan hareketle Kepez burnu üzerinden, IV. Mehmed'i karşılamak için boğazda yapılan şenlikleri de seyrederek Kumkale'ye ulaşır³³. Buradan padişahın emriyle Bozcaada Muhafızı Mehmed Paşa'nın gönderceği bazı taziye, zağar ve doğanları almak için bir süreliğine Bozcaada'ya gidip gelmiştir³⁴. Evliya, ada hakkındaki bilgileri de bu sırada toplamıştır. Dördüncü ayrılığı, Rumeli tarafındaki hisarlardan sonradır. Hâkanîyye (Seddülbahr) kalesinden deniz yoluyla Kilidülbahr kalesine geçen IV. Mehmed, buradan başardasıyla Gelibolu'ya giderken, Evliya Çelebi atları ve hizmetçileri karadan gönderip kendisi Hüsâm Bey-oğlu kadırgasına Selâhor Gazazoğlu Ahmed Ağa ile binip kuzeyde Kilidülbahr kalesine, oradan da karayı takiple Maydos (Ecebad) üzerinden Gelibolu'ya gelmiştir³⁵. (Harita 1)

IV. Mehmed ve Evliya'nın Gelibolu'ya gelişleri farklı zamanlarda olmalıdır. İzmit ve Bursa'da padişahın şehre girişi ve buradaki ziyaretlerini ayrıntılı bir şekilde anlatan Evliya'nın, padişahın Gelibolu'ya girişi ve oradaki günlerine ait herhangi bir bilgi aktarmadığına bakılırsa, ayrı zamanlarda Gelibolu'dan geçtiklerine hükmedilebilir³⁶. Nitekim Evliya, kendisinin Edirne'ye girişi hakkında bilgi verirken, IV. Mehmed'in Boğazhisarları'ndan Edirne'ye kadar olana kısmıyla ilgili olarak "... sa'âdetlü pâdişâh Boğazhisâr ve Gelibolu'dan şehir-i Edirne'ye gelüp sa'âdetle dahil olup ..."³⁷ şeklinde sadece bir cümlelik bilgi verir. Ordudan beşinci ve son ayrılığı ise Gelibolu-Edirne arasında yaşanır. IV. Mehmed Gelibolu'dan sonra muhtemelen Kavak-Balabancık-Sarıyar-Dereköy-Cisr-i Ergene-Türbeovası-Paşaçayırı güzergâhıyla³⁸ Edirne'ye avlanarak³⁹ giderken, Evliya Çelebi daha önce hiç gör-

³³ "... sa'âdetlü pâdişâh başdarda-i hümâyûna süvâr olup aşâğı Boğazhisârlar henüz tamâm olan anların seyr [ü] temâşasına giderken ... bizler dahi bu seyrî Anadolu tarafında atlar üzere karada seyr [ü] temâşâ edüp cânib-i cenûba..." (*Seyahatname*, V, s. 156-157).

³⁴ *Seyahatname*, V, s. 158-159.

³⁵ "Andan sa'âdetlü pâdişâh donanma-yı hümâyûn ile başdardaya süvâr olup Gelibolu'ya gitmede. Hakîr dahi atları huddâmlarımız ile karadan gönderüp Hüsâm Beğ oğlu kadırgasına Selâhor Gazzâzoğlu Ahmed Ağa ile binüp donanma-yı hümâyûn ile deryâ üzere muvâfik eyyâmında kâmil otuz mîl cânib-i şimâle gidüp ... andan hünkârımız başdarda ile Gelibolu'ya gidüp bu hakîr Gazzâzoğlu Selâhor Ahmed Ağa ile karadan atlarımız ile Rümeli hisârından kalkup cânib-i şimâle ..." (*Seyahatname*, V, s. 160-161).

³⁶ Karşılaştırınız İbrahim Sezgin, "Evliya Çelebi'nin Gelibolu hakkında verdiği bilgilerin arşiv be-geleri ile karşılaştırılması", *Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, hzr. Nuran Tezcan, İstanbul 2009, s. 382.

³⁷ *Seyahatname*, V, s. 171.

³⁸ IV. Mehmed, bu seferden hemen sonra Şevvâl 1070/Haziran 1660 ve Şevvâl 1071/Haziran 1661 tarihlerinde üst üste iki kez Edirne-Gelibolu ve Gelibolu-Edirne arasını Kavak-Balabancık-Sarıyar-Dereköy-Cisr-i Ergene-Türbeovası-Paşaçayırı güzergâhını kullanarak katetmiştir (BOA, *MAD*, nr. 4536, s. 4-9; BOA, *MAD*, nr. 4536, s. 2-7)

³⁹ Bkz. Bu çalışmamız, Padişahın Ava Çıkışları kısmı.

mediği Bolayır, Kavak, İpsala, Enez ve Keşan gibi yerleri gezip doğuya yönelmiş, Malkara, Eynecik, Kırkkavak üzerinden Cısr-i Ergene (Uzunköprü) kasabasına uğrayıp IV. Mehmed ile aynı tarihlerde Edirne'ye ulaşmıştır⁴⁰.

4. EVLİYA ÇELEBİ'NİN VERDİĞİ BİLGİLERİN DEĞERİ VE DİĞER KAYNAKLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

Seyahatinde gidilen yerler ve yapılan işler hakkında nerdeyse hiçbir tarih vermeyen Evliya Çelebi⁴¹, sınırlı verdiği tarihler⁴² ile güzergâh, görevlendirmeler ve sefer sırasında yaşanan önemli olaylara ait anlatımları, Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinâmesi, Naîmâ Tarihi, Tarih-i Gılmânî, İsa-zâde Tarihi, Vecihi Tarihi, Silahdar Tarihi, Tarih-i Nihâdî ve Tarih-i Sülâle-i Köprülü gibi dönem hakkında bilgi veren kaynaklarla ve arşiv belgeleriyle zaman zaman farklılıklar gösterir. Ancak, kabul etmek gerekir ki, dönemin kaynakları da birçok konuda ortak verilere sahip değillerdir.

Evliya Çelebi, seyahati sırasındaki olayları, konaklamaları ve yapılan diğer işleri “mâh-ı (---) günü”⁴³, “bir gün”⁴⁴, “ertesi gün”⁴⁵, “ol gün”⁴⁶, “yedi gün yedi gece”, “yedi günden sonra”, “yiğirmi gün bu hâl ile geçüp”⁴⁷ ve benzeri kesin olmayan zaman dilimleriyle göstermiştir. Kendisinin Keşiş dağına gidişini dahi “bir gün bu hakir” şeklinde tarih vermeden kaydeder⁴⁸.

Evliya, seyahatin başlangıç tarihi olarak ayrıntıya girmeksizin Receb/Nisan ayını verir⁴⁹. Tarih konusundaki boşluğu dolduran dönemin kaynaklarının önemli bir kısmı ise sefer başlangıcını Ramazan ayı başları (Mayıs sonu) olarak gösterip,

⁴⁰ *Seyahatname*, V, s. 166-171.

⁴¹ Evliya, yapılan işler konusunda tarih vermemekle birlikte, gördüğü şehir ve kalelerin Osmanlılar tarafından fethi konusunda tarih vermeye özen göstermiştir.

⁴² Evliya Çelebi, sadece seferi anlatmaya başlarken “İşbu sene bin altmış dokuz târîhi mâh-ı Receb’inde sa’âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehmed Hân-ı Gâzî ile Anadolu vilâyetlerinde Celâlîler üzre sefer-i hümayûn olup gittiğimiz konakları ve âsâr-ı acibe ve garîbeleri menzil-be-menzil beyân eder” (*Seyahatname*, V, s. 137) şeklinde konu başlığı içerisinde ve bir de seyahatin bitiminde, der-kenâr olarak “{sene 1071 mâh-ı Saferin sekizinci cum’a gün dahil olduk}” (*Seyahatname*, V, s. 171) diyerek tarih vermiştir.

⁴³ *Seyahatname*, V, s. 137.

⁴⁴ *Seyahatname*, V, s. 145, 171.

⁴⁵ *Seyahatname*, V, s. 146.

⁴⁶ *Seyahatname*, V, s. 138, 146, 157, 159 vd.

⁴⁷ *Seyahatname*, V, s. 138.

⁴⁸ *Seyahatname*, V, s. 146.

⁴⁹ *Seyahatname*, V, s. 137.

IV. Mehmed'in Ramazan ayını Üsküdar sahrasında geçirdiğini ve bayram sonrasında yola çıktığını belirtir (Tablo 2). Nitekim tarih ve menziller konusunda en ayrıntılı bilgiyi aktaran Abdi Paşa, 4 Ramazan 1069/26 Mayıs 1659 Pazartesi günü kanun-ı kadim üzere Bâbüssa'âde önüne tûğ-ı hümayûnun çıkıp 7 Ramazan/29 Mayıs Perşembe günü otağ-ı hümayûnun Üsküdar sahrasına kurulduğunu kaydeder. Yine ona göre, öncelikle 8 Şevvâl/29 Haziran'da valide sultan, arkasından 9 Şevvâl/30 Haziran'da yeniçeri ağası, 10 Şevvâl/1 Temmuz Pazartesi günü de padişah hareket etmiş ve ilk olarak Maltepe menziline ulaşmıştır⁵⁰.

Abdi Paşa'nın verdiği tarihleri paylaşan Vecihi, Naîmâ, Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa ve Behçeti İbrahim Efendi, bunlara ek olarak 18 Ramazan/9 Haziran'da Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa'nın İslâm askeriyle birlikte Üsküdar'a geçtiğini belirtir⁵¹. Eserinde çok az tarih veren Nihâdî, diğerleri gibi 10 Şevvâl'de padişahın Bursa'ya hareket ettiğine işaret ederken⁵², Mehmed Halife ve İsa-zâde ise diğerlerinden farklı tarihler kullanmışlardır. Örneğin İsa-zâde, Ramazan ayının Üsküdar'da geçirildikten sonra 4 Şevvâl/25 Haziran'da buradan hareket edildiğini belirtirken⁵³, Mehmed Halife oldukça erken ve Evliya'ya yakın bir tarih olan 4 Şaban/26 Nisan'da Üsküdar'a göç edildiğini, veziriazamın ise kapıkulu askerleriyle Ramazan ayında Üsküdar'a geçtiğini ve ay boyunca orada kaldığını kaydede⁵⁴. Ordu, Ramazan'ı Üsküdar'da geçirip, bayram sonrası yola çıkmış olmalıdır. Nitekim, sefer için 703 adet "bâr-gîr"ın temin edilip 20 Ramazan'da Üsküdar'da hazır olması emredilmiştir⁵⁵ ki, bu tarihten önce yola çıkılması pek mümkün görünmüyor.

Seferin önemli duraklarından birisi Bursa'dır. Padişahın Bursa'ya girişi ve orada geçen günlerine dair önemli bilgiler aktaran Evliya Çelebi, kendisinin şehre gelişi konusunda hiçbir tarih vermediği gibi, padişahın şehre girişlerini de kendi

⁵⁰ Abdi Paşa, s. 137.

⁵¹ Ziya Akkaya, *Vecihi, Devri ve Eseri*, Ankara Üni., DTCF, Doktora tezi, Ankara 1957, s. 198-199; *Tarih-i Na'îmâ*, IV, s. 1834; *Silahdar Tarihi*, I, s. 164-165; *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, s. 110-111. Ağırlıklı olarak Na'îmâ Tarihi'nin kaynak olarak kullanıldığı *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*'nün M. Fatih Gökçek tarafından yapılan çevirisinde, otağ-ı hümayunun 17 Ramazan'da Üsküdar sahrasında kurulduğu yazılmış (s. 110) ise de çeviriye esas olan müellif nüshasında, Na'îmâ ve Silahdar Tarihinde yer aldığı gibi 7 Ramazan kayıtlıdır (Bkz. *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, Köprülü Kütüphanesi, Ahmed Paşa Blm, nr. 212, vrk. 63a).

⁵² Hande Nalan Özkasap, *Tarih-i Nihâdî (152b-233a) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2004, s. 46.

⁵³ *İsa-zâde Târîhi*, s. 57.

⁵⁴ *Tarih-i Gilmanî*, s. 68.

⁵⁵ BOA, *MAD*, nr. 4880, s. 179-180.

gelişine izafeten “ertesi gün” şeklinde göstermekle yetinir⁵⁶. Yine bu konudaki boşluğu dolduran vekayinameler, IV. Mehmed’in Yehişehir-Kestel üzerinden 28 Şevvâl/19 Temmuz Cuma günü, Üsküdar’dan ayrıldıktan 18 gün sonra 11. menzil olarak Bursa’ya ulaştığını, diğer devlet erkânının ise 2 Zilkade/22 Temmuz Salı günü şehre girdiğini⁵⁷, burada 2 aydan fazla kaldıktan⁵⁸ sonra padişah ve maiyetinin 10 Muharrem 1070/27 Eylül 1659 tarihinde Boğazhisarlar’ına gitmek üzere Bursa’dan ayrıldıklarını belirtir⁵⁹.

Edirne’de son bulan bu seyahatin bitiş tarihi konusunda da Evliya Çelebi’nin verdiği tarih ile dönemin kaynaklarındaki tarihler örtüşmez. IV. Mehmed, Evliya’ya göre 8 Safer/25 Ekim Cuma günü⁶⁰, Abdi Paşa ve Naîmâ’ya göre ise 20 Safer/6 Kasım’da⁶¹ Edirne’ye ulaşmıştır. Evliya’nın padişahın Edirne’ye varış tarihini eserine sonradan der-kenâr olarak kaydetmesini⁶² dikkate alırsak, IV. Mehmed’in 6 Kasım’da Edirne’ye girdiğine hükmedebiliriz.

Seyahatin güzergâhi konusunda da bazı farklı bilgiler olup en önemlisi Çardak’tan sonrasına aittir. Evliya, ordunun Çardak iskelesinden karşıya geçerken padişahın Gelibolu’ya geçmeyip, Marmara’nın güney sahillerini takiple avlanarak boğaz kalerine gittiğini, yapımı süren Seddülbahr ve Kumkale’yi gördükten sonra hünkâr baştardasıyla Gelibolu’ya geldiğini ve oradan Edirne’ye yöneldiğini aktarır⁶³.

⁵⁶ *Seyahatname*, V, s. 145.

⁵⁷ Bursa’daki divan toplantı tarihlerine (BOA, *MAD*, nr. 4880, s. 183) bakılırsa Zilkade ayında bütün devlet erkânı şehirde toplanmış olmalıdır.

⁵⁸ Her ne kadar Evliya Çelebi Bursa’ya varış ve ayrılışları konusunda tarih vermese de şehirde 70 gün kaldığını belirtmesi (*Seyahatname*, V, s. 140) devrin vekayinamelerine uygun düşmektedir.

⁵⁹ Abdi Paşa, s. 138, 140; *Târih-i Na’îmâ*, IV, s. 1835, 1848; *Silahdar Tarihi*, I, s. 165-166, 181; *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, s. 122. Mehmed Halife, diğerlerinden farklı olarak padişahın 2 Muharrem/19 Eylül’de Çardak’a ulaştığını belirtir (*Tarih-i Gilmanî*, s. 69) ki, bu durumda IV. Mehmed’in Bursa’dan en az 1 hafta önce, 1069 yılı Zilhicce’sinin evâhîrinde (9-17 Eylül 1659) ayrılmış olması gerekir. Bursa’da tutulmuş bulabildiğimiz en son divan kaydı, 14 Zilhicce 1069/2 Eylül 1659 tarihlidir (BOA, *MAD*, nr. 4880, s. 206). Ordu, bu tarihten önce Bursa’dan ayrılmış olamaz.

⁶⁰ *Seyahatname*, V, s. 171.

⁶¹ Abdi Paşa, s. 141; *Târih-i Na’îmâ*, IV, s. 1848; *Silahdar Tarihi*, I, s. 181; *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, s. 123. Yine diğerlerinden farklı olarak Mehmed Halife ve İsa-zâde, Edirne’ye varış tarihini Safer’in evâsıtında (27 Ekim-5 Kasım) gösterirler (*Tarih-i Gilmanî*, s.70; *İsa-zâde Tarihi*, s. 60).

⁶² *Seyahatname*, V, TSMK, Bağdat Ksm. nr. 307, vrk. 100a.

⁶³ “Bu mahalde (Çârdâk) asâkir-i İslâm niçe yüz pâre gemilerle karşı Rûmeli’ne geçmede ve sa’âdetlü pâdişâ[h] aşağı Boğazhisârlara gitmede ve bu mahalde Kapudan Köse Alî Paşa altmış pâre kadirge ile başdarda-i hümâyûnu getirüp bir yaylım top şâdumânları edüp hünkârımız

Abdi Paşa, Naîmâ, Mehmed Ağa ve Behçeti İbrahim Efendi gibi müellifler ise padişahın orduyla birlikte Çardak'tan Gelibolu'ya geçtiğini, ancak daha sonra geri Çardak'a dönerek Boğazhisarları'na gittiğini, kaleleri gördükten sonra tekrar Çardak iskelesine gelerek karşıya, ordu-yı hümâyûnun kendilerini beklediği Gelibolu'ya geçip Edirne'ye yöneldiğini yazarlar⁶⁴. Mehmed Halife ve bundan yararlanan İsa-zâde, padişahın Gelibolu'ya geçişini ayrıntılı verirlerse de sonrasında yaşananları “padişahımız seyr itmeğe teşrif buyurdular” diyerek bitirirler⁶⁵. Ordu-nun Bursa'dan Boğazhisarları'na gidilmek üzere hareket ettiği düşünülürse, Evliya Çelebi'nin aktardığı gibi ordu ağırlıklarının Gelibolu'ya geçip bırakıldığı, IV. Mehmed'in ise karşıya geçmeden karadan Kale-i Sultâniye'ye gittiği ve donanmanın da onu takip ettiği daha muhtemeldir.

Olaylar ve görevlendirmeler konusunda da farklılık vardır. Evliya Çelebi, İsmail Paşa'nın padişahın İzmit'te bulunduğu bir sırada çağrılıp Halep, Maraş ve Sivas taraflarına, Celâlîler üzerine görevlendirildiğini belirtir⁶⁶ iken, Abdi Paşa ve diğer müellifler 4 Zilkade 1069/24 Temmuz 1659 Perşembe günü İsmail Paşa'nın Bursa'ya davet edildiğini, 23 Zilkade/12 Ağustos Salı günü divanda ise İsmail Paşa'nın Anadolu'ya Celâlîler üzerine teftişe gönderildiğini kaydederler⁶⁷.

Yine Evliya, Bursa'dan Çanakkale Boğazı'na gidişi, Bozcaada muhafızının Venedikliler'in boğazı abluka altına almağa geldiğine dair istihbaratına bağlar-

başdardaya binmeyüp karadan sayd [u] şikâr ederek Boğazhisarlarına gidüp başdarda-i hümâyûn dahi yanımız sıra berâber deryâdan gitdi.” (*Seyahatname*, V, s. 154).

⁶⁴ “... menzil be-menzil Çar-dağ'a varıldukda kadırgalar ile karşı Gelibolu'ya geçilüp ordu-yı hümâyûn Gelibolu sahrâsında karâr itmek üzere şevketlü Pâdişâhımız hazretleri Boğaz hisarlarını seyr itmek için vüzerâ-yı izâm ve ... kullarıyla yine tekrâr Çar-dağ'a güzâr idüp ... Anadolu tarafında Çar-dağ'a avdet ve andan yine kadırgalar ile Gelibolu'ya ric'at buyurup ordu-yı hümâyûnlarına nüzûl-ı sa'âdet-i şumûl buyurdularında Edirne'ye doğru tevcîh-i inân-ı azîmet buyurup ...” (Abdi Paşa, s. 140-141). Ayrıca bkz. *Târih-i Na'îmâ*, IV, s. 1848; *Silahdar Tarihi*, I, s. 181; *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, s. 122-123.

⁶⁵ “Çardak nâm mahalle dâhil olup ve iki gün oturak idüp ba'dehû pencşenbih günü kadırgalar Çardak iskelesine yânaşup herkes kadırgalara binmek üzere iken furtuna peydâ olup gemileri kenâra yânaştırmak mümkün olmadı. Âkıbet küçük sandallar ile kadırgalara taşınup evvel Hırka-i şerif ile Sancak-ı şerif ba'dehû Pâdişâh hazretleri iç oğlan kulları ile girdiler ve askerden nicesi suya gark oldu, hele ne hâl ise yüz bin zahmet ile Gelibolu'ya dâhil olup oturak olundu. Ve Bursa'ya gitmezden mukaddem Boğaz'da iki dâne kal'a binâ olunsun deyü fermân olunmuş idi. Ol iki kal'ânın binâsı ve temeli deryâ dibinden ne yüzden vücûd bulmuştur deyü sa'âdetlü Pâdişâhımız seyr itmeğe teşrif buyurdular.” (*Tarih-i Gilmanî*, s.69). Ayrıca bkz. *İsa-zâde Tarihi*, s. 59.

⁶⁶ *Seyahatname*, V, s. 141.

⁶⁷ Abdi Paşa, s. 139-140; *Târih-i Na'îmâ*, IV, s. 1837; *Tarih-i Nihâdî*, s. 46; *Silahdar Tarihi*, I, s. 166-167.

ken⁶⁸, Abdi Paşa ve diğerleri padişahın yeni yapılan kaleleri gezmek amacıyla gittiğini belirtir⁶⁹.

Menziller⁷⁰, konaklar ve oturak gün sayıları da örtüşmez. Örneğin Evliya, İzmit ve İzmit'te 3'er gün kaldığını aktarırken⁷¹, Abdi Paşa Vekayinamesi ve diğer kroniklerde İzmit'te 5 gün, İzmit'te ise 1 gün kaldığı yazılmıştır⁷².

5. SEYAHATNAME'NİN KAYNAKLARI SORUNU VE BU GEZİYE DAİR VERDİĞİ BİLGİLERİN KAYNAĞI İLE BAZI ANLATIM ÖZELLİKLERİ

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, seyahatın bizzat gördüklerini, görgü tanıklardan dinlediklerini, birebir yaşadığı olayları, halk arasında anlatılan olağanüstü hadiseleri, araştırmalarını ve çeşitli kitaplardan yaptığı nakilleri içerir⁷³. Esasen Evliya, anlattıklarının büyük bir bölümünü bizzat yaşayarak görmüş ise de geri kalan bölümünü ya bir yerden okumuş veya birisinden dinlemiştir⁷⁴. Bütün bunlara, Evliya'nın engin hayal gücünü, mübalağasını, geniş bilgi birikimini, görgüsünü ve çekici üslubunu de eklemek gerekir. Evliya, 10 ciltlik Seyahatnamesi'ni hazırlarken adını versin ya da vermesin, birçok dini, coğrafi, tarihi ve biyografik kaynaklardan yararlanmışır⁷⁵. Doğrudan doğruya yararlandığı kaynakların başında Âşık Mehmed'in Menâzirü'l-Avâlim'i ve Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriyye'si gelir⁷⁶. Seyahatname'nin I. cildi üzerine yapılan bir araştırmada⁷⁷, Evliya'nın, adını vererek veya vermeden, doğrudan ya da başka bir eser üzerinden çok sayıda tarihi,

⁶⁸ “Belde-i Bursa'da yetmiş gün zevk u safâlar edüp ziyâretler ederken hikmet-i Hudâ Bozcaadası muhâfazasına me'mûr olan ... telhîs ve arz [u] mahzarlar gelüp, “Bozcaada'yı ve Boğazhisâr'ı kâfir muhâsara etmeğe geldi” deyü birkaç kâfir dilleriyle bu haber sa'âdetlü pâdişâha gelince hemân sa'âdetlü pâdişâh cemî'i a'yân-ı divânlar ile meşveret edüp tuğlar kalkılıp ...” (*Seyahatname*, V, s. 146).

⁶⁹ Abdi Paşa, s. 141; *Tarih-i Gulmanî*, s.69; *İsa-zâde Tarihi*, s. 60; *Târih-i Na'îmâ*, IV, s. 1848; *Silahdar Tarihi*, I, s. 181.

⁷⁰ Menziller, Evliya Çelebi ile vekayinamelere göre hazırlanarak Tablo 1 ve 2'de gösterildi.

⁷¹ *Seyahatname*, V, s. 141-142.

⁷² Abdi Paşa, s. 138; *Târih-i Na'îmâ*, IV, s. 1835; *Silahdar Tarihi*, I, s. 165.

⁷³ Seyahatname'nin içeriği için bkz. Fahir İz, “Evliya Çelebi ve seyahatnamesi”, *Boğaziçi Ünive-sitesi Beşeri Bilimler Dergisi*, sayı 7 (İstanbul 1979), s. 64-66.

⁷⁴ M. Cavid Baysun, “Evliya Çelebi” maddesi, *İA*, IV, s. 408.

⁷⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin kaynakları konusundaki değerlendirmeler için bkz. M. C. Baysun, Aynı madde, s. 408-409.

⁷⁶ F. İz, Aynı makale, s. 66.

⁷⁷ Meşkûre Eren, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma*, İstanbul 1960. Sonraki ciltleri de içine alan benzer ve karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Hatice

coğrafi ve edebi eseri, kanunnameleri kullandığı⁷⁸, bazı arşiv malzemelerini gördüğü ortaya çıkmıştır. M. Eren'den sonraki araştırmalarda bu kaynak eserlere yerleri eklenmiştir⁷⁹,

Seyahatname'nin kaynaklarına yönelik çalışmalarda, seyyahın bizzat kullandığı ya da bir olay dolayısıyla sadece adını zikrettiği eserler listelenip konu derinlemesine araştırılmış ve kaynakların neler olduğu, nasıl ve ne şekilde kullanıldığı, kendi içinde ne kadar tutarlı olduğu sorgulanmıştır⁸⁰. Örneğin, Evliya Çelebi'nin Türkçe tarih kaynaklarını inceleyen ve seyyahın Peçuylu Tarihi'ne oldukça fazla başvurduğunu belirten Sarıcaoğlu, Türkçe tarih eserlerindeki bilgilerin pek çok kez özetlediğini, farklı ve yeni bir metin inşasına çalıştığını belirtir⁸¹.

Yine başka bir çalışmadan seyyahın, kanunnameler, tahrir defterleri, siciller, ferman ve mektuplar gibi resmi belgeleri kullanma çabası içinde olduğunu, merkezî resmî evraktan ziyade mahalli bir takım belgeleri görebileceğini, ancak belgelerin içeriğinden ziyade anlatımını kuvvetlendirmek için adlarını anmayı tercih ettiğini öğreniyoruz⁸². Hatice Aynur ise Seyahatname'de adı geçen ve kaynak olarak yararlanılan Türkçe edebî ve biyografik eserlerin kullanımının, bugün anlaşıldığı anlamda alıntı ve aktarma şeklinde olmadığını açıklamaktadır⁸³. Bunların ötesinde, Seyahatname'yi müşahedeleri ve alıntıları içeren bir kayıt defteri gibi görmek yerine, esere anlatım dinamizmi katan kurmaca yönünün de görülmesi gerektiğini anlıyoruz⁸⁴. Ancak, hiçbir yazılı ve sözlü kaynağa dayalı olmaksızın ve

Aynur, "Seyahatname'de Türkçe edebî ve biyografik eserler", *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*, haz. H. Karateke, H. Aynur, Ankara 2012, s. 242-269.

⁷⁸ Ahmedî'nin İskendernâme'si, Taberî Tarihi, Kühü'l-ahbâr, Atâî'nin Şakaik Zeyli, Peçuylu Tarihi, Tuhfe Tarihi, Tezkiretü'l-bünyân, Saltuknâme, Fütüvvetnâme-i Muhammedi, Dürr-i Mekkûn, Ayn Ali Efendi'nin Kavanin-i Âl-i Osman'ı, Şâhidî Lugatı ile Cevrî Divanı bunlar arasındadır (M. Eren, *Aynı eser*, s. 17, 31-32, 37-82, 88-107, 115-124).

⁷⁹ Birkaç örnek: Fikret Sarıcaoğlu, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin kaynakları: Türkçe tarihler", *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*, s. 29-39; Yoichi Takamatsu, "Seyahatname'nin Arapça tarih ve coğrafya kaynakları: onuncu ciltteki kaynaklar listesinin analizi", *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*, s. 130-159; Robert Dankoff, "Heavenly books in the Seyahatname", *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*, s. 163-185.

⁸⁰ Özellikle 17-18 Haziran 2010'da düzenlenen "Evliya Çelebi'nin Yazılı Kaynakları" başlıklı sepozyumun bildiriler kitabı (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*, haz. H. Karateke, H. Aynur, Ankara 2012), bu yöndeki birçok çalışmayı içerir.

⁸¹ F. Sarıcaoğlu, Aynı makale, s. 39.

⁸² Feridun M. Emecen, "Seyyah ve belge", *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*, s. 55-65.

⁸³ H. Aynur, Aynı makale, s. 269.

⁸⁴ Nuran Tezcan, "Kurmaca'nın gücü: alıntı mı, yanlış mı, kurmaca mı?", *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*, s.14.

rilen bilgiler, anekdotlar ve hikâyeler de vardır ki, bunlar Seyahatname'yi benzersiz bir konuma getirmiştir⁸⁵.

Evliya Çelebi, Sultan IV. Mehmed ile birlikte yaptığı bu seyahatinde uğradığı menzillere, şehir, kasaba ve kalelerin genel özelliklerine, yol boyunca Anadolu'daki vilayetlerden grup grup getirilen ve katledilen Celâfililer'e (Hasan Paşalılar'a), şehir girişlerinde ve boğaz kalelerinde düzenlenen merasim ve şenliklere dair ayrıntılı verdiği bilgiler, çoğunlukla kendi gözlemleridir. Ancak yerleşim birimleriyle kalelerin adlarının nereden geldiği, kuruluşu ve Osmanlılar tarafından fethini anlatırken çeşitli kaynaklardan yararlanıp nakillerde bulunmuştur. Fakat kullandığını ima ettiği kaynakların çok azının ismini verir. Bunun yanı sıra, bu seyahatiyle ilgili Muhammediyye, Kitab-ı Envarü'l-âşikîn, Sebü'l-Mesânî, Melheme, Tabirnâme gibi kullanmadığı ve sadece adının geçtiği eserler de olmuştur⁸⁶.

Evliya, İznik adının menşeyini açıklarken, Rum tarihçilerinin bu şehri "Çin-i Rûm İznik" şeklinde kaydettiklerin belirtir⁸⁷. Gemlik kalesinin Orhan Gazi tarafından fethinden bahsederken de "Bu kal'a-i İrem-âbâdın fethinde Hazret-i Hacı Bektaş Vefî bile idi' deyü yazmışlar" diyerek⁸⁸ bilgileri nereden aldığını, yazanların kimler olduğunu açıklamaz. Yine, Cisir-i Ergene (Uzunköprü)'nin 174 gözden ibaret olduğunu yazıldığını belirtirse⁸⁹ de kaynağını göstermez.

Gezisi sırasında bağlardan sıklıkla bahseden Evliya Çelebi, bazı yerlerde bağların kaç dönüm olduğunu arşiv niteliğindeki kaynakları delil göstererek vermiştir. Ona göre, Gemlik'te bostancıbaşı defterine ve kadı siciline göre 26.000 dönüm⁹⁰, Erdek'te ise muhtesib ağa defterine göre 27.000 dönüm bağ vardır⁹¹. Biga ve Gelibolu'nun idari yapısına ait bilgileri de Kanunî döneminin tahrir ile kanunundan naklettiğini iddia eder⁹².

⁸⁵ F. M. Emecen, Aynı makale, s. 55.

⁸⁶ *Seyahatname*, V, s. 155-156. Eserlerin, Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi üzerinden bir değeri lendirmesi için bkz. H. Karateke, "Seyahatname'deki popüler dinî kitaplar", *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*, s. 206-210, 225-226; A. Mehmet Aydın, "Seyahatname'deki Yazıcıoğulları ile ilgili bilgiler üzerine", *Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi*, s. 82-86.

⁸⁷ "Menzil-i kal'a-i Çin, ya'nî şehir-i kadîm İznik-i dâr-ı meh cebîn, İznik ve İznik ve İznik dahi demiler, ammâ müverrihân-ı Rûm içre Çin-i Rûm İznik nâmıyla mastûrdur." (*Seyahatname*, V, s. 142).

⁸⁸ *Seyahatname*, V, s. 144.

⁸⁹ "Ve 'Cümle yüz yetmiş dörd gözdür' deyü tasîr eylemiş ..." (*Seyahatname*, V, s. 170).

⁹⁰ "... der-i devlet bostancıbaşısı defteri üzre cümle yigirmi altı bin bâğ u bâğçe tahrîr olunmuşdur kim sicilde dahi mastûrdur." (*Seyahatname*, V, s. 144).

⁹¹ "Kible cânibi bayırlı dağlar üstü sâfi bâğlardır kim muhtesib ağa defteriyle yigirmi yedi bin d - lüm bâğ öşr-i sultânî verir." (*Seyahatname*, V, s. 149).

⁹² "Hâlâ kanûn-ı Süleymân Hân tahrîri üzre Deryâ kaleminde Kapudan Paşa hükmünde hâkimi sancakbeğidir ... Ba'dehû Süleymân Hân-ı Gâzî tahrîrinde Deryâ kaleminde kapudan paşaların

Evliya, bazı tarihi olaylardaki nakillerini ikisi dışında eser ismi vermeden mensup olduğu millet ismiyle aktarmıştır. Erdek ve Aydıncık'tan bahsederken şarabın nasıl ortaya çıktığını “Müverrihân-ı Yunaniyân kavilleri üzre” verir⁹³. Kapıdağı yarımadası üzerinde gördüğü Kyzikos harabelerinin Hazret-i Süleyman döneminden kaldığını Belkis efsanesiyle anlatırken, Yunan, İsrail, Latin, Arap ve Acep tarihçilerinin buranın bânisinin Süleyman olduğu konusunda hemfikir olduğunu belirtir⁹⁴.

Bozcaada'daki kalenin kuruluşunu Rum tarihlerine göre⁹⁵ veren Evliya, bu kez Gelibolu kalesinin kuruluşunu izah ederken kaynak olarak, günümüzde Agapius'un (ö. 950) eseri Kitâbü'l-Unvân olduğu anlaşılan⁹⁶ Tevârih-i Yanvan-ı Yunan'ı gösterir⁹⁷. Yine Gelibolu halkının savaşı oluşunu izah ederken, Usturlab ilmi sahibi Molla Bahşî'den alıntı yapar⁹⁸.

Evliya, yazılı kaynakların yanı sıra sözlü kaynaklardan da yararlandığı izlenimi verir. Özellikle yerleşim birimlerin adlarının nereden ve ne şekilde geldiğini izah ederken, sık sık anlatım sonunda “derler”, “demişler” gibi kelimeler⁹⁹ kullanıp, bir yandan rivayetleri aktarırken öte yandan anlatıma inandırıcılık katmak istemiştir. Esasen Evliya, gezdiği yerler hakkında bilgi verirken her kaynağı kullanmıştır. Her şeyi merak eden, insanlarla iletişimi güçlü ve dost canlısı biri olan seyyahımız, yazılı kaynaklarda hayatıyla ilgili bilgi bulamadığı anlaşılan Şeyh Mehmed Tâğî hakkında, yaşlı kimselerin anlattıklarını nakleder¹⁰⁰.

eyâleti olmak üzere tahrîr olunup Kapudan Paşaların tahtıdır ... Kanûn-ı Süleymân Hân üzere Kapudan Paşanın hâss-ı hümayûnu sekiz yüz seksen beş bin akçedir ve eyâletinde cümle on bir sancaktır.” (Seyahatname, V, s. 153, 161).

⁹³ “Der-beyân-ı sebeb-i tulû'-ı şarâb-ı bî-hicâb, Müverrihân-ı Yunaniyân kavilleri üzre ibtidâ Cemşid bu Aydıncık diyârında neşv ü nemâ bulup ankâ bir dâl idi” (Seyahatname, V, s. 150).

⁹⁴ “İbtidâ bânisi bizzât Hazret-i Süleymân'dır kim eğer tevârih-i Yunaniyân ve eğer târih-i İsrâ'îlî ve Latin ve Arab ve Acem müverrihleri ale'l-ittifâk “Hazret-i Süleymân binâsıdır” deyü tahrîr etmişlerdir.” (Seyahatname, V, s. 150).

⁹⁵ “Evsâf-ı cezîre-i Bozca kal'a-i Mamaça, İbtidâ bânisi Rûm tevârihlerinde Kaydefa kızı Mamaça nâm bir kralenin binâsıdır.” (Seyahatname, V, s. 157).

⁹⁶ Tansu Açıık, “Evliya Çelebi'de Yunan-Roma dünyası”, *Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, s. 28.

⁹⁷ “Evsâf-ı kal'a-i Dâr-ı İslâm-ı Evvel Tahtgâh-ı Gelibolu-yı münevvel, Be-kavl-i tevârih-i Yanvan-ı Yunan Kavala kal'asın binâ eden İskender babası Feylekos binâ edüp ...” (Seyahatname, V, s. 161).

⁹⁸ “Der-fasl-ı tâli'-i imâristân: Be-kavl-i ilm-i usturlab Monla Bahşî eydir: ‘Tâli'-i imâr-ı Gelibolu burc-ı Akrebde beyt-i Merrîh-i mâ'idir. Anıniçün halkı gâzilerdir.’” (Seyahatname, V, s. 164).

⁹⁹ Birkaçı için bkz. *Seyahatname*, V, s. 141, 155, 161, 169.

¹⁰⁰ “Karîbü'l-ahd olmak ile müsinn kimesneler bilüp dediler kim ... Ehl-i beled niçe keşf [u] kerâmetlerin nakl etdiler.” (Seyahatname, V, s. 166).

Evliya'nın, gördüklerini anlatırken mübalağaya kaçtığı da olur. Örneğin Bolayır kasabasının Süleyman Paşa tarafından fethi sırasında çok şiddetli savaşın olduğunu aktaran seyyaha göre, hâlâ ovada bu savaşın izleri olarak iki taraf askerlerinin kemikleri öbek öbek durmaktadır¹⁰¹. Yine, Eynecik kasabasından sonra uğradığı Kikkavak köyünde, belli bir alan içinde, köye adını veren ve uzun ömürlü olmadıkları bilinen 40 kavağın hâlâ dikili olduğunu Evliya görmüştür¹⁰².

Ancak olağanüstülükleri nakletmekten zevk alan Evliya'nın bazen kendisine anlatılanları ihtiyatla karşıladığı olmuştur. Nitekim seyyah, gezinin sonlarına doğru Edirne'ye gidişi sırasında, Cisir-i Ergene (Uzunköprü)'den geçer ve II. Murad'ın inşa ettirdiği köprüünün korkulukları üzerinde yuvarlak taşları görür. Bu taşların, istediği şekilde köprüyü inşa edemeyen ve bundan dolayı da cezalandırılan yapı ustalarının kellelerinin alametleri olduğu kendisine aktarılır. Fakat Evliya, yaşananlara pek inanmamış olacak ki, hikâyenin sonunda sorumluluk anlatana diyerek¹⁰³ nakli tamamlar. Hatta aldığı bilgilerin doğruluğunu şınadığı da olmuştur. Yine Cisir-i Ergene'yi anlatırken, köprü uzunluğunun aktarıldığı gibi olup olmadığını kontrol etmek istemiş ve attan inerek köprüyü adımlamıştır¹⁰⁴.

Evliya Çelebi, bu gezisinde uğradığı şehir ve kasabalar ile kalelerin kurucuları ve Osmanlılar tarafından ne zaman, kim/kimler tarafından ve ne şekilde fetheadildiği hakkında bilgi veririse de hiçbir kaynak göstermez¹⁰⁵.

Evliya, hiç şüphesiz daha çok yaşadıklarını ve müşahedelerini Seyahatnamesi'ne taşımıştır. Sefer niteliğindeki bu geziye tek başına çıkmadığından özellikle Üsküdar-Gelibolu arasındaki anlatımlarında padişah ve maiyetinin başından geçenlere ağırlık vermiştir. Şehir girişlerindeki şenlik ve merasimler, İzmit'teki askerî alay, Celâlîler'in öldürülmeleri ve boğaz kalelerinin teftişlerinde bizzat gördüklerini resmeder gibi

¹⁰¹ “Bunda küffâr ile gâyetü'l-gâye savaş-ı perhâş olduğundan bir dahi küffâra cây-ı menâs olm -sın için kal'asın münhedim etmişlerdir. Hâlâ sahrâ-yı lâle-izârında göm göm üstühân-ı kefere ve şühedâ-yı müslimîn püşte püşte nümâyândır.” (Seyahatname, V, s. 166)

¹⁰² Seyahatname, V, s. 170.

¹⁰³ “Bu cisrin yemîn ü yesârında korkulukları âdem kaddi kadar yek pâre taş kenârelerin üzerlerinde taşdan âdem kellesi kadar müdevver taşlarla cisir kenârı müzeyyen olmuştur. Efvâh-ı nâsda eyle şâyi'dir kim, ‘Bu cisir-i azîmi inşâ eden mi'mâr mühendisler Murâd Hân'ın murâd [u] merâmı üzre yapmadıklarından bennâları kırıp kellelerini cisir kenârına zeyn etdiğinin alâmeti bu yumru kelle taşlardır’ derler. El-uhdetü ale'r-râvî.” (Seyahatname, V, s. 170).

¹⁰⁴ “Ve kaddi kâmil doksan zirâ'-ı Mekkî âlîdir ve esâs-ı pülde olan hacerâtların her biri fil-i Mahmûdî ve fil-i Mengerusî kadar seng-i hârâlardır. Hattâ hakîr hakka'l-yakîn hâsıl etmek için atdan inüp piyâde revîş ile cisir üzre adımlayup bir başdan bir başa varınca kâmil iki bin germe adımdır.” (Seyahatname, V, s. 170).

¹⁰⁵ Seyahatname, V, s. 143-145, 147-149, 151-155, 160, 167-169.

anlatır. Bunun dışında ordunun günlük işlerinden neredeyse hiç bahsetmez. Sadece, Heleke kalesi menziline askerlerin kale dışında çadır kurduklarını¹⁰⁶ ve Biga'dan Lapseki yönüne giderken Çınarlıdere menziline askerlerin konakladıklarını söylemekle yetinir¹⁰⁷.

Daha önceki araştırmalarda işaret edildiği gibi Evliya, bu seyahate ait anlatımlarda birçok yerde isim ve rakamları daha sonradan yazmak üzere boş bırakmıştır. Bir yerden bahsederken neleri aktaracağını iyi bilen seyyah, adeta elinde bir çizelge varmış gibi hareket eder¹⁰⁸. Özellikle Gemlik, Mihaliç, Bandırma ve Gelibolu hakkında bilgi verirken bunu açık bir şekilde görmek mümkündür¹⁰⁹. Seyyah, gördüklerini ve var olanları anlattığı kadar, “ammâ bezzâzistânî yoktur”, “meyhâne ve bozahaneleri yoktur”, “ammâ çârû-yı bâzârî ve gayrı imâretleri yoktur” “ammâ müftî ve nakîbi yoktur” vb. diyerek olmayanları da sıralar ki¹¹⁰, bu durum Evliya'nın kafasında yerleşim birimleriyle ilgili bir şablon olduğunun delili olsa gerek.

Seyahatnamesi'ni yazdıktan sonra der-kenârlar şeklinde bazı ilaveler yapan Evliya, bu sefere ait ifadelerinde de 28 yerde der-kenâr düşmüştür. Bunların yarısına yakını “Ağa”, “bu menzilde”, “kal'a”, “eder”, “imiş”, “bu şehri” ve “olur kim” gibi anlamı pekiştiren, üslubu süsleyen ve ifadede akıcılığı sağlayan fakat anlam değişikliğine sebep olmayan eklemelerdir¹¹¹. Diğer yarısı da “Kara Recep”, “hünkâr imâmlarını”, “Galata mollasına ilhâk”, “Adasar Hanlısı nâm karye kurbunda”, “Kütâhiyye'de”, “boğazında dahi Kirmastı nehri derler ve kasaba-i İlibat'dan cânib-i cenûba gidüp ...” ve “Gulâmlarımızla atları kayıklara koyup dalyandan karşı beş mîl Aydancığa vardık.” şeklinde olduğu gibi anlamı değiştiren, muhtemelen temize çekme sırasında atlanmış ve tamamen ek bilgi mahiyetindeki çıkmalardır¹¹².

¹⁰⁶ *Seyahatname*, V, s. 139.

¹⁰⁷ “Menzil-i Çınarlıdere: Bir çınaristân içre cümle asâkir-i İslâm meks etdiler. Andan yine semt-i garba ...” (*Seyahatname*, V, s. 154).

¹⁰⁸ Çizelgeyle ilgili açıklamalar ve Kayseri örneği için bkz. S. Ali Kahraman, “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin yazılış macerası”, *Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, s. 209-219. Halil İnalçık, Evliya'nın kendisinden sonraki nedimlere bir kılavuz olması için eserini bir şablon dahilinde kaleme aldığı düşüncesindedir (“Açış konuşması”, *Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, s. 16).

¹⁰⁹ *Seyahatname*, V, s. 144-145, 148-149

¹¹⁰ Birkaç örnek: *Seyahatname*, V, s. 143, 145, 149.

¹¹¹ Bkz. *Seyahatname*, V, s. 139, 145-146, 148-149, 152, 156-157, 164, 166.

¹¹² Bkz. *Seyahatname*, V, s. 146-150, 154, 164-165, 171.

Seyyahın fırsat buldukça yerleşim birimlerini “birkaç yârân-ı bâ-safâlar ile esb-i tâzilere süvâr olup etrâf-ı ... teferrüc ederek gezip”¹¹³, yüksekçe bir yerden mekânları ve olan-biteni seyrettiği anlaşılıyor. Örneğin Evliya, Gelibolu’da iken Mesih Paşa Cami’in minaresinden, şehri ve hakkında bilgi verdiği yapıları gördüğünü belirtir¹¹⁴ ki, kendisine aktarılanların doğruluğunu sınamak, verdiği bilgiler konusunda tereddütleri ortadan kaldırmak için son derece önemli bir yoldur. Ancak Evliya’nın özellikle ve isteyerek şehirleri, köyleri, kaleleri, buralardaki yapıları ve harabeleri seyrettiği, “temâşâ” etmekten hoşlandığı, gördüklerini de maiyetinde olduğu kişiler ile dost meclislerindekiyle anlattığını söyleyebiliriz¹¹⁵.

Evliya, önemli gördüğü olayları aktarırken inandırıcı olmak ve şahitliğini belirtmek için “hakir de yakın idim”¹¹⁶ ya da “... anı gördük”¹¹⁷ şeklinde ifadeler kullanmayı ihmal etmemiştir. Bazen naklettiği bir olaya kendini de katıp şahittik eder. Nitekim, Gelibolu’da Şeyh Mehmed Efendi’nin Muhammediye adlı eserinin bir kısmının yanma hikâyesini anlatır ve kendisinin de bu türbede birçok kez o kitabı okuyup yanan sayfayı gördüğünü belirtir¹¹⁸. IV. Mehmed’in, Kale-i Sultâniye (Çanakale)’den yapımı devam eden Cedîd Sultâniye (Kumkale)’ye baştarda-i hümayûnla giderken, şenlik maiyetinde kalelerden atılan topları ve güllerin denizde nasıl sektiğini anlatır ve sonunda da kendisinin bunları Anadolu yakasında, at üzerinde seyrettiğini ekler¹¹⁹. İddiasına göre, Rumeli’yi fethetmek amacıyla Gelibolu’ya geçen ve burayı alıp ikinci başkent yapan I. Murad’ın, Gelibolu’da bastırıldığı paraları kendisi birçok kez görmüştür¹²⁰.

Bunların yanı sıra Evliya, seyahatinin birçok yerinde olayları verirken, kendisinin de bizzat hadisenin içinde olduğuna vurgu yapma ihtiyacı duymuştur¹²¹. Hatta daha da ileri gidip, bir şekilde kendini hikâyenin içinde buluverir. Örneğin,

¹¹³ *Seyahatname*, V, s.

¹¹⁴ “Mezkûr tekye ve cevâmî’ ve medreseler cümle kârgîr binâ ve kuşum örtülü imâristânının cülesi on dörd yeredir kim hakîr Mesîh Paşa câmi’i minâresinden seyr etdim.” (*Seyahatname*, V, s. 166)

¹¹⁵ Bkz. *Seyahatname*, V, s. 139, 148, 152, 170-171.

¹¹⁶ *Seyahatname*, V, s. 145.

¹¹⁷ *Seyahatname*, V, s. 157.

¹¹⁸ “Bu hakîr-i pür-taksîr âsîtâne-i sa’âdetinde niçe kerre ol kitâbî tilâvet edüp ihrâk olan varakı görmek müyesser olmuşdur.” (*Seyahatname*, V, s. 165). Benzer şahitlikler için bkz. *Seyahatname*, V, s. 161, 166,

¹¹⁹ *Seyahatname*, V, s. 157.

¹²⁰ “Bursa’dan sonra ibtidâ Rûmeli’nde taht-ı sâni bu olup Gâzî Hudâvendigâr bunda sikke kesdirüp “Murâd Beğ azze nasruhu Gelibol” deyü merhûme büyük vâlidemizde rub’ dirhem kırk elli akçesin saklardı. Hakîr niçe kerre görmüş idim.” (*Seyahatname*, V, s. 161).

¹²¹ *Seyahatname*, V, s. 145-146, 155, 157-158, 160-161 vd.

Anadolu'dan getirilen Celâfililer'in nasıl katledildiklerini anlatırken, bizzat kendisi Kavak iskelesinde öldürülen yiğit bir Hasan Paşalı'nın cesedini denizden çıkarır, iskele yakınlarına defneder ve sonra da anlatmaya kaldığı yerden devam eder¹²².

Evliya Çelebi, bu sefere ait anlatımlarında geçmiş ile hâlihazır arasında sık sık bağ kurar. Karakilise, Mihaliç ve Ekşimil kalelerinin Osmanlılar tarafından fetihinden sonra kalelerin yıkıldığı bilgisini veren seyyah, hâlâ yapı kalıntılarının açık seçik belli olduğuna belirtir. Efsanevi bir şekilde Hazret-i Süleyman'ın kurduğu şehrin kalıntılarının (Belkis harabeleri) da hâlâ ayakta olduğuna vurgu yapar¹²³. Çardak'a gelen Evliya, burada geçmişiyile bağ kurup cedit Ece Yakub'un inşa ettirdiği cami ve yıldırım çarpması sonucunda yakılan minaresini anlatır ve kendisinin hâlâ müteveli olduğunu, minareyi tamir ettireceğini aktarır¹²⁴. Gelibolu'ya gelen seyyah, geçmiş dönemlerde kale hendeğine kadar deniz suyunun geldiğini, fakat şimdi sudan eser olmadığını belirtir¹²⁵. Yine ona göre, daha önce kasaba mîsali bakımlı bir köy olana Kavak köyünde yaşanan depreme ait izler ile Enez (Saroz) körfeziyle Marmara'yı birleştirmek için bu bölgede yapılan kazılara ait kalıntılar hâlâ görülebilmektedir¹²⁶.

Evliya, güzergâhı üzerindeki her yerleşim birimi, kale ve yayla hakkında bilgi vermeyi ihmal etmemiştir¹²⁷. Geçtiği yerleri "Ma'mûr köydür" şeklinde iki kelimelelik de olsa kaydeden ve bir günlük tuttuğu anlaşılan¹²⁸ seyyah, yazacak bir şey bulamazsa, şu kadar köyü geçip şuraya vardık diyerek anlatımını sürdürür¹²⁹. İzmit'e kadar menziller arasındaki mesafeyi saat olarak gösteren Evliya'nın, ilginç bir şekilde daha sonraki menzillerde sadece gittiği yönü vermekle yetindiği ve 3 yerin dışında hiçbir yerde mesafeyi kaydetmediği görülür.

Her şeyi merak eden, gördüklerini en ince ayrıntısına kadar yazarak okuyucuyla paylaşma arzusunda olan Evliya Çelebi, İzmit, İznik, Bursa gibi özellikle daha önce görüp hakkında bilgi verdiği yerleşim birimlerinin tarihi ve idari yapılarıyla

¹²² *Seyahatname*, V, s. 138.

¹²³ *Seyahatname*, V, s. 143, 148, 151, 167.

¹²⁴ *Seyahatname*, V, s. 154.

¹²⁵ *Seyahatname*, V, s. 162.

¹²⁶ *Seyahatname*, V, s. 167.

¹²⁷ Evliya Çelebi'nin şehir yerleşimleri dışında kırsala dair bilgi verdiğiyle ilgili bir değerlendirme için bkz. Cakoline Finkel, "Evliyâ Çelebi'nin toynak izinde: yazıdan yola, parşömenden patikaya", *Çağın Stradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, s. 160-161.

¹²⁸ Pierre MacKay, "Evliyâ Çelebi'nin seyahat anlatımlarında gerçek ve fanteziyi ayırmak: sekizinci ciltten bazı örnekler", *Çağın Stradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, s. 263.

¹²⁹ "İznik'den cânib-i garba 12 ma'mûr u âbâdân dağlı ve bağlı ve ormanlı köylerden niçe köyleri ve Kirazlı köyün geçüp ..." (*Seyahatname*, V, s. 143).

ilgili açıklama yaparken tekrarlardan kaçınır. Sık sık daha önceki yazılarına atıfta bulunur¹³⁰. Ancak, önemseydiği konuları birçok yerde paylaşmaktan da geri kalmaz. Örneğin, Süleyman Paşa'nın silah arkadaşlarıyla birlikte Rumeli'nin fethi için Kapıdağı burnundan karşıya geçişlerini Kapıdağı, Çardak ve Bolayır'ı anlatırken üç kez ve hemen hemen benzer şekilde verir¹³¹.

Evliya, bazen bir konu hakkında bilgi verirken; “Eğer harâbistânının evsâfın tahrîr eylesek başka bir mücellid kitâb olup”, “vasfında lisân kâsirdir”, “Ammâ kesret-i kitâbet olunmasın için tahrîr olunmadı”, “Eğer bu bâğçe-i Hürrem-binânın evsâfını mâ-vaka'ı üzre tahrîr etsek seyâhatden kalmak iktizâ eder”, “... kim diller ile tab'ir ve kalemlerle tavsîf olunmaz” diyerek¹³² çok biliyormuş ve fırsat olsa çok şeyler yazabilecekmış hissi uyandırıp anlatımı uzatmadan bitirir.

O, bazen olayı sorgulayan ve doğruluğu-yanlılığı konusunda fikir yürüten bir bilirkişidir. Nitekim, Kanunî'nin İznik gölünü Marmara deniziyle birleştirilmesi projesini¹³³ anlatan Evliya'ya göre eğer “bu tedbîr-i ahsenden ferâgat” olunmamış olsaydı İznik şehri işlek bir liman olacak ve Gemlik kasabası da gelişecekti¹³⁴. Yine Bolayır'dan Kavak'a gelen Evliya, tarih vermeden geçmiş dönemlerde Enez (Saroz) körfeziyle Marmara denizinin Kavak mevkiinden birleştirilmesi çalışıldığını, ancak vazgeçildiğini aktarır. Ona göre eğer kanal açılmış olsaydı Gelibolu, Bolayır, Kavak, Ekşimil kalesi ve diğer yerleşimler, oluşacak bu adada

¹³⁰ “Menzil-i kasaba-i Gekbiziiye, mukaddemâ cild-i evvelde mevşûf bir şehirdir” (*Seyahatname*, V, s. 139); “İzmit de demişler. Bâlâda (IV, s. 9) mufassal mevşûfdur ... cümle cild-i evvelimizde mufassal tahrîr olunmuşdur.” (*Seyahatname*, V, s. 141); “İznik ... Bâlâda cild-i evvelimizin sene 1058 târihinde cümle evsâfiyla tafsîl üzre tahrîr olunmuşdur.” (*Seyahatname*, V, s. 142); “Sağ tarafımızda leb-i deryâda Yalova kasabası görünüp, mukaddemâ bin elli târihinde Yalova İçme Hıcası'na gittiğimizde mufassal tahrîr olunduğundan Yalova'ya uğramayup ...” (*Seyahatname*, V, s. 143); “Bursa ... sene (---) târihinde Seyâhatnâmemizin cild-i evvelinde gâyet mufassal memdûh olunmuşdur ve niçe kerre dahi teferrûc olunmuş bir şehir-i azîmdir.” (*Seyahatname*, V, s. 145); “Keşişdağı'nın mufassalan evsâfi seyâhatnâmemizin cild-i evvelinde acâ'ib ü garâ'ibât ve alâ'imât ve âsârât-ı gûnâ-gûnlarıyla tahrîr ü tavsîf olunmuşdur. Şimdi terkîme hâcet yokdur kim tatvîl-i kitâbet olur.” (*Seyahatname*, V, s. 146).

¹³¹ *Seyahatname*, V, s. 149, 154, 166-167.

¹³² *Seyahatname*, V, s. 145, 151, 159, 161, 166, 168.

¹³³ Evliya Çelebi, Gemlik'ten bahsederken geçmişte İznik gölü ile Marmara denizinin birleştirilmesinin düşünüldüğünü aktarır. Evliya'ya göre Kanunî Sultan Süleyman, İznik gölünün ayağını açıp denizi ile gölü birleştirerek gemiler İznik'e kadar gelecek ve oradan da arabalar ile beş altı konak yerlerden türlü türlü mallar, keresteler ve odunlar gemilerle İstanbul'a gönderilecekti. Ancak Varadin seferi sebebiyle bu teşebbüsten vazgeçilmiştir (*Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, V/1, hzr. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2010, s. 379).

¹³⁴ *Seyahatname*, V, s. 144.

kalacaktı. Fakat bu kez, Edirne, Dimetoka ve Malkara şehirleri düşman gemilerinin saldırılarına maruz kalırdı. Evliya, bundan dolayı “bu Kavak boğazın kesmeden ferâgat etmişler. Hakkâ ki re’y [ü] tedbîr etmişler” diyerek yapılanların doğruluğunu tasdik eder¹³⁵.

Seyyah, bu gezisini naklederken sık sık hikâyelere ve efsanelere baş vurmuştur. Günahsız mazlumun acayip ve garip hikâyesi¹³⁶, Muhammediye’nin yazılması¹³⁷, Şeyh Ahmed Bîcân’ın kabri meselesi¹³⁸, şarabın bulunuşu¹³⁹ ile Belkis efsanesi¹⁴⁰ bunlar arasında sayılabilir.

Evliya, anlattıkları daha iyi anlaşılсын diye olsa gerek, sık sık bahsettiği konudaki meşhurları sıralayarak karşılaştırma yapar. Bu benzetmeler, aynı zamanda kendisinin bilgi birikimini de gösterip okuyucuları etkileyeceğinden, buna özel bir önem verir. Nitekim ona göre, Uşşakî tarikatına mensup Itâkî Emir Çelebi, o kadar iyi bağlama çalıyordu ki, “Koroğlu ve Kuloğlu ve Demiroğlu ve Koroğlu ve Fartıloğlu ve Kayıkçı Mustafâ ve Kayıkçılar Mustafâsı ve Gedik Süleymân ve Dişlen Süleymân ve Gedâ Musli ve Türâbî ve Gedâî ve Kâtîbî ve gayrılar” bunun kadar çalıp söyleyemezdi¹⁴¹. Öğleye kadar yukarı, öğleden sonra aşağı doğru akan İlibat nehri, Basra kalesinin önündeki Şattularab’ın gel-gitli akışına benzerdi¹⁴². Erdek’te üretilen şaraplar, Şaragoza şarabı gibi sersemletmez ve beğenilirdi¹⁴³. Aydıncık (Edincik)’tan İstanbul’a gelen hâs ve ince un, Şam’ın Havran buğdayından daha iyi, özlü ve lezzetliydi¹⁴⁴.

Bozcaada’nın misket üzümü, yeryüzünde yoktur. Hatta Rumeli Kadiaskeri Dahkî Efendi’nin bağlarında yetişen 17 çeşit kokulu üzümü, Sincar Dağı’nda olmazdı. Belki Kudüs-i Şerif yakınlarındaki Hazret-i Halilürrahman üzümü gibi olup hatta ondan daha sulu, lezzetli, yemesi hoş ve kokuluydu¹⁴⁵. Rumeli Hisarı yakınlarındaki Killik Burnu’ndaki bağlar, Konya’nın Meram bağları gibidir¹⁴⁶. İpsala’daki Hüsrev Kethüda’nın yaptırdığı kervansaray, o kadar güzel ve özellikliydi ki, yapı

¹³⁵ *Seyahatname*, V, s. 167.

¹³⁶ *Seyahatname*, V, s. 142-143.

¹³⁷ *Seyahatname*, V, s. 164-165.

¹³⁸ *Seyahatname*, V, s. 165-166.

¹³⁹ *Seyahatname*, V, s. 150.

¹⁴⁰ *Seyahatname*, V, s. 150-151.

¹⁴¹ *Seyahatname*, V, s. 143.

¹⁴² *Seyahatname*, V, s. 148.

¹⁴³ *Seyahatname*, V, s. 149.

¹⁴⁴ *Seyahatname*, V, s. 151.

¹⁴⁵ *Seyahatname*, V, s. 158.

¹⁴⁶ *Seyahatname*, V, s. 161.

benzeri belki Tatarpazarcığı'ndaki İbrahim Paşa Han'ı, sofrası ise Keykâvûs mutfağı gibiydi¹⁴⁷.

Yine Evliya'ya göre Ergene nehri üzerinde II. Murad'ın inşa ettirdiği köprü'nün (Cisr-i Ergene, Uzunköprü), “ Rûm ve Arab u Acem ve Belh u Buhârâ ve Luristân ve Moltan ve Maskov ve Leh ve Çeh ve İsfâç ve Filimenk ve diyâr-ı Alman” da eşi benzeri yoktu¹⁴⁸. Seyyah, meşhur bütün köprüleri sayar ve hiçbirisinin Cisr-i Ergene (Uzunköprü) kadar geniş, uzun, sağlam ve dayanıklı olmadığını da vurgular¹⁴⁹.

Aslında Evliya Çelebi'nin birçok alanda bilgi birikimi olduğunu, Seyahatnamesi'nde işlediği konulara oldukça hâkim olduğunu kabul etmek gerekir. Bu seyahatiyle ilgili anlatımlarında da bunu birçok yerde görmek mümkündür. Öyle ki, Anadolu Hisarı (Çanakkale)'ndaki topları anlatırken, onların çeşitlerini ve kalede hangi konumda olduklarını bir mühendis gibi vermeği, hangi padişahlar tarafından buraya konulduklarını söylemeyi¹⁵⁰ ihmal etmez. Venedik donanmasının muhtemel saldırısına karşı dikkatli olunması için Rumeli yönündeki kıyı kalelerine ferman gönderildiğini belirtirken de bir kâtip gibi kaleleri bilir ve tek tek sıralar¹⁵¹. Bir coğrafyacı gibi nehirlerin doğdukları yerleri ve akış yönlerini verir¹⁵². Yine bir coğrafyası dikkatiyle, alan ve mevki isimlerini atlamaz ve yeri geldiğinde bunları kullanır¹⁵³.

Her şeyi merak eden, gezdiği gördüğü yerlerdeki her sınıf halkla görüşen, bütün duygu ve düşüncelerini katıksız bir coşkuyla aktaran Evliya Çelebi, her meslek ve sanata ait binlerce teknik terimi, gezdiği yerlerden derlenmiş çok sayıda halk deyimini, folklor malzemesini ve öyküleri seyahatnamesine taşımıştır¹⁵⁴.

¹⁴⁷ *Seyahatname*, V, s. 168.

¹⁴⁸ *Seyahatname*, V, s. 170.

¹⁴⁹ “Van ile Erzurûm arasında nehr-i Araz üzere Altun Halkalı Köprü ve yine nehr-i Araz üzere Erzurûm'un Hasankal'ası kurbunda Çoban Sultân köprüsü ... Geyve kasabası kurbunda nehr-i Sakarya üzere Geyve cisri ve diyâr-ı Rûm'da şehir-i Edirne içre Mihâl köprüsü ve ana karîb Mustafâ Paşa cisri nehr-i Meriç üzeredir. Ve Bosna serhaddinde nehr-i Drin üzere Vişegrad cisri ve Hersek serhaddinde şehir-i Mostar içre ceryân eden nehr-i Neretva üzere bir göz Süleymân Hân cisri ve İslâmbol kurbunda sâhil-i bahrde Süleymân Hân ve Selîm Hân-ı Sâni'nin Çekmeceler cisirleri ve niçe bunun emsâli cüsûr-ı garîbe vü acîbeler gördük, ammâ bu Ergene cisri kadar vâsi' ve tavil ve metîn ve kavî Şeddadî-misâl bir âsâr-ı ibret-nümâ görmedim.” (Göst. yer).

¹⁵⁰ *Seyahatname*, V, s. 155.

¹⁵¹ *Seyahatname*, V, s. 160.

¹⁵² *Seyahatname*, V, s. 148, 167.

¹⁵³ Bir örnek: *Seyahatname*, V, s.156.

¹⁵⁴ F. İz, Aynı makale, s. 76.

Evliya'nın dünyasında insanı bilgilendirmek ve tesirinde kaldığı olayları başkalarıyla paylaşmak vardır¹⁵⁵.

6. AKLIN ALMAYACAĞI GARİP OLAYLARA AİT ANLATIMLARI

Gördüklerini abartma ve süsleme eğiliminde olan Evliya Çelebi, okuyucunun ilgisini çekmek ve aktardığı bilgiyi önemsetmek amacıyla aklın alamayacağı garip ve olağanüstü olaylara biraz da gerçeğin sınırlarını zorlayarak yer vermiştir. Örneğin, Sadrazam Köprülü'nün İç Ağalar alayındaki askerler hakkında bilgi verirken, silahlarının parıltısından havada uçan kuşların gözlerinin kamaşıp kör olduğundan yere inerek avlandığını aktarır, hemen sonrasında askerlerin son derece donanımlı, süslü ve gösterişli olduğuna vurgu yapmıştır¹⁵⁶

Yine Evliya'ya göre, Üsküdar sahrasında katledilen Hasan Paşalılar'ın cesetlerine gelen sinekler o kadar çoktu ki, öğle vaktinde güneş bu sinek sürülerinden veryüzünü aydınlatamıyordu¹⁵⁷. Öte yandan, Kale-i Sultâniye'deki topların büyüklüğünden oldukça etkilenen Evliya, topları abartarak anlatmıştır. Ona göre top namusunun içinde bir tamirci kulacını açıp “pabuç” dikebilirdi. Hatta seyyah, kendisinin de topun içine girip diz çöküp oturduğunu, yine de başının topun üst kısmına değmeğe bir karışın kaldığını belirtir¹⁵⁸ ki, topun büyüklüğü konusunda inandırıcı olmak ve hatırdaki kalması için kendisini de olaya dâhil etmiştir.

Bir diğer mübalağalı anlatım Uludağ'da bulunan Cihannüma kulesiyle ilgilidir. Evliya, Uludağ'ın bu en yüksek tepesinden İstanbul'da Yeni Camii minarelerinin, Yedikule, Tekirdağ ve Gelibolu şehirlerinin, doğuda Kütahya ve Tavşanlı ile nice yerlerin görüldüğünü belirterek¹⁵⁹, Cihannüma kulesinin yüksek ve merkezi oluşuna dikkat çekmek istemiştir.

¹⁵⁵ M. Askeri Küçükaya, *Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Tasavvufi Kültür*, Harran Üni., Sosyal Bilimler Ens., Doktora tezi, Şanlıurfa 2002, s. 76.

¹⁵⁶ “Bu asker-i müzeyyenin âlet-i silâh şa‘şa‘asından ber-havâ tayerân eden hûş [u] tuyûrların çeş - leri hîrelenüp nâbînâvâr zemîne nâzil olup piyâde âdemler ol kuşları sayd ederlerdi. Tâ bu mer - tebe mükellef ü müzeyyen şa‘şa‘alı alay idi.” (*Seyahatname*, V, s. 141).

¹⁵⁷ “Ordu-yı İslâm üzre sinek ol kadar musallat oldu kim vakt-i zuhurda şems-i âteş-tâbın zemîne te’sîri olmayup sinek remmâları âfitâbın ziyâsın muzlim ederdi.” (*Seyahatname*, V, s. 138).

¹⁵⁸ “Hattâ bir topun içinde bir eskici işleyüp kulacın açup pabuç diker ve ... hakîr bu topun içine girüp diz çeküp oturdum. Başım topun üst dudağıma dokunmağa bir karış kalmışdı.” (*Seyahat - name*, V, s. 155).

¹⁵⁹ *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, V/1, s. 383.

7. TEŞKİLATA DAİR VERDİĞİ BİLGİLER

Evliya Çelebi, bu geziye ait ifadelerinde Osmanlı merkez ve taşra teşkilatının çeşitli kısımları hakkında önemli bilgiler verir. Örneğin IV. Mehmed ile birlikte İstanbul'dan gelen orducu esnafı¹⁶⁰, İznik sahrasında Bursa ordu esnafıyla birleşip çadır-dükkânlarını kurarlar. Padişah otağından başlayarak sıralanan çadırlar, İznik gölü kenarı boyunca iki saat mesafede lale bahçesi gibi uzanır¹⁶¹. Aslında Evliya'nın orducu esnafıyla ilgili aktardığı bu tür bilgiler, arşiv belgelerinde sıklıkla rastlanan kayıtlar olmadığından önemlidir.

Yine Iıbat ve Manyas göllerinde tutulan balıklar hakkında bilgi verirken, “Mîrî mâl verir başka sayyâdları vardır. Herkes hazz-ı nefsi ve kâr [u] kisbiyçün balık şikâr edemezler.” diyerek¹⁶² göllerdeki balıkları ticaret amacıyla tutma hakkının mukataa şeklinde satıldığına vurgu yapar. Aynı şekilde göllerdeki kuşların da mirî avcılar tarafından yakalandığını belirtir ki, verdiği bilgiler Osmanlı teşkilat yapısıyla örtüşür.

Evliya bu seyahatinde çeşitli yöneticilerine ait bilgiler de verir. Örneğin, Üsküdar ve Bursa'da katledilen Celâlî cesetlerinin arabalarla taşınarak denize ve akarsuya atılma işi, asesbaşı ve subaşı tarafından yerine getirilmiştir¹⁶³. Evliya'ya göre Kireç iskelesinden taşınan ve bu yöreden çıkarılan kirecin tasarrufu bostancıbaşıya ait olup İstanbul'a kireç bu iskeleden gönderilirdi¹⁶⁴. Padişah ve maiyetinin Ağa iskelesinde ve İzmit şehrinde konakladığı zamanlarda kaptan paşa ile birlikte bostancıbaşı da top ve tüfek şenlikleri yaptırmıştır¹⁶⁵. Evliya, Gemlik hakkında bilgi verirken de bu şehri bostancıların yönettiğini, İstanbul'daki bostancı-

¹⁶⁰ Orducu esnafı hakkında bkz. Şenol Çelik, “Osmanlı sefer organizasyonunda orducu esnafı ve İstanbul orduları”, *Eskiçağ'dan Modernçağ'a Ordu: Oluşum, Teşkilat ve İşlev Sempozyumu (14-16 Mayıs 2007)'na Sunulan Bildiriler*, İstanbul 2008, s. 355-386.

¹⁶¹ “Bu mahalde (Çin kalesi, İznik menzili) Bursa şehrinin dahi ordusu gelüp İslâmbol ordusuna kırışıp bir ordu-yı çârsû-yı bâzâr-ı pâdişâhî oldu kim serâper[d]e-i hümâyûn önünden İznik gölü kenârıyla kâmil iki sâ'at tûlu hemân ordu-yı bâzâr haymeleri ile sahrâ-yı İznik lâle-izâr olup ...” (*Seyahatname*, V, s. 142).

¹⁶² *Seyahatname*, V, s. 148, 152.

¹⁶³ “Ba'dehû kuyular kazmadan asesbaşı ve subaşı sığır arabaları peydâ edüp niçe yüz aded vücûd-ı insânî arabalara tahmîl edüp Haydarpaşa Bağçesi önünde deryâya dökerlerdi” (*Seyahatname*, V, s. 138). Ayrıca bkz. *Seyahatname*, V, s. 146.

¹⁶⁴ “... bu iskele (Kireç iskelesi), bostancıbaşılara mahsûs bir kirechâne-i mahsûldârdır kim İslâmbol'a cümle kirec bundan gelir. Bu mahallin cümle dağları ve taşları kirec taşıdır.” (*Seyahatname*, V, s. 139).

¹⁶⁵ “... bostancıbaşı da kırılğaç-ı şâhî ile bir yaylım tüfeng şâdumânî edüp ...” (*Seyahatname*, V, s. 139); “Şehr-i İzmit'de üç gün tekâ'üd olup kapudan paşa ve bostancıbaşı bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp ...” (*Seyahatname*, V, s. 141).

başı defterinde 26.000 bağ ve bahçe kayıtlı olduğunu, bostancıbaşının izniyle her yıl İstanbul'a binlerce nar gönderildiğini aktarır¹⁶⁶.

Seyyah, uğradığı şehir, kasaba ve kalelerde ne tür idarecilerin olduğunu kaydetmeği de ihmal etmemiştir. “Kadı”dan sonra saydığı idareciler arasında yeniçeri serdari, kethüdayeri, muhtesib, subaşı ve bacdar ilk sıralarda gelirken, yerleşim biriminin büyüklüğü ve bulunduğu yere göre nakıbüleşraf vekili, müftü, gümrük emini, mimar başı, liman reisi, dalgıç¹⁶⁷, ayan ve eşraf daha sonra gelir. Evliya'ya göre Bolayır'ın kethüdayeri, yeniçeri serdari ve nakıbüleşraf vekili Gelibolu'da, Eyneçik kasabasının ise kethüdayeri ile yeniçeri serdari ise Tekirdağ'da otururdu¹⁶⁸.

Evliya, sancak merkezi olmaları sebebiyle Biga ve Gelibolu'nun idari yapılarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgiler verir.

Biga sancağı için: “Hâlâ kanûn-ı Süleymân Hân tahrîri üzre Deryâ kaleminde Kapudan Paşa hükmünde hâkimi sancakbeğidir. Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 213.088 akçedir. Beş yüz aded cebelüsü ile sefer eşer ve erbâb-ı zu'amâsı 6 ve erbâb-ı tîmârı 14. Başka alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı var. Cümle cebelüleri ile altı yüz asker olurlar ...” der¹⁶⁹.

Gelibolu sancağı için: “Ba'dehû Süleymân Hân-ı Gâzî tahrîrinde Deryâ kaleminde kapudan paşaların eyâleti olmak üzre tahrîr olunup Kapudan Paşaların tahtıdır. Hâlâ sarây-ı âlîleri ve kadırğa tershâneleri vardır. Kanûn-ı Süleymân Hân üzre Kapudan Paşanın hâss-ı hümâyûnu sekiz yüz seksen beş bin akçedir ve eyâletinde cümle on bir sancaktır. Üçü sâlyâne ile zabt olunur ... eyâletinde sancakları bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ sancağ-ı Ağrıboz ve Karlıeli ve İnebahtı ve Rodos ve Midilli ve Kocaeli ve Kara Biga ve Sığla ve Misistre bu sancaklardır, ammâ sâlyâne ile zabt olunan Sakız ve Nakşe ve Mehdiyye. Ancak Gelibolu paşa sancağı tahtıdır. Livâsında ze'âmet 6 ve tîmâr 122, ammâ hamd-i Hudâ şimdi asrımızda deryâ kalemi ze'âmeti tîmârı dahi ziyâde oldu. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Hîn-i gazâda cebelüleri ile cümle (---) aded yarar ve nâmdâr asker olup kapudan paşa ile berren u bahren sefer eşerler. kapudan paşa dahi bin aded cebelü askeriyile sefer eşmek kanûndur.” der¹⁷⁰.

¹⁶⁶ *Seyahatname*, V, s. 144.

¹⁶⁷ Gelibolu'da bulunan bu dalgıçlar, ulûfeli olup elli altmış kulaç derinliğe kadar dalabiliyorlardı. Bkz. *Seyahatname*, V, s. 162.

¹⁶⁸ *Seyahatname*, V, s. 166. 170

¹⁶⁹ *Seyahatname*, V, s. 153.

¹⁷⁰ *Seyahatname*, V, s. 161.

Evliya'nın Cezayir-i Bahr-ı Sefid eyaletinin sancakları ile Biga ve Gelibolu sancakbeyinin gelirlerine dair verdiği bilgiler, Kavânin-i Âl-i Osman'daki verilerle aynı ise de timar ve zeamet sayıları farklılık gösterir¹⁷¹.

Evliya Çelebi, kalelerdeki görevlileri de eksiksiz sıralar. Ona göre sağlam olan Abelyond (Apoloyont) ve Aydıncık kaleleri sınırdı olmayıp içerde kaldığından ve İpsala ile Malkara kaleleri de fetihten sonra yıkıldığından idarecileri yoktur¹⁷². İlibat kalesinden sadece “dizdârı ve neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır” diye bahseden¹⁷³ seyyah, Bozcaada ile Kilidülbahr kalelerinin görevlilerini ise ayrıntılı olarak verir¹⁷⁴. Hatta, yerleşim birimlerinin tasarruf şekilleri konusunda da bilgiler sunar. Tekirdağ'ın gelirinin hekimbaşılara has olarak ayrıldığını¹⁷⁵, Gemlik'in bostancıbaşılardan idaresinde olduğunu¹⁷⁶, İlibat'ın Bursa'daki Ulucami¹⁷⁷, Erdek'in ise Çelebi Mehmed Camii vakfı olarak tasarruf edildiğini¹⁷⁸, Keşan kasabasının veziriazam hassı¹⁷⁹, Kovanlı'nın zeamet köyü olduğunu¹⁸⁰ iddia eder.

Evliya'nın bu gezi sırasında idari teşkilata ait hiçbir ayrıntıyı atlamadığı anlaşılıyor¹⁸¹. İdamı gerektiren bir suç işleyen “kadı”nın, “ulemâdır” diye affedilip Kıbrıs'a sürüldüğü¹⁸², Celâlîler arasında olup da seyyid olduğunu iddia eden bir kişinin gerçek seyyid olup-olmadığını anlaşılması için nakibüleşrafa teslim edildiği¹⁸³, bakımlı ve şenlikli Karaağaç köyünün 1.000 adet evleriyle “güyâ kasaba-misâl”

¹⁷¹ Ayn-ı Ali Efendi, *Kavânin-i Al-i Osman der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, hzr. M. Tayyib Gökbilgin, İstanbul 1979, s. 47, 49, 60. Sancakların listesi Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi'yle (*Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, hzr. Mithat Sertoğlu, İstanbul 1992, s. 42-43) de aynıdır. Evliya'nın sancakbeyi geliri ve timar sayılarıyla ilgili kayıtları, 1083 (1672) tarihli Telhîsü'l-beyân'daki verilere yakın fakat farklıdır (Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî Kavânin-i Âl-i Osmân*, hzr. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 121-122).

¹⁷² *Seyahatname*, V, s. 147, 151, 167, 169.

¹⁷³ *Seyahatname*, V, s. 147.

¹⁷⁴ *Seyahatname*, V, s. 158, 160.

¹⁷⁵ *Seyahatname*, V, s. 170.

¹⁷⁶ *Seyahatname*, V, s. 144.

¹⁷⁷ *Seyahatname*, V, s. 147.

¹⁷⁸ *Seyahatname*, V, s. 149.

¹⁷⁹ *Seyahatname*, V, s. 168.

¹⁸⁰ *Seyahatname*, V, s. 161.

¹⁸¹ Evliya'nın, diğer seyahatlerinde de iyi bir gözlemci olduğu anlaşılıyor. Örneğin, Antalya kalesinde görevli gayr-i Müslim neferat ile Antalya ve Alanya'da yaşayan Rumca bilmeyen ve Türkçe konuşan Rumlar'la ilgili verdiği bilgiler gerçeği yansıtmaktadır. Bkt. Zeki Arıkan, “Evliya Çelebi'nin Elmalı-Alanya yolculuğu”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 4 (İstanbul 1989), s. 207, 210.

¹⁸² *Seyahatname*, V, s. 142.

¹⁸³ *Seyahatname*, V, s. 142.

olduğu¹⁸⁴ konularını Evliya'dan öğreniyoruz ki, her bir örnek onun idari konularda ne kadar dikkatli ve mevzuata ne kadar hâkim olduğunu gösterir.

8. SULTAN IV. MEHMED'E AİT VERDİĞİ BİLGİLER VE PADİŞAHIN AVA ÇIKIŞLARI

Evliya Çelebi, yaklaşık 6 ay süren bu seyahate ait anlatımlarında, sefere katılan valide sultandan¹⁸⁵ hiç bir surette bahsetmezken, IV. Mehmed ile ilgili sınırlı bilgiler verir. Aktardığı bu bilgiler de, padişahın hayatına ait farklı bir bakışı ve ayrıntıyı içermez. Evliya'ya göre, IV. Mehmed, seyahatin hemen başlarında, Üsküdar'a geçip otağına yerleştikten sonra birkaç musahibiyle gizlice Üsküdarî Mahmud Efendi'nin kabrini ziyaret edip dua eder ve buradaki fukaraya bir kese altını sadaka olarak dağıtır¹⁸⁶. Yine ona göre padişah, İznik'teki otağının arka kapısından gizlice çıkıp Eşrefzade Çelebi Efendi'nin büyük atasını kabrini ziyaret edip burada da fukaraya bir kese gurusu bağışlamıştır¹⁸⁷. Padişahın Bursa'ya geldiğinde de otağın arka kapısından çıkarak iç kaledeki atalarının saraylarına, sonra Emir Sultan, Abdal Murad gibi ziyaret yerlerine gitmiştir¹⁸⁸.

Evliya'nın IV. Mehmed'in otağın arka kapısından ve gizlice kabir ziyaretlerine gittiğini kaydetmesi ilginçtir. Abdi Paşa, Naîmâ ve Silahdar Mehmed Ağa da padişahın 6 Zilkade (26 Temmuz) Cumartesi günü "ecdâd-ı izâm ve ba'zı sülâhây-ı kirâm" türbelerinin ziyaretine gittiklerini belirtse¹⁸⁹ de bir gizlilikten bahsetmezler. Evliya muhtemelen, kabir ziyaretlerini günah sayan Kadızâdeliler hareketinin¹⁹⁰ etkisiyle padişahın gizlice türbelere gittiğini aktarmış olmalıdır. Nitekim Evliya, Seyahatnamesi'ni daha kaleme almadan önce, IV. Mehmed üzerinde tesiri olan Vanî Mehmed Efendi'nin etkisiyle 1078 (1667) tarihinde kabir ziyaretleri yasaklanmıştı.

¹⁸⁴ *Seyahatname*, V, s. 147. Diğer bir örnek için bkz. *Seyahatname*, V, s. 168.

¹⁸⁵ Valide sultanın da sefere katıldığıyla ilgili bkz. *Târih-i Na'îmâ*, IV, s. 1835.

¹⁸⁶ "... hâk-i Üsküdar'da serâperdesinde karâr-dâde olduklarında ol hâk-i amber-pâka kadem ba-dıkda nihânice birkaç musâhibleriyle Üsküdarî Mahmûd Efendi *kuddise sırrıhu* hazretlerinin kabr-i şeriflerin ziyâret edüp ..." (*Seyahatname*, V, s. 137).

¹⁸⁷ "Sa'âdetlü pâdişâh serâperdenin ard kapusundan taşra nihânice çıkup ziyâret-i Eşrefzâde'ye gidiler." (*Seyahatname*, V, s. 142).

¹⁸⁸ "Andan ba'de'd-dîvân sa'âdetlü pâdişâh serâperdenin ard kapusundan yukarı iç kal'ada ecdâd-ı izâmının ta'mîr ü termîm olmuş sarâylarına gidüp, andan Hazret-i Emîr Sultân'ı ve Abdâl Murâd'ı ve Zeyneddîn Hâfileri (---) (---) (---) cümle ziyâret edüp ..." (*Seyahatname*, V, s. 145).

¹⁸⁹ Abdi Paşa, s. 139; *Târih-i Na'îmâ*, IV, s. 1836; *Silahdar Tarihi*, I, s. 166.

¹⁹⁰ Kadızâdeliler olarak bilinen dinî akım için bkz. Şemiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler" maddesi, *DİA*, XXIV, s. 100-102.

Yine Evliya'nın aktardığına göre, Üsküdar sahrasında, Anadolu vilayetlerinden getirilen Celâlîler'in idamı öncesinde IV. Mehmed, bir eline kılıcını diğer eline eşkıyanın katline dair fetvaları alıp cellâtlara bu kişilerin öldürülmeleri için emirler verirdi¹⁹¹. Evliya, Celâlîler'in öldürülüşlerini kaydederken, padişahın ve maiyetinin bu katliamı merasim halinde ve dikkatlice seyrettiğine vurgu yapar¹⁹².

Evliya, İzmit şehir girişindeki merasimi anlatırken, sadece sadrazamın yaşlı haliyle atından inip padişahı nasıl karşıladığını ve IV. Mehmed'in de ona iltifat edip atına binmesini istediğini belirtmekle yetinmiştir¹⁹³. Seyyah, Topyeri ile Kazıklı Beli arasında ismini vermediği menzilde sadrazamın padişaha haftalık hediyesi için atlar sunduğunu, padişahın ise bunları musahiplerden düzgün konuşan, ifadeleri güzel Leh Hasan Ağa'ya bağışladığını ve onun da padişahın huzurunda ata binip dolaşdığını aktarır¹⁹⁴.

Evliya'nın IV. Mehmed'e dair bir diğer nakli İznik'te geçer. Celâlîler arasında yer alıp cellâtların kendisine çaldığı kılıçların yüzlerinin bozulmasına sebep olan ve masum olduğunu iddia eden Uşşakî tarikatı mensubu gencin anlattıklarını padişah dinlemiş ve yüzleri körelen kılıçları gördüğünde de hayretini gizleyememiştir. Kendisine bolca bahşış vererek göndermiştir¹⁹⁵.

Topyeri menzilinde geçen olay da oldukça ilginçtir. Bir çocuk ağlayarak otağa gelir ve "Bir âdem elimden bir sepet kirazım alup kaçdı. Ardı sıra gözetdim ve çadırına varup akçesin istedim. Beni döğüp, işte başım yarup, beni mecrûh edüp işte kanım akar" diyerek başından akan kanları IV. Mehmed'e gösterir. Padişah, hemen bir hasekiyle çocuğu bahsedilen çadıra gönderir. Suçlu oldukları sanılan iki cellât, çadırlarında kiraz yerken yakalanırlar ve padişahın emriyle otağ önünde öldürü-

¹⁹¹ *Seyahatname*, V, s. 138.

¹⁹² Bir örnek: "Kibleli Paşa cânibinden iki yüz aded mazlûm ve gayrı mazlûm âdemler kayd [u] bend ile gelüp otağ-ı âlî ve sâyebân-ı vâli serâperdeleri ref' olunup sa'âdetlü pâdişâh-ı cem-cenâb devlet ve sa'âdet birle kasr-ı adâlet üzre câlis ve nedîmler ile hem-enîs serîr-i devlet-masîr olup mezkûr mücrimleri kanûn üzre kösler önünde cümle tertîb üzre dizüp ..." (*Seyahatname*, V, s. 138).

¹⁹³ "Köpürlü Mehmed Paşa ... at üzre Mankala pehlivân-âsâ süvâr olup pâdişâh-ı Cem-cenâbın gelmesine müterakkıb idi. Sa'âdetlü pâdişâh dahi nümâyân oldukda yemin ü yesâra selâm vererek Köprülü'nün yedekleri berâberliğine pâdişâh geldikde hemân Köprülü atından enüp piyâde olup apul apul gidüp rikâb-ı pâdişâhîye yüzün sürüp on adım ancak piyâde gitdikde sa'âdetlü pâdişâh buyurdular kim, 'Lala, sen ihtiyârsın, atına bin, destûrdur' dedikde, hemân Köprülü, bilâ-rikâb âbreş atına süvâr olup ..." (*Seyahatname*, V, s. 145).

¹⁹⁴ *Seyahatname*, V, s. 142.

¹⁹⁵ *Seyahatname*, V, s. 142-143.

lürler. Bunun üzerine IV. Mehmed, “Otak önü Hasan Paşalı kanından eyi kan ile âlûde olup serâperdem önü kansız kalmadı” diyerek Allah’a hamd eder¹⁹⁶.

IV. Mehmed’in konu edinildiği kısa bir hikâye de Lapseki’den sonra Boğazhisarları’na giderken yaşamıştır. Yol üzerinde bulunan Purgaz (Umurbey) kasabası halkı, ellerinde hediyeler ile padişahı karşılarlar ve IV. Mehmed de muafnamelerinin yenilenmesini ferman buyurur¹⁹⁷.

Evliya bu gezi sırasında kendisine bir takım hediyeler sunulurken de IV. Mehmed’den bahseder. Örneğin Kireç iskelesi menzilineki ziyafet sonrasında bostancıbaşı, padişaha 2 at ve 10 kese peşkeş, sadrazama da 1 at ve 3 kese harcırah verir¹⁹⁸. Yine inşaatı devam eden Seddülbahr kalesindeki ziyafetten sonra Kaptan Ali Paşa, padişaha 10 kese (altın), 10 Fereng kölesi, bir mücevher eyerli at ve bir baş dîbâ çullu yelkendez at peşkeş çeker¹⁹⁹.

Evliya’nın padişaha dair aktardığı bir diğer olay da Rumeli Hâkanîye (Seddülbahr) kalesi yakınlarında yaşanır. Kaptan Ali Paşa’nın burada verdiği ziyafetten sonra boğazdan geçen bir Mısır şaykasına İmroz adası altında 10 adet kâfir kalyonu saldırır. Hemen IV. Mehmed öfkelenip “Bire şu kâfirleri bizim donanma gemileri karşılayup şaykayı kurtarsınlar” diyerek vezirleri yardıma gönderir. Sonuçta Mısır gemisi kurtulur ve düşman denizcileri esir alınıp “selâsil-i ağıl ile pâbeste ve dil-haste bir azîm şâdumânî ile huzûr-ı pâdişâhiye” getirilir ve padişah bütün beyler ile paşalara insanlarda bulunur²⁰⁰.

Evliya Çelebi, şehir girişlerinde ve boğaz kalelerinde yapılan merasim ve ziyafetlerde padişahın ziyade renkli alayları, şehir halkının şenliklerini ve kalelerden yapılan top atışlarının ihtişamını anlatır²⁰¹. Bursa’da 70 gün gibi uzun bir süre kalan IV. Mehmed’in ilk günlerine ait aktardığı birkaç satırlık kaydın²⁰² dışında herhangi bir bilgi vermez. Daha çok kendisinin Keşiş dağına gidişini ve gördüklerini yazmıştır.

Evliya Çelebi’nin IV. Mehmed ile birlikte yaptığı bu seyahatte, en çok merak edilen padişahın ava çıkışlarıdır. Ancak Evliya, padişahın eski alışkanlığı olarak

¹⁹⁶ *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, V/1, s. 371.

¹⁹⁷ *Seyahatname*, V, s. 155.

¹⁹⁸ *Seyahatname*, V, s. 139.

¹⁹⁹ *Seyahatname*, V, s. 159.

²⁰⁰ *Seyahatname*, V, s. 159.

²⁰¹ “Cümle vüzerâlar bir alay-ı müzeyyen ile pâdişâh-ı milk-ârâya selâma durdular kim böyle alay-ı müzeyyeni çeşm-i zamân ve dîde-i insân gibi görmemiştir ve temâşasında hayrân olmuştur.” (*Seyahatname*, V, s. 139). Ayrıca bkz. ilerde Merasimler kısmı.

²⁰² Bkz. *Seyahatname*, V, s. 145.

gördüğü avları hakkında resmi kayıt türünden ve oldukça sınırlı bilgiler verip ayrıntıya hiç girmez. Öyle ki, padişahın avlanmasını çoğunlukla iki menzil arasını anlatırken vermiştir²⁰³. En önemli anlatımları bizzat Evliya'nın da içinde olduğu beşinci av bölgesinde geçmiştir. Sınırlı da olsa Evliya'nın av ile ilgili verdiği bilgilerden, bu sefer sırasında padişahın kaç kez ava çıktığını ve hangi bölgelerde avlandığını öğrenebiliyoruz.

IV. Mehmed, ilk olarak İzmit'ten İznik'e giderken Topyeri menziline otağın dan gizlice çıkıp dağlara ava gitmiş ve bir orman içinde 3 iri sığın avlamıştır²⁰⁴.

İkinci olarak, ordu İznik sahasındayken padişah İznik gölü çevresinde avlanmıştır²⁰⁵.

Üçüncü olarak, Gönen'den Biga'ya yönelen IV. Mehmed, Gönen çayı üzerinde bulunan Güvercinlik köprüsünü geçtikten sonra Biga yakınlarındaki Dimetoka'ya kadar avlanarak gitmiştir²⁰⁶.

Dördüncü olarak padaşah, Çardak ve Lâpseki'den Boğazhisarları'na kadar avlanarak gitmiştir²⁰⁷.

IV. Mehmed, beşinci olarak Kale-i Cedîd Sultâniye çevresinde avlanmıştır. Padişah, Çanakkale Boğazı'nın Anadolu kıyısında yapımı devam eden Cedîd Sultâniye kalesine ulaştığında, burada otağ-ı hümâyûnda bir müddet kalmıştır. Bu süre zarfında bir yandan kale inşaatının tamamlanmasını beklerken öte yandan da bu bölgede ava çıkmıştır²⁰⁸. Av sırasında padişah, Bozcaada Muhafızı Mehmed Paşa'da tazi, zağar ve doğan olduğu haberini alır. Bunları getirmesi için Evliya Çelebi, padi-

²⁰³ Ömek olmak üzere bkz. “Menzil-i Güvercin köprüsti: Bir cınarıstân dere içre Koca Murâd Hân-ı Evvel binâsı üç göz cisrdir. Andan kalkup yine cânib-i garba, hünkârımız sayd [u] şikâr ederek (---) sâ'atde ...” (*Seyahatname*, V, s. 153).

²⁰⁴ *Seyahatname*, V, s. 141.

²⁰⁵ “Yine mu'tâd-ı kadîmeleri üzre sayd [u] şikâra gidüp İznik gölü etrâfında niçe gûne sayd [u] şikârlar edüp “ (*Seyahatname*, V, s. 142).

²⁰⁶ *Seyahatname*, V, s. 153. Padişahın, Dimetoka menziline iki, üç gün konaklayacağı düşünce - siyle birçok yerden zahire nakledilip burada anbarlanmış olmakla beraber “*oturak*” olmamıştır (BOA, *MAD*, nr. 22052, s. 18, trh. 13 Cemaziyevvel 1070/26 Ocak 1660; BOA, *MAD*, nr. 9846, s. 14).

²⁰⁷ “Bu mahalde (Çardâk) ... hünkârımız başdardaya binmeyüp karadan sayd [u] şikâr ederek Boğazhisârlarına gidüp başdarda-i hümâyûn dahi yanımız sıra berâber deryâdan gitdi”. (*Seyahatname*, V, s. 154).

²⁰⁸ Evliya Çelebi gibi Abdi Paşa ve Na'imâ da kalelerin tamiri sırasında IV. Mehmed'in bu bölgede avlanışına dikkat çekerler: “Şevketlü Hünkârımız hazretleri ol havâlide bir mikdar sayd ü şikâr ve geşt ü güzâr buyurduklarından ...” (Abdi Paşa, s. 141.); *Târih-i Na'imâ*, IV, s. 1848.

şahın emri ve Çakırcıbaşı Canpoladzade'nin mektubuyla Bozcaadayı gönderilir²⁰⁹. Mehmed Paşa, “emri başüstüne, ferman padişahımındır” diyerek kendinde bulunan 10 tazı, 10 zağar, 7 avcı doğanı ile ada muhafazasında bulunan alaybeylerinden ve zeamet sahiplerinden toplam 20 tazı, 15 taraş, tula, sunar ve arayıcı zağarlar, 5 şahin, zağanos, balaban ve doğanları ulaştırması için Evliya'ya verir²¹⁰.

Ertesi gün Sultâniye kalesine geri dönen Evliya, Bozcaada Muhafızı Mehmed Paşa'nın kendisiyle gönderdiği 66 aded doğan, tazı ve zağarları önce çakırcıbaşıya, onun yönlendirmesiyle de sadrazama ilemiştir. Köprülü'nün “var padişaha teslim eyle” demesiyle de Evliya, tazıları dîbâ, şîb ve zerbâf çullarıyla, zağarları gümüş ve yıldızlı kalay zincirleriyle, şahinleri sırma mebrum üsküfi, cılkı ve kündeleri ve harir eldivenleriyle padişah huzuruna getirir. Her birine dikkatle bakıp gayet memnun kalan IV. Mehmed, Evliya'ya bir hil'at-ı fâhire, 100 adet sikke-i hasene ve doğanları getiren hizmetkârlarına da beşer guruş ihsan eder²¹¹.

Padişah altıncı olarak, Kiledülbahr kalesinin arka kısmında yer alan dağlık alanda ava çıkmıştır²¹².

IV. Mehmed yedinci ve son olarak Gelibolu'dan sonra Edirne'ye kadar olan alanda ava çıkmış olmalıdır. Gelibolu-Edirne arasında padişahın farklı güzergâh takip eden²¹³ Evliya, avla ilgili herhangi bir kayıt düşmemiştir. Gelibolu'ya gelişinde olduğu gibi buradan ayrıldıktan sonra da padişahın hiç bahsetmez. Ancak, Gelibolu-Edirne arası IV. Mehmed'in av bölgesi ve güzergâhı arasındadır. Padişahın bu seferden önce ve sonra da bu bölgede avlandığı²¹⁴ düşünülürse Gelibolu'dan sonra avlanarak Edirne'ye gittiği tahmin edilebilir.

²⁰⁹ “Sa'âdetlü pâdişâh bu kal'ayı itmâm-ı sa'y-ı tâm edüp gâhîce sayd [u] şikâra gider tazı ve zağar ve doğan haberin alup Çakırcıbaşı Cânpoladzâde hakîri fermân-ı pâdişâhîyle Bozcaada Muhâfızı Sührâb Mehmed Paşa'ya gönderdi.” (*Seyahatname*, V, s. 157).

²¹⁰ *Seyahatname*, V, s. 158-159.

²¹¹ *Seyahatname*, V, s. 159. Evliya Çelebi, 1668 Şubat'ında Girid'e giderken, Edirne'de IV. Mehmed ile görüşmüş ve Kırım'dan dönüşünde yanında getirdiği avcı kuşlarını padişaha sunmuştur. Burada geçen konuşmalarda IV. Mehmed, Evliya'yı hatırladığını, sarayda Kaya Sultan'ın yanında onu gördüğünü ve hatta onun kendisine hizmet ettiğini söyler (Evliya Çelebi, *Seyahatname*, VIII, hzr. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, İstanbul 2003, s. 130). Fakat, bu seyahatindeki beşinci av alanında yaşananları, seyyahın padişah için Bozcaada'dan tazı, zağar ve doğan getirip takdim etmesini hatırlamaması ve seyyahın bundan bahsetmemesi ilginçtir. Evliya, bu ifadeleriyle sarayda bir süre kaldığını ima etmek istemiş olmalıdır.

²¹² “...pâdişâh-ı bâ-vakâr dağlara sayd [u] şikâra geçüp gitdi.” (*Seyahatname*, V, s. 161).

²¹³ Bkz. Bu çalışmamız, Farklı Güzergâh Kullanımı kısmı.

²¹⁴ Örneğin 23 Ağustos 1665 tarihinde IV. Mehmed, Edirne-Gelibolu arasında avlanarak Paşacıyırı-Türbeovası-Uzunköprü-Dereköy-Karacabey-Balabancık-Kavak güzergâhını takip etmiştir (Şenol Çelik, “Marmara Denizi ve Çevresi Ulaşım Sistemleri (XIV-XVII. YY)”, *CIEPO XVII* (18-23

9. HASAN PAŞALILAR (CELÂLÎLER)'İN KATLI

Çalışmamızın başında, Abaza Hasan Paşa'nın isyan süreci ve öldürülmesi sonrasında taraftarlarının cezalandırılması için IV. Mehmed'in tedip seferine çıkışı izah edilmişti. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde, Hasan Paşa'nın isyan edışı ve Halep'te öldürülmesini hiçbir ayrıntıyı atlamaksızın, 9 başlık altında ve yaklaşık 13 sayfa halinde vermiştir²¹⁵. Öyle ki, başlıklar ve anlatım bu siyasi olayın tam bir kronolojisini yansıtmaktadır. İsyanın sebebi, Hasan Paşa üzerine sefer hazırlıkları, Ilgım'da Murtaza Paşa'nın yenilgisi, Hasan Paşa'nın Halep'e çekilmesi, Halep kalesinde iki paşa arasında geçenler, Hasan Paşa ve adamlarına düzenlenen tertip ve sonrası en ince ayrıntısına kadar anlatılmıştır²¹⁶.

Evliya, eserinin birçok yerinde Hasan Paşa'nın sefere gitmediği için âsî olduğunu, sefer sırasında isyan etmesinin düşmana yardım etmek anlamına geldiğini, Allah yolunda cihad etmekten uzaklaşmasının affedilmez bir hata olduğunu belirtir²¹⁷. Ona göre Hasan Paşa, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın zulmünden korktuğu için isyan edip âsî olmuştur²¹⁸. Askerî başarıların Hasan Paşa'yı şımarttığını ve kendi sonunu yine kendisinin hazırladığını düşünen Evliya'ya göre Hasan Paşa, gün geçtikçe sayıları artan askerleriyle şehirlere ve köyler saldırıp yakıp yıkmakta, köylünün mallarını alıp türlü türlü eziyet etmektedir²¹⁹. Ancak Evliya, Hasan Paşa ile taraftarı olan askerleri ayrı değerlendirmeye çalışır. Hasan Paşa konusunda tahkir edici ifadelerden kaçınırken, askerlerinin zulüm ve yağmalarına sık sık vurgu yapar. Onun Hasan Paşa'nın sefere katılmayıp âsî oluşunu askerin isteğine bağlaması da ilginçtir²²⁰.

Eylül 2006, Trabzon)'ye Sunulmuş Bildiri). Padişahların bu bölgedeki avları için bkz. Aynı müellif, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasında Av alanları (Hassa Şikâr-gâhı)", *XIII. Türk Tarihi Kongresi (4-8 Kasım 1999, (Ankara 1999)'ne Sunulan Bildiriler*, III, Ankara 2002, s. 1887-1903.

²¹⁵ *Seyahatname*, V, s. 119-130.

²¹⁶ Evliya Çelebi'nin Celâlî adı altındaki bu tür isyanlara bakışı ve bunlara Seyahatnamesi'nde yer verişleriyle ilgili bir değerlendirme için bkz. Vehbi Günay, "Evliya Çelebi'nin gözlemlerine göre Anadolu'da eşkıyalık ve Celâlîler", *Evliya Çelebi ve Seyahatname*, hzr. Nuran Tezcan, Kadir Atlansoy, Gazimağusa 2002, s. 135-153.

²¹⁷ *Seyahatname*, V, s. 119.

²¹⁸ *Seyahatname*, V, s. 124.

²¹⁹ *Seyahatname*, V, s. 121.

²²⁰ Evliya'nın aktardığına göre, askerleri kıtlık sebebiyle zor durumda kalınca Hasan Paşa'yı çok ağır sözlerle canından bezdirmişti. Perişan ve zor durumda kalan paşa, komutanları ve ileri gelenleri toplayıp dert yanarak, yaptığı işleri ve fedakârlıkları anlatmakta, başına toplanan askere ise "sizin sözümlüze Yanova seferine gitmeyip sizin derdinizle sonunda âsî olduğunu" haykırmaktadır (*Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, V/1, s. 329).

Evliya'ya göre, Hasan Paşa ve kendisine yakın komutanlar, Halep'te Murtaza Paşa'ya sığındıklarında tam bir teslimiyet ve büyük pişmanlık içinde olmuşlardır. Evliya, paşa ve adamlarının Murtaza Paşa'nın huzuruna diz çöküp vardıklarında, ağlamaklı bir şekilde, âsî olup niçin savaştıklarını anlattıklarını, çok pişman olup bütün mal ve askerlerinden ayrılarak geldiklerini, padişahın affedilmesi için paşanın aracı olmasını istediklerini aktarır²²¹.

Evliya Çelebi, Hasan Paşa'nın öldürülmesi sonrasında taraftarları üzerine yapılan ve araştırma konumuz olan seferin özellikle Üsküdar'dan Bursa'ya kadar olan kısmında, Hasan Paşalılar'ın Anadolu vilayetlerinden getirilip katledilmelerine geniş yer verir. Mübalağa ve çeşitli benzetmelerle yapılanları eleştiren ve bu vesileyle insancıl yanını ön plana çıkaran Evliya, eşkiyanın yanı sıra birçok masumun da bu sırada öldürülüp, haksızlığa uğradığı kanısındadır²²². Bunun üzüntüsü içerisinde cellâtlara derin bir öfke duyup kahramanlık hikâyeleri kurgular. Seyyahın düşüncelerini yansıtan en çarpıcı olay Kale-i Sultâniye'de yaşamıştır. IV. Mehmed burada iken, 200 Hasan Paşalı gelmiş ve kaptan paşaya teslim edilip küreğe konulmuştur. Evliya'nın bu durumu aktarırken "hamd-i Hudâ katl olunmadan kaptan paşaya teslîm olup küreğe kondu" şeklinde kaydetmesi²²³, onun insancıl yanını ortaya koymasından önemlidir.

Evliya'nın verdiği bilgilere göre, her sabah Üsküdar sahrasındaki otağ-ı hümayûn önünde, Anadolu vilayetlerinde muhakeme edilip Celâliliği sabit olmuş yüzlerce kişi getirilip, IV. Mehmed'in işaretleriyle acımasız cellâtlar tarafından katledildi. "Bu kadar binâullâhî serâperde önünde dilim dilim" ediliyordu²²⁴. Birçok kez, kellesi uçurulan Celâli'nin kanı, padişahın üzerine sıçradı²²⁵. Üsküdar ovası, öbek öbek insan cesetleriyle dolmuştu. Çimenler kızıla boyandı, insan kanı mezbahaneden akan koyun kanı gibi sel olup aktığından kötü bir koku çadırları kapladı. Kana başlayan sinekler, daha sonra çadırlarda konaklayanların üzerine konduğunda insanların giysileri ve sarkları kanla nakış nakış olmuştu. Sineklerin saldırısından yemek yenilmez hale gelmişti. Burada bir trajedi yaşandığını aktarma kaygısıyla anlatımı

²²¹ *Seyahatname*, V, s. 123-124.

²²² Naîmâ Mustafa Efendi de, Hasan Paşa'nın idamı ile sonrasında taraftarlarının topluca yakalanıp katledilmelerini eleştirir ve hatta İstanbul'daki deprem ve büyük yangın felaketi ile bunca insanın öldürülmesi arasında bağ kurar (*Târih-i Na'îmâ*, IV, s. 1823). Ayrıca bkz. *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, s. 101.

²²³ *Seyahatname*, V, s. 156.

²²⁴ *Seyahatname*, V, s. 138.

²²⁵ "Otak-ı nüh-tak içinde huzûrunda söylede söylede perrân-ı kelle etdirüp niçe kerre pâdişâhın üzerine kan sıçrayup hûnkârlığı icrâ ederdi." (Göst. yer).

daha da abartan Evliya'ya göre, sinekler öyle çoğalmıştı ki, öğlen vaktinde güneşin ışıkları sinek sürülerinden zemine ulaşamamakta, karanlık çökmekteydi²²⁶.

Seyyaha göre bu içler acısı kötü durum 7 gün devam ettikten sonra cesetler için kuyular kazılıp, her gün 500-600 kişi kuyulara atıldı. Ancak kuyu kazmayla da baş edilemeyip, cesetler Haydarpaşa bahçesi önünden denize döküldü. Bu kez, cesetlerin arabalarla deniz kenarına kadar nakli sorun olduğundan Celâfililer, Kavak iskelesine getirilip burada cellâtlar tarafından öldürülüp denize atıldılar²²⁷.

Kavak iskelesinde yaşananları hazin bir şekilde anlatan Evliya Çelebi, müdahil olduğu sıra dışı bir olayı da aktarır. İskelede Celâfililerin başları vurulurken, içlerinden elleri kelepçeli yiğit bir kişi hemen ayağa kalkıp cellâta tekme ile karşılık verip denize atlar. Ancak diğer cellâtların da müdahalesiyle denizde yakalanıp öldürülür. Yiğit olarak tarif ettiği o kişinin cesedini denizden çıkarıp kenarda defneden Evliya'ya göre, Kavak iskelesinde bu mezar sonraki dönemde de durmaktadır²²⁸.

Benzer bir olay Pendik sahrasında yaşanmıştır. Masum olduğunu haykıran ve cellâta tekme atarak karşılık verip “zalim cellâdı cehenneme yollayan yiğit bir kişi”, padişaha kadar yaklaşmış günahsız olduğunu, vilayetinden durumunun sorulmasını söyleser de öldürülür²²⁹. Bursa’da da katline karar verilen Kara Recep isminde biri cellâtlara direnir padişahın yardım istemiş, ancak o da ölmekten kurtulamamıştır²³⁰.

Evliya Çelebi'ye göre, Üsküdar sahrasında Anadolu’dan gelen Celâfililer’in cezalandırılmaları 20 gün devam etti²³¹. Padişah ve ordu Üsküdar’dan Pendik sahrasına geçmekle birlikte Hasan Paşalılar’ın cezalandırılmaları burada da sürdü. Anadolu vilayetlerinde Celâli diye yakalanıp gönderilenlerden Pendik sahrasında 200 kişi, Gebze menziline (Sivas’dan gelen) 70 kişi, Ağa iskelesinde (Çorum’dan)

²²⁶ *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, V/1, s. 361.

²²⁷ *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, V/1, s. 363.

²²⁸ “Ammâ ne cür’etdir kim bu mahalde bir yiğit hemân ayağa kalkup eli duşakda kadanmış iken seçirdüp cellâdın birine bir depme niçe urduysa cellâdın bağırsakları taşra çıkup ayaklarına doluşınca hemân ol yiğit gayrı cellâdlara hücum etdi, ammâ ne çâre el kelepçede bağlı. Hemân fakîr yiğit seçirderek kendüyü deryâya urup gark olurken cellâdlar yetişüp ol yiğidi deryâda katl edüp, hakîr ol yiğidin leşin çıkardup bir kenârda defn etdirdim. Hâlâ kabri Kavak iskelesi kurubunda ma’lumdur.” (*Seyahatname*, V, s. 138).

²²⁹ *Seyahatname*, V, s. 138-139.

²³⁰ *Seyahatname*, V, s. 145.

²³¹ Mehmed Halife de Üsküdar’dan Anadolu’dan getirilen Hasan Paşalılar’ın padişah huzurunda katl olduğuna işaret eder (*Tarih-i Gilmanî*, s. 68).

100 kişi, Topyeri menzinde (Adana'dan) 60 kişi, İznik gölü çevresinde 70 kişi, Bursa'da 170 kişi, Ilıbat'ta (müfettiş İsmail Paşa'dan) 300 kişi, Akyeraltı menzinde 50 kişi cellâtlar tarafından katledildi²³². Bursa'da da her gün, 40, 50, 100'er kişi öldürüldüğünden²³³ Bursa ovası, Üsküdar sahrası gibi kızıla boyanmış, ovayı sinekler kaplamıştı. Sonunda asesbaşı, cesetleri Nilüfer çayına dökmek zorunda kalmıştır²³⁴.

Evliya'ya göre IV. Mehmed İzmit şehrine girerken ayan kurban kesmek istemişse de padişah koyun kurbanı yerine 50 adet Celâlî'yi katletmeyi tercih etmiştir²³⁵. Yine Topyeri iskelesine varıldığında, Celâlî gelmediğinde padişah avladığı 3 sığın ile suç işleyen iki cellâdı katledip “Hamd-i Hudâ, yine otağım önü kurbânsız olmadı. Bu sığınlar dağî ve yağî ve bâğî Celâlîdir” diyerek av hayvanıyla Hasan Paşalı'lar arasında bağ kumuştur. Aslında bu ve benzer anlatımlar, Evliya'nın cezalandırmada aşırılığa kaçtığını düşündüğü padişahı, üstü kapalı bir eleştirisidir. Nitekim o, Topyeri menzindeyken Adana'dan getirilen 60 Hasan Paşalı'yı ayakları bağlı ve gönülleri yaralı, padişahı da kan dökücü olarak vasıflandırmıştı²³⁶.

10. MERASİMLER (ALAYLAR)-ŞENLİKLER-ZİYAFETLER

Evliya Çelebi, sefer sırasında ordunun genel görünüşünü ve hareketleriyle Sultan IV. Mehmed için düzenlenen şehir girişlerindeki merasimler, Boğazhisarları'ndaki karşılama şenlikleri ve ziyafetler hakkında da çeşitli bilgiler verir.

Evliya'ya göre Üsküdar sahrasında Hasan Paşalılar'ı cezalandırmak için toplanan askerlerin çadırları, Bulgurlu ve Çamlıca dağlarına kadar otluk zemini lale bahçesine çevirmişti. Sahradaki ilk 7 gün 7 gece şenlik havasında geçmiş, yenilip-içilmiş, gece yarınlarına kadar ilahiler okunmuştu²³⁷. Üsküdar'dan hareket edildik-

²³² *Seyahatname*, V, s. 138-139, 141-142, 145, 147, 154.

²³³ Nitekim Silahdar Mehmed Ağa da, 9 Zilhicce 1069/28 Ağustos 1959 tarihinde İsmail Paşa'nın Bursa'ya 30 şakî gönderdiğini ve bunların otağı önünde öldürüldüğünü belirtir (*Silahdar Tarihi*, I, s. 168).

²³⁴ *Seyahatname*, V, s. 146.

²³⁵ *Seyahatname*, V, s. 141.

²³⁶ Göst. yer.

²³⁷ “Sahrâ-yı Üsküdar pâdişâh-ı sâhibü'l-mehâmîdin kudüm-i şerîfleri şerefiyle deryâ-misâl cüyüş-i müslimîn ile dağ u râğ u bâğ ve Bulgurlu ve Çamlıca dağlarına varınca kat-ender-kat hayme vü hargâhlar ile cümle zemîn-i çerâğâhları müzeyyen olup nakş-ı bukaemûn lâle-izâr bir sahrâ-yı Üsküdar oldu. Hakkâ ki bu hâl-i şâdumânî üzre yedi gün yedi gece deşt-i Üsküdar'da meks olunup hayme-be-hayme ayş u işretler olunup nısfu'l-leyde niçe bin bârgâh çetr-i mülemma'larda savt-ı hazinler ile tevhid ve temcîdler tilâvet olunup ibâdetler olunurdu.” (*Seyahatname*, V, s. 137-138).

ten sonra Gekbizkiye (Gebze)'den Heleke'ye kadar yollar dar olduğu için yeniçeri ve cebeci ocağı ordudan bir gün önce gönderilip, burada altı bölük halkına bolca bahşış dağıtıldı²³⁸. Ağa iskelesindeyken Kaptan Köse Ali Paşa 12 kadirga ve baştarda-ı hümâyûn ile gelmiş, top ve tüfek şenlikleri yapılmıştı. Bastoncıbaşı da kırlangıç-ı şahî ile bir yaylım tüfek şenliğinde bulundu. Ali Paşa ile bostancıbaşı birer hilat ile ödüllendirilirken, bu kez yeniçerilere bahşış verildi²³⁹.

Evliya'ya göre ordu, Heleke kalesinden Kireç iskelesine doğru giderken ilk alay tertiplenmiştir²⁴⁰. Ancak, bu sefer sırasındaki en önemli alay, Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa ve maiyetinin IV. Mehmed'i karşılaması dolayısıyla İzmit'e girişte düzenlediği merasimdir²⁴¹. Evliya'nın, dikkatli bir gözlemci olduğu bu olayda bir kez daha görülür. Kendisinin de içinde olduğu alaya katılan birlikleri, bunların atlarını, mevcutlarını, silahları ve menşelerini, en önemlisi de giysi ve davranışlarını ayrıntılı tasvir eder²⁴².

Evliya'nın aktardığına göre, merasimde önce tamamı 8 bayrak olan atlı Tatar alayı padişahı selâmladı. Sonra biner kişiden oluşan sağ kolda deliler ve sol kolda gönüllüler alayı İzmit ovasını lâle bahçesi gibi doldurdu. Bunlardan sonra Köprülü Mehmed Paşa'nın yeni kurmuş olduğu biner kişilik ve atlı sağ ve sol alay adıyla bilinen seçkin askerler, ardından bin kişilik atlı ve çatal sarıklı salıcı alayı selâma durdular. Sonra yine Köprülü'nün teşkil ettiği bin kişilik atlı ve tüfekli serdengeçti alayı ve sırasıyla beşyüz kişilik atlı kilârcılar alayı, başları kırmızı keçeli, atlı ve mızraklı beşyüz kişilik çanşigirler alayı, bin kişilik müteferrikalar alayı, içlerinde Evliya Çelebi'nin de olduğu bin kişilik atlı ve silahlı büyük ağalar alayı, üçyüz kişilik kapucubaşılar alayı, hepsi üçyüz kişilik mızraklı ve atlı tuğlar ve yedekleri ile

²³⁸ *Seyahatname*, V, s. 139.

²³⁹ “Kapudan Alî Paşa on iki pâre kadirga ile baştarda-i hümâyûn ile geldikde azîm top u tüfeng şâdumânları edüp bostâncı İbaşı da kırlangıç-ı şahî ile bir yaylım tüfeng şâdumânı edüp kapudan ve bostancıbaşı birer hil'at-i şahî ile beyne'l-akrân ser-firâz-ı mümtâz-ı a'yân oldular...” (*Seyahatname*, V, s. 139).

²⁴⁰ *Seyahatname*, V, s. 139.

²⁴¹ “Der-beyân-ı alay-ı asâkir-i Köprülü Vezîria'zam Mehemmed Paşa” (*Seyahatname*, V, s. 139-141).

²⁴² Atlarla ilgili bir örnek: “Ve cümlesinin atları ve yedekleri ve süvâr oldukları esb-i kârihleri Eflâk ve Boğdan ve Dobruca ve Deliorman ve Sâlihli ve Taşlıca ve Hersekli diyârının yarar be-nâm atlarına süvâr olup cümlesi Tuna gecidi ve Hasanî ve Hüseyinî hûn-âlûd kınalı Porça ve Gâzî Mihâli al hinnâlara müstağrak olup her bir esb-i paymâsi hilkatinden çıkup bir gayrı hey'et-i mecmû'a-i acibeye girmiş atları vardı kim ba'zısı kızıl kana müstağrak olmuş ve ba'zısı nakş-ı bukalemûn iri kınalı hussân-ı sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân atları bahrî hotas ile âbreş-i gül-endâm-misâl olup her atın başlarında ablak cığalar ve gerdenlerinde zil [u] bem ve cığ cığalar ve altışar pâre polâd-ı Nahşivânî yancıklar ve püsküllü harîr sineklikler ile müzeyyen olmuş ve her atın altında yalmanlı harbeler ve göğüslerinde dahi harbeler ile zeyn olmuş ...” (*Seyahatname*, V, s. 140).

emirahur alayı, imam, müezzin, kapucular kethüdası ve telhisci padişahı selamladılar. Daha sonra, sırada sağında ve solunda mataracıları, tüfekçileri, şatırları ile Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa bulunuyordu. Beşyüz kişilik silahlı ve atlı iç ağaları alayı ile çalıcı mehter alayı da son olarak selama durdular²⁴³.

Evliya, bu alay sırasında Köprülü Mehmed Paşa'yı tasvir edip padişah ile karşılaşmasını da verir. Belirttiğine göre Köprülü, ak sakallı ve beyaz sofâ siyah samur kürk kaplı, vakar sahibi, şeyh görümlü, ama kan dökücü, nice yüz bin hanedan söndürmüş, nice yüz bin canı ten kafesinden uçurmuş, Allah indinde âlemi düzeltmeye memur bir sahib-zuhur nurlu kimse idi. O, Sokullu Mehmed Paşa gibi ihtişam ve gösterişle başında Selimî, sırtında samur kabaniçe üzere tırkeş ve çârkab kuşak, ayağında Çerkezî fillar ve şalvar giyip yel gibi süratli atında, altın zincir ve murassa eyerli alaca reisi küheylan at üzerinde Mankala pehlivan gibi binip padişahın gelmesini bekledi. Padişah geldiğinde ise hemen atından inip “piyâde olup apul apul gidüp rikâb-ı pâdişâhîye yüzün sürüp on adım ancak piyâde gitdikde sa‘âdetlü pâdişâh buyurdular kim, ‘Lala, sen ihtiyârsın, atna bin, destûrdur’ dedikde” hemen atına bindi²⁴⁴.

Evliya Çelebi, IV. Mehmed ve maiyetinin İzmit, İznik, Bursa gibi şehir girişlerinde halk tarafından nasıl karşıladığını da anlatır. Ona göre İzmit’te, askerî merasimden sonra, küçüğü-büyüğü, ayarı, eşrafı, esnafı, sanatkârı bütün şehir halkı anayolu sağlı sollu doldurmuştu. Esnaf, ellerinde dîbâ, şîb ve zerbâf halılar serip padişaha kulluklarını göstermiş, halk da nice kurbanlar kesmişti²⁴⁵. İznik’te de benzer görüntüler vardır²⁴⁶. Padişahın Bursa’ya girişi de oldukça ihtişamlı olmuştur. Evliya’nın aktardığına göre “cümle ahâl-i Bursa’nın sığır [u] kibârı ve a’yân [u] eşrâfi istikbâle çıkup şâhrâhların yemîn ü yesârına Benî Âdem bir gün mukaddem kilt-â-kilt olup şehir içre şâhrâh üzre olan dükkânlardan onar guruşa kirâ ile dükkâ[n] dutulmuşdur.” Ertesi gün asker ile bizzât padişah gözükünce, bütün sanat ve meslek sahipleri bir saat mesafede yolun sağını ve solunu, padişah otağına kadar dîbâ, şîb, zerbâf, kâmha, dârây, sereng, kadife, çârkab yastık ve kumaşlarla döşemişlerdi. Geçit töreninde, önce vezirler, beylerbeyileri ve divan erkânı sadrazamın alayı ile iki saatte, ardından sipahi ve yeniçeri askeri de ikişer saat arayla geçmiştir. Son olarak padişah ve beraberindekiler gelir ve bir saatte geçiş tamamlanır. IV. Mehmed, otağına girdiğinde Bursa kalesinden top atışları yapılır²⁴⁷.

²⁴³ *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, V/1, s. 366-369.

²⁴⁴ *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, V/1, s. 369-370.

²⁴⁵ *Seyahatname*, V, s. 141.

²⁴⁶ *Seyahatname*, V, s. 142.

²⁴⁷ *Seyahatname*, V, s. 145. Naîmâ da, şehre girişte halkın padişahı şenlikler ve dualar ile karşıladığını vurgular (*Târih-i Na’îmâ*, IV, s. 1835).

Bu sefer sırasında Boğazhisarları'nda yapılan şenlikler ayrı bir yere sahiptir²⁴⁸. Evliya'nın anlatımlarına göre, IV. Mehmed, Kale-i Sultâniye (Çanakkale) yakınlarında otağını kurduğunda, Kilidülbahr'la birlikte iki kaleden karşılıklı toplar atılmış, yer ve gök barut dumanıyla kaplanmıştı. Kalelerin bütün burçları, kuleleri ve beden dışları küçük alemler, filandır, sancak ve bayraklarla süslenip tüfek ve top atışları eksik olmamıştır. Padişah, kalelerden aynı anda karşılıklı top atışı yapıp güllelerin boğaz ortasında çarpışmasını istediğinde önce boğaz akıntısına bir kayık gönderilmiş, kayık vurulduktan sonra Anadolu hisarından mendil üç kez sallandığında karşılıklı top atışı yapılmıştır. Atış isabet kaydedip taş gülleler boğaz ortasında çarpışıp parçaları etrafa dağılır. Padişah da başta dizdarlar, topçubaşılar ve kethüdalar olmak üzere toplam 24 kişiye hil'atlar giydirip, iki kale neferatına birer Rumî kese bağışlamıştır²⁴⁹.

IV. Mehmed, buradan ayrılıp Cedîd Sultâniye (Kumkale) kalesine giderken de Rumeli ve Anadolu kalelerinden balyemez, şayka ve pranga toplarından 200 adet top atışı yapılır. Deniz yüzeyinde seken gülleler, baştarda-ı hümayûnun sağından ve solundan geçip Kepez burnuna, Piyalepaşa bahçesine ve Kamışlı burnuna kadar gider²⁵⁰.

Kumkale'den karşıya Seddülbahr kalesine geçerken yine karşılama şenlikleri yapıp bütün toplar ateşlenmiştir. Anadolu tarafındaki kaleye yakın otağına geçen padişah, bina emini olan Ahmed Paşa'ya bir samur hilat, topçubaşı, mimar ağa ve diğer yapı ustaları ile kalfalarına 40 adet hil'at-ı fahire giydirir²⁵¹. IV. Mehmed, Seddülbahr kalesine geçtiğinde de Kaptan Ali Paşa, kendisine büyük bir ziyafet sunar²⁵². Son olarak padişah, Kilidülbahr kalesine gelirken 200 adet sektirme top atılıp şenlik düzenlenmiştir²⁵³.

11. YERLEŞİM BİRİMLERİNE AİT ANLATIMLARI

Muhtemelen bir nedim oluşunun etkisiyle her konuya değinen ve araştırma istidadında olan Evliya Çelebi²⁵⁴, seyahati öncesinde ve seyahat başlangıcında Ha-

²⁴⁸ Bu sefer hakkında bilgi veren vekayinamelerde de şenliklere dair Evliya'nın anlatımları kadar ayrıntılı olmasa da bilgiler vardır. Bkz. Abdi Paşa, s. 141; *Silahdar Tarihi*, I, s. 181.

²⁴⁹ *Seyahatname*, V, s. 156. Naîmâ da, karşılıklı atılan topları ve dizdar ile müstahfizları verilen atı - yeleri kaydeder (*Târih-i Na'îmâ*, IV, s. 1848).

²⁵⁰ *Seyahatname*, V, s. 156-157.

²⁵¹ *Seyahatname*, V, s. 157.

²⁵² *Seyahatname*, V, s. 159.

²⁵³ *Seyahatname*, V, s. 160.

²⁵⁴ Halil İnalçık, Evliya'nın çok yönlülüğü ve araştırmacı kişiliği ile nedimliği arasında bağ kurar. Bkz. "Açış konuşması", *Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, s. 13-17.

san Paşa isyanına ağırlık vermekle birlikte, geçilen yollar, konaklanan ve ziyaret edilen yerler hakkında ayrıntılı bilgileri bizlere aktarır. Bir kent tarihçisinin, bir halk bilimcisinin, bir beşeri coğrafyacısının ve diğer sosyal bilimcilerin ihtiyaç duyduğu bilgileri cömertçe sunar.

Evliya, bu gezisiyle ilgili olarak, Seyahatnamesi'nde daha önce kaydettiği Gebze, İzmit, İznik, Yalova, Bursa gibi şehir ve kasabalar hakkında ayrıntıya girmeyip, “mukaddemâ cild-i evvelde mevsûf bir şehirdir”, “Bâlâda cild-i evveliminin sene 1058 târîhinde cümle evsâfiyla tafsîl üzre tahrîr olunmuşdur” ve benzer ifadelerle²⁵⁵ önceki kayıtlara atıfta bulunup bu yerlerin sadece ismini anmakla ya da farklılıkları ve padişahın orada başından geçenleri vermekle yetinir. Ancak ilk kez gördüğü Karakilise kalesi, Bâzârköy, Engürücük kasabası, Gemleyik (Gemlik) kalesi ve şehri, Kite kalesi, Abelyond (Apoloyont) kalesi, Ilıbat (Ulubat) kale ve kasabası, Kırmastı kabası, Mihaliç şehri, Bandırma kasabası, Erdek ve Aydıncık şehri, Manyas gölü, Gönen kasabası, Dimetoka kasabası, Karabiga kalesi, Biga şehri, Çardak kasabası, Lâpseki kasabası, Burgaz kasabası, Boğazhisarları, Bozcaadası kalesi ve varoşu, Maydos kasabası, Gelibolu kalesi ve şehri, Bolayır kasabası, Kavak köyü, Ekşimil kalesi, İpsala kalesi, Enes kalesi, Keşan kalesi ve kasabası, Malkara şehri, Eynecik kasabası, Kırkkavak köyü, Cısr-i Ergene ve kasabasını bizlere tanıtır.

Seyyahımız, ilk kez gördüğü bu şehir, kasaba, köy, kale, göl (Ilıbad ve Manyas gölü gibi), yayla, köprü, ılıca hakkında ise toplayabildiği bütün bilgileri aktarmaya çalışır. Hiçbir yerleşim yerini atlamayıp bir cümle dahi olsa orasıyla ilgili bilgi verir. Bu harap bir köy, çınarlarla kaplı bir gölgelik ya da sıradan bir yer de olabilir.

Evliya Çelebi'nin yerleşmeler hakkındaki anlatımlarını ağırlıklı olarak şu başlıklar altında toplamak ve verdiği bazı önemli bilgileri aktarmak mümkündür:

-Adının Nereden Geldiği

Evliya'ya göre Manyas'ın adı “(Manyas) gölünün ibtidâ tulû'u (---) tarafında İlyâs bunarından tulû' etdiği için 'mâ-i İlyâs'dan ...”²⁵⁶ ve Lâpseki'nin adı da deniz kıyısından uzak bir seki bayır üzerinde “lop” adıyla bilinen incir bahçesinden gelir²⁵⁷. Gelibolu'nun eski adı Feylekos Pırgaz'dır. Süleyman Paşa İpsala kalesini fethettiğinde askerleri Gelibolu üzerine yürürken “gele bol mâla” diye birbirlerini

²⁵⁵ Bkz. Bu çalışmamız, dipnot 130.

²⁵⁶ *Seyahatname*, V, s. 152.

²⁵⁷ “Sebeb-i tesmiyesi oldur kim leb-i deryâdan ba'îd bir seki bayır üzre incirli bir orman var idi. Kavm-i Etrâk incire “lop” derler. Hâlâ yine efvâh-ı nâsda “lop inciri” deyü isti'mâl olunur bir kelâm-ı müte'ârifdir. Ol incirli seki ismiyle müsemmâ olup lop sekiden galat-ı meşhûr Lâpseki derler.” (*Seyahatname*, V, s. 154-155).

savaşa teşvik etmek için bağırdıklarından bu söz yaygınlaşıp Gelibolu'ya dönüşmüştür. Ancak, başka rivayetler de vardır²⁵⁸.

Evliya, Bolayır'ın adını Şehzade Süleyman Paşa'nın burayı fethiyle ilgili oldukça sıra dışı bir hikâyeye dayandırır²⁵⁹. İpsala adı ise, ilk defa Rumeli'de fetih edilip Cuma salâsı verildiğinden “iptidâ salâ”dan bozmadır²⁶⁰. Malkara'nın adının Yunanca'dan geldiğini, Mugalogara yani büyük padişahın gırondosu (ulular ulusu) demek olduğunu, ama yürüklerin Mallı kara, halkın da Malkara ve Malgara dendiğini belirtir²⁶¹.

Çanakkale Boğazı'ndaki kalelerin adlandırılmasını farklı yapan ve Gelibolu'ya yakın kaleleri “Kilidü'l-bahrey”, “Anadolu Hisarı” ve “Seddeyn” diye isimlendiren Evliya²⁶², Akdeniz'e açılan boğazdaki kalelerden Anadolu yakasındaki Valide Sultan inşa ettirdiği için “Sultâniyye”, “Kal'a-i Sultâniyye-i Cedîd” ve “Anadolu Sultâniye Kal'ası”; Rumeli yakasındaki de Sultan IV. Mehmed'e izafeten “Hâkanîyye” olarak adlandırır²⁶³. Kilidülbahr kalesi için, Fatih'in önce 2 büyük kule yaptığından ismine “Kal'a-i Burceyn” dendiğini de nakleder²⁶⁴.

Evliya'nın anlatımları, adların nerden geldiği konusunda gayr-i ciddi gibi görünürse de; bu, onun duyduklarını aktarmasından ve bazen de yakıştırmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, yer adlarının menşei konusunda nadiren antik dönemden yararlanması dikkat çekicidir.

-Ne Zaman ve Nasıl Kurulduğu, Osmanlılar Tarafından Fethi

Evliya Çelebi, gezisinde ilk kez gördüğü kaleleri ile yerleşim yerlerinin “bânîsi Konstantin kızı Ralina'nındır”, “bânîsi İznik kal'asının binâ eden ...”, “

²⁵⁸ “Ba'zıları “Kilibol”dan galat derler, ammâ Muhammediyye sâhibi Şehrengîz'inde “Gülü bol”dan galattır demişler. Ba'zılar sağır kâf ile “Gili bol”, ya'nî çamuru boldan galattır demişler.” (*Seyahatname*, V, s. 161).

²⁵⁹ “Bu arbedegâhın uruşunda küffâr ile asker-i İslâm ol kadar ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olur kim İslâm askeriyile kefere cünüdu karma karış ve katış olup asker birbirin bilmez olurlar. Hemân Gâzî Mihâl Süleymân Paşa'ya gelüp der kim, “Şehzâdem, asker-i İslâm ile kefere karış katış olup kızıl kana müstağrak olduklarından fark olunmaz oldular” deyince, Süleymân Paşa eydir: “Bire Lala, var şu asker-i İslâm'ı bul, ayır da sonra kal'ayı feth eyle” dedikde hakikatü'l-hâl eyle edüp kal'ayı sene 758 târîhinde feth olup ismini “Bul Ayır kal'ası” korlar. Ba'dehü elsine-i Yörükân-ı Türkân'da galat-ı meşhûr evlâ olmak ile “Bul Ayır”dan galat “Bolayır” kasabası derler.” (*Seyahatname*, V, s. 166).

²⁶⁰ *Seyahatname*, V, s. 167.

²⁶¹ *Seyahatname*, V, s. 169.

²⁶² *Seyahatname*, V, s. 155.

²⁶³ *Seyahatname*, V, s. 157, 159.

²⁶⁴ *Seyahatname*, V, s. 160.

bânîsi Bursa tekûrudur” şeklinde²⁶⁵ kimler tarafından kurulduğu ya da inşa edildiğini belirttikten sonra, Osmanlılar tarafından hangi tarihte ve kim tarafından fethedildiğini verir. Ona göre Karakilise kalesi H. 726 (M. 1325-6)²⁶⁶, Gemlik ve Filedar kaleleri H. 734 (1333-4)²⁶⁷, Kite ve Abelyond kaleleri H. 707 (1307-8)²⁶⁸, İlibat kalesi ile Mihâlic, Erdek, Gönen ve Dimetoka H. 735 (1334-5)²⁶⁹, Karabiga H. 766 (1364-5)²⁷⁰, Gelibolu, İpsala, Enez ve İkşimil kaleleriyle Bolayır H. 758 (1357-8)²⁷¹ ve Malkara H. 762 (1360-1)²⁷² tarihlerinde Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. “Bir kaza doğan satup atile avı kovarken atdan tekerlenüp merhûm” olan Süleyman Paşa’nın vefat tarihini olarak da H. 760 (1358-9) yılını verir²⁷³.

Seyahatnamesi’nde verdiği tarihlere pek güvenilmeyip kronoloji konusunda genelde ihtiyatla yaklaşılan²⁷⁴ Evliya Çelebi’nin, bu seyahatinde şehir ve kaleler için verdiği fetih tarihleri kroniklerle büyük oranda örtüşür. Örneğin Evliya’nın, Karabiga’nın Osmanlılar tarafından fethi için gösterdiği tarih (H. 766), Aşık Paşa-zâde²⁷⁵, Oruç Bey²⁷⁶, Neşri²⁷⁷, Mühyiddin Cemâlî²⁷⁸ ile birçok anonim Tevârih-i Âl-i Osman’da²⁷⁹ tamamen aynıdır. Yine Süleyman Paşa’nın Rumeli’ye geçişi ile

²⁶⁵ *Seyahatname*, V, s. 143-144, 147.

²⁶⁶ *Seyahatname*, V, s. 143.

²⁶⁷ *Seyahatname*, V, s. 144-145,

²⁶⁸ *Seyahatname*, V, s. 147.

²⁶⁹ *Seyahatname*, V, s. 147-148, 151-153,

²⁷⁰ *Seyahatname*, V, s. 153.

²⁷¹ *Seyahatname*, V, s. 161, 167.

²⁷² *Seyahatname*, V, s. 169.

²⁷³ *Seyahatname*, V, s. 167.

²⁷⁴ M. C. Baysun, Aynı madde, s. 403, 409.

²⁷⁵ Aşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, hzr. Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ankara 1985, s. 59; Âli Bey neşri, İstanbul 1332, s. 55-56.

²⁷⁶ Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, hzr. Necdet Öztürk, *Oruç Bey Tarihi*, İstanbul 2007, s. 25.

²⁷⁷ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, I, yay. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, Ankara 1987, s. 201.

²⁷⁸ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, *Muhyiddin Cemâlî’nin Tevârih-i Âl-i Osmanı*, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1990, s. 20.

²⁷⁹ Ali Birbiçer, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Marmara Üni., Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1988, s. 26; Mustafa Karazeybek, *Târîh-i Âl-i Osman*, İstanbul Üni., Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1994, s. 47-48; Hasan Ayhan, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, (Transkripsiyon, İnceleme, Dizin), Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2003, s. 11; Cihan Çimen, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2006, s. 25; Şamil Çan, *XVI. Yüzyıla Ait Anonim Bir Tevârih-i Âl-i Osman (Gramer İncelemesi-Metin-Dizin)*, Kütahya 2006, s. 66; Alper İğci, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları

Gelibolu'nun fethi tarihi de birkaçı dışında büyük oranda benzerlik gösterir²⁸⁰. Ancak Süleyman Paşa'nın av sırasında attan düşüp vefat edişiyile ilgili verdiği H. 760 tarihi, vekayinamelerden bir yıl farklıdır²⁸¹. Enez ve İpsala'nın fethi tarihi ise bir-iki yıl oynar²⁸². Diğer kaleler konusunda ise kroniklerde pek tarih verilmediği için karşılaştırma imkânı yoktur.

Evliya'nın bu gezisindeki sahanın, Osmanlı Devleti'nin kurulup geliştiği ve Rumeli'ye geçildiği yerler olduğu ve bu süreçle ilgili muasır yerli kaynakların bulunmadığı gibi mevcut ilk dönem Osmanlı kroniklerinin de fetihler konusunda ya hiç tarih vermediği²⁸³ ya da farklı tarihler verdiği dikkate alınırca, tarihlerdeki eksikliği ya da yanlışlığı tamamen Evliya'ya yüklemek insafli bir yaklaşım olmaz.

- Topografik Özellikleri

Evliya Çelebi, kaleler ile şehir ve kasabaların kurulduğu yerler konusunda önemli ve oldukça doğru bilgiler verir. Söz konusu yerleşimleri, gözümüzde canlandırırcaasına resmeder. Bugün, bu yerlerin bir kısmının ortada olmadığı, diğer

Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2011, s. 11; Nihat Azamat, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1992, s. 25.

²⁸⁰ Evliya Çelebi'nin verdiği H. 758 tarihi şu eserlerle aynıdır: Âşık Paşa-zâde, Âli Bey neşri, s. 49; Oruç Bey, s. 20; Neşri, I, s. 177; *Muhyiddin Cemâli'nin Tevârih-i Âl-i Osmanı*, s. 14; Ahmet Akgün, , *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Marmara Üni., Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1988, s. 8; A. Birbiçer, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 18; M. Karazeybek, *Târîh-i Âl-i Osman*, s. 36-37; A. İğci, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 9; Müheccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, yay. Ahmet Ağırakça, *Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, İstanbul 1995, s. 177; N. Azamat, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 18-19. Ancak, Karamanî Mehmed Paşa, H. 751 gibi oldukça farklı bir tarih verir (*Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniye*, çevr. İ. Hakkı Konyalı, İstanbul 1949, s. 345).

²⁸¹ Neşri'de Evliya'nın gösterdiği tarih kayıtlı (I, s. 187) iken, Âşık Paşa-zâde (neşr Atsız, s. 55) H. 785 yılını; Oruç Bey (s. 21) ve Muhyiddin Cemâli (s. 14) ile bir kısım anonim Tevârih-i Âl-i Osman (A. Birbiçer, s. 19; M. Karazeybek, s. 37; A. İğci, s. 10; N. Azamat, s. 19) ise H. 759 yılını gösterir. Rûhî Tarihi (yay. Yaşar Yücel, H. Erdoğan Cengiz, *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992, s. 386) ile *Camiü'd-Düvel* (s. 100) ve C. Çimen, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da (s. 19;) H. 761 yılı verilmiştir. Çok farklı bir tarih olarak Karamanî Mehmed Paşa (s. 346) H. 755, Şükrülâh (*Behcetü't-tevârih*, çevr. Ç. N. Atsız, İstanbul 1949, s. 54) ise H. 751'i kaydetmiştir.

²⁸² Örneğin Oruç Bey (s. 24) H. 763; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* (A. Birbiçer, s. 26) H. 760; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* (N. Azamat, s. 18-19) H. 761 yılını verir.

²⁸³ Örneğin Ahmedî (*Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*, dzn. Ç. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, I, İstanbul 1949, s. 11-13), Enverî (*Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı, 1299-1466*, hzr. Necdet Öztürk, İstanbul 2003, s. 23, 26-27), Hadîdî (Tevârih-i Âl-i Osman, 1299-1523, hzr. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 75-89) ve İbn-i Kemal (*Tevârih-i Âl-i Osman*, II, hzr. Şerefettin Turan, Ankara 1083, s. 126-141)'de olaylar verilse de tarih gösterilmemiştir.

bir kısmının da büyüyüp geliştiği ve ilk kurulduğu yerden eser kalmadığı düşünülürse, Evliya'nın ifadeleri, şehirlerin fizikî gelişimlerini tayin etmede vazgeçilmez veriler olarak karşımıza çıkar.

Evliya'ya göre Bâzârköy, geniş ve düz bir yerde; Engürücük kasabası ise Bursa yolu üzerinde bayırlı iniş ve yokuşlu dere ve tepeli, bayırlar üzerinde kat kat biri biri üzere dar yerde kurulmuştur²⁸⁴. Mihaliç ise deniz kıyısından uzakta, Kirmastı nehrinin oluşturduğu boğazın sonundaki yüksekçe düz vadide, evleri kible yönüne bakar bir şekilde, kalesiz ve süslü bir kasabadır²⁸⁵. Biga şehri de “bir alçak dağ eteğinde bir vâsi' öz içinde bâğlı ve bâğçeli ma'mûr u müzeyyen kasabadır.”²⁸⁶ Evliya Kale-i Sultâniye (Çanakkale) varoşu için, “Kal'anın cânib-i garbına ve şimâline meyyâl karîbce bir düz vâsi' sahrâda bâğlı ve bâğçeli gâyet ma'mûr kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî iki bin aded evlerdir kim birbirlerinden vâsi'dir. Yolları zîk değildir. Pâk şâhrâhları var.” der²⁸⁷.

Gelibolu'yu kalenin güneyinde kurulu gösteren seyyah, şehrin batısında ve kuzeyinde düz ve geniş güllü gülistanlı, bâğlı ve bostanlı vadi bulunup doğu tarafı Rum (Marmara) denizi diye tarif eder. Ancak ona göre büyük yapılarının çoğu ve eserleri, hayrat ve hasenatları kalenin batı tarafına düşmüştür ki, bütün imaretler varoşundadır²⁸⁸. Malkara şehri için de “Bu şehrin zemîni bir kûh-ı pest dâmeninde bayırlı ve çayırılı ve bâğ u bâğçeli yere vâki' olup cümle hânedânlarının yüzü cânib-i şarka ve kibleye nâzırdır.” der²⁸⁹.

-Kalelerin Fizikî Özellikleri ve Sefer Sırasındaki Durumları

Bu gezinin önemli duraklarından birisi Boğazhisarları'dır. Evliya Çelebi, Çanakkale Boğazı'nda bulunan Kale-i Sultâniye ve diğer boğaz kaleleri hakkında önemli bilgiler aktarır. Ona göre etrafı 1.000 adım olup deniz kıyısında kumsallı alçak bir yerde bulunan Kilidü'lbahreyn yani Anadolu Hisarı (Kale-i Sultâniye, Çanakkale)'nin hendeği yoktur. Kuleleri, burçları ve beden dışları çok büyük ve sağlamdır. Kalede Fatih Camii, 70 adet müstahfiz hanesi, cebehane mahzenleri ve buğday ambarı dışında yapı bulunmamaktadır. Seyyah, yeryüzünde benzeri olmadığını iddia ettiği kaledeki toprak hakkında da bilgi verir²⁹⁰.

²⁸⁴ *Seyahatname*, V, s. 143-144.

²⁸⁵ *Seyahatname*, V, s. 148.

²⁸⁶ *Seyahatname*, V, s. 153.

²⁸⁷ *Seyahatname*, V, s. 156.

²⁸⁸ *Seyahatname*, V, s. 161-162.

²⁸⁹ *Seyahatname*, V, s. 169.

²⁹⁰ *Seyahatname*, V, s. 155.

“Leb-i deryâda bir burunlu boğaz ağzında ve bir kumsal yerde” inşa edilmekte olan Kale-i Cedîd Sultâniye ise Evliya Çelebi’nin aktardığına göre dörtgen şeklinde olup kalenin bir burcu nehir kenarında olduğundan gizli su yolları henüz yapılmamıştır. Temelinin büyüklüğü çepeçevre 1.100 adım olan kale, hâlen eksik olup ancak deniz kıyısında büyük tabyalarda iri balyemez topları vardır. Bu kale-den atılan toplar diğer tarafa ulaşamadığından sadrazamın gayretiyle içi taş dolu kadirgalar denize batırılıp, kalenin deniz tarafından kadirgalara kadar bir haftada doldurulup bir burun yapılmıştır²⁹¹. Balyemez toplar üzerine konulup, atıklarında rahatça karşı tarafı vurabilmişlerdir. Padişah, burada bir mendirek yapılmasını da emretmiştir. Kalenin henüz içinde binaları yoktur. Ancak, Evliya hisar içinde bir hünkâr camiinin başlandığı haberini verir²⁹².

Evliya Çelebi, Hâkanîyye-i Rûmeli (Seddülbahr) kalesi için de şu bilgileri verir: “Cümle eyâlet-i Kapudan Paşa zu’amâsı ve erbâb-ı tîmârî ve cebelüleri ve bu kadar mi’mâr ve bennâ ve on bin aded re’âyâ vü berâyâ cem’ olup cidd ü cehd ile inşa etmeğe ihtimâm-ı tâmları olup leb-i deryâda yalçın kaya burun üzre ibtidâ azîm tabyalar binâ edüp ... bu kal’a Akdeniz’e göğüs vermiş yalçın kaya üzre ensesi dağlar üzre, mahallinde binâ olunmuşdur ... İbtidâ derûn-ı hisârda Hünkâr câmi’i esâsın bırakmışlar... ammâ kal’anın kara cânibine bir enli ve amîk handak kazmışlar ... Ve bu taraf dîvârları iki kat kalın dîvârdır kim kırk ayak enli dîvârdır ve dâ’iren-mâdâr cirmi bin üç yüz adımdır ...”²⁹³

Boğazhisâr-ı Rûmeli (Kilidülbahr) için deniz kıyısında dörtgen şekilli rıhtım şeddadî gibi sağlam yapı olduğunu belirten Evliya, devamla “Burc [u] bârûsu gâyet metîn ve müstahkem hisâr-ı üstüvârdır. Ensesinde cânib-i cenûbu dağdır, üzerleri serâpâ bâğdır ve maşrık tarafına nâzır iki kat hadîd cedîd demir kapuları vardır ... bir hünkâr câmi’i ve buğday anbârları ve cebehâneleri vardır.” der²⁹⁴. Boğazdaki kaleler kadar Gelibolu kalesi hakkında verdiği bilgiler de ayrıntılı ve önemlidir²⁹⁵.

²⁹¹ Abdi Paşa ve Naîmâ, kadirgalardan bahsetmeksizin “... deryâ tarafı dahi doldurulmak üzere idi.” diyerek deniz dolgusuna işaret ederler (Abdi Paşa, s. 141; *Târih-i Na’îmâ*, IV, s. 1848).

²⁹² *Seyahatname*, V, s. 157.

²⁹³ *Seyahatname*, V, s. 159.

²⁹⁴ *Seyahatname*, V, s. 160.

²⁹⁵ “Bu kal’a-i Gelibolu bi-emr-i Hayy-i Kadîr Bahr-i Rûm sâhilinin Rûmeli tarafında bir kayalı püšte üzre vâkî’ olmuş şekli-i müseddesden tûlânice seng-i tirâş bir kal’a-i metîn ve müstahkem hâzır-bâş havâlesiz Şeddadî taş binâ bir kal’a-i ra’nâdır kim bir tarafından aslâ havâlesi yoktur. Ve cümle yetmiş aded kulle ve bin iki yüz aded dendân-ı bedendir. Handakı kesme kaya sarp handakdır ...” (*Seyahatname*, V, s. 161).

-Tarihi ve Vakıf Eserleri

Evliya, bu seyahatinde gezdiği yerlerde gördüğü kale, cami, mescit, mektep, medrese, darülhadis, darülkurra, mevlevihane (Gelibolu mevlevihanesi²⁹⁶), türbe ve tekke ile bunların ne zaman kuruldukları, hâlihazırdaki görünüşleri, gelirleri hakkında bilgiler verir. Hiçbir ayrıntıyı atlamayan seyyah, köprüler, çeşmeler, han ve hamamlar, kahvehaneler, bekâr odaları²⁹⁷, limanlar, yel değirmeni, kervansaraylar, tüccar hanları, imaretler, aşevleri²⁹⁸, ve Gelibolu tersanesini de bize tanıtır.

Evliya, manevî hayatın unsurlarından olan türbelerin isimlerini saydığı gibi burada metfun kişiler ve onların kısa biyografilerini verir. “Evsâl-i ziyâretgâh” başlığı altında hemen hemen her şehir ve kasabadaki dinî ve ilmî şahsiyetleri tanıtmaya çalışır. Bu tanıtım bazen “mezâristân içinde kabr-i Ümmî Baba”²⁹⁹ şeklinde kısa olabileceği gibi çok uzun da olabilirdi. Örneğin Gelibolu’da Şeyh Kâtib Selâhaddin oğlu Yazıcızade Şeyh Mehmed Efendi ve Şeyh Ahmed Bîcân ile Şeyh Mehmed Tâgî hakkında verdiği bilgiler bu türden ayrıntılı ve önemlidir³⁰⁰.

Evliya, az sayıda da olsa kale, çeşme ve cami gibi tarihî yapıların kitabelerini Seyahatnamesi’ne taşımıştır. Çanakkale’deki cami ve çeşme kitabeleri³⁰¹, Gelibolu’daki Ahmed Paşa ve Mesîh Paşa camilerinin kible kapıları üzerindeki kitabeler³⁰², Malkara şehrindeki çeşme kitabeleri³⁰³ ile cisr-i Ergene (Uzunköprü) üzerindeki köprü kitabesi³⁰⁴ bunlar arasında sayılabilir.

Bilinen eserlerin dışında dikkatini çeken ancak yaygın olmayan binaları da eserine almıştır. Örneğin Gelibolu’ya geldiğinde, şehrin kuzeyinde ve deniz kayı-

²⁹⁶ “Diyâr-ı Rûm’da nazîri yok bir mevlevîhâne-i zibâdır. Yetmiş seksen aded fukarâ hâneleri ile ârâste ve matbah ve kilâr ve semâ’hâne ile pîrâste olmuş kân-ı Mevlevîyândır. Pişvâ-yı tarik-i Mevlevîyândan şeyhi kârî-i mağz-ı Kur’ân, ya’nî Mesnevîhân Ağazâde Efendi’dir.” (*Seyahatname*, V, s. 163).

²⁹⁷ Örneğin Gelibolu’da 11 adet bekâr odası vardır (*Seyahatname*, V, s. 1639).

²⁹⁸ İpsala’daki aşevi için: “Ve imâret-i dârü’z-ziyâfesi birdir, ammâ vâhidün ke-elfdir. Husûsan eyyâm-ı şitâda bir menzil-i cây-ı menâs-ı râhat-efzâdır kim içine giren âdem hayât-ı câvidân bulur, zîrâ şeb [ü] rûz bay u gedâ-yı pîr ü cûvân u mugân ve gebr ve tersâya birer sini içre birer tas gendüm şurbâsı ve her âdeme birer nân ve her leyde her ocak başına birer şem’-i revgan ve her at başına birer tobra arpa ve her leyle-i cum’ada birer sini yahni ve pilav zerde ile sofra-i bî-imtinânı mebzûldür.” (*Seyahatname*, V, s. 167).

²⁹⁹ *Seyahatname*, V, s. 170.

³⁰⁰ *Seyahatname*, V, s. 164-166.

³⁰¹ *Seyahatname*, V, s. 156.

³⁰² *Seyahatname*, V, s. 162.

³⁰³ *Seyahatname*, V, s. 169.

³⁰⁴ *Seyahatname*, V, s. 171.

sında minare gibi yükselen, her gece yanarak gemilere yol gösteren fener dikka-
tin çeker³⁰⁵. Yine çok önemsemiş olacak ki, Maydos ve Bâzâzköy'deki bazı kah-
vehaneler ile evleri de Seyahatnamesi'ne taşımıştır³⁰⁶.

- Meşhur Sebze, Meyve ve Diğerleri

Evliya Çelebi, sefer sırasında uğradığı yerleşim birimlerinin başta yiyecek-
leri³⁰⁷ olmak üzere meşhurlarını derlemiş ve bugün bizler için adeta bir hazine bı-
rakmıştır. Ona göre Bâzârköy'ün âveng üzümü meşhur olup, yüz binlerce âveng
üzümü damlar içinde asılarak saklanmaktaydı. Kış ne kadar şiddetli olursa olsum
üzümler bozulmamakta ve İstanbul'a satılmak üzere gönderilmekteydi³⁰⁸. Biga'nın
da hünnab meyvesi meşhurdur. Kuru hünnab suyu ve dut şerbeti gayet faydalı ol-
duğundan bu şehirde hünâm hastalığı, boğaz ve ağız ağrısı, şişmesi olmazdı³⁰⁹.
Gemlik'in ise narı meşhurdur. Her yıl kiler-i âmire için 100.000 adet nar toplanır,
fiçilarca nar şırası yapılır saraya gönderilirdi. Bunun yanı sıra kışın İstanbul'un nar
ihtiyacının çoğu buradan karşılanırdı³¹⁰.

Evliya'nın aktardığına göre Apolyont (Gölyazı)'un kırmızı üzüm şırası, gö-
lün turna ve sazan balığı, kereviti; Mihaliç'in Deli Reis adlı kavunu, kol kalınlı-
ğındaki semiz yılan balığı; Aydıncık (Edincik)'in has ekmeği, üzüm turşusu, bula-
ması ve şıra köfteri; Erdek'in dokuz tür misket üzümünden yapılan şarabı, kolyoz
balığı; Lapseki'nin karpuzu, üzüm turşusu, bulaması, müsellesi ve şırası; Kale-i
Sultâniye (Çanakkale)'nin üzümü, tatlı şırası, müsellesi, üzüm turşusu, bulaması,
köfteri, pestil ve pekmezi; Bozcaada'nın misket üzümü; Malkara'nın kokulu gö-
meç balı, tereyağı, beyaz yağlı çöreği ve baharlı kabak böreği meşhurdu³¹¹. Ayrıca
Evliya, Malkara'da imal edilen meçiklerin de pek tanındığını belirtir³¹².

³⁰⁵ “Ve şehrin şimalinde leb-i deryâda mîl minâre-vâr bir kulle-i bâlâda her gece fener yanup cümle
gemiler ana bakarlar.” (*Seyahatname*, V, s. 164).

³⁰⁶ “Cümle[den] Hekîm Kadınoğlu Çelebi evi ve Serdâr Ahmed Ağa evi ve Çorbacı hânesi ve Şeyh
hânesi ma'mûr u müzeyyen büyütlardır kim bülbül gülistânlı ve bâğ u bostânlı hânedânlardır ...
Çelebi kahvesi ve Çârdâk kahvesi mecma'ü'l-irfân bir cây-i ârâmghâdır.” (*Seyahatname*, V, s.
143). Maydos kasabası evleri için bkz. *Seyahatname*, V, s. 161.

³⁰⁷ *Seyahatname*'nin tamamında geçen yiyecekler ile mutfak gereçleri taranıp, tahlil edilmiş ve si-
tematik bir dizini yapılmıştır. Bkz. Marianna Yerasimos, *Evliya Çelebi Seyahatnânesi'nde Ye-
mek Kültürü, Yorumlar ve Sistematik Dizin*, İstanbul 2011.

³⁰⁸ *Seyahatname*, V, s. 144.

³⁰⁹ *Seyahatname*, V, s. 154.

³¹⁰ *Seyahatname*, V, s. 144.

³¹¹ *Seyahatname*, V, s. 147-148, 150-151, 153, 155-156, 158, 169.

³¹² “Ve memdûhât-ı musanna'âtından seyyâhân-ı berr u bihâr ellerinde gezdirdikleri âlet-i
silâh ki ana zerdeste ve çeltik ve çelik ve meçik ta'bîr etdikleri nobûtların envâ'in kızılıklıdan

-Suyu ve Havası

Evliya, uğradığı şehir ve kale varoşlarının suyunu ve havasına dikkat etmiş, bunlarla orada yaşayanlar arasında bağ dahi kurmuştur. Ona göre Bâzârköy ve Ilibat'ın suyu ve havası biraz ağırdır³¹³. Gemlik'in "Âb [u] havâsı sevâhildir"³¹⁴. Mihalic'in "Âb [u] havâsı şiddet-i hâr üzre olup gâyet yazdır. Anniçün ekseriyyâ halkı sarı benizli olup mahbûb u mahbûbesi azdır."³¹⁵. Kale-i Sultâniye (Çanakkale) varoşunun suyu ve havası gayet tatlı olduğundan mahbub ve mahbubesi yer yer vardır³¹⁶. Hisâr-ı Rûmeli (Kilidülbahr) varoşunun "âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan cümle halkı ten-dürüstdür."³¹⁷. Gelibolu'nun ise "Bahr-i Rûm sâhilinde İslâmbol gibi havâsı gâyet i'tidâl üzredir. Ne kışında ve ne yazında te'sîr vardır"³¹⁸.

-İnsanlar ve İsimleri

Evliya Çelebi insanların giyimleri, genel görünüş ve tavırları, sağlıklı olup olmaması gibi konularda tahlillerde bulunmuş, en yaygın adlarını kaydetmiştir. Tespitleri bazen sıra dışı ve ilginçtir. Evliya'ya göre Bandırma'nın suyu ve havası güzeldir. Mahbup ve mahbubesinin yüz renkleri kızıl olup halkı sağlıklıdır. Cerrah ve doktorlara ihtiyaçları yoktur³¹⁹. Gemlik halkı zevk ehlidir³²⁰. Biga halkı garipleri severler ve hanedan sahibi kişileri vardır. Genellikle çuka ve elvan lekfürî bez kaftan giyerler. Kadınları beyaz car bürünürler. Çarşı ve pazarda bayanları dolaşmaz³²¹.

Kale-i Sultâniye (Çanakkale) varoşunda yaşayan gençler, Cezâyir dayısı tarzı esvap giyer, yiğitleri ve diğer insanları da levend kocamanlardır³²². Hisâr-ı Rûmeli

ve çimşirden ve sindiyân ve yeni dünyâ ve abanos ağaçlarından üstâd-ı kâmiller bu şehirde inşâ edüp şehirden şehire hedâyâ götürürler. Gâyet musanna' meçik olduğundan Malkara meçigi meşhûrdur, lâkin bu meçiklerin sarı ve kırmızı ve başı kalaklı olanlarını ekseriyyâ tâze cüvânlar alup isti'mâl ederler, bir garîb temâşâ meçiklerdir." (Seyahatname, V, s. 169)

³¹³ Seyahatname, V, s. 144, 148

³¹⁴ Seyahatname, V, s. 144.

³¹⁵ Seyahatname, V, s. 148.

³¹⁶ Seyahatname, V, s. 156.

³¹⁷ Seyahatname, V, s. 160.

³¹⁸ Seyahatname, V, s. 164.

³¹⁹ Seyahatname, V, s. 149.

³²⁰ Seyahatname, V, s. 144.

³²¹ "Ahâlisî kavm-i Etrâk'dir ve kavm-i Yörükân'dır, lâkin gâyet salâh-ı hâl ile müte'ârif garîbü'd-diyâr muhibb-i hânedân sâhibi âdemleri var kim ekseriyyâ esbâbları çuka ve elvân lekfürî bez haftân geyerler. Zenâneleri beyâz ızâr bürünürler, ammâ çârsü-yı bâzârda aslâ bir avrat yoktur." (Seyahatname, V, s. 154).

³²² Seyahatname, V, s. 156.

(Kilidülbahr) varoşunun halkı gayet kapalı, çoluk çocuk sahibi, her şeyden vazgeçmişlerdir³²³. Malkara halkı mutlu ve sevinçli kimselerdir³²⁴.

Evliya, Gelibolu hakkında daha ayrıntılı tespitlerde bulunmuştur. Ona göre Gelibolu'nun bütün halkı sağlıklı, yüzleri nurlu ve hepsi buğday benizlidir. Mahbub ve mahbubelerinin hepsi 20 yaşına kadar ay ve güneş parçası gibidir. Ama edeplidirler. Erkekleri genellikle levendâne çuka bağır yeleği ve başlarında fes üzere dayı sarığı sarıp dolaşırlar. Kadınları genellikle türlü türlü çuka ferâce ve car bürünüp yüzlerine burka koyup edeplince gezerler³²⁵. Gelibolu halkına Ece kavmi derler, Ne Çıtak'dır, ne yörükdür ve ne Etrâk'dır. İlk defa Anadolu'dan Rumeli'ne geçip değişik diller ile karşılaşır karıştıklarından bazı özel kelimeleri vardır³²⁶.

Evliya, bu seyahatinde Gelibolu'da halkın kullandığı en yaygın adları tespit etmiştir. Ona göre buradaki erkeklerin isimleri genellikle Hızır Çelebi, Balı, Veli Çelebi, Eceoğlu, Kocamışoğlu'dur. Kadın ve kızları ise genellikle Çiğden, Meryem, Sevindi, Şahgöl, Hayre, Nisa ve Emine'dir. Kölelerin isimleri Tizgeldi, Canbezâr, Hayırlı, Bereketli, Sücâh, Rıdvan, Sâdik ve cariyelerin isimleri de Bîzâre, Bîçâre, Şekerpâre, Mehpâre, Balkız, Şâdımân'dır³²⁷.

-İlginçlikler, Sıra Dışıklar ve Olağanüstü Tabiat Olayları

Evliya Çelebi, hayatın akışı içinde birçok insanın dikkat etmeyeceği olayları, seyahati sırasında görmüş ve eserine almıştır. Örneğin seyyah, Apolyont (Gölyazı)'da kerevit adında gölden bir böcek çıkarıldığını, gayr-i Müslimler'in bu kerevitleri içki içerken meze olarak yediklerini belirtir³²⁸. Yine Ilıbat nehrinin sabahtan öğleye kadar kaynak yönünün tersine, öğleden sonra yine aşağı aktığını, yörede sözünde durmayanlara "Behey adam, Ilıbat suyu gibi gâh aşağı ve gâh yukarısın" denildi-

³²³ "... halkı gâyetü'l-gâyet mestürü'l-hâl ve sâhib-i ıyâl ve her şey'den fâriğü'l-bâl kimesnelerdir." (Seyahatname, V, s. 160).

³²⁴ Seyahatname, V, s. 169.

³²⁵ "Barısı ahâlisi ten-dürüst olduklarından yüzleri münevver olup cümle buğday enlü âdemlerdir ... Hepsi elbette yigirmi yaşına varınca pençe-i âfitâb-ı mehtâb mahbûb u mahbûbeleri var, ammâ mü'eddeblerdir ... Ekseriyyâ halkı levendâne çuka bağır yeleği ve başlarında fes üzere dayı sarığı sarup gezerler ... Ekseriyyâ hatunları gûnâ-gûn çuka ferrâce ve ızâr bürünüp yüzlerine burka' koyup mü'eddeb gezerler." (Seyahatname, V, s. 163).

³²⁶ "Ahâlisine Ece kavmi derler. Ne Çıtak'dır ve ne Yörük'dür ve ne Etrâk'dir. İbtidâ Anadolu'dan Rûm'a geçüp elsin-e-i muhtelifle ile ihtilât etdiklerinden ba'zı ıstılâh kelâmları vardır. Evvelâ "cömerdim kaldım", ya'nî baka kaldım ve "ebbe", ya'nî ta'accüb etmek ve "keremceli", ya'nî eylik edici ... Ammâ pâk zebân fasih âdemleri vardır" (Seyahatname, V, s. 164).

³²⁷ Seyahatname, V, s. 164.

³²⁸ Seyahatname, V, s. 147.

ğini³²⁹; Manyas gölünde bir çeşit pamuk kökü gibi kavın yetiştiğini, bu maddenin sudan çıkarıldığında ıslak ıslak tütün gibi yandığını, ancak kuruduğu zaman yanmadığını³³⁰ seyyahımız bize bildirir.

12- COĞRAFÎ UNSURLAR

Evliya, göl, akarsu, dağ, ada gibi coğrafi unsurları atlamaz, İlk kez gördüğü İlibat gölü hakkında önemli bilgiler verir. Gölü besleyen akarsuların kaynak yerleri ve göle döküldükleri noktaları sıralar. Gölde yaşayan kuşların (kaz, ördek, karabatak, martı ve sürhâb) ve tutulan balıkların (turna, sazan balığı) çeşitlerini aktarır³³¹.

Manyas gölü hakkında verdiği bilgiler de İlibat'a benzer. Gölde tutulan balıkları anlatan Evliya, daha sonra kuşların çeşitliliğine ve çokluğuna vurgu yapar. Kış günlerinde burada olan kaz, ördek, angıt, kuğu, karabatak, bozbakkal, sürhâb, yeşilbaş, martı, saka ve başka yüzlerce çeşit kuşun varlığına işaret eden Evliya, her gece kuğu, kaz ve angıt seslerinden ve kanatların şakırtısından Manyas ovasının titrediğini belirtir³³². İpsala kalesini anlatırken bölgeden geçen akarsular hakkındaki bilgileri³³³ tarihi coğrafya açısından önemlidir.

Sonuç olarak diyebilir ki,

Evliya Çelebi'nin IV. Mehmed ile birlikte yaptığı bu tek seyahat olup, Bursa ve Boğazhisarları olmak üzere iki önemli ayağı vardır. Evliya, bu geziyi öldürülen Hasan Paşalılar'ın (Celâlîler'in) etkisi adında geçirmiştir. Hasan Paşa isyanı ve sonrasıyla ilgili verdiği bilgilerin önemli bir kısmı, devrin vekayinamelerinde bulunmayan ayrıntıları içerir. Seyyah, yol boyunca öldürülen Hasan Paşalılar'ın masum olabileceklerine vurgu yapıp bu konuda padişahı eleştirmekten çekinmemiştir.

Evliya, beş kez ordudan ayrıлып padişahın farklı güzergâh takip etmiştir. Yol üzerindeki hemen hemen bütün şehir, kasaba, köy, kale, göl ve akarsuları görmeğe çalışmıştır. Yerleşim birimlerinin adının nerden geldiği, topografik özellikleri,

³²⁹ *Seyahatname*, V, s. 148.

³³⁰ “Bir sır-ı İlahîdir kim bu kâra akıllar çâk âdetullâh eyledir kim su âteşin zıddıdır. Âteş üzre su dökse âteş söner, ammâ hikmet-i Hudâ bu Manyas gölünde hâsıl olur bir gûne pembe kökü misâl kav biter. Su içinden koparup çakmak taşı üzre koyup çakmak demiriyle ursan bi-emri Hayy-ı Kadîr sudan çıkmış yaş şeyden âteş zâhir olup tütün yakmağa ve her şey'e istîmâl olunur, ammâ mezkûr kavı kurudup çaksa âteş dutmaz. Meşhûr-ı âfâk bir gûne kavdır” (*Seyahatname*, V, s. 152).

³³¹ *Seyahatname*, V, s. 148.

³³² *Seyahatname*, V, s. 152.

³³³ *Seyahatname*, V, s. 167.

tarihçesi, idari yapısı ve idarecileri, tarihi ve vakıf eserleri, demografik durumu, suyu, havası, insanları, konuştukları dilleri, iktisadî durumu, nelerin meşhur olduğu, coğrafi unsurları ve tabii güzellikleri gibi çok geniş bir yelpazede bilgi aktarmıştır. Şehir ve kalelerin Osmanlılar tarafından fethiyle ilgili verdiği tarihlerin önemli bir kısmı doğrudur. Nüfusa ait verdiği bilgiler ise abartılıdır. Bu kadar cezp edici bir üslupla kaleme alınmış olan seyahatnamedeki bilgi yığınının, diğer çalışmalarda da üzerinde durulduğu gibi bir tenkit ve tetkike tâbi tutularak kullanılması gerekir.

Evliya Çelebi, bu sefer sırasında henüz 17 yaşında bulunan Sultan IV. Mehmed'e ve onun avlarına ait ayrıntıya girmeden bilgiler verir. Osmanlı merkez ve taşra teşkilatıyla ilgili konuları da Seyahatnamesi'ne taşımıştır.

Evliya'nın, bu seyahatinde uğradığı menzillere, şehir, kasaba ve kalelerin genel özelliklerine, katledilen Celâlfiler'e, şehir girişlerinde ve boğaz kalelerinde düzenlenen merasimlere dair ayrıntılı verdiği bilgiler, çoğunlukla kendi gözlemleridir. Ancak yerleşim birimleriyle kalelerin adlarının nereden geldiği, kuruluşu ve Osmanlılar tarafından fethini aktarırken çeşitli kaynaklardan yararlanıp nakillerde bulunmuştur. Fakat kullandığını ima ettiği kaynakların çok azının ismini verir.

Seyyah, 6 ay gibi bir süreyi içeren bu gezisiyle ilgili sadece 2 tarih (başlangıç ve bitişi) vermiş olup onlar da dönemin kronikleriyle örtüşmez. Güzergâh konusunda da farklılıklar vardır. Ancak, vekayinamede yer almayan merasimler, şenlikler, Boğazhisarları'nın durumu ve burada yaşananlar gibi birçok olay Seyahatname'de yer alır.

Evliya'nın özellikle ve isteyerek şehirleri, köyleri, kaleleri, buralardaki yapıları ve harabeleri seyrettiği, "temâşâ" etmekten hoşlandığı, gördüklerini de maiyetinde olduğu kişiler ile dost meclislerindekiyle anlattığı anlaşılmaktadır.

Bu geziye ait anlatımlarında geçmiş ile hâlihazır arasında sık sık bağ kuran Evliya Çelebi, aktardıkları unutulmasın diye olsa gerek zaman zaman mübalağaya kaçtığı, aklın almayacağı garip olaylara da yer verdiği olmuştur. O, anlatımları sırasında bazen olayı sorgulayan ve doğruluğu-yanlışlığı konusunda fikir yürüten bir bilirkişidir. Sık sık bahsettiği konudaki meşhurları sıralayarak karşılaştırmalar yapar. Bu benzetmeler, aynı zamanda kendisinin bilgi birikimini de gösterip okuyucuları etkileyeceğinden, buna özellikle önem verir. Aslında Evliya Çelebi'nin birçok alanda bilgi birikiminin olduğunu, Seyahatnamesi'nde işlediği konulara oldukça hâkim bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Tablo 1: Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Sultan IV. Mehmed ve Evliya Çelebi'nin Sefer/Seyahat Güzergâhı

Vrk. Nr *	Sayfa Nr**	Güzergâh			Açıklama
		Birlikte Gidiş Güzergâhı	Evliya'nın Güzergâhı	Sultan IV. Mehmed'in Güzergâhı	
80a-b	137	Üsküdar			Receb 1069/Nisan 1659, 20 gün oturak
80b	138-9	Pendik sahrâsı			"7 sâ'atde"
80b-81a	139	Gekbizkiye (Gebze) kasabası			"5 sâ'atde"
81a	139	Ağa iskelesi			"5 sâ'atde"
81a	139	Heleke kalesi			"3 sâ'atde"
81a	139	Kireç iskelesi			
82a	141	İzningit (İzmit) şehri			"Üç gün tekâ'üd" "İzmit halicin dolaşarak 5 sâ'at gidüp"
82b	141-2	Topyeri			Kuzey yönüne gidip
82b	142	... menzili			"4 sâ'atde"
82b	142	Kazıklı Beli			
82b-83b	142-3	Çin kalesi (İzmit)			"Üç gün meks"
83b	143		Kirazlı köyü***	Yenişehir***	Padişah avlanarak Yenişehir üzerinden Bursa'ya giderken Evliya, batı yönünde 12 köy geçip Kirazlı köyüne varır.
83b	143		Hersek (Altınova) kasabası		Güney yönünde, 3 saat sonra Yalova kasabası yanından geçip yine güney yönünde 6 saatte
83b	143		Karakilise kalesi (Çiftlikköy)		Doğu yönüne (...) saatte
83b	143-4		Bâzârköy (Orhangazi) kasabası		Güney yönüne (...) saatte
83b-84a	144		Engürücük kasabası***		Güney yönüne (...) saatte
84a	144-5		Gemleyik (Gemlik) kasabası		Güney yönüne (...) saatte Filedar dağına aşip
84b	145		Filedar kalesi (Gündoğdu köyü)		Güney yönüne
84b-85b	145-6		Bursa	Bursa	70 gün oturak
85b	147	Çekirge sahrâsı			
85b	147	Kite kalesi (Ürnlü köyü)			Batı yönüne
85b	147	Apelyond kalesi (Gölyazı)			Batı yönüne
85b	147	Karaağaç (Eskikaraağaç) köyü			
85b-86a	147-8	İlibat (Ulubat) kalesi ve kasabası			Güney yönüne
86a	148		Susığırlığı (Susurluk) köyü ***		"Câ nib-i şarka meyyl 2 günde"
86a	148		Kırmastı (Mustafakemalpaşa) kasabası		
86a	148		İlibat şehri***		Kuzey yönüne
86a	148		Bolca ağaç***		
86a-b	148		Mihalic şehri		Batı yönüne
86b	149		Bandırma		
87a-b	149-150		Erdek kasabası		Kayıklarla karşı yakaya 5 mil
87b-88b	150-2		Aydıncık (Edincik) şehri		"... gerü dönüp 9 sâ'atde cânib-i şarka gidüp ..."
88b	152		Örenci köyü		"... yine cânib-i şarka 7 sâ'atde"
88b	152		Sarıcabey		"... gerü cânib-i garba"

			(Eskisarıbey?) köyü		Boğazhisar yoluna döndük"
88b	152	Manyas gölü sahrası			Batı yönüne (...) saatte
88b	152-3	Gönen kasabası			Batı yönüne (...) saatte
89a	153	Güvercinlik köprüsü			(...) saatte
89a	153	Dimetoka (Gümüşçay) kasabası			Batı yönüne
89a-b	153-4	Karabiga kalesi ve şehri			Batı yönüne
89b	154	Çavuş köyü			Batı yönüne
89b	154	Çınarlidere menzili			Batı yönüne
89b	154	Akyer Altı menzili			6 saatte
89b	154	Çardak kasabası			Güney yönüne (...) saatte
90a	154-5	Lapseki kasabası			Deniz kıyısını takip ederek güney yönüne
90a	155	Burgaz (Umurbey) kasabası			
90a	155	Karacaören köyü			
90a-91a	155-7	Kilidü'l-bahreyn, Anadolu Hisarı (Kale-i Sultâniye, Çanakkale) kalesi ve varoşu***			Güney yönüne (...) saatte
91a-b	157	Sultâniye Kalesi, Kale-i Sultâniye-i Cedid kalesi (Kumkale) ***			
91b-92b	157-9		Bozcaada		
92b-93a	159		Sultâniye Kalesi, Kale-i Sultâniye-i Cedid (Kumkale)		
93a-b	159		Kale-i Hâkaniyye (Seddülbahr)***	Kale-i Hâkaniyye (Seddülbahr)***	
93b-94a	160-1		Kilidü'l-bahreyn kalesi (Kilidülbahr). Rumeli Hisarı varoşu***	Kilidü'l-bahreyn kalesi (Kilidülbahr). Rumeli Hisarı varoşu***	Kuzey yönüne
94a	161		Maydos (Eceabad) kasabası		"Semt-i yıldıza gidüp" (kuzey yönüne)
94a	161		Kovanlı köyü		
94a	161-166		Gelibolu***	Gelibolu***	Ayrı zamanlarda geliyorlar
97a-b	166-7		Bolayır kasabası		"Andan yine cânib-i garba (...) sâ'atde gidüp ..."
97b	167		Kavak köyü		
97b	167		Ekşimil kalesi		Doğu yönünde (...) saatte
97b-98a	167-8		İpsala		Doğu yönüne (...) saatte
98a	168		Enez		Batıya yönüne (...) saatte
98a-b	168-9		Keşan kalesi ve şehri		Doğu yönüne (...) saatte
98b-99a	169-170		Mugalkara (Malkara) kalesi ve şehri		Kuzeye 7 saat gidip
99a-b	170		Eyneck (İnecik) kasabası		"Andan cânib-i garba gidüp şehr-i Edirne'ye azimet olundu."
99b	170		Kırkkavak köyü		Kuzey yönüne
99b	170		Sarıyar köyü		Kuzey yönüne
99b-100a	170-1		Cisr-i Ergene (Uzunköprü) kasabası		Doğu yönüne (...) saatte
100a	171		Eğrikaleli Burgaz		Kuzey yönüne
100a	171		Torba ovası		
100a	171		Edirne	Edirne ***	8 Safer 1069/25 Ekim 1659

* Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Kısmı, nr. 307.

** Evliya Çelebi, *Seyahatname*, V, hzr. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, İ. Sezgin, İstanbul 2001.

*** Bkz. Bu çalışmamız, "Farklı Güzergâh Kullanımı" kısmı.

Tablo 2: Vekayinâmelere Göre Sefer/Seyahat Güzergâhındaki Menziller ile Varış/Ayrılış Tarihleri

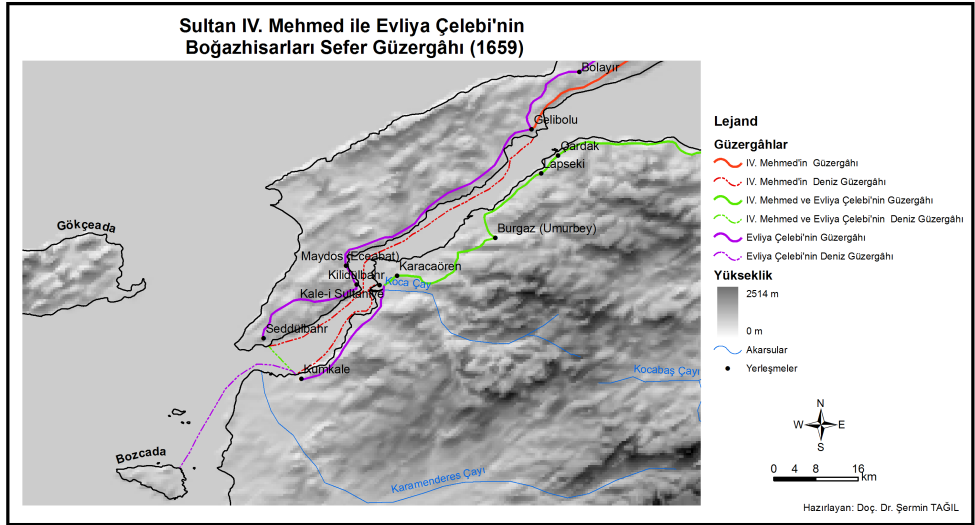
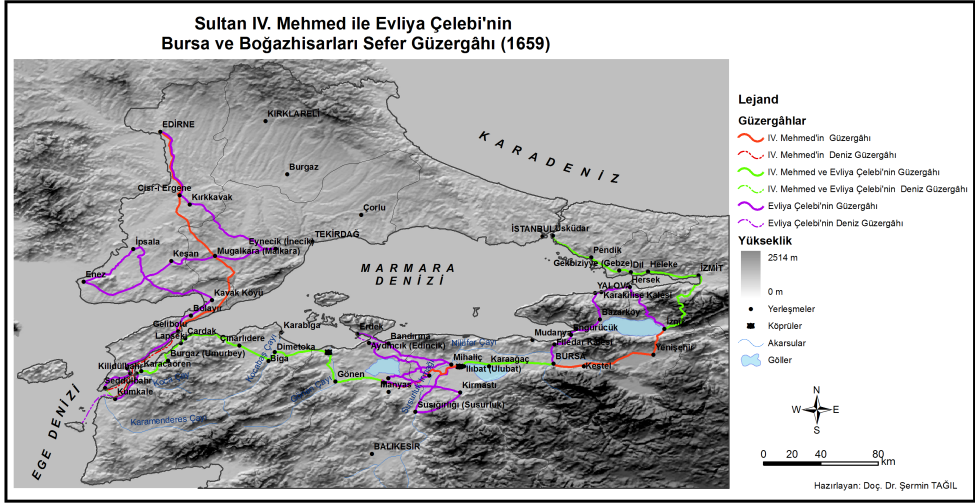
Kaynaklar	Tarih	Menziller	Açıklama
2	3 Şaban 1069/26 Nisan 1659, Cumartesi	Üsküdar	Padişah Üsküdar'a göç ediyor
1, 4, 5	4 Ramazan 1069/26 Mayıs 1659, Pazartesi	Bâbüssa'âde önü	Kanûn-ı kadîm üzere tûğ-ı hümâyûn çıkarılıyor
1, 4, 5	7 Ramazan/29 Mayıs, Perşembe	Üsküdar	Otağ-ı hümâyân Üsküdar sahrasına kuruluyor
2, 3	Ramazan/Mayıs-Haziran	Üsküdar	Sadrazam göç ediyor
4, 5	18 Ramazan/9 Haziran, Pazartesi	Üsküdar	Sadrazam Üsküdar'a geçiyor
2	1 Şevvâl/22 Haziran, Pazar	Üsküdar	Bursa'ya hareket
3	4 Şevvâl/25 Haziran, Çarşamba	Üsküdar	Bursa'ya hareket
6	10 Şevvâl/1 Temmuz, Salı	Üsküdar	Bursa'ya hareket
1, 4, 5	8 Şevval /29 Haziran, Cumartesi		Valide Sultan hareket ediyor
1, 4, 5	9 Şevval /30 Haziran, Pazar		Yeniçeri ağası hareket ediyor
1, 4, 5	10 Şevval/1 Temmuz, Pazartesi	Maltepe	Sultan IV. Mehmed hareket ediyor
1, 4, 5	11 Şevval/2 Temmuz, Salı	Tuzla	
1, 4, 5	12 Şevval/3 Temmuz, Çarşamba	İnc-Hacı	
1, 4, 5	13 Şevval/4 Temmuz, Perşembe	Çınarlı-çayıırı	
1, 4, 5	14 Şevval/5 Temmuz, Cuma	İznikmid	
1, 4, 5	15-19 Şevval/6-10 Temmuz, Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Salı, Çarşamba	İznikmid	Oturak (5 gün)
1, 4, 5	20 Şevval/11 Temmuz, Perşembe	Taraklı-beli	
1, 4, 5	21 Şevval/12 Temmuz, Cuma	Dikilitaş	
1, 4, 5	22 Şevval/13 Temmuz, Cumartesi	İznik	
1, 4, 5	23 Şevval/14 Temmuz, Pazar	Yenişehir	
1, 4, 5	24-25 Şevval/15-16 Temmuz, Pazartesi, Salı	Yenişehir	Oturak (2 gün)
1, 4, 5	26 Şevval/17 Temmuz, Çarşamba	Kestel	
1, 4, 5	27 Şevval/18 Temmuz, Perşembe	Kestel	Oturak (1 gün)
1, 2, 4, 5	28 Şevval/19 Temmuz, Cuma	Bursa	Bursa'ya giriş
1, 4, 5	2 Zilkade/22 Temmuz, Salı	Bursa	Sultan IV. Mehmed Bursa'ya giriyor
1, 3, 5	4 Zilkade/24 Temmuz, Perşembe	Bursa	İstanbul Kaim-makamı İsmail Paşa, Bursa'ya davet ediliyor
1, 4, 5	6 Zilkade/26 Temmuz, Cumartesi	Bursa	Padişah, ecdadının ve bazı süleha-i kiram türbelerini ziyaret edip fakirlere sadaka dağıtıyor
1, 5	20 Zilkade/9 Ağustos, Cumartesi	Keşiş dağı	Keşiş dağına çıkılıyor
1, 4, 5	23 Zilkade/12 Ağustos, Salı	Bursa	Otağ-ı hümâyûnda divan kurulup, Bursa'ya davet olunun Vezir İsmail Paşa, Anadolu, Karaman, Adana ve Maraş eyaletlerini teftişe memur ediliyor
2	2 Muharrem 1070/19 Eylül 1659, Salı	Çardak	Oturak (2 gün)
1, 4, 5	10 Muharrem 1070/27 Eylül 1659, Cumartesi	Bursa	70. gün 10 Muharrem'de Bursa'dan hareket edilip, menzil be-menzil Çardak'a gidiliyor

1, 4, 5	?	Çardak	
3	20 Muharrem 1070/7 Ekim 1659, Salı	Çardak	
3	22 Muharrem 1070/9 Ekim 1659, Perşembe	Gelibolu	
1, 4, 5	?	Gelibolu	
1, 4, 5	?	Çardak	
1, 4, 5	?	Boğazhisarlar'ı	
1, 4, 5	?	Çardak	
1, 4, 5	?	Gelibolu	
2, 3	Evasıt-ı Safer 1070/28 Ekim-6 Kasım 1659	Edirne	Sultan IV. Mehmed Edirne'ye girişiyor
1, 4, 5	20 Safer 1070/6 Kasım 1659	Edirne	Sultan IV. Mehmed Edirne'ye girişiyor

Kaynaklar:

1. Abdi Paşa, s. 137-141.
2. *Tarih-i Gilmanî*, s. 68-70.
3. *İsâ-zâde Târîhi*, s. 57-60.
4. *Târîh-i Na'îmâ*, IV, s. 1834-1836, 1848.
5. *Silahdar Târîhi*, I, s. 164-166, 181.
6. *Tarih-i Nihâdî*, s. 46.

Harita 1.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları ve Kaynak Eserleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maliyeden Müdevver Defterler*. Numara 4525, 4536, 4880, 7326, 22052.
- Abdurrahman Abdi Paşa. (2008). *Vekâyi'nâme*. Hazırlayan F. Ç. Derin. İstanbul.
- Ahmedî. (1949). *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*, Yayınlayan Ç. N. Atsız. İstanbul.
- Âşık Paşa-zâde. (1985). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Hazırlayan Atsız. Ankara.
- Ayn-ı Ali Efendi. (1979). *Kavânin-i Al-i Osman der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*. Hazırlayan M. T. Gökbilgin. İstanbul.
- Enverî. (2003). *Düstûrnâme-i Enverî*. Hazırlayan N. Öztürk, İstanbul.
- Fındıklılı Mehmed Ağa. (1928). *Silahdar Tarihi*, I. İstanbul.
- Hadîdî. (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman*, Hazırlayan N. Öztürk, İstanbul.
- Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhîsü'l-beyân fî Kavânin-i Âl-i Osmân*. Hazırlayan S. İlgürel. Ankara.
- İsa-zade. (1996). *İsâ-zâde Târîhi*. Hazırlayan Ziya Yılmaz. İstanbul.
- Karamanî Mehmed Paşa. (1949). *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniye*. Çeviren İ. H. Konyalı. İstanbul.
- Mehmed Neşrî. (1987). *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, I. Yayınlayan F. R. Unat ve M. A. Köymen. Ankara.
- Müheccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. (1995). *Camiü'd-Düvel*. Yayınlayan A. Ağırakça. İstanbul.
- Naîmî Mustafa Efendi. (2007). *Târih-i Na'imâ*, IV. Ankara.
- Oruç Bey. (2007). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Hazırlayan N. Öztürk, İstanbul.
- Şükrüllah. (1949). *Behcetü'l-tevârih*. Çeviren Ç. N. Atsız. İstanbul.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Açık, T. (2012). Evliya Çelebi'de Yunan-Roma Dünyası. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*. Hazırlayan H. Karateke, N. Tezcan. İstanbul.
- Akgün, A. (1988). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- Akkaya, Z. (1957). *Vecihi, Devri ve Eseri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara.

- Ayhan, H. (2003). *Tevârih-i Âl-i Osman, (Transkripsiyon, İnceleme, Dizin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- Aynur, H. (2012). Seyahatname’de Türkçe Edebî ve Biyografik Eserler. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Yazılı Kaynakları*. Hazırlayan H. Karateke, N. Tezcan. İstanbul.
- Azamat, N. (1992). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul.
- Baysun, M. C. (1977). Evliya Çelebi maddesi. IV, 400-412.
- Birbiçer, A. (1988). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul
- Boyras, A. (2002). *Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- Çan, Ş. (2006). *XVI. Yüzyıla Ait Anonim Bir Tevârih-i Âl-i Osman (Gramer İncelemesi-Metin-Dizin)*. Kütahya.
- Çimen, C. (2006). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III. İstanbul.
- Dankoff R. (2012). Heavenly Books in the Seyahatname. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Yazılı Kaynakları*. Hazırlayan H. Karateke, N. Tezcan. İstanbul.
- Emecen, M. F. (2012). Seyyah ve Belge. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Yazılı Kaynakları*. Hazırlayan H. Karateke, N. Tezcan. İstanbul.
- Eren B .(1060). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma*. İstanbul.
- Evliya Çelebi. (2001). *Seyahatname*, V. Hazırlayan Y. Dağlı, S. A. Kahraman, İ. Sezgin. İstanbul.
- Finkel, F. (2009). Evliyâ Çelebi’nin Toynak İzinde: Yazıdan Yola, Parşömeden Patikaya. *Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*. Hazırlayan N. Tezcan. İstanbul.
- Gökçek, M. F. (2006). *Behçeti Seyyid İbrahim Efendi, Tarih-i Sülâle-i Köprülü, Transkripsiyon ve Tahlil*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- Günay, V. (2002). Evliya Çelebi’nin Gözlemlerine Göre Anadolu’da Eşkıyalık ve Celâliler. *Evliya Çelebi ve Seyahatname*. Hazırlayan N. Tezcan ve K. Atlansoy. Gazimağusa.
- Hüseyin, H. (1990)., *Muhyiddin Cemâli’nin Tevârih-i Âl-i Osmanı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul

- İğci, A. (2011). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul
- İlgürel, M. (1988). Abaza Hasan maddesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. I, 10-11.
- İlgürel, M. (2002). Köprülü Mehmed Paşa maddesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXVI, 257-260.
- İnalçık, H. (2009). Açış Konuşması. *Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*. Hazırlayan N. Tezcan. İstanbul.
- İz, F. (1979). Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi. *Boğaziçi Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi*, sayı 7, 61-79.
- Kahraman, S. A. (2009). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Yazılış Macerası. *Çağının Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*. Hazırlayan N. Tezcan. İstanbul.
- Kahraman, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul.
- Karazeybek, M. (1994). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- MacKay, H. (2009). Evliya Çelebi'nin Seyahat Anlatımlarında Gerçek ve Fanteziyi Ayırmak: Sekizinci Ciltten Bazı Örnekler. *Sıradışı Yazarı Evliyâ Çelebi*. Hazırlayan N. Tezcan. İstanbul.
- Oral, E. (2000). *Mehmed Halife, Tarih-i Gülmanî*. Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi: İstanbul
- Özkasap, H. N. (2004). *Tarih-i Nihâdî (152b-233a) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: İstanbul.
- Sarıcaoğlu, F. (2012). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Kaynakları: Türkçe Tarihler. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*. Hazırlayan H. Karateke, N. Tezcan. İstanbul.
- Tezcan, N. (2012). Kurmaca'nın Gücü: Alıntı mı, Yanılgı mı, Kurmaca mı?. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*. Hazırlayan H. Karateke, N. Tezcan. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı Tarihi*, III/1. Ankara.

RUSYA'NIN KARADENİZ'LE İLK BULUŞMASI: İSTANBUL ANTLAŞMASI (13 TEMMUZ 1700)

Osman KÖSE^[*]

ÖZ

Rusya, 15. asır sonlarına doğru bir devlet olarak ortaya çıkınca sürekli doğuya doğru yayılmaya başladı. 17. Asrın sonlarına kadar o devrin güçlü devleti olan Osmanlı devleti ile karşı karşıya gelmemeye dikkat etti. Osmanlı devletinin 1683 yılında Viyana'da yaşadığı bozgunundan sonra geleneksel dış politikasını değiştirerek Avusturya, Lehistan ve Venedik'in yanında o da savaşa katıldı ve Azak'ı alarak Karadeniz kıyıların ulaştı. Bu makalede, Avusturya, Lehistan ve Venedik'in Osmanlı devleti ile imzaladığı antlaşmalardan sonra, Rusya ile imzalanan 1700 İstanbul Antlaşması incelenmektedir. Makale sonunda antlaşmanın Osmanlıca ve Latin harfleriyle tam metni de yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Osmanlı devleti, İstanbul Antlaşması, Azak, Karadeniz, I. Petro, II. Mustafa.

Russia's Rendezvous with the Black Sea: The Istanbul Treaty (13 July 1700)

ABSTRACT

Russia, after emerging as a state at the turn of the 15th century, started to expand eastward. Until the 17th century, Russia made an effort to not come across by the Ottoman Empire who is the important power of that period. After the defeat of the Ottoman Empire in Vienna in 1683, Russia changed her traditional policy and she also attended to the war near Austria, Poland and Venice. After occupying

^[*] Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Azov, she reached the Black Sea coast. After Austria, Poland and Venice signed the treaty with the Ottoman Empire, the treaty of Istanbul with Russia will be examined in this article. At the end of the article, the full text of the treaty will be given in the Ottoman Turkish and its transcription in Latin letters.

Keywords: Russian, Otoman state, İstanbul Treaty, Azov, Black Sea, Peter I, Mustapha II.

GİRİŞ

Rusya, bir devlet olarak ortaya çıktığı tarihten itibaren Karadeniz'e ulaşmayı hedefliyordu. Büyük askeri ve ekonomik güce sahip olan Osmanlı devleti onun bu emellerine engel teşkil ediyordu. Bu nedenle Moskova'dan doğuya doğru yayılma stratejilerinde Osmanlı sınırları ve nüfuz alanlarına yaklaşmamaya ve mümkün olduğunca da Osmanlı devleti ile karşılaşmamaya çalışıyordu. Rusya, Osmanlı devleti ile doğrudan karşılaşmamaya özen göstermekle beraber, doğudaki Hıristiyanları kurtarmayı ve Bizans İmparatorluğunu kurmayı planlıyor, bu amaca yönelik olarak da gayr-ı Müslimlerin fikirlerini celbetmek üzere Osmanlı devletine papazlar ve görevliler gönderiyordu.¹ Bununla beraber Kazakların Osmanlı devletine ve Kırım'a yönelik saldırılarına askeri ve siyasi destek veriyordu. 17. asır sonlarına kadar görünüşte Kazaklara destek vermemekle beraber, el altından onlara gerekli yardımı yapıyordu. Karadeniz'in kuzeyinde Rusya'nın yanında olabilecek, Kırım'a ve dolayısıyla Osmanlı devletine karşı olabilecek iki grup vardı. Bunlar Kazaklar ve Nogaylardı. Rusların Kazan ve Astrahan'a yerleşmelerinde Nogayların rolü büyüktür. 17. asra doğru Hazar tarafından Moğol kökenli Kalmuklar gelince Nogaylar Kırım ve Osmanlı devletine yanaştılar. Kazaklar da üç grup olarak görül-mekteydiler. Zaporog kazakları, Don kazakları ve Terek kazakları. Don kazakları Lehistan'a (Polonya) ve diğer Kazak grupları da Rusya'ya bağlıydılar².

Osmanlı devletine yönelik Kazak saldırıları asrın başlarından itibaren başlamaktadır. 1614 yılında Kazakların Anadolu ve Kafkasya kıyılarına saldırıları görülmektedir. Kazaklar, her tarafı yıkıp yakmakta ve halkı esir alıp götürmekteydiler. Ruslara göre onlar “*doğu Slavlarının*” kurtarıcıları olarak görülüyorlardı. Bunların İstanbul'a kadar akınlar düzenledikleri bilinmektedir³. Kazak saldırılarından korkan

¹ Nicolea Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 4, Çev. N. Keççeli, İstanbul 2005, s. 158.

² Halil İnalçık, “Osmanlı – Rus İlişkileri 1492 – 1700”, *Türk – Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1492 – 1992*, Ankara 1992, s. 25 - 35

³ Halil İnalçık, “Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede”, *Çanakkale Savaşları Tarihi*, Edit. Mustafa Demir, I, İstanbul 2008, s. 59 - 64.

halk iç bölgelere doğru kaçmaktaydılar. Ruslar, 1637 yılında Azak'ı geçici süre işgal eden Don Kazaklarının bu davranışlarını görünürde tasvip etmediklerini ifade etseler de bu fiili durumdan istifade etmeye çalışmışlardır⁴.

Ruslar Moskova'dan doğuya doğru ilerlerken 17. asrın yarılarında Osmanlı devleti ile karşı karşıya geldiler. 1676 yılında Çehrin kalesi üzerinde başlayan kriz iki devlet arasında savaşla sonuçlandı. Kırım hanı Selim Giray ve Serdar İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri kaleyi alamayınca, Osmanlı devleti Çehrin üzerine büyük bir sefer açma kararı aldı⁵. Çehrin seferine verilen büyük önem gereği Padişah IV. Mehmed de Hacıoğlupazarı'na kadar geldi ve buradan sonra seferin kumandasını sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya verdi. Çehrin kuşatmasında Osmanlı kuvvetleri büyük direnişle karşılaştılar. Osmanlı ve Rus kuvvetlerinin ilk defa karşı karşıya geldiği bu seferde Osmanlı devleti Rusların askeri gücünü ve savaş yeteneğini yakından görme imkânı buldu. Kaleyi savunan Kazaklar ve Ruslar sahip oldukları askeri teknolojinin yanında yerel direnme örnekleri de sergilediler. Kale üzerine gelen Osmanlı askerlerinin üzerine kovanlar salmaları bunlardan biridir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Kırım kuvvetleri zorlu mücadeleden sonra kaleyi aldılar. Çehrin seferi sonrası iki ülke arasında oluşan kriz sonuçlanmadığından tekrar savaş ihtimali belirdi ve Padişah IV. Mehmed'in sefer hazırlığı yaptığı bir sırada, Rusya'nın Kırım hanı aracılığıyla barış istemesi üzerine antlaşma yapıldı⁶. Osmanlı devleti ile Rusya arasında ilk defa 1681 yılında Kırım hanlarının ikametgâh yeri olan Bahçesaray'da yapılan antlaşma 20 yıl süreli ve 12 maddeden oluşuyordu. Bu antlaşmaya göre Özi suyu iki ülke arasında sınır olacak, sınır boylarında tahkimat yapılmayacak ve Kırım kuvvetleri Rusya içlerine akınlar yapmayacaktı⁷.

1683 yılında Osmanlı devletinin Viyana önlerinde yaşadığı bozgunun ilk yıllarında Rusya, Osmanlı devleti ile yaptığı 1681 yılı barış antlaşmasına bağlı kalmaya gayret gösterdi. Bu dönemde 1682 yılında Rusya Çarı olan I. Petro henüz 10 yaşlarında olduğundan gerek iç ve gerekse dış politikada açılımlar üretecek bir

⁴ Sinan Yüksel, "Don Kazaklarının Azak'ı İşgali", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 30, sayı 49, (2011), s. 205 – 218.

⁵ BU seferde rehabet gösterdikleri ve gayret etmedikleri gerekçeleriyle Serdar İbrahim paşa azaltilerek Yedikule'ye haps edilirken, Kırım hanı Selim Giray'da görevinden azledildi. Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, İstanbul 1282 (1865), I, s. 342 – 344.

⁶ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, I, İstanbul 1928, 715

⁷ *Raşid, Tarih*, s. 366 – 367; Rusya, 16. Asır başlarına kadar Osmanlı devleti ile ilişkilerini Kırım hanlığı vasıtasıyla yürütüyordu. Bu açıdan Osmanlı-Rus ilişkilerinde Kırım hanlığının rolü büyük öneme sahiptir. Metin Hülagu, "Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Türk – Rus ilişkilerindeki Yeri (1441 – 1783)", [http://www.metinhulagu.com/ images/dosyalar/20120302155532_0.pdf](http://www.metinhulagu.com/images/dosyalar/20120302155532_0.pdf).

durumda değildi. İktidarı ablası Sofia ile beraber yönetiyordu. Savaşın Osmanlı devleti aleyhine hız kazandığı bir dönemde Rusya, 1686 yılında Avrupa devletleri ile beraber hareket etmeyi dış politika menfaatlerine uygun bularak Osmanlı devletine savaş ilan etti. Rusya'nın Osmanlı devletine karşı savaş ilanı Avusturya, Polonya ve Macaristan'ın aktör devletler olarak Hıristiyan devletlerden oluşturdukları “*Kutsal Lig*”e 1686 yılında üye olmasının bir sonucuydu. Rusya, kutsal ittifaka üye olmanın bir gereği olarak Osmanlı devletine kuzeyden saldırmakla üzerine düşen sorumluluğu yerine getiriyordu⁸.

Petro'nun 1689 yılında iktidarı tek başına ele almasıyla Rusya, Osmanlı devleti karşısında önemli bir rakip oldu. Hedefi Karadeniz'e inmek olan Rusya, 1687 ve 1689 yıllarında Kırım'a saldırdı. Fakat Kırım kuvvetleri gelen Rus ordularına geçit vermeyerek onları geri püskürttü⁹. Kırım'a saldırıda başarılı olamayan Rusya, 1695'te Karadeniz'in girişi sayılan Azak'a yöneldi. Bu saldırıda Rus kuvvetlerinin 15 bini deniz ve 200 bini karadan olmak üzere Azak'a hücum ettiler¹⁰. Bu seferde de başarılı olamayan Ruslar, Don nehrinin baş kısmında olan Voronej'de donanma inşa ettiler¹¹. İlk seferde başarı gösteremedilerse de hummalı bir çalışmayla inşa edilen Rus donanmasının ve Avrupa'dan getirilen teknik personelin katkılarıyla 6 Ağustos 1696'da Azak kalesi Rusların eline geçti¹².

Azak denizinin ucunda Azak'a çıkan Rusların bu başarısı büyük öneme sahipti. Osmanlı devletinin bu bölgeye hâkim olmasından beri “*Türk gölü*” olarak bilinen Karadeniz'in bu özelliği tehlike altına giriyordu. Bu başarıyı büyük şenliklerle kutlayan Ruslar, Azak'ı hızla tahkim etmeye başladılar ve Azak denizi kenarında “*Taganrog*” kalesini kurdular. Osmanlı devleti de, Rus tehlikesine karşı Kerç boğazında tahkimatlarda bulundu¹³. Bu şekilde Ruslar 16. Asırda doğu yönünde

⁸ Svetlana Oreshkova, “Rus – Osmanlı Savaşları: Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar”, Editör: K. Çiçek – C. Oğuz, *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s. 537.

⁹ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, IV, İstanbul 2011, S.2265.

¹⁰ Raşid, Tarih, II, s. 353 - 355

¹¹ Fatih Ünal, “Karadeniz'e Çıkan ilk Rus Savaş Gemisi “Krepost” ve Ukraintsev'in İstanbul E - çiliği (1699 – 1770)”, *The Journal of International Social Research*, Volume 5 Issue 20, (Winter 2012), s. 222.

¹² Azak kalesinin Rusların eline geçmesinden sorumlu tutulan ve ihmalkâr davranmakla itham edilen Kalaylı ve Gönve beyleriyle, istenilen keresteyi zamanında Azak'a ulaştırmayan Canik sancağı mutasarrıfı idam edildi. Bunlarla beraber Canik yeniçerilerinin aynı zamanda malları müsaderede edildi. Raşid, Tarih, II, s. 285 – 387; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 602 – 603.

¹³ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, Sad. İsmet Parmaksızoğlu,I/III, İstanbul 1964, 151.

sürdürdükleri genişleme politikalarında, stratejik öneme sahip bir bölgeye ulaşmış oldular. Ruslar Taganrog kalesini kurarken bir yandan da sahip oldukları bu bölgeyi askeri olarak tahkim etmeye ve güçlü bir donanma oluşturmaya çalıştılar¹⁴.

Viyana’da başlayan Osmanlı mağlubiyeti, bundan sonraki gidişatın başlangıcı oldu. Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya karşısında Osmanlı kuvvetleri zaman zaman başarılar kazandı fakat bu kısmi başarılar yaşanan felaketlerin seyrini değiştirecek ölçülerde olmadı. 1697 yılında Osmanlı devletinin yaşadığı “*Zenta felaketi*” savaşın dönüm noktası oldu¹⁵. Zenta yenilgisiyle Osmanlı devleti, askerlerinin büyük kısmını ve önemli komutanlarını kaybetti. Batıda sevinç ve heyecan yaratan, Osmanlı devletinde de büyük üzüntüye sebep olan Zenta hezimetine Osmanlı kaynaklarında “*Zenta seneleri*” olarak da ad verilmektedir. Bu felaketten sonra Osmanlı devlet adamları barış yapma temayülü göstermeye başladılar¹⁶.

On altı yıldır devam eden harp, savaşan tüm devletleri yıpratmıştı. Avusturya ve Venedik Osmanlı devleti ile barış yapma taraftarı iken, Rusya ve Lehistan devam etmeyi istiyorlardı. Barışa meyilli olan Avusturya ve Venedik elçilerinin bu yöndeki talepleri Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa’ya iletildi. Osmanlı devleti adına Divan tercümanı Aleksandr Mavrokordato’nun elçiler ile yaptığı görüşmede “*mevcut durumun olduğu gibi muhafazası*” üzerine görüş birliği olunca, imzalanılan protokol ile savaş sona erdirilerek barış görüşmelerinin başlamasına karar verildi. Osmanlı devleti, antlaşma görüşmeleri için Osmanlı sınırlarının dışında bir yerde müzakere yapmayı devletin geleneğine aykırı bularak kabul etmezken Avusturya, sulh müzakereleri için Viyana veya Debrecin’in olmasını istiyordu. Bunun üzerine Osmanlı devleti Slankamen’i sulh görüşmelerinin yapılması gereken yer olarak ileri sürdü¹⁷. Nihayet İmparator Leopold’un önerdiği Varadin ile Belgrad arasında bir yer olan Karlofça üzerinde mutabık kalındı. Antlaşma müzakerelerinde Osmanlı devletini Rami Mehmet Efendi ve İskerletzade Aleksandr Mavrokordato, Avusturya heyetini C. d’Actingen, C. de Schlick, C. marsingli, Til ve Talman, Lehistan heyetini P. de Possanie Kojeskie Malacowsky, Venedik heyetini Ch. Carlo Ruzzini ve Rus heyetini de elçi Bogdanoviç Voznitsin temsil ettiler. Karlofça konferansında Rusya, Venedik ve Lehistan’ın antlaşma görüşmelerine dahil

¹⁴ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 3, İstanbul 1972, s. 478.

¹⁵ Mustafa Necati Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, Sad. Neşet Çağatay, Ankara 1987, s. 16; Selim Hilmi Özkan, “Türk Tarihi’nin Kırılma Noktası: Zenta Faciası”, *Turkish Studies*, Volume 4 Issue 3, (Spring 2009), s. 1779 – 1793.

¹⁶ İsmail Hami Danişmend, *aynı eser*, s. 481; Mücteba İlgürel, “Zenta”, *İslam Ansiklopedisi*, 13, İstanbul 1988, s. 535 – 538.

¹⁷ Mustafa Cezar, *aynı eser*, s. 2269.

edilip edilmeyecekleri ve bu devletlerin Avusturya ile beraber aynı anda Osmanlı devleti ile müzakere edip etmeyecekleri de antlaşma öncesi konuşuldu. Osmanlı devleti bu devletlerin aynı anda ve aynı mekânda antlaşma masasına oturmasına karşı olmasına rağmen bunu da kabul etmek zorunda kaldı. Karlofça'da aracı devlet olarak İngiltere ve Hollanda elçileri de bulunuyordu.¹⁸ Bu şekilde Osmanlı devleti, tarihinde ilk defa Avrupalı devletlerin tavassutunu kabul ediyordu¹⁹.

Karlofça'da Osmanlı, Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya temsilcileri 74 gün boyunca barış şartlarını müzakere ettiler. Arabulucu ve gözlemci olarak İngiltere ve Felemenk elçileri de Karlofça'ya geldiler. Müzakerede Avrupalı devletlerinin maharetli diplomatik becerileri karşısında Rami Mehmet Efendi başkanlığındaki Osmanlı heyeti de büyük diplomatik başarı gösterdi. Avusturya, Venedik ve Lehistan devletleri, Osmanlı devleti ile ayrı ayrı barış antlaşması imzalarken Rusya buna yanaşmadı. Bunda Karlofça'ya gelen Rus elçisinin tam yetkili olmamasının da rolü bulunuyordu. Bu nedenle Rusya ile 3 yıllık (bazı kaynaklarda 2 yıllık) mütareke yapılarak, müzakerelerin İstanbul'da devam etmesine yapılmasına karar verildi. 26 Ocak 1699 tarihinden itibaren ateşkes süreci başlıyordu²⁰.

İstanbul'da yapılacak müzakereler için Çar I. Petro olağan yetkiler verdiği elçisi Emelyan İgnatevic Ukraintsev'i görevlendirdi. Onun beraberinde İvan Çeredeyev, tecümanlar Lavretzkiy, A. Bptvinkin ve birkaç asilzade bulunuyordu. Rus heyeti Krepost adlı bir Rus gemisi ve yine Azak'ta hazırlan bir Rus donanması eşliğinde Azak'tan ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıktı. Bu zaman kadar diplomatik görüşmeler için İstanbul'a hep karayolu ile gelirken, bu sefer özellikle Karadeniz'de deniz yolculuğunu tercih edildi. Buradaki amaçları Karadeniz'de artık kendilerinin de olduğunu Osmanlı devletine göstermekti. Heyet, donanma eşliğinde Azak'tan Kerç'e geldiğinde burada bulunan Osmanlı devleti yetkilileri onları Kırım üzerinden karayoluyla göndermeye çalıştı fakat Ukraintsev Karadeniz'den gemi ile

¹⁸ Raşid, II, s. 438 – 439; İngiltere ve Hollanda'nın arabulucu rolü üstlenmesi Osmanlı devleti -deki ticari endişelerinden kaynaklanıyordu. Osmanlı devletinde satılan kumaşlarda İngiltere en büyük paya sahipti. Osmanlı devletinin her tarafında geçerli olan Hollanda sikkeleri ve altınları Venedik altınları ile aynı değere sahipti. Hatta Hollandalılar Kefe ve Karadeniz ticaretini kazanma gayreti güdüyorlardı. Nicolea Jorga, *aynı eser*, s. 226 – 227. Karlofça antlaşması ve sonrasında Türk ilişkileri için bakınız: Selim Hilmi Özkan, “ II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk – İngiliz İlişkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, Ağustos 2007, s. 1 – 16.

¹⁹ Ali İbrahim Savaş, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, *Osmanlı*, I, Editör: K. Çiçek – C. Oğuz, Ankara 1999, s. 653.

²⁰ Raşid, II, s. 448 – 449; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *aynı eser*, s. 672; Karlofça'da Rusya ile Osmanlı devleti arasında kararlaştırılan ateşkes süreci 2 yıl olarak belirtilmektedir. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, I/III, s. 377.

seyahat etmede direnince bu şekilde yoluna devam etti²¹. İlk defa Karadeniz’de bir Rus diplomatik heyeti seyahat ediyor ve yine ilk defa burada bir Rus gemisi seyrediyordu²².

Yeniköy açıklarına gelen elçilik heyetini taşıyan gemiyi beraberinde 50 adet kayık ve sandalla Kapıcıbaşı Kaplan Bey karşıladı. Heyet bu şekilde sandallarla Saray yakınlarında iskelele yanaştılar. İskelede Rus elçisini görmek için kalabalık bir halk topluluğu bekliyordu. Rus elçilik heyetini sandaldan karaya çıkışlarında iskele başında Divan çavuşları, Emin, Katip, 100 kadar atlı çavuş ve 200 kadar yeniçeri askeri karşıladı²³.

Heyet atlarla konağa kadar götürüldü. Bir birkaç gün dinlendikten sonra Çavuşbaşı Ağa nezaretinde Sadrazam tarafından kabul edildi. Sadrazam heyete kahve, şerbet ve buhurdan ikram ettikten sonra elçiye ağır kaftanlar ve elçinin beraberinde olan 25 adamına hilatler hediye etti²⁴. Kumkapı civarında ikamet ettirilen elçi haftada iki gün Vezir Kara Mustafa Paşa’nın Ayasofya civarında olan saraylarında Rami Mehmed Efendi ve tercüman Maurocordato ile bir araya gelerek antlaşma maddelerini müzakere ettiler²⁵.

Müzakerelerde Ruslar, Gazi ve Şahin Kerman kalelerinin terk edilmesini, esirlerin serbest bırakılmasını, Osmanlı devletine gelen Rus Ortodoks tebaa için dini serbestlik, ve Kudüs’e gidip gelen Rus hacıların korunması ve Kerç’in kendilerine verilmesi şartlarını öne sürüyorlardı²⁶. Osmanlı devletinin şartı ise işgal edilen yerlerin boşaltılmasıydı. Rusya, Azak ile İstanbul arasında Rus gemilerinin sey-rüseferini teklif etti fakat bu Osmanlı murahhaslarınca kabul görmedi. Rusya’nın galip devlet olarak talepleri Osmanlı makamları tarafından kabul görmeyince görüşmeler kopma noktasına geldi. Aslında Çar I. Petro, Osmanlı devleti ile uğraşmanın Rusya’ya bir şey kazandırmayacağını görmüş ve dış politika hedeflerini İsveç üzerine yoğunlaştırmıştı²⁷. Osmanlı devletinden antlaşma yapıldığına dair haberler bekliyordu. Antlaşma görüşmelerinin tıkanma noktasına girdiği bir sırada I. Petro

²¹ Fatih Ünal, *aynı makale*, s. 224 – 229.

²² Rus diplomatlarının günlük rayiçleri için yevmiye olarak elçiye 100 zolete ve murahhasına da 60 zoletetahsisat verilmeye başlandı. Raşid, II, s. 485 – 486.

²³ Fatih Ünal, *aynı makale*, s. 231 – 232.

²⁴ *Anonim Osmanlı Tarihi*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 144.

²⁵ Raşid, II s. 494.

²⁶ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Vecdi Bürün, İstanbul 1991, s. 30.

²⁷ Çar I. Petro, 1699’da 17 yaşında İsveç tahtına geçen II. Şar’ın tecrübesizliğinden yararlanarak bu ülkeye savaş ilan etmeyi düşünüyordu. Sinan Yüksel, Kuzey Savaşları Sırasında Rusya’nın Karadeniz’e Yönelik Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 31, sayı 50, (2012), s. 172 – 173.

ulak olarak Çavuş Jerlov'u İstanbul'a Ukraintsev'in yanına gönderdi. I. Petro, dış politikada daha öncelikli yerler olduğunu düşünüyor ve bu nedenle antlaşma için Ukraintsev'den acele etmesini istiyordu. Jerlov'un gelişinden sonra Ukraintsev müzakerelerdeki tavrını değiştirerek Osmanlı devletinin görüşlerine yakın önerilerde bulundular²⁸. Müzakereler altı ay kadar devam ettikten sonra Rusya ile Osmanlı devleti arasında antlaşma sağlandı²⁹.

14 Temmuz 1700 tarihinde İstanbul'da 30 yıl süreli olarak imzalanan antlaşmanın hükümleri şunlardır³⁰:

- 1- Osmanlı devleti ve Rusya arasında düşmanlık sona ermekte ve bu antlaşma ile dostluk dönemi başlamaktadır. Antlaşmanın süresi bittikten sonra da karşılıklı dostluk içinde ve müzakerelerle bu süre uzatılabilir. Antlaşma iktidar değişikliklerinden sonra da geçerli olacaktır.
- 2- Özi suyu civarında Rusların işgal ettiği Gazi Kerman, Doğan Kerman, Şahin Kerman ve Nusret Kerman kaleleri yıkılacak ve bir daha buralarda kaleler yapılmamak kaydıyla Osmanlı devletine teslim edilecektir. Ruslar, kale içinde olan asker, cephane ve erzaklarını güvenli bir şekilde tahliye edeceklerdir. Rus ve kazak askerleri bu tahliye esnasında etrafa zarar vermeyeceklerdir.
- 3- Osmanlı devleti Özi – Doğan kalesi arsasında tüccarların geçiş güzergâhı ve kılavuz gemilerin kullanımına yönelik limanları olarak varoş yapacaktır. Yapılacak olan varoş, kale ve kastel şeklinde olmayacak ve askeri gemiler yanaştırılmayacaktır.
- 4- Azak kalesi ve buna tabi eski ve yeni kasteller ile kasteller arasında olan arazi ve sular Rusya'nın olacaktır.
- 5- Osmanlı devleti ve Rusya arasında bir mesele olduğu zaman bu karşılıklı olarak çözülecektir. Or kalesinden başlayarak Azak kalesi yakınlarındaki Meviş suyu arasındaki topraklar boş kalacaktır. Özi nehri, civarında Rus hududu içinde kalan Potkal şehrinden Özi kalesine kadar olan Özi nehri'nin iki tarafında kalan yerler yerleşime açılmayacaktır. Yıkılan kastel-

²⁸ Fatih Ünal, *aynı makale*, s. 237 – 238.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, Ankara 1995, s. 589.

³⁰ Antlaşmanın imzalanma tarihi konusunda değişik tarihler verilmiştir. Bizim daha önce yazdığımız bir makalede de 13 Haziran 1700 olarak verilmiştir. Fakat Osmanlı arşivindeki kayıtlarda bunun 13 Temmuz 1700 olduğu anlaşılmaktadır. Osman Köse, XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, *Osmanlı*, I, Edit. K. Çiçek – C. Oğuz, Ankara, 1999, s. 538.

- ler tekrar yapılmayacaktır. Boş kalması kararlaştırılan yerlerdeki kale ve kастeller yıkılacaktır.
- 6- Özi nehrinde ve buraya akan küçük nehirlerde ve Meyiş kasteli ile Or boğazı arasında boş kalacak yerlerde ve sularda ve Karadeniz'e yakın yerlerde yatsız ve silahsız gelmek ve gitmek kaydıyla geçim için gerekli odun kesmek, kovan turmak, ot almak, tuz almak, balık avlamak, ormanlarda avlanmak serbest olacak ve bunlardan gümrük ve vergi alınmayacaktır. Kırım ve Or boğazında uygun alanlarda önceden olduğu gibi Or boğazından geçerek gelen hayvanların yayılmasına engel olunmayacaktır.
 - 7- Azak kalesine, Azak ile Kuban arasından on saatlik mesafe kadar bir arazi ayrılarak burası Osmanlı devletinin elinde kalacaktır. Nogaylar, Çerkesler ve Osmanlı devletine tabi olanlar hayvanları otlamak için gelen Rus ve Kazaklara müsaade edeceklerdir. Bu arazide kастel ve kale yapılmayacaktır.
 - 8- Rus tebaası ve Kazaklar, Osmanlı devletine tabi olan Kırım ve Taman'a saldırmayacaklardır. Kazaklar şayka ve kayıklar ile Karadeniz'e çıkmayacaklardır. Kırım hanları, Kalgayları, Nureddinleri ve diğer Tatar grupları antlaşmaya uyacaklar ve Rusya toprağına, Büyük ve Küçük Rusya topraklarına, Özi, Ten ve diğer nehirlerdeki Kazak varoşlarına ve semtlerine, Azak'ta olan varoşlara ve kастellere saldırmayacaklardır. Bunu ihlal edenler cezalandırılacaktır. Çalınan mallar geri iade edilecektir. Rusya bağımsız bir devlet olarak Kırım'a her sene ödediğı vergiyi bundan sonra vermeyecektir.
 - 9- Osmanlı devleti ve Rusya ellerindeki savaş esirlerini serbest bırakılacaklardır.
 - 10- Osmanlı devleti ve Rusya arasındaki ticari konular bu antlaşmadan sonra görüşülüp karara bağlanacaktır.
 - 11- İki ülke arasında, Kırım ve Kazaklar arasında bir sorun çıkarsa sınırda görevli paşa, han, sultan ve diğer görevliler tarafından görüşülerek çözülecektir. Büyük meselelerde iki devlet sorunları halledeceklerdir.
 - 12- Rus tebaasına mensup olanlar ve rahipler ziyaret için Kudüs'e serbestçe gidip gelebileceklerdir. Onlardan vergi talep edilmeyecektir.
 - 13- Rus kapıkethüdasına, Osmanlı devletinde kaldığı süre zarfında diğer devletlere uygulanan prosedüre göre davranılacaktır. Yolculukları için talep edilen yol izni verilecektir.

14- Antlaşma temessükünü alan Rus elçileri ayrıldıktan sonraki altı ay içinde Rus büyük elçisi Osmanlı sınırına geldiği zaman dostane karşılanacak ve tasdik edilmiş antlaşmayı aldıktan sonra ayrılacaktır. Mektuplarda ve tüm yazışmalarda iki devlet hükümdarlarının elkabı yazılacaktır.

Antlaşmanın imzalanması haberi Ukraintsev tarafından gönderilen bir ulakla Moskova'ya ulaştırıldı. İsvaç üzerine savaş hazırlığı içinde olan I. Pero buna çok sevindi ve büyük kutlamalar yapıldı. Rus elçisi Ukraintsev ve beraberindeki heyet 25 Ağustos'ta İstanbul'dan ayrıldı. İstanbul'a gelirken, Osmanlı makamlarının şiddetli muhalefetine rağmen Karadeniz'den kendi yaptıkları gemi ile gelen Rus elçilik heyeti bu sefer aynı yolu takip etmedi. Bunda İstanbul'a gelen Ukraintsev'in Osmanlı devletinin Karadeniz ile ilgili düşünceleri ve gösterdikleri hassasiyeti yakından görmüş olmasının etkisi büyüktür. Bu nedenle Karadeniz yoluyla gelen Ukraintsev antlaşma imzalandıktan sonra 25 Ağustos 1700'te kara yoluyla İstanbul'dan ayrıldı³¹.

Ukraintsev, Kasım ayı ortalarında Moskova'ya ulaşınca buraya antlaşmanın tasdikini İstanbul'a götürecektir olan Mihaylovic Goltzin de çağrıldı ve bilgilendirildi. Büyük elçi Goltzin, Çar I. Petro'nun mektubu ve antlaşmanın tasdik edilmiş bir suretini 1771 yılında İstanbul'a getirdi. Burada aslında Osmanlı makamlarıyla ticaret konusu başta olmak üzere konuşacak olduğu çok şey vardı. İstanbul'da Osmanlı makamlarının tavrını gördükten sonra herhangi bir konu gündeme getirmedi resmi görüşmelerini tamamlayarak ayrıldı. Antlaşmanın tasdikinden sonra İstanbul'a ilk Rus elçisi olarak Eylül 1702 tarihinde Peter Andreeviç Tolstoy geldi. Tolstoy 26 Ekim 1702 tarihinde Sadrazam tarafından kabul edildi. Daha sonra da padişah II. Mustafa ile görüştü. Tolstoy, sadrazamla olan görüşmesinden sonra padişah tarafından kabul edildi. Burada da kendisi resmi kabul ile karşılandı.³². Tolstoy İstanbul'a atanan ilk Rus elçisi olarak 1714 yılına kadar bu görevde kalacaktır³³.

³¹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *aymı eser*, s. 692.

³² 26 Ekim 1702 tarihinde İstanbul'a gelen Rus elçisine de benzer merasim düzenlendi. Rus elçisi çavuşlar emini, katip ve 15-20 çavuş nezaretinde sadrazamın sarayına getirildi. Sadrazam ve Reisülküttab başta olmak üzere Arz odasında hazır bulundular. Rus elçisi buraya gelerek kendisi için hazırlanan iskemleye oturdu. Sadrazam, çavuşların alkışları eşliğinde kafesli odadan çıktı ve tercüman aracılığıyla resmi merasim yapıldı. Rus elçisi ve sadrazamın konuşmalarından sonra kahve, şerbet ve buhurdan ikram edildi. Burada elçiye, beraberinde olan yirmi kişilik elçilik heyetine, Osmanlı devleti tarafından görevlendirilen 5 çavuş ve Ocaklık tarafından görevlendirilen çorbacıya hilatler giydirildi. Raşid, *Tarih*, II, s. 550-551.

³³ Tolstoy'un sadrazamla görüşme tarihinin 10 Kasım olduğu da iddia edilmektedir. Tolstoy asil bir aileden ve kıvrak zekalı birisidir. M. Bilal Çelik – İsmail Bülbül, “Peter Andreeviç Tolstoy'un İstanbul Elçiliği (1702 – 1714)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 19, Güz 2008, s. 56.

Osmanlı devleti ve Rusya, İstanbul Antlaşması'nın imzalanması ile bazı ilkleri yaşadılar. Bu antlaşma ilk defa iki devletin karşılıklı olarak aynı ortamda müzakere yoluyla imzaladıkları bir antlaşmadır. Osmanlı devleti ilk defa Rusya karşısında mağlup bir devlet olarak bir antlaşma imzalamıştır. Rusya, antlaşma müzakereleri boyunca Karadeniz'de ticaret yapma imkânı elde etmeye çalışmış fakat Osmanlı devleti Karadeniz'i evlerinin içi gibi gördüklerinden buna şiddetle muhalefet etmiştir.

Bu nedenle antlaşmanın tasdiki için İstanbul'a gelecek olan Goltzin'in Osmanlı makamlarıyla konuşacak olduğu öncelikli konulardan birisi Karadeniz'de ticaret meselesiydi. Fakat Osmanlı devletinin tavrını o da anladığından bunda ısrar etmekten vazgeçti³⁴.

Rusya, Kırım hanına her yıl vergi ödeyen bir devletti. İstanbul antlaşması ile Rusya bu yükümlülükten kurtuluyordu. Osmanlı devleti, İstanbul Antlaşması'na kadar uluslararası ilişkilerde Rus hükümdarına diğer devletler gibi eşit muamelede bulunmuyordu. Bu antlaşma ile artık Rus çarları diğer ülke hükümdarlarına eş değer tutulacak ve yazışmalarda buna riayet edilecekti. Antlaşmanın en önemli maddesi kuşkusuz Azak kalesinin Rusya'ya verilmesidir. Bu şekilde Rusya Azak denizi civarında geniş bir toprak parçası elde ediyor ve Karadeniz kıyısına ulaşmış oluyordu. Bununla Karadeniz'in bir "*Türk gölü*" olması özelliği yara almaktaydı. Rusya 1696 yılında Azak'ı aldıktan sonra buraya yerleşmek ve tutunmak için hummalı bir gayretle ilk donanmalarını oluşturmuş bulunuyordu.

İstanbul Antlaşması, 1710 yılında Rusya'ya açılan savaşa kadar iki ülke arasında resmi olarak itibar edilen bir antlaşma olmuştur.

SONUÇ

İstanbul Antlaşması karşılıklı olarak tasdik edildikten sonra yürürlüğe girdi. Rusya bu antlaşmaya göre Osmanlı başkentinde bir büyükelçilik açıyordu. İlk Rus büyük elçisi Tolstoy antlaşma imzalandıktan sonra İstanbul'a geldi. Osmanlı devleti Azak'ı Ruslara bırakan ve İstanbul'da Rus ikamet elçiliği kurulmasını öngören bu antlaşmadan rahatsızdı. Antlaşma otuz yıl süreli olmasına rağmen fazla uzun sürmedi. 1710 yılında Prut seferinin açılmasıyla antlaşma askıya alınmış oldu ve 1711 Prut ve 1713 yılında imzalanan Edirne antlaşması ile de geçerliliğini yitirdi.

³⁴ Fatih Ünal, *aynı makale*, s. 242. Rusya, Karadeniz'de ticaret yapmak için 70 yıl daha bekleyecek ve 1768-74 savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile bu imkana kavuşacaktır.

KAYNAKÇA

- Anonim Osmanlı Tarihi*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.
- Cezar, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, İstanbul 2011.
- Çelik, M. Bilal – İsmail Bülbül, “Peter Andreeviç Tolstoy’un İstanbul Elçiliği (1702 – 1714)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 19, Güz 2008, s. 51 – 66.ü
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 3, İstanbul 1972.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.
- Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Vecdi Bürün, İstanbul 1991.
- Hülagu, Metin, “Kırım Hanlığı’nın Kuruluşu ve Türk – Rus ilişkilerindeki Yeri (1441 – 1783)”, http://www.metinhulagu.com/images/dosyalar/20120302155532_0.pdf.
- İlgürel, Mücteba, “Zenta”, *İslam Ansiklopedisi*, 13, İstanbul 1988, s. 535 – 538.
- İnalcık, Halil, “Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede”, *Çanak-kale Savaşları Tarihi*, Edit. Mustafa Demir, I, İstanbul 2008. s. 59 – 64.
- , “Osmanlı – Rus İlişkileri 1492 – 1700”, *Türk – Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1492 – 1992*, Ankara 1992.
- Jorga, Nicolea, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 4, Çev. N. Kepçeli, İstanbul 2005.
- Köse, Osman, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, *Osmanlı*, I, Edit. K. Çiçek – C. Oğuz, Ankara, 1999, s. 536 – 549.
- Mustafa Necati Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, Sad. Neşet Çağatay, Ankara 1987.
- Oreshkova, Svetlana, “Rus – Osmanlı Savaşları: Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar”, Editör: K. Çiçek – C. Oğuz, *Osmanlı*, I, Ankara 1999. s. 556 – 560.
- Özkan, Selim Hilmi, “Türk Tarihi’nin Kırılma Noktası: Zenta Faciası”, *Turkish Studies*, Volume 4 Issue 3, (Spring 2009), s. 1779 – 1793
- Özkan, Selim Hilmi, “II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk – İngiliz İlişkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, Ağustos 2007. s. 189 – 203.
- Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, İstanbul 1282 (1865),.
- Savaş, Ali İbrahim, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, *Osmanlı*, I, Editör: K. Çiçek – C. Oğuz, Ankara 1999. s. 643 – 659.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, Sad. İsmet Parmaksızoğlu, I/III, İstanbul 1964.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, I, İstanbul 1928.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, Ankara 1995.

Ünal, Fatih, “Karadeniz’e Çıkan ilk Rus Savaş Gemisi “Krepost” ve Ukraintsev’in İstanbul Elçiliği (1699 – 1770)”, *The Journal of International Social Research*, Volume 5 Issue 20, (Winter 2012)

Sinan Yüksel, “Don Kazaklarının Azak’ı İşgali”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 30, sayı 49, (2011), s. 205 – 218.

-----, Kuzey Savaşları Sırasında Rusya’nın Karadeniz’e Yönelik Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 31, sayı 50, 2012, s. 171 – 190.

EK – 1

İSTANBUL ANTLAŞMASI TRANSKRİPTLİ METİN

Hazret-i mâlikü'l-mülkü lâyezâl ve cenâb-ı vâhibü'l-'atâyâ ve'n-nevâl tefer-rudet zâte 'ani'ş-şeybe ve'l-mîsâl ve tenezzehet sıfâte 'an ve sametü'l-irtihâl ve'l-intikâlin kemâl-i kudret-i ezeliyye ve vüfûr-ı muhibbe-i lem-yezeliyyesi ve müh- sipihr-i nübüvvet ve ahter-i burc-ı fütüvvet pişvâ-yı zümre-i enbiyâ ve muktedâ-yı fırka-i asfiyâ iki cihan fâhri Muhammedü'l-Mustafa sallallâhü ta'âlâ 'aleyhi ve selemin mu'cizâtü kesîratü'l-berakâtü ve ashâb-ı güzîn ve hulefâ-i râşidîn rıdvânullâhi ta'âlâ 'aleyhim ecma'în ve cümle evliyâ-i hidâyet karînin ervâh-ı mukaddeseleri murâfakatıyla

Mahall-i tevkî'

Benki eşref-i büldân ve'l-emâkîn ve überriküü'l-medâyin ve'l-mesâkin kible-i cümle-i 'âlem ve mihrâb-ı teveccüh-i 'âmme-i ümemm olan Mekke-i mükerr-eme ve Medîne-i münevvere ve Kudüs-i şerîfin hâdim ve hâkimi ve hasretü'l-mülûk olan bilâd-ı selâse-i mu'azzama ki İstanbul ve Edirne ve Berusa'dır ve Şam-ı cennet müşâm ve Bağdad-ı dârü's-selâm ve Mısır-ı nâdiretü'l-'asr bi-himmetâ ve külliyyen Arabistan ve Halebü'ş-şehba ve Irak-ı 'arab ve 'acem ve Basra ve Ahsa ve Deylem ve Rakka ve Musul ve Şehr-i Zor ve Van ve Diyarbekir ve Zü'l-kadriye ve Kürdistan ve Gürcistan ve Vilâyet-i Erzurum ve Sivas ve Adana ve Karaman ve Mağrib ve Habeş ve Tunus ve Cezâyir ve Trablus ve cezîre-i Kıbrıs ve Rodos ve Girid ve Akdeniz ve Karadeniz ve Cezâyir ve sevâhili ve diyâr-ı Anadolu ve memâlik-i Rumili ve husûsan memâlik-i Tatar ve Deşt-i Kıpçak ve vilâyet-i Kefe ve ol-havâlide olan cümle oymak ve diyâr-ı Bosna ve Tamaşvar ve Belgrad ve ana tâbi' kılâ' ve hısûn ve memâlik-i Eflak ve Buğdan ve ta'rif ve tavsifden müstağnî nice bükâ' ve büldânın pâdişah-ı mu'addelet-penâhı ve şehinşah-ı merhamet destgâhı es-sultan ibnü's-sultan ve'l-hâkan ibnü'l-hâkan es-sultânü'l-gâzî Mustafa han ibnü's-sultan Mehmed han ibnü's-sultan İbrahim hanım ki

Hall ve 'akd-i umûr-ı emn ve emân ve fitk ve rıfk-ı mesâlih-i cihanyân bi-tevfiki'l-lâhi'l-melikü'l-müste'ân kabza-i tasarruffuma musahhar ve mufavvaz-dır Felâ cürmü şükran 'alâ tilke'n-ne'am ta'zîmi li*emrillâhi ve şefkati 'al'a halkillah zât-ı kirâm-ı sıfatıma lâzime-i zimmet oldmuştur binâberin himmet ve ilâ töhmet-i mülûkâneme ahrâ ve ehem olmuştur ki izhâr-ı meveddet

ve hulûsiyyet edenlere ‘avâtuf-ı ‘aliyye-i pâdişâhânemiz bî-dirîğ ola binâen ‘alâ zâlik iftihârü’l-ümerâi’l-‘ızâmü’l-‘iseviyye muhtâr-ı küberâü’l-fihâmü’l-mesihîyye muslihu mesâlihü cemâhîrû’t-tâifetü’n-nasrâniyye sâhib-i ezyâlü’l-haşmetü ve’l-vakâr sâhib-i delâilü’l-mecd ve’l-‘tibâr Moskov vilâyetlerinin çarı ve cümle Rusun ve ana tâbi’ nice yerlerin ferman fermâ ve hükümdarı Petros Aleksiyooviços hatema’l-lâhü ‘avâkıbehü bi’l-hayr ve’r-reşâd ve ahsen ü ileyhi sebîlü’s-savâb ve’s-sedâd ile bi-irâdeti’l-lâhi ta’âlâ birkaç senden beru mâbeynde zuhûr eden şikâk bâ’is-i ızdırab-ı ra’âyâ ve berâyâ-yı tarafeyn olmağla yine tanzîm-i ümûr-i bilâd ve terfiye-i ahvâl-i ‘ibâd için mehabbet ve meveddedete tebdiline tarafeynden meyl ve rağbet olunub bundan akdem Karlofça nâm mahalde tarafeynden verilen temessükler muktezâsınca çâr-ı müşârü’n-ileyh tarafından murahhas elçilik hıdmetiyle ta’yin ve irsâl olunan kıdveti ‘izemâü’l-milleti’l-mesihîyye mahrem ve müşâverecisi ve Karpapolda vekili Amelyanoş İğnateviç Ukrainşkov ve Deyakus Yuvan Çerediv ‘asitâne-i sa’âdet-i âşyâneme geldiklerinde ‘akd-i maslahat için yedlerinde olan ruhsatnâmeleri tercüme ve bu hayırlı işe muvâfık olan olan mazmûnunu düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü’l-‘âlem nâzım-ı menâzîmü’l-ümem müdebbir-i ümûru’l-cumhûr bi’l-fikri’s-sâkıb mütemmim-i mehâmü’l-enâm bi’r-re’yi’s-sâib mümehhid-i bünyânü’d-devletü ve’l-ikbâl müşeyyid-i erkânü’s-sa’âdetü ve’l-iclâl mükemmel-i nâmus saltanatü’l-‘uzmâ mürettib-i merâtib-i hulâfetü’l-kübâ el-mahfûf-ı bi-sınûf-ı ‘avâtufü’l-melikü’l-a’lâ vezîr-i a’zam-ı âsef-i şîm ve vekîl-i mutlak-ı sadâkat ‘ılm serdâr-ı ekremim Hüseyin Paşa edama’llâhü ta’âlâ iclâlehü vazâif-i iktidâra ‘izz-i huzûr-ı fâizü’n-nûr-ı husrevâneme ‘arz ve telhis edüb sâdır olan izn-i hümâyûnum mûcibince tarafeynin murahhasları birkaç def’a ‘akd-i meclis eylediklerinde bi-tevfiki’l-lâhi ta’âlâ ‘alâ- tarîku’l-muvâdda’a temessük târihinden mütevâliyen otuz sene müddet ile ‘akd-i musâleha olunub sene-i isnâ ve ‘aşer ve miete ve elf muharreminin yirmialtıncı erba’a gününden ma’mûlün-bih olmak üzere cânibeynden temessükler verilmele ba’de mu’tâd-ı kadîm üzere verilen temessük mazmûnunu müeyyed ve müekked der-devletmedârıma büyük elçilik hıdmetiyle ta’yin olunan çâr-ı müşârü’n-ileyhin mahrem adamı Vasimov Linçkovde vekili olan kıdvet-i ümerâi’l-milleti’l-mesihîyye Duka Dimitriyos Mihaloviç Goliçin ile gönderilen nâme ve te’kidnâmesi dahi tercüme ve müşârü’n-ileyh vezîr-i a’zamım vesâtataıyla pâye-i serîr-i a’lâmıza telhis olunub umûr-ı sulh ve salâh her ne ise bi’l-cümle ‘ilm-i ‘âlem-şumûl-ı husrevânem muhît ve şâmil oldukda musâ’ade-i ‘aliyye-i husrevânem erzânî kılınub hatt-ı hümâyûn-ı şevketmakrûnumuzla fermân-ı ‘âlişânımız sâdır olmağın iş bu tuğrâ-yı garrâ-yı cihanârâmızla müşerref

‘ahidnâme-i hümâyûn-ı şevketmokrûnumuz şerifyafte-i sudûr ve madde be-madde ve lafz be-lafz maktûl-i hümâyûnum olub yerlüyerinde ri’âyet ve sıyânet olunmak için iş bu on dört maddedir ki zikr olunur.

Evvelki madde

Bi-emri’llâhi ta’âlâ mâbeynde vâkı’ olan cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl ve gayr-ı tarîk ile zuhûr eden husûmet ve müsâvet bi’l-cümle mündefi’ ve mürtefi’ olub fimâ-ba’d ‘akd olunan sulh ve sâlâhın bereketiyle ta’yin olunan müddet içinde bi’l-küllîye ferâmûş olunub ve bir dürlü ahz-ı intikâma tasaddî olunmayub tarafeynden levâzım-ı ârâmuş ve istirahat ve merâsim-i emniyet ve refâhiyyet ve şerâyit-i ‘ahd ü peymân ve revâbit-ı mühr ü vifâk ve muhabbet ve meveddet kemâyenbagî ve bilâ tebdil ve tagyîr-i murâ’ât oluna ve kezâlik memleketlerimiz ra’âya ve berâyâlarımız aralarında dahi dostluk gözedilüb ve birbirlerine her vechle hayır sanalar ve iyiliklerin isteyeler ve hulûs üzere mu’âmele edeler ve bu zikr olunan müddetin tamâmında belki nısfında mevâdde’anın medd olunması tarafeynden murâd olunursa tekrar ittîfak ve hüs-ni irâdet ile söyleşile ve bu vech üzere tarafeynin hüs-ni rızâsı ve ittîfâkıyla karardâde olan mevâdd müddet-i mezbûrede kendü zamanlarımızda ve vârislerimiz ve haleflerimiz beyninde dahi cümle şurût ve kuyûduyla mukarrer kılınub mu’teber ve mükemmel ve bilâ-tağyîr murâ’ât oluna ve kezâlik ra’âyalarımız beyninde dahi gözedile.

İkinci madde

Özi suyunda vâkı’ Doğan ve Gazi Kerman ve Şahin Kerman ve Nusret Kerman kastelleri hedm oluna ve fimâ-ba’d ol-yerlerde kastel ve mesken yapılmamak üzere arâzi-i merkûme topraklarıyla bu cenkden evvel oldukları gibi müşârü’n-ileyh Moskov ve Rus çarı tarafından yine devlet-i ‘aliyyemin zabt ve tasarrufuna redd olunub ke’l-evvel devlet-i ‘aliyyemin zabt ve tasarrufunda ola ve bu zikr olunan kastellerin hedmi dahi büyük elçi ile gelecek te’kidnâmenin’akabinde otuz gün içinde bilâ-te’hir icrâ ve tekmîl oluna ve müşârü’n-ileyh Moskov çarının ol kastellerin içinde olan zâbıtı ve ‘askeri cümle top ve cebehâne ve mühimmât ve zahîreleriyle emniyet ve selâmet ile çıkub kendü vilâyetlerine gideler ve çıkdıklarında ve ‘avdetlerinde tatar tâifesi ve devlet-i ‘aliyyeme tâbi’ ‘asker ve ra’âyâ ve gayr-ı her kim olursa kendülere bir dürlü ta’âddî ve rencide ve remîde ve zarar ve ziyân etmeye amma Moskov ve Kazak ‘askeri dahi bu aralıkda gerek zikr olunan kastellerde iken

ve gerek çıkub ‘avdet ederken muhkem zabt olunub bir vechle el uzatmayalar ve bir nesne talebinde olmayalar.

Üçüncü madde

Ebnâ-i sebîl ve tüccarın memur ve ma’berî olub ve geçürücü gemilerin dahi iskeleleri olmak üzere Özi suyunun her kangı tarafında olursa bir cânibinde Doğan kal’ası yurduyla Özi suyunun mâbeyninde devlet-i ‘aliyyemden varoş vaz’ olunub varoşa münâsib hendek ve sedd ile tahsin oluna lâkin istihkâm verilüb kal’a ve kastel sûretine konulmaya ve top ve cebehâne ve cebehâneye müte’allık mühimmât ve ‘asker vaz’ olunmaya ve deryâda olan cenk ve çekirme sefineleri ol-varoşa çıkub yanaşmayalar.

Dördüncü madde

Azak kal’ası ve hâlâ ana tâbî’ cümle ‘atık ve cedîd kasteller ve bu kastellerin arasında olan gerek arâzi ve gerek su hâliyâ müşârü’n-ileyh Moskov çarının zabtında olmağla yine ol-vech üzere cümlesi âsûde-i hâl ile çâr-ı müşârü’n-ileyhin zabt ve tasarrufunda kala.

Beşinci madde

Tarafeynin ra’âyası bu metin ve müstahkem sulh ve salâh ile emin ve müsterih olub fimâ-ba’d tarafeynden müteharrîk ve bed-havâh olanların sebebiyle mâbeynde nizâ’ ve ihtilâf zuhûr eyleyüb cümle tecâvüzlerin men’ ve kat’ olunması tarafeynin maksûdu olamağla ittifak ile karardâde olmuştur ki Or kal’asından başlanub oniki sa’at mesâfe olan Or boğazının top-rağî intihâsından Azak kal’asının beru tarafından Muiş (Mius) suyunda vâki’ cedîd kastele varınca mâbeynde olan topraklar ıssız ve hâlî ve cümle sevâkinden tehî kala ve nehr-i Özi cânibinde Moskov mülkü hudûdu dâhilinde vâki’ Potkal şehri olan sahadan Özi kal’asına değîn Özi suyunun iki tarafında olan topraklar dahi varoş-i cedidden gayrı ‘umran ve sevâkinden hâlî kala lâkin varoşlar kurbunda bağ ve bağçe için müstevfî yer alıkonula ve hedm olunan kasteller tekrar yapılmayub tehî kala ve ittifak ile hâlî kalması münâsib görülen yerlerde dahi bu misüllü kastel var ise tarafeynden hedm oluna ve bunun gibi yerler yapılmayub ve müstahkem kılınmayub hâlî üzere tehî kala.

Altıncı madde

Özi nehrinde ve nehr-i merkûma cereyan eden küçük nehirlerde ve Muiş kas-teli ile Or boğazı toprağı ta'bir olunan mahallerin arasında ittîfak ile hâli kala-cak yerlerde ve sularda ve Karadenize karîb mahallerde âsûde-i hâl ile yat ve yeraksız gelinüb giüdmek şartıyla hüsn-i civâra ve hüsn-i mu'âmeleye lâyük olduğu üzere ta'ayyüşe lâzım olan odun kesmek ve kovan tutmak ve otluk almak ve tuz getürmek ve balık avlamak ve ormanlarda şikâr eylemek câyiz ola ve bu makûle intifâ' için gelüb gidenlere kimesne mâni' olmaya ve bâc ve gümrük ve bu misüllü nesne talebiyle cebr olunmaya ve Kırım cezîrsinde ve zikr olunan Or boğazında tıraşlık olmağla hayvânât ve davarları kadîmden Or boğazından taşra çıkub yayılma yapılagelmekle bu makûle yayılma ya-yılanlara bir dürlü zarar ve ziyan erişdirmeyüb yayılmaları mu'tad-ı kadim üzere emniyet v esitirâhat ile ola.

Yedinci madde

Azak kal'asına öbür cânibinden dahi vech-i münâsib üzere toprak tasarrufu lâzım olmağla râkiben beyne'n-nâs müsta'mel ve müte'ârif olan mesâha vechiyle Azakdan Kuban cânibine doğru on sa'at arâzi mesâha olunub ta'yin oluna şöyleki tarafeynden ta'yin olunacak vekiller nizâ' etmeyüb bu maddenin mazmûnu üzere cânibeynin arâzisini gereği gibi tefrik ve vaz'-ı 'alâyim-i mu'ayyene ile temyiz ve ta'yin eyleyüb zikr olunan on sa'atlik arâzisinin dâhilinde olana müta'allık bir dürlü ihtilâfa yer alıkoymayalar ve tarafeynden 'adedi berâber adamlar ile 'âkil ve hayr-ı havâh vekiller ta'yin olunub mâbeynlerinde karardâde olan vakıtta bu işi kemâl-i sür'at ile görüb tekmîl edeler mâ'adâ arâzi bu âna değîn devlet-i 'aliyyemin zabtında oldukları gibi yine ol-minvâl üzere zabt ve tasarrufunda kalalar ve Nogay ve Çerkes ve gayr-ı devleti 'aliyyeme tâbi' olanlar ve davarları ol-yerlerde gezüb Moskov ve Kazak ve gayrı Moskov çarına tâbi' olanlardan kendülerden zarar ve ziyan etdirilmeye ve kezâlik Azağa ta'yin olunan arâzide gezen Çar-ı müşârû'n-ileyhin ra'âyasına ve davarlarına tatar ve Nogaylı ve Çerkes ve Kırımlı ve gayrılar bir dürlü zarar ve ziyan erişdirmeyüb koğşu-luğa ri'âyet edeler ve hilâfına cesâret edenlerin muhkem haklarından geline ve ol-câniblerde dahi kal'a ve kastel ve varoş sûretinde tarafeynden müced-deden nesne yapılmaya hâliyâ oldukları hâl üzere kalub tarafeynden sulha mugâyir vaz' ve hâlet zuhûr eylemeye.

Sekizinci madde

Müşârü'n-ileyh Moskov çârına tâbi' gerek Moskov ve gerek Kazak ve gayrileri Taman ve Kırım ve sâir serhadd-i islamiye ra'âyasına bir dürlü tecâvüz ve ta'addî etmeyüb ve Kazak eşkıyası şayka ve kayıklar ile Karadenize çıkmayub bir ferde zarar ve gezend erişdirmeyüb şekâvet ve tecâvüzden muhkem men' olunub sulh ve salâhın şerâyitine mugâyir ve merâsim-i hüzn-i civara muhâlif evzâ' ve etvarları zâhir oldukda âşkâre muhkem haklarından geline devlet-i 'aliyyem tarafından dahi serhadlerde olan hukkâm ve Kırım hanlarına ve kalgay ve nureddinlerine ve gayr-ı sultan ve 'umûmen tavâif-i tatara ve ordularına fermân-ı ekîd ile tenbih oluna ki devlet-i 'aliyyeme olan itâ'at ve inkıyadları hasebiyle kemâl-i ri'âyet ile ve bilâ-tebdil ve tağyîr bu şerâyit-i sulh ve salâha muvâfakat ve mutâba'at eyleyüb fimâ-ba'd Moskov cânibine ve çarının zabtında olan şehir ve varoşlara ve büyük Rus ve küçük Rus memleketlerinin ra'âya ve berâyâlarına ve varoşlarına ve Özi ve Ten ve gayr-ı nehirlerde vâki' Kazak şehirlerine ve varoşlarına ve Azak semtinde olan varoşları ve kasterleri ve r'âyaları ve çar-ı müşârü'n-ileyhin cümle sınırları üzerine az çok 'asker ile varmayub ve ta'addî ve tecâvüz eylemeyüb ve esir almayub ve davarların sürmeyüb ve gizlü ve âşkâre zarar ve ziyan erişdürmeyüb ve anları bir dürlü rencide ve remîde eylemeyüb kemâl-i istikrâr ve ihtimâm ile hüsn-i civârî ve cânibeynin muvâfakatını mer'î tutalar ve bir dürlü zarar ve ziyan isâbeti ve hayf ve gadr ile çar-ı müşârü'n-ileyhin ra'âyasını ta'ciz ve ta'addî edecek olur ise bu makûle sulh ve salâha mugâyir işde bulunanlar haberi alındıkda himâye olunmayub cürmlerine göre muktezâ-yı 'adl ve şer' üzere bilâ-eman haklarından geline ve tarafeynden gasb olunan her ne ise buldurulub sâhiblerine redd oluna ve bu makûle teftiş ve tafahhuslarda müsâmaha edüb itâ'at etmeyenlerin dahi iktizâsına göre cezâları tertib oluna ve iş bu 'akd olunan mevâdd şerâyit-i sulh ve salâha mugâyir ve sâdir olan fermâna muhâlif vaz' ve hâlet ile sâ'î bi'l-fesad olanaların sâire mûcib 'ibret için muhkem cezâları verile ve mutlaka müddet-i müvâdda'ada harb ve kîtâl ve ta'addiyât men' ve def' olunub sulh ve salâha muhâlif her ne ise ihl'as-ı tâm ve tenbih-i ekîd ile men' oluna ve 'akd olunan bu mübârek sulh ve salâh sınırlarda mu'tad-ı kadîm üzere tarafeynden müsâra'at ile işâ'at ve müvâdda'anın tamâmına değîn hıfz ve ri'âyeti fermanlar ile tenbih oluna ve fimâ-ba'd hakkından muhkem gelinmek üzere bir ferd bir dürlü ta'addîye cesâret eylemeye ve Moskov çarlığı müstakil devlet olmağla bu âna değîn Kırım hanı ve Kırımluya beher sene verdüğü vergüyü vermek gerek güzeste ve gerek hâlâ ve gerek ba'de'l-yevm çâr-ı müşârü'n-ileyh ve haleflerinin der-

’uhdeleri olmaya amma Kırım hanı ve Kırımlu ve gayr-ı tatar tâifesi bundan sonra vergü mütâlebesi ve gayr-ı dürlü ‘illet ve bahâne ile sulh ve salâha mugâyir işde olmayub sulhu mer’î tutalar.

Dokuzuncu madde

Bu sulh ve salâh ‘akdinden evvel tarafeynden ahz olunub zindanlarda kalan esirler bu mübârek sulh ve salâh bahânesiyle mübâdele-i müstahsene ile tedricle itlâk olunub ve bir tarafda ziyâde ve dahi mu’teber esir bulursa sonra anların dahi itlakıçün iltimâsa cevaz ola ve tarafeynin şanına v ebu sulh ve salâha lâyıkı üzere ri’âyet oluna mâ’adasının dahi ki sâir kimesnelerin zabtında ve tatarların yanında olurlar münâsib eve mümkün mertebe mu’tedil ve ma’jûl bahâ ile tedricle itlâklarına sa’y olunmak câiz ola lâkin mâbeynde tevfiika imkân olmaz ise ya isbat veya yemin ile sâbit olan baha verile ve cenk esnâsında olanlar mukâbili veya bedeli ile bilâ-cebr söyleşmek câiz ola ve hâkimler bi’l-cümle rızâlaşdırmalarına sa’y edüb bu makûle itlâklarda vâkı’ ihtilâfi lâyıkı üzere görüb tarafeynin rızasıyla mâbeynlerin fasl edeler ve sulh ve salâhdan sonra bu müvâdda’a müddetinde Moskov çarının memleketinden esir ahz olunub götürüldükde Kırımda ve Bucakda ve Kuban cânibinde ve gayr-ı memâlik-i mahrûsemde osmanlu ve Tatar ve Çerkes içinde bulduruldukda bilâ-baha itlâk ve redd olunalar ve Moskov esirlerini istihlâs için gelüb gidüb zikr olunan memâlikde yol kâğıdlarıyla gezen çar-ı müşârü’n-ileyhin adamları mâdemki kendü hallerinde olub esirlerin tahlîsine sa’y edeler rencide olunmaya hılâf-ı şer’-i şerif rencide ediüb zarar ve gezend erişdirenlerin cezâları verile amma islama gelen esirlerin itlâkı muhâl olmağla ol-makûleler ayardılmakdan be-gâyet ihtirâz oluna.

Onuncu madde

Ticâret ahvâli semere-i sulhden olub memleketlerin refah hâline sebep olur lâkin çar-ı müşârü’n-ileyh tarafından iş bu mu’ayyen orta elçileri bu husûa külliyyet ile me’zun ve murahas olmamağla ticâret ahvâlinin söyleşilmesi ve bir sûrete ifrâğ olunması te’kîd ve teşyîd-i sulh ve salâh için mu’tad-ı kadîm üzere müşârü’n-ileyh Moskov çarı tarafından der-devletmedârıma ta’yin ve irsâl olunacak büyük elçisine alikonula.

Onbirinci madde

Bu sulh ve salâh ve müvâdda'anın müddetinde Kırımlı ve Kazak arasında ve 'umûmen tarafeynde bir gâile zuhûr edüb nizâ' vâkı' olursa sınır hukkâmı ve paşa ve han ve sultan ve gayr-ı zâbıtların aralarında suhûlet ile görüle amma dahi müşkül işler zuhûr eyedikde Devlet-i 'aliyyem cânibi ile haberleşüb dostluk ve sulh ve salâha münâsib vechle tevfiik oluna ve bu makûle serhad nizâ'ı sebebiyle cenk ve cidâle mübâşeret olunmayub gereği gibi ihtiraz ve ihtiyât olunmağla sulh ve salâh tarafeynden isitkrâr ile mer'î tutula.

Onikinci madde

Moskov tâifesinin 'avâmı ve râhibleri Kudüs-i şerîfe varub ziyâretgâhlarını ziyâret etmeğe izin ve ruhsat ola ve bu makûle ziyârete gidenlerden Kudüs-i şerîfde ve gayr-ı yerlerde gümrük ve harac ve pişkeş taleb olunmaya lâzım olan yol kâğıdlarıçün akçe alınmaya ve memâlik-i mahrûsemde olan Rus ve Moskov ruhbanlarına hılâf-ı şer'-i şerif dahl ve rencide olunmaya.

Onüçüncü madde

İktizâ eden ümûru görmek için çar-ı müşârü'n-ileyhin kapıkethüdâsı der-devletmedârımda meks etmek iktizâ etdikde kendüsü ve tercümanları sâir devlet-i 'aliyyem dostlarının kapukethüdâları ri'âyet olundukları in'âmât ve mu'âfiyet ile ri'âyet olunub esnâ-i sulhda kâğıdlar ile gelüb giden adamlarına yol emirleri verilüb vech-i ahsen üzere dahi mu'âvenet oluna.

Ondördüncü madde

Mevâdd-ı sulh ve salâh ve şerâyt-i 'ahd ve peymânı müş'ir ma'mûlün-bih temessük tesliminden sonra takviyyet-i sulh ve salâh ve tekml-i merâsim-i musâfât ve tetmîm-i levâzım-ı muvâlât ve tanzîm-i ümûr-ı sâire için de'b-ı kadîme-i müstahsene üzere mûmâ ileyhümâ Moskov elçileri âsîtâne-i sa'âdetimizi çıkardıklarından sonra altı ay içinde Moskov çarının büyük elçisi dahi müşârü'n-ileyhin nâme ve te'kidnâmesiyle der-devlet-i 'aliyyeme dâhil olmak üzere hudûd-ı islâmiyyeye geldikde mu'tad üzere ri'âyet ve refâhiyyet ile karadan îsâl olunub te'kid-i mevâdd-ı sulh için dahi yedine 'ahidnâme-i hümâyûnum teslimi ile vech-i lâyıkı üzere geru 'avdet etdirile ve tarafeynin şanına münâsib olan vechle nâmelerde ve cümle kâğıdlarda mu'tad olan elkâb tahrîrinde dahi kusur olunmaya.

İmdi

Fîmâ ba'd mevâdd-ı merkûme üzere tecdîd ve temhîd olunan iş bu musâleha ve muvâdda'a mukarrer ve mu'teber tutulub yerleri ve gökleri yokdan var eden hazret-i Allah celle şânühûnun ism-i şerîfîni yâd ve peygamberimiz hatemü'n-nebiyyîn ve fâhru'l-mürselîn Muhammedü'l-Mustafa sallallâhü ta'alâ 'aleyh-i ve sellem hazretlerinin mu'cizât-ı kesratü'l-berekâtlarını îrâd edüb şîme-i kerîme-i husrevân-ı sadâkat mu'tâd ve kâ'ide-i merziyye-i tâcdârân-ı vefâ i'tiyâd üzere 'ahd ve mîsâk ederiz ki zikr olunan mevâddın şurût ve kuyûduna ve sulh ve salâhın mevâsîk ve 'uhûduna kemâ-yenbagî ri'âyet olunub mâdemki ol-câhibden hılâfına vaz' ve hareket sudûr etmeye taraf-ı hümayûn-ı padişahanemizden ve ahlâf ve a'kâb ve vükelâ-yı 'âl-i makam ve sâir mîr-i mîrân sâhibü'l-ihtişâm ve ümerâ-i zü'l-ihtirâm ve 'umûmen 'asâkir-i nusret encâmımızdan ve cümle 'ubûdiyemiz ile şerefyâb olan tavâif-i huddâmdan bir ferd hılâfına müte'allık vaz' ve hareket eylemeye tahrîren fî gurre-i şehri rebî'u'l-evvel sene selâse 'aşer ve miete ve elf.

Be-makâm-ı el-mahrûse

**Turizm İşletmeciliği
ve Otelcilik
Anabilim Dalı**

Department of
Tourism and
Hotel Management

TERMAL KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE ETKİ EDEN UNSURLAR “GÖNEN KAPLICALARI ÖRNEĞİ”

Yusuf AYMANKUY^[*]

Volkan AKGÜL^[**]

Cansen CAN AKGÜL

ÖZ

Araştırmanın Amacı: Bu araştırmanın amacı; Gönen’de bulunan termal konaklama işletmelerinde konaklayan müşterilerin, aldıkları hizmetlerden memnun olup olmadığını ortaya çıkararak, turistik ürünleri oluşturan unsurlardan, aldıkları hizmetlere yönelik, müşteri memnuniyeti düzeylerini belirlemektir. Ayrıca, termal konaklama işletmelerinde kalan müşterilerin demografik özelliklerine göre müşteri memnuniyeti boyutlarının, farklılık gösterip göstermediği incelemektir.

Yöntem: Gönen’de termal konaklama işletmelerinde konaklayan 251 müşteriye, kolayda örnekleme tekniği ile anket uygulanmıştır. Kullanılan anket formunda müşterilerin kişisel özelliklerinin tespiti için hazırlanmış (yaş, cinsiyet gelir vb.) çoktan seçmeli sorular ve katılımcıların termal tesislerdeki memnuniyetlerini ölçmek için hazırlanmış 36 adet likert tipi (5’li) soru bulunmaktadır. Yapılan anket sonucunda elde edilen veriler SPSS (Statistic Package For Social Sciences) 16.0 paket programı ile analiz edilmiştir.

Bulgular ve Sonuçlar: Gönen’de yapılan çalışmaya katılan termal turizm müşterilerinin en yüksek memnuniyetinin 4,23’lük katılım ile “ulaşım ve tesisin genel mahalleri” konusunda olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki termal konaklama işletmelerindeki “personel ve yiyecek-içecek özellikleri” ile ilgili katılımcıların memnuniyet düzeyleri de 3,98’lik bir katılım ile en yüksek ikinci memnuniyet unsuru olarak tespit edilmiştir. Katılımcılar tarafından termal tesisler, “termal imkanlar” açısından verilen 3,88’lik katılım ile yeterli potansiyele sahip olarak görülmektedir. Özellikle termal işletmelerin sahip olduğu termal kaynakların (suların) şifalı olduğu ifadesine verilen 4,18’lik katılım, termal kaynakların

[*] Yrd.Doç.Dr., Balıkesir Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

[**] Öğr.Gör., Balıkesir Üniversitesi. Gönen Meslek Yüksekokulu

[***] Balıkesir Üniversitesi, S.B.E. Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı

tantımının iyi yapıldığını ortaya koymaktadır. Gönen'deki termal konaklama işletmelerinden faydalanan müşteriler tarafından en düşük memnuniyet düzeyi ise, 3,15'lik katılım ile işletmelerdeki "eğlence/boş zaman imkanları" için ifade edilmiştir. Termal konaklama işletmelerinde personel ve yiyecek-içecek özelliklerine en duyarlı kesimin emekliler, oda imkanları ve hizmetlerine en duyarlı kesimin ise lisans üstü eğitim almış kişiler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Termal Konaklama İşletmeleri, Müşteri Memnuniyeti

Factors Effecting Customer Satisfaction in Thermal Accommodation Facilities "Example of Gönen Thermal Hotels"

ABSTRACT

The Scope of Study: The aim of this is to reveal whether guest who stay at thermal accommodation facilities in Gönen are satisfied with the service sor not and to determine the level of customer satisfaction from elements including touristic products to services they receive. Also, we aim to analyze whether the level of customer satisfaction differs according to demographic features of guests staying at thermal accommodation facilities.

Method: 251 guests who stay at thermal accommodation facilities in Gönen were applied convenience sampling and survey form. There are multiple-choice questions in order to determine personal characteristics (age, gender, income etc.) of guests in survey form and 36 questions prepared in 5-point Likert type scale in order to measure satisfaction of participants in thermal facilities. Data obtained from survey study was analyzed with SPSS (Statistic Package for Social Sciences) 16.0.

Findings and Results: It was determined that the greatest satisfaction of thermal tourism guests participated in the study in Gönen was about "transportation and general locations of facility" with 4,23 participation. Satisfaction level of participants about "staff and food-beverage" at thermal accommodation facilities in the scope of study is the second highest element of satisfaction with 3,98 participation. Thermal facilities are regarded to have adequate potential with 3,88 participation in the sense of "thermal resources". 4,18 participation given for the statement that thermal sources (water) of thermal facilities is therapeutic shows that thermal sources are pormoted succesfully. The lowest satisfaction level of customer who make use of thermal accommodation facilities in Gönen was stated for

“leisure/spare time activities” at the facilities with 3,15 participation. It was determined that the people who are most sensitive towards staff and food-beverage features are retired people and the people who are most sensitive towards room facilities and service are those who received postgraduate education.

Keywords: Tourism, Thermal Accommodation Facilities, Customer Satisfaction

GİRİŞ

İnsanların, tarihin ilk zamanlarından beri gerek tedavi olmak gerekse dinlenmek, rahatlamak ve zindelik kazanmak için sağlık merkezlerine ve termal kaynakların buldukları yerlere gittikleri bilinmektedir. Günümüzde de bireyler, sanayileşme ve çevresel stres faktörlerine de bağlı olarak, sağlığa daha çok önem verir hale gelmişlerdir. Sağlığı koruma ve/veya yeniden kazanma amaçlı bu faaliyetler ve ziyaretler, bir turizm çeşidi olarak kabul edilmiş ve “termal turizm” kavramı ortaya çıkmıştır. Sağlık kazanma, tedavi arayışı vb. gibi sebeplerle termal turizm amaçlı seyahatlerdeki artışlar, bu amaca yönelik hizmet veren işletmelerin de kurulmalarına neden olmuştur. Termal turizm, içerikleri erimiş minarelerden ibaret olan maden sularının dinlenme, zindeleşme ve tedavi amacıyla kullanılmasıdır (Kozak 2001;21).

Termal tesisler, turistlerin ilgilendikleri sağlık hizmetlerini sunan, maden suyu, güneş, hava gibi doğal nitelikteki kaynaklara sahip yerleşim alanlarında çeşitli ünitelerin yer aldığı merkezlerdir. Termal tesisler, termal turizmin en önemli parçalarından biridir (Chaler, 1990;7). Günümüzde termal suların; tıp bilgisi ve gelişen teknoloji ile birlikte kullanılmasıyla, sağlık ve konaklama hizmetlerini bir arada sunan modern termal tesisleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle, termal kaynaklar bakımından zengin bir coğrafyada bulunan ülkemizde, termal tesislerin sayıca fazlalığı ve sayılarının her geçen gün artıyor olması, rekabeti gittikçe daha da kaçınılmaz kılacak ve bu durum da rekabet avantajı sağlamada müşteri memnuniyetini, işletmeler için vazgeçilmez unsurlardan biri haline getirecektir.

Turizm işletmelerinin, müşterilerinin talepleri doğrultusunda mal ve hizmet üretmeleri, müşterileri memnuniyetini arttırmakta ve buna bağlı olarak da müşterilerin işletmeye bağlılıkları artmaktadır. Bu sayede işletmeler de ticari faaliyetlerinin devamlılığını sağlayabilmektedirler.

Memnun müşteri, işletmenin piyasaya sunduğu bir mal veya hizmeti satın almaya hazır müşteridir. Yeni müşteriler, işletmenin yürüttüğü pazarlama ve reklam faaliyetlerinden daha çok, işletmenin mevcut eski müşterilerinin tavsiyelerinden etkilenme eğilimi taşırlar. Memnun olmayan müşteriler ise, başka müşterileri olumsuz

yönde etkileyerek işletmenin yaptığı en güçlü yatırımlarının boşa gitmesine neden olurlar. Memnun müşteriler işletmenin çalışanları için de moral kaynağıdır. Müşteri kayıpları genellikle memnuniyetsizlikten, müşteri istek ve ihtiyaçlarını tam anlayamamaktan kaynaklanmaktadır. Bunu anlamamanın en iyi yolu ise, araştırmak ve müşteriler ile görüşmektir. (Sandıkçı,2007;39)

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Müşteri bir ürünü veya hizmeti satın alan kuruluş, kişi ya da kişilerdir. Müşteriler bilançoda gösterilmese de bir işletmenin sahip olduğu en değerli varlıklardır. Müşteri işin oluş nedeni. Müşteri kavramı sadece ürün satın alan değil, işletmenin ürettiği mal ve hizmetlerden etkilenen herkesi kapsamaktadır. Çalışmalar göstermiştir ki, bir müşteri kazanmanın maliyeti, kazanılmış bir müşteriyi elde tutma maliyetlerinden dört ya da beş kat daha fazladır (Eroğlu, 2005;8). Yoğun rekabet ve dinamik pazar ortamında çağdaş pazarlama anlayışı gereği müşterinin memnuniyeti pazarlama faaliyetlerinin odak noktasını oluşturmaktadır (Eroğlu, 2005;10).

Modern pazarlama anlayışının temelini oluşturan müşteri odaklı yaklaşım, işletmelerin müşteriye odaklanmalarını, mal ve hizmetlerini müşterinin istek ve ihtiyaçlarından hareket ederek üretmelerini gerektirmiş, işletmelerin müşterilerin isteklerine ve şikayetlerine daha duyarlı olmalarını sağlamıştır (Özgüven, 2008;659).

Son yıllarda müşteri odaklı pazarlama anlayışı ve müşteri memnuniyeti, emek yoğun olan otelcilik sektöründe üzerinde durulan fonksiyonlar haline gelmiştir. Müşteri ilişkilerinin esası müşteriyi tanımak, müşteri ihtiyaçlarını anlamak ve müşteriye uygun mal ve hizmetler geliştirmekten geçmektedir. Bu yolla öncelikle müşteri kazanma ve müşteri memnuniyetini sağlama hedeflenirken; rekabet, üstünlük, iyi işletme imajı ve ürün konumlandırma gibi faaliyetlerin başarılması için çalışılmaktadır (Kozak, 2007;137-145).

Müşteriyi memnun etmek, sürekli kılmak, müşterinin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak, günümüz işletmelerinin çok daha yoğun çaba harcamasını gerektiren, strateji ve politikalarını müşterilerin beklenti ve ihtiyaçlarına göre saptamayı başarılı olmak isteyen işletmeler için zorunlu kılan bir faaliyet zinciri olarak tanımlanmaktadır (Ergunda ve Tunçer, 2009;8). İşletmeler açısından pazarlama faaliyetlerinde odak noktayı oluşturan müşteri memnuniyeti; müşterinin mal ya da hizmet tüketimi boyunca, umduğunu ya da beklediğini elde etmenin verdiği iyi hissetme duygusunu ifade eden psikolojik bir kavramdır (Pizam ve Ellis, 1999;327; Choi ve Chu, 2000;119; Seçilmiş, 2012;234). Müşteri memnuniyeti; onu tatmin etmek, sürekli kılmak, ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak günümüz işletmelerinin çok daha yoğun çaba harcamasını gerektiren, strateji ve politikalarını müşterilerin beklenti ve

ihtiyaçlarına göre saptamayı başarılı olmak isteyen işletmeler için zorunlu kılan faaliyetler zinciri olarak tanımlanır (Öçer, 2001;23).

Müşteri memnuniyeti; bir işletmenin ürün ya da hizmetleri kullanması sonucu müşterinin bu ürün ya da hizmetin değeri, niteliği ve özellikleri hakkındaki olumlu ya da olumsuz duygularının tamamıdır. (Altan ve Engin, 2004;585).

Müşterinin bir üründen sağladığı memnuniyet sadece ürünlerin niteliklerine bağlı değildir. Tüketicinin memnuniyeti aynı zamanda işletmenin imajı, çalışanların tutumu, tüketicinin kişiliği, işletmenin profesyonellik anlayışı, işlem hızı, algılanan kalite, algılanan değer, imaj ve beklentiler gibi unsurlara bağlıdır (Tan, 2004;36). Genel olarak bakıldığında, müşteri memnuniyetini etkileyen çok çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerin önem dereceleri her tüketici için farklılıklar göstermektedir. Müşterinin hizmetten beklediği performans ile tüketim sonucunda elde ettiği gerçek performans arasında algıladığı fark, tatmin olma derecesini gösterir. Müşteri memnuniyetini etkileyen faktörlerden bahsederken, performans beklenti ve ürün kalitesinin yanı sıra müşteriyle olan ilişki, müşteriye karşı olan tutum ve davranışlar göz ardı edilmemelidir (Kırım, 1997;157). İşletmeler sundukları mal ve hizmetlerin performanslarının müşteri tarafından değerlendirildiği bilinci ile hareket etmelidir (Kotler, 1999;8). Ürün kalitesi, memnuniyeti önemli derecede etkilemektedir. Müşterilerin isteği kaliteli mal ve hizmet olduğuna göre, rekabet halindeki işletmeler kaliteyi korudukları sürece başarılı olacaklardır (Sivri, 2001;5). Müşterilerin mal ve hizmet alımı öncesindeki beklentileri, memnuniyet dereceleri üzerinde önemli rol oynamaktadır. Müşteri, kullandığı veya tükettiği mal veya hizmetin kendi beklentilerine uygun olup olmadığına karar vermektedir. Mal veya hizmetin kullanım maksadına uygunluğu ile beklentiler eşitse veya beklentilere kabul edilebilir bir seviyede ulaşılmışsa tüketici tatmin olabilmektedir (Süklüm, 2006;26).

Müşteri memnuniyetinin sağlanması işletmeler için anahtar bir konudur. Çünkü müşteri memnuniyeti, sadakati meydana getirir. Bu da daha iyi bir işletme performansı oluşturur. Memnuniyeti sağlanmış müşterilerin işletmeye kazandırdığı en önemli katkı müşterilerin işletmeye sadık hale gelmesidir (Çatı ve Koçoğlu, 2008;173). Müşteri memnuniyetini sağlamak için yapılan yatırımlar, önceleri bir maliyet olarak gözüktse de, kazanılan sadık müşteriler sayesinde, işletmenin tanıtım giderlerinde bir azalma olacaktır. Aynı zamanda sadık müşterinin artması, işletmenin, ürünlerinin fiyat ayarlamasında daha rahat hareket etmesini sağlayacaktır. Memnun müşterinin konuşmaları ve tavsiyeleri sayesinde de yeni müşterilerin kazanılması süreci başlayacaktır (Türkyılmaz ve Özkan;2007).

Müşteri memnuniyeti, hizmet sektörü içinde yer alan konaklama işletmelerinde de üzerinde durulması gereken konuların başında gelmektedir. Diğer sektörlerde

müşteriler ödedikleri para karşılığında bir ürün satın almakta ve bu üründen belirli süreler fayda sağlamaktadırlar. Oysa termal turizm işletmelerinde insanların beklentilerini sağlık bulma, zinde kalma, dinlenme, stresten uzaklaşma vb. oluşturmaktadır. Bu beklentiler sonucunda memnun olan bireyler sağlık bulacaklar, mutluluk hissedecekler ve güzel anılar yaşamış olacaklardır. Bundan dolayıdır ki, turistik ürünün satın alma aşamasından, tüketicinin tekrar eve dönüşüne kadar olan tüm süreçte müşteri memnuniyetinin sağlanması oldukça önemlidir. Ayrıca turizm işletmelerinde hizmetin, birbirine bağlı halkalardan oluştuğu düşünülürse, her aşamasında görev alan kuruluş ve çalışanlara önemli görevler düşmektedir (Sandıkcı, 2008;79).

YÖNTEM

ARAŞTIRMANIN EVRENİ, ÖRNEKLEMİ VE ÖLÇEĞİ

Araştırmanın evrenini (N) Balıkesir ili Gönen ilçesinde bulunan Kültür ve Turizm Bakanlığı Belgesi 3 otelde Şubat-Nisan 2012 tarihleri arasında konaklayan turistler oluşturmaktadır. Bu 3 otelin toplam yatak kapasitesi 461'dir. Belirtilen otellerde Şubat-Nisan 2012 tarihleri arasında kolayda örnekleme tekniği ile örneklem (n) seçilmiş ve n= 251 müşteriye anket uygulanmıştır. Kullanılan anket formunda otel müşterilerinin kişisel özelliklerinin tespiti için hazırlanmış (yaş, cinsiyet gelir vb.) çoktan seçmeli sorular ve katılımcıların termal tesislerdeki memnuniyetlerini ölçmek için hazırlanmış 36 adet likert tipi (5'li) soru bulunmaktadır. Memnuniyet ölçeği (Shengelayeva, 2009) 'dan uyarlanarak oluşturulmuştur.

Yapılan anket sonucunda elde edilen veriler SPSS (Statistic Package for Social Sciences) 16.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde; tanımlayıcı istatistikler ve faktör analizi sonucunda 7 tane faktör elde edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Gönen'de termal turizm işletmelerinde termal turizm amaçlı konaklayan müşterilerin, termal işletmelerde önem verdikleri unsurların tespiti ve bu faktörlere katılımda kişisel özellikler bağlamında anlamlı farklılıklar olup olmadığının belirlenmesi, araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışma ile termal turizm faaliyetine katılan bireylerin Gönen'de bulunan termal tesislerin hangi özelliklerinden daha memnun oldukları belirlenmeye çalışılarak, gelecekte yapılacak çalışmalara ve termal tesisler tarafından uygulanacak stratejilerin geliştirilmesine yardımcı olunmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda öne sürülen hipotez şu şekildedir:

H1- Tüketicilerin termal konaklama tesisi ile ilgili faktörlere katılım dereceleri kişisel özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Yapılan çalışma, Balıkesir ili Gönen ilçesindeki Kültür ve Turizm Bakanlığı belgesine sahip termal tesislerde konaklayan müşteriler ile sınırlıdır. Ayrıca verilerin kolayda örnekleme tekniği ile toplanmış olması araştırmanın bir diğer sınırını oluşturmaktadır. Araştırmaya ayrılan zaman ve finansal kaynağın kısıtlı olması da çalışmanın diğer kısıtını oluşturmaktadır. Belirtilen bu kısıtlar çalışmanın örnekleme yüküklüğünü ve genellenebilirliğini etkilemiştir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

ARAŞTIRMAYA AİT TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Araştırmaya katılan tüketicilere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de görüldüğü gibidir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Cinsiyet			Eğitim Durumu		
	Sayı	Yüzde		Sayı	Yüzde
Bayan	120	47,8	İlköğretim	64	25,5
Bay	131	52,2	Lise	71	28,3
Toplam	251	100,0	Üniversite	98	39,0
Medeni Durum			Lisansüstü	18	7,2
Evli	208	82,9	Toplam	251	100,0
Bekar	43	17,1	Toplam Aylık Gelir		
Toplam	251	100,0	500 TL den az	6	2,4
Yaşınız			500- 1000 TL	36	14,3
24 yaş ve altı	12	4,8	1001- 2000 TL	102	40,6
25-44 yaş	96	38,2	2001 TL ve üstü	107	42,6
45-54 yaş	50	19,9	Toplam	251	100,0
55 yaş ve üzeri	93	37,1	İşletmeye Kaçınıcı Gelişi		
Toplam	251	100,0	İlk gelişi	72	28,7
Meslek			2. kez gelişi	47	18,7
Memur	30	12,0	3 ve daha fazla	132	52,6
Emekli	64	25,5	Toplam	251	100,0
İşçi	19	7,6	Tatilden Memnuniyet Durumu		
Öğrenci	11	4,4	Memnun	243	96,8
İşveren	32	12,7	Memnun Değil	8	3,2
Ev Hanımı	52	20,7	Toplam	251	100,0
Diğer	43	17,1			
Toplam	251	100,0			

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcılarla ilgili öne çıkan noktalar şunlardır. Araştırmaya katılanların çoğunluğu (%82,9) evlidir. Katılımcıların %67,3 ü lise ve üniversite eğitimine sahiptir. Ayrıca katılımcıların %83,2'sinin hanesine bir ayda 1001 TL ve daha fazla para girmektedir. Katılımcıların geldikleri termal işletmeden genel memnuniyet oranları %96,8'dir.

FAKTÖR ANALİZİ

Çalışmamızda müşterilerin, termal tesisle ilgili düşüncelerinin tespit edilebilmesi için 36 adet 5'li likert tipi soru (5-kesinlikle katılıyorum, 1-kesinlikle katılmıyorum) sorulmuş ve elde edilen sonuçlar faktör analizine tabi tutulmuştur.

Faktör analizi, birbirleriyle ilişkili veri yapılarını birbirinden bağımsız daha az sayıda yeni veri yapılarına dönüştürmek, bir diğer deyişle bir oluşumun nedenini açıkladıkları varsayılan değişkenleri (faktörleri/boyutları/bileşenleri) ortaya çıkarmak ve gerektiğinde adlandırmak amacıyla başvurulan bir yöntemler bütünüdür. Bu çerçevede faktör analizi birçok değişkenin birkaç başlık altında toplanıp toplanmadığı hakkında bilgi veren bir yöntemler bütünü olarak da tanımlanabilir (Alpar, 2010;385).

Tablo 2'de katılımcıların ifadelerine verdikleri yanıtlar faktörler itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 2. Faktörler İtibariyle Katılımcıların İfadelerine Verdikleri Yanıtlar

1.Faktör (Personel ve Yiyecek-İçecek Özellikleri)	N	Min.	Max.	Ortalama	Standart Sapma
Çalışanlar düzgün ve temiz görünümündedir.	251	1	5	4,24	,862
Çalışanlar güven vericidir.	251	1	5	4,17	,852
Restoran ve barlarda kullanılan araç gereçler temizdir.	251	1	5	4,03	,891
Çalışanlar sürekli olarak nazik ve saygılıdır.	251	1	5	4,19	,878
Hizmetler ilk seferde doğru ve zamanında veriliyor.	251	1	5	4,15	,849
Servis elemanları yiyeceklerin ve içeceklerin içeriklerini biliyor.	251	1	5	3,66	,991
Servis edilen yiyecek ve içecekler kalitelidir.	251	1	5	3,99	,951
Menülerde diyet ve vejetaryen yiyecek içeceklere yer verilmiştir.	251	1	5	3,61	1,148
Otelin yaptığı reklamla gerçekte verdiği hizmet tutarlıdır.	251	1	5	3,76	,955
Toplam Örneklem Sayısı (n)	251			3,98	
2. Faktör (Termal İmkanlar)	N	Min.	Max.	Ortalama	Standart Sapma
Termal suyun kalitesi kullanım amacına yeterli derecede uygun durumdadır.	251	1	5	3,94	,923
Tesisin sahip olduğu termal kaynaklar şifalıdır.	251	1	5	4,18	,904
Tedavi ünitelerinin donanımı kullanım amacına uygun tasarlanmıştır.	251	1	5	3,82	,936
Tesisin tedavi edicilik özelliği diğer kaplıcalardan daha yüksektir.	251	1	5	3,73	,955
Tesisin sağlık ve kür merkezleri donanım ve personel olarak yeterlidir.	251	1	5	3,71	,970
Toplam Örneklem Sayısı (n)	251			3,88	
3.Faktör (Oda İmkanları ve Hizmetleri)	N	Min.	Max.	Ortalama	Standart Sapma
İşletmede konaklama bölümleri hijyeniktir.	251	1	5	3,97	,971
Odalarda tatmin edici düzeyde hizmet sunuluyor.	251	1	5	3,92	,962
Oda temizliği ve çarşaf değişimi günlük yapılıyor.	251	1	5	3,79	1,105
Çamaşırhane ve kuru temizleme hizmeti sağlıyor.	251	1	5	3,65	,975
Oda donanımı ihtiyaçları karşılayacak düzeydedir	251	1	5	3,90	1,035
Oda söz verildiği gibi zamanında hazırıldı.	251	1	5	4,17	,814
Otele ödediğim paranın karşılığını aldım.	251	1	5	4,02	,938
Toplam Örneklem Sayısı (n)	251			3,91	
4. Faktör (Ön büro/Karşılama Hizmetleri)	N	Min.	Max.	Ortalama	Standart Sapma
Karşılama sıcak ve samimidir.	251	1	5	4,06	,912
Tesise giriş-çıkış işlemleri hızlı ve hatasızdır.	251	1	5	4,15	,764
İsteklerime uygun bir oda verildi.	251	1	5	4,06	,914
Rezervasyon alınırken müşterinin olası özel ihtiyaçları öğreniliyor.	251	1	5	3,38	1,128
Toplam Örneklem Sayısı (n)	251			3,91	
5.Faktör (Fiziki İmkanlar)	N	Min.	Max.	Ortalama	Standart Sapma
Oteldeki yönlendirme işaret ve tabelaları yeterli ve iyi yerleştirilmiştir.	251	1	5	3,79	,908
Tesisin dış mimari özellikleri estetik ve çekicidir.	251	1	5	3,33	1,186
Yangın, sağlık ve güvenlik önlemleri yeterince alınmıştır.	251	1	5	3,66	,905
Ortak alanlar temiz ve bakımlıdır.	251	1	5	3,96	,981
Tesis içerisindeki mimari yapıda her yere (odalardan, termal merkez- restorana-lobiye-bahçeye vb.) kolaylıkla ulaşılabilir.	251	1	5	4,07	,887
Toplam Örneklem Sayısı (n)	251			3,76	

6.Faktör (Eğlence/Boş Zaman İmkanları)	N	Min.	Max.	Ortalama	Standart Sapma
Çocuklar için yeterli rekreasyon ve animasyon imkanları vardır.	251	1	5	3,18	1,054
Otelde yeterince animasyon aktiviteleri vardır.	251	1	5	3,04	1,088
Yetişkinler için yeterli rekreasyon ve animasyon imkanları vardır.	251	1	5	3,22	1,028
Toplam Örneklem Sayısı (n)	251			3,15	
7.Faktör (Ulaşım ve Tesisin Genel Mahalleri)	N	Min.	Max.	Ortalama	Standart Sapma
Tesisin bulunduğu bölgeye ulaşım kolaydır.	251	1	5	4,26	,805
Tesisin genel mekanları (lobi, bahçe, vb. gibi) ferah ve rahatlatıcıdır	251	1	5	4,31	,769
Tesisin bulunduğu çevre doğal çekiciliğe sahiptir.	251	1	5	4,13	,909
Toplam Örneklem Sayısı (n)	251			4,23	

Yapılan faktör analizi sonuçları da aşağıda Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Faktör Analizi Sonuçları

İFADE/FAKTÖR NUMARASI	1	2	3	4	5	6	7
Çalışanlar düzgün ve temiz görünümüdür	,770						
Çalışanlar güven vericidir	,766						
Restoran ve barlarda kullanılan araç gereçler temizdir	,747						
Çalışanlar sürekli olarak nazik ve saygılıdır	,745						
Hizmetler ilk seferde doğru ve zamanında veriliyor	,699						
Servis elemanları yiyeceklerin ve içeceklerin içeriklerini biliyor	,657						
Servis edilen yiyecek ve içecekler kalitelidir	,631						
Menüde diyet ve vejetaryen yiyecek içeceklere yer verilmiştir	,499						
Otelin yaptığı reklamlarla gerçekte verdiği hizmet tutarlıdır	,465						
Termal suyun kalitesi yeterli derecede uygun durumdadır		,803					
Tesisin sahip olduğu termal kaynaklar şifalıdır		,794					
Tedavi ünitelerinin donanımı amacına uygun tasarlanmıştır		,782					
Tesisin tedavi edici özelliği diğer kaplıcalardan daha yüksektir		,770					
Tesisin ve kür merkezleri donanım ve personel olarak yeterlidir		,672					
İşletmede konaklama bölümleri hijyeniktir			,733				
Odalarda tatmin edici düzeyde hizmet sunuluyor			,624				
Oda temizliği ve çarşaf değişimi günlük yapılıyor			,611				
Çamaşırhane ve kuru temizleme hizmeti sağlanıyor.			,578				
Oda donanımı ihtiyaçları karşılayacak düzeydedir			,539				
Oda söz verildiği gibi zamanında hazır			,510				
Otele ödediğim paranın karşılığını aldım			,508				
Karşılama sıcak ve samimidir				,747			
Tesise giriş-çıkış işlemleri hızlı ve hatasızdır				,727			
İsteklerime uygun bir oda verildi				,700			
Rezervasyon alınırken müşterinin özel ihtiyaçları öğreniliyor				,669			
Oteldeki yönlendirme tabelaları yeterli ve iyi yerleştirilmiştir.					,719		
Tesisin dış mimari özellikleri estetik ve çekicidir					,634		
Yangın, sağlık ve güvenlik önlemleri yeterince alınmıştır					,622		
Ortak alanlar temiz ve bakımlıdır					,493		
Tesis içerisindeki mimari yapıda her yere (odalardan, termal merkez- restorana-lobiye-bahçeye vb.) kolaylıkla ulaşılabilir.					,472		
Çocuklar için yeterli rekreasyon ve animasyon imkanları vardır						,862	
Otelde yeterince animasyon aktiviteleri vardır						,849	
Yetişkinler için rekreasyon ve animasyon imkanları vardır						,824	
Tesisin bulunduğu bölgeye ulaşım kolaydır							,746
Tesisin genel mekanları (lobi, bahçe, vb. gibi) ferah ve rahatlatıcıdır							,724
Tesisin bulunduğu çevre doğal çekiciliğe sahiptir							,458
Özdeğerler (Eigen)	5,382	4,196	3,794	3,155	3,027	2,629	1,83
Açıkladığı Varyans (%)	14,951	11,656	10,539	8,763	8,407	7,303	5,084
Açıklanan Toplam Varyans (%)	66,703						
KMO Ölçüm Yeterliliği	,912						
Bartlett Küresellik Test Değeri	P= ,000 Approx. Chi- Square:5911,052						

Tablo 3. de görüldüğü gibi yapılan faktör analizi sonucunda faktör analizinin geçerliliğini gösteren KMO testi sonucu 0,912 ve Bartlett testi ise ilgili test düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar faktör analizi sonuçlarının geçerli olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucunda 7 tane faktör elde edilmiştir. Elde edilen faktörlerin öz değer ve varyans değerleri de yukarıdaki tablo 3’de belirtilmiştir.

Elde edilen faktörler güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Crombach Alfa yöntemi, güvenilirlik testinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde alfa katsayısı 0 ile 1 arasında değer almakta ve yüksek olan değer daha yüksek bir güvenilirliği ifade etmektedir (Haque vd, 2009;3456). Alfa katsayısının değerlendirilmesinde uyulan değerlendirme kriteri Tablo 4 teki gibi belirlenmiştir.

Tablo 4. Güvenilirlik Değerleri

-0,00 ile 0,40 (Hariç) arasında:	Ölçek Güvenilir Değil
-0,40 ile 0,60 (Hariç) arasında:	Ölçek Düşük Güvenilirlikte
-0,60 ile 0,80 (Hariç) arasında:	Ölçek Oldukça Güvenilir
-0,80 ile 1,00 arasında:	Ölçek Yüksek Derecede Güvenilir

Kaynak: (Filiz, 2011;40).

Faktörlerin isimlendirilmesinde faktörleri oluşturan ifadeler dikkate alınmış, anketin uyarıldığı tez den (Shengelbayeva, 2009) yararlanılmıştır. Faktörlerin isimleri ve alfa testi sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Faktörlerin İsimlendirilmesi ve Güvenilirlik Değerleri

FAKTÖR	İFADE SAYISI	ALFA KATSAYISI
1.Faktör (Personel ve Yiyecek-İçecek Özellikleri)	9	0,914
2. Faktör (Termal İmkanlar)	5	0,901
3.Faktör (Oda İmkanları ve Hizmetleri)	7	0,848
4. Faktör (Önbüro/Karşılama Hizmetleri)	4	0,830
5.Faktör (Fiziki İmkanlar)	5	0,800
6.Faktör (Eğlence/Boş Zaman İmkanları)	3	0,896
7.Faktör (Ulaşım ve Tesisin Genel Mahalleri)	3	0,639
Ölçek Güvenilirliği (Tüm Sorular)	36	0,951

Alfa katsayısı, ölçek içinde bulunan maddelerin iç tutarlılığının (homojenliğinin) bir ölçüsüdür. İlgili ölçeğin alfa katsayısı ne kadar yüksek olursa “bu ölçekte bulunan maddelerin o ölçüde birbirleriyle tutarlı ve aynı özelliğin öğelerini yoklayan maddelerden oluştuğu ya da tüm maddelerin o ölçüde birlikte çalıştığı” yorumu yapılır (Alpar, 2010;350).

Tablo 5 te görüldüğü gibi 7.faktör hariç diğer 6 faktörün alfa katsayısı 0,80'in üstünde tespit edilmiştir. Bu değerler, ilgili faktörleri oluşturan ölçeğin "yüksek derecede güvenilir" olduğunu, 7. faktörün katsayısı ise 0,60 ile 0,80 aralığında çıktığından bu ölçeğin de "oldukça güvenilir" olduğunu ifade edilebilir (Filiz, 2011;40). Ölçeğimizin 36 sorudan oluşan genel güvenilirliği ise 0,951 olarak tespit edilmiş ve bu da ölçeği yüksek güvenilirliğe sahip olarak nitelendirir.

HİPOTEZ TESTLERİ

Faktörlerin belirlenmesi ve güvenilirlik analizleri sonucunda, elde edilen faktörlere katılmada kişisel özellikler bağlamında (cinsiyet, medeni durum, yaş, meslek, eğitim ve gelir) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olup olmadığını incelemek için T testi, Tek yönlü varyans analizlerine başvurulmuş ve sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Hipotez Testleri

Faktör	Cinsiyet		Medeni Durum		Yaş		Meslek		Eğitim		Gelir	
	T*	Anlamlılık	T*	Anlamlılık	F*	Anlamlılık	F*	Anlamlılık	F*	Anlamlılık	F*	Anlamlılık
Faktör 1	0,497	0,62	-0,406	0,69	2,169	0,092	2,818	0,01	1,064	0,36	0,319	0,81
Faktör 2	-1,223	0,22	-1,258	0,21	0,513	0,674	0,212	0,97	1,159	0,33	0,259	0,86
Faktör 3	-1,153	0,25	-1,366	0,18	0,756	0,520	1,054	0,39	2,634	0,05	0,802	0,49
Faktör 4	1,566	0,12	0,041	0,97	5,157	0,002	2,310	0,03	0,853	0,47	0,804	0,49
Faktör 5	1,501	0,14	-0,664	0,51	5,205	0,002	4,290	0,00	5,922	0,00	7,394	0,00
Faktör 6	-1,242	0,22	0,572	0,57	1,669	0,174	0,979	0,44	1,080	0,36	0,090	0,97
Faktör 7	0,655	0,51	0,931	0,36	2,303	0,078	0,836	0,54	1,419	0,24	1,362	0,26

* Varyansların homojenliği Levene Testi ile test edilmiş ve ilgili anlamlılık değerleri tabloda verilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde, tüketicilerin "Personel ve yiyecek içecek özellikleri" faktörüne katılımlarında bir başka ifade ile memnuniyet düzeylerinde yalnızca mesleklerine göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bu fark Post-hoc testlerinden Tukey B ve Scheffe testleri ile incelenmiş ve bu faktöre en çok katılanların emekliler olduğu tespit edilmiştir. Emeklilerden sonra bu faktöre en çok katılanlar sırası ile ev hanımları, memurlar, işçiler ve işverenlerdir. Bu faktöre en az katılanlar ise öğrencilerdir.

“Termal imkanlar” olarak isimlendirilen 2. faktöre katılımlarda ise değişkenler arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

“Oda imkanları ve hizmetleri” faktörüne ilgili katılımcıların verdikleri yanıtlara göre yapılan analizlerde katılımcıların bu faktöre katılım eğilimleri ile eğitim durumları anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılığın yönü incelendiğinde; bu faktöre en çok katılan grubun lisansüstü eğitim almış tatilciler olduğu görülmüştür. İlköğretim mezunu olan tatilciler bu faktöre 2. sırada katılma eğilimi gösterirken, bu faktöre en az katılan grup lise mezunlarıdır.

“Önbüro/Karşılama Hizmetleri” faktörüne katılımcıların verdikleri yanıtlar ile yaş ve meslek gruplarına göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Yaş bağlamında incelendiğinde, 55 yaş ve üzerinde bulunan tatilciler bu faktöre en yüksek katılımı sergilemektedir. Bu faktöre en az katılımı ise 25-44 yaş aralığında olan tatilciler göstermektedir.

Meslek grupları itibariyle ise bu faktöre en çok katılım gösteren grup ev hanımı ve emeklilerdir. Bu meslek gruplarını katılım sırası ile öğrenciler, işverenler, memurlar ve diğer meslek gruplarında çalışan tatilciler izlemektedir. Bu faktöre en az katılan meslek grubu ise işçilerdir.

“Fiziki İmkanlar” faktörüne katılımcıların verdikleri yanıtlar analiz edildiğinde, yaşa, mesleğe, eğitim durumlarına ve gelir düzeylerine göre istatistiksel anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Yaş boyutuna göre farklılık incelendiğinde, fiziki imkanlar faktörüne en çok katılan tüketici grubu; 55 yaş ve üstünde yer alan tatilcilerdir. En az katılan grup ise 25-44 yaş aralığında olan tatilcilerdir.

Meslek boyutuna göre ise, emekliler ve ev hanımlarının bu faktöre katılma eğilimleri diğer meslek gruplarına göre fazladır. İşverenler ise bu faktöre katılmama eğilimindedirler.

Eğitim durumlarına göre tatilcilerin bu faktöre katılımlarındaki farklılıklar incelendiğinde, ilköğretim ve lise eğitimi almış tatilcilerin bu faktöre katılma eğilimleri en yüksek iken, lisans ve lisansüstü eğitim almış termal tatilcilerin bu faktöre katılım düzeyleri düşüktür.

Katılımcıların gelir düzeyleri ile bu faktöre katılım eğilimleri arasındaki farklılık incelendiğinde gelir düzeyi 2001 TL’den yüksek olan katılımcıların katılımları en yüksek olarak tespit edilmiştir. Faktöre katılımlar sırasıyla 1001-2000 TL., 500-1000 TL. aylık gelir düzeyine sahip katılımcılar şeklinde belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada Gönen’de faaliyet gösteren termal konaklama işletmelerinden faydalanan müşterilerin memnuniyet düzeylerini tespit edebilmek ve açıklayabilmek için ölçekte yer alan ifadeler faktör analizi sonucunda 7 açıklayıcı faktör altında toplanmıştır. Ayrıca çalışmada, müşteri memnuniyeti boyutlarının müşterilerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmaya katılan termal turizm müşterilerinin en yüksek memnuniyet gösterdikleri faktör (boyut) 4,23 ile “ulaşım ve tesisin genel mahalleri” olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Gönen, katılımcılar tarafından ulaşımı kolay bir yer olarak belirtilmektedir. Ayrıca termal konaklama tesislerinin genel mekanları (lobi, bahçe vb. gibi) müşterilerce ferah ve rahatlatıcı olarak algılanırken, işletmelerin bulunduğu çevrenin yani Gönen’in doğal çevre açısından çekici olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların termal konaklama işletmelerindeki “personel ve yiyecek-içecek özellikleri” ile ilgili memnuniyet düzeyleri de 3,98 olarak gerçekleşmiştir. Bu da işletmelerde çalışan personelin işlerini iyi yaptıklarını ve işletmelerde müşteri beklentilerine uygun yiyecek-içecek ürünleri sunulduğunu göstermektedir.

Katılımcılar, termal konaklama işletmelerindeki “oda imkanları ve hizmetleri” ile “önbüro ve karşılama hizmetleri” den de memnundurlar (3,91). Özellikle “oda söz verildiği gibi zamanında hazır” ifadesi için 4,17’lik, “tesise giriş-çıkış işlemleri hızlı ve hatasızdır” ifadesi için 4,15’lik ve karşılamanın sıcak ve samimi olması ile ilgili müşteri beklentilerine uygun oda tahsisi için 4,06’lık katılımlar, gönendeki termal konaklama işletmeleri için önemli göstergelerdir. Bu konuda asıl ve çok önemli bir diğer memnuniyet göstergesi ise, müşterilerin “otele ödediğim paranın karşılığını aldım” ifadesine 4,02 ile gösterdikleri katılımdır.

Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli sonuç ise, katılımcılar tarafından Gönen ve termal tesisler, termal imkanlar açısından (3,88) yeterli potansiyele sahip olarak görülmektedir. Özellikle termal işletmelerin sahip olduğu termal kaynakların (suların) şifalı olduğu ifadesine 4,18’lik katılım, termal kaynakların tanıtımının iyi yapıldığını ortaya koymaktadır.

Katılımcılar, Gönen’deki termal konaklama işletmelerinin fiziki imkanları ile ilgili olarak 3,76’lık bir katılım (memnuniyet) ifade etmişlerdir. Ancak, tesislerin dış mimarilerinin estetik ve çekiciliği ile ilgili olarak kararsız (3,33) bir tutum ortaya koymuşlardır. Katılımcıların tesis içerisinde her yere kolaylıkla ulaşabildikleri yönündeki memnuniyet (4,07), konaklama tesislerinin iç mimari uygulama ve planlamalarının doğru yapıldığını göstermektedir.

Çalışmada Gönen'deki termal konaklama işletmelerinden faydalanan müşteriler tarafından en düşük memnuniyet 3,15'lik katılım ile işletmelerdeki "eğlence/boş zaman imkanları" için ifade edilmiştir. Müşteriler gerek kendileri, gerekse çocukları için rekreasyon ve animasyon imkanları beklemektedirler. Termal müşterilerin tesislerdeki uzun kalış süreleri de göz önünde bulundurulduğunda, eğlence ve boş zaman imkan ve aktivitelerinin termal müşteriler için önemli olduğu sonucu çıkarılabilir.

Termal konaklama işletmelerinde personel ve yiyecek-içecek özelliklerine en duyarlı kesim emekliler olarak belirlenmiştir. Zamanı ve harcayacak parası olan ve termal turizm için de önemli bir potansiyel talebi oluşturan bu grubun tercihleri termal işletmelerce önemsenmelidir.

Oda imkanları ve hizmetlerine en duyarlı kesim lisans üstü eğitim almış grup olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla katılımcıların genelinin çok lüks olmayan, ancak mutlaka hijyen olması gereken, standart oda donanımı ve hizmetleri ile memnun olabilecekleri tespit edilmiştir.

Termal turizm müşterilerinden özellikle 55 ve yaş üzerinde olanlar ile ev hanımları ve emekli olan kesimler için, sıcak ve samimi bir karşılamanın, tesise giriş ve çıkışın hızlı ve hatasız olmasının, istekleri doğrultusunda oda tahsisi yapılmasının ve rezervasyon esnasında özel isteklerinin olup olmadığının sorulmasının büyük bir memnuniyet oluşturacağı tespit edilmiştir.

Çalışmada ayrıca 55 yaş ve üzeri kesim için, tesiste yönlendirme levhalarının olması, tesisin mimari özelliklerinin estetik ve çekici olması, ortak alanların temizliği, yangın, sağlık ve güvenlik önlemlerinin yeterli olması ile tesis içinde bir yerden bir yere kolay bir şekilde ulaşabilme gibi fiziki imkanlar önemli olduğu tespit edilmiştir. Yine emekli ve ev hanımı olan katılımcıların da 55 yaş ve üzeri grup gibi yukarıdaki imkanların varlığı ile memnuniyet düzeyleri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Çalışmadaki veriler doğrultusunda Gönen'deki termal konaklama işletmelerinde müşteri memnuniyetinin artırılması için aşağıdaki önerilerde bulunabilir.

- Menülerde diyet ve vejetaryen hatta yöresel yiyecek içecek ürünlerine yer vermelidirler.
- Çamaşır yıkama ve kuru temizleme hizmetlerini uygun fiyatlı olarak sunduklarını müşterilerine duyurmalıdırlar.
- Rezervasyon esnasında müşterilerin özel isteklerinin öğrenilmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

- Yeni inşa edilecek termal konaklama işletmelerinin dış mimari yapılarına özen gösterilmelidir. Bir başka deyişle özellikli mimari yapılarda inşa edilmelidirler.
- Özellikle işletmelerde ve yakın çevrelerinde rekreasyon ve animasyon imkanları/aktiviteleri oluşturulmalıdır. Bu konuda işletme dışı mekanlar ve aktiviteler için yerel yönetimlerle işbirliği içerisinde olunmalıdır.
- Gönen ve ilçedeki termal konaklama işletmelerinde müşteri memnuniyeti ile ilgili çalışmalarındaki olumlu sonuçlar pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinde kullanılmalıdır.

Araştırmada verilerin kolayda örnekleme tekniği ile toplanmış olması ve bilgilerin toplandığı bölgenin bir ilçe ile sınırlandırılması, elde edilen sonuçların genelleştirilmesini engellemektedir. Ancak bu kısıtlara rağmen araştırma bölgeye ve bölgedeki termal konaklama işletmelerine yönelik algı düzeyleri hakkında fikir vermektedir.

Gelecek çalışmalarda Gönen’de daha geniş bir katılımcı grup üzerinde anket ölçeği gerek aynı, gerekse geliştirilerek uygulanabileceği gibi, farklı termal turizm destinasyonlarındaki termal konaklama işletmelerinde konaklayan talebe de uygulanabilir. Böylece termal turizm destinasyonları ve termal turizm işletmeleri arasında müşteri memnuniyeti açısından karşılaştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Alpar, R. (2010). *Spor, Sağlık ve Eğitim Bilimlerinde Örneklerle Uygulamalı İstatistik ve Geçerlilik-Güvenirlilik*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Çatı, K. ve Koçoğlu, C. M. (2008). Müşteri Sadakati ile Müşteri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, s. 167-188
- Chaler J. (1990). *The Dictionary of Hospitality, Travel and Tourism*, DelmarPuphishe-
sInc. New york., s.7. Çatı,K. ve Koçoğlu,C. M. (2008). Müşteri Sadakati ile Müş-
teri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Selçuk Üni-
versitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, s. 167-188
- Choi, T. Y. ve Chu, R. (2000). Levels of Satisfaction among Asian and Western Tra-
velers, *International Journal of Quality and Reliability Management*, 17 (2),
116-131.
- Ergunda, H. İ. ve Tunçer, M. (2009) Müşteri Odaklılık. 01.04.2011. [http://www.biy-
med.com/pages/makaleler/makale62.htm](http://www.biy-med.com/pages/makaleler/makale62.htm).
- Eroğlu E. (2005). Müşteri Memnuniyeti Ölçüm Modeli, *İ. Ü. Üniversitesi İşletme Fa-
kültesi İşletme Dergisi*, 34(1), s. 8.
- Filiz, Z. (2011), “Servqual Yöntemiyle Yurt İşletmesinde Hizmet Kalitesinin Ölçül-
mesi”, *International Journal of Research and Development*, 3(1), s:38-49.
- Haque, A. Khatibi, A ve Al Mahmud, S (2009), “Factors Determinate Customer Shop-
ping Behaviour Through Internet: The Malaysian Case,” *Australian Journal of
Basic and Applied Sciences*, 3(4) s: 3452-3463.
- Kırım A. (1997). *Yeni Dünyada Strateji ve Yönetim*, İstanbul, Der Yayınları
- Kotler, P., Armstrong, G., Saunders J. & Vang, V. (1999). *Principles of Marketing*.
New Jersey: PrenticeHall.
- Kozak, N., Kozak, M.A. Ve Kozak, M. (2001). *Genel Turizm İlkeler ve Kavramlar*.
5. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kozak, M. (2007). Turizm Sektöründe Tüketicilerin Şikâyetlerini Bildirme Eğilimleri,
Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Yönetim ve Ekonomi Dergisi,
14 (1), 137-151.
- Pizam, A.ve Ellis, T. (1999). Customer satisfaction and its measurement in hospita-
lity enterprises, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*,
11 (7), s. 326–339
- Sandıkçı M. (2007), Müşteri Memnuniyeti Ölçülmesi ve Sandıklı Hüdai Kaplıca-
sında Bir Alan Araştırması, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi* 9(11),
s. 39-53.

- Sandıkçı M. (2008). Termal Turizm İşletmelerinde Sağlık Beklentileri ve Müşteri Memnuniyeti, Doktora Tezi, Afyonkarahisar Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü işletme Anabilim Dalı, Afyon
- Seçilmiş, C. (2012). Termal Turizm Destinasyonlarından Duyulan Memnuniyet Düzeyinin Tekrar Ziyaret Niyetine Etkisi: “Sakarılıca Örneği” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), s. 231-250.
- Shengelbayeva, M. (2009). Konaklama İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Kiriş (Antalya) Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Turizm İşletmeciliği Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Sivri, Ş. (2001). Müşteri Memnuniyeti/Memnuniyetsizliği ve Buna Bağlı Müşteri Şikâyet Davranışları Üzerine Bir Uygulama. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Süklüm, N. (2006). Türkiye’de Hizmet Sektöründeki Turizm İşletmelerinde Uygulanan Her şey Dâhil Sistemin Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi ve Bir Alan Araştırması. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Tan, A. (2004). Dinlenme Tesislerinde Hizmet Pazarlaması ve Müşteri Tatmini. Sayı 18, s.36.
- Türkyılmaz A., Özkan C., Ulusal Müşteri Memnuniyeti İndeksleri, (Çevrimiçi) <http://www.fatih.edu.tr/~aturkyilmaz/documents/ummikultur.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2012
- Öçer A. (2001). Müşteri Memnuniyeti, *Pazarlama Dünyası*, Sayı 2, s. 23.
- Özgüven N. (2008) Hizmet pazarlamasında müşteri memnuniyeti ve ulaştırma sektörü üzerine bir uygulama, *Ege Akademik Bakış*, 8(2), 651-682
- Yılmaz Ö. ve Akgül, V. (2012). Tüketicilerin Banka Tercihlerinin ve Tavsiye Davranışlarının Belirlenmesi Üzerine Balıkesir İli Gönen İlçesinde Bir Uygulama, *I. Ulusal Ünye İİBF İşletmecilik Sempozyumu*, 41-55.

TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAMIN TEMEL ÖZELLİKLERİNİN VE SORUNLARININ ÜCRETLİ ÇALIŞANLAR AÇISINDAN COĞRAFI BÖLGELERE GÖRE ANALİZİ

İsmet KAYA^[*]

ÖZ

Problem Durumu: Türk turizm sektöründe istihdam ücretli olarak çalışanlar açısından önemli özelliklere ve sorunlara sahiptir. Bu problemlerin başında, kadınların işgücüne katılımının düşük olması, yetersiz eğitim seviyesi, düşük ücretler, yüksek oranda kayıt dışılık, kısa kıdem sorunu, yüksek oranda işgücü devir hızı ve haftalık çalışma saatlerinin fazla olması gelmektedir. Bunların yanında çalışanlarla ilgili istatistiklerde veri karmaşası ve muğlaklık yaşanmaktadır.

Araştırmanın Amacı: Çalışma Türk turizm sektöründe ücretli istihdamının özelliklerini ve problemlerini coğrafi bölgelere göre kıyaslamalı bir şekilde ortaya koymayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında Türk turizm sektöründe ücretli çalışanlara dair bölgesel istatistiklerin net olarak ortaya konması da amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK) ait 2011 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) veri seti kullanılmıştır. Toplam 5764 ücretli çalışana ait veriler SPSS istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde çapraz tablo ve aritmetik ortalama yöntemleri kullanılmıştır.

Bulgular ve Sonuçlar: Ücretli işgücü özellikle Marmara Bölgesinde yoğunlaşmakta olup, kadınların işgücündeki payı 1/5 civarındadır. Başta Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere tüm bölgelerde eğitim seviyesi son derece düşük olup, çalışanların elde ettiği gelirlerin ortalaması asgari ücret seviyesindedir. Sektörde yüksek oranda kayıt dışı istihdam mevcut olup, bu oran Güneydoğu Anadolu Bölgesinde % 70.7'yi bulmaktadır. Tüm bölgelerde yüksek oranda işgücü devir hızı, çok düşük kıdem yılı ve çok yüksek haftalık çalışma saatleri tespit edilmiştir.

^[*] Yrd.Doç.Dr., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye MYO

Öneriler: Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların istihdamla ilgili temel sorunlarını çözmeye yönelik olarak yapılan önerilerin bazıları şunlardır: Çalışanların eğitim seviyesini yükseltmek, yasal düzenlemelerle turizm işletmelerinde daha fazla nitelikli personel çalıştırılmasını sağlamak, işletmelerde iç ve dış motivasyon araçlarının etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak, çalışma koşullarını iyileştirmek, ücretleri tatminkar seviyelere getirmek ve işletmeleri sıkı bir şekilde denetlenmek.

Anahtar Kelimeler: Turizm, İstihdam, Bölgeler, Ücretli Çalışanlar.

Analysis of the Problems and Basic Characteristics of Employment in the Turkish Tourism Sector by Geographic Regions in Terms of Paid Employees

ABSTRACT

Problem Statement: Employment in the Turkish tourism sector has important characteristics and problems in respect of paid employees. Most important problems are; low participation of women in employment, inadequate education level, low wages, large amount of unregistered employment, low tenure, large amount of labor turnover ratios and long weekly working hours. In addition, there is confusion and ambiguity in the data about employees.

Research Aims: Objective of this study is to reveal and analyze the characteristics and problems of paid employment in Turkish tourism sector by comparing them according to geographic regions. Besides, it is aimed to reveal clearly the geographical statistics of paid employees who work in the Turkish tourism sector.

Method: In this study, data set of 2011 Household Labor Survey (HLS) which belongs to Turkish Statistical Institute (TurkStat) was used. The data which consists of 5764 paid employees' responses was analyzed by using SPSS statistical software. Cross-table and arithmetic mean methods were used in the analysis.

Findings and Results: While paid labor is concentrated especially in Marmara Region, the role of women in labor is 1/5. Education level is extremely low in all regions but especially in Eastern Anatolia and Southeastern Anatolia Regions and average income of workers is at the level of minimum wage. The level of unregistered employment is high; that reaches 70.7 % in Southeastern Anatolia Region. Low years of tenure, large amount of labor turnover ratio and long weekly working hours are have been identified in all regions.

Proposals: Some of the suggestions in order to solve the basic problems of paid employees related to employment in Turkish Tourism Employment are: raising the level of education of employees, providing tourism businesses to have more qualified personnel by legal regulations, providing businesses to use intrinsic and extrinsic motivation tools effectively, improving working conditions, raising wages to a satisfactory level and inspecting businesses tightly.

Keywords: Tourism, Employment, Regions, Paid Employees.

1. GİRİŞ

Özellikle de kırsal bölgeler nüfus azalmasını engellemek, yerel halk için yeni iş olanakları oluşturmak, mevcut işyerlerinin de hayatta kalmasını sağlamak için belirli bölgesel avantajlarını kullanmak istemektedirler (Theodoropoulou vd., 2009: 80). Turizm sahip olduğu istihdam ve gelir yaratma kapasitesi, ödemeler dengesine katkısı ve döviz getirici özelliği ile bir çok bölge için pozitif bir araç olarak en güçlü bölgesel avantajlardan birisini oluştururken, yerel yönetimler açısından da finansal bir çözüm olarak görülmeye, azalan ve tükenen kaynaklar karşısında bölgelerin yeniden ekonomik yapılandırılması için önemli alternatiflerden birisi olmaya başlamıştır (Andriotis ve Vaughan, 2010: 66; Marshall, 2001: 167).

Turizm sektörünün bir ülke ve bölge için getireceği en büyük ekonomik avantajlardan birisi sahip olduğu güçlü istihdam etkisidir. Özellikle de gelişmekte olan ülkeler ve bölgeler açısından istihdam oluşturacak alternatiflerin ve kaynakların sınırlılığı turizm sektörüne olan ilginin daha da artmasına neden olmuştur. Ancak turizm sektörü gelişmekte olan ülkeler için güçlü bir istihdam kaynağı olmasına rağmen, genellikle yerel toplumlar zayıf ve yetersiz insan sermayesi sorunuyla karşı karşıyadır (Liu ve Wall; 2006). Turizmin istihdam avantajlarından yararlanmak için öncelikle güçlü bir istihdam politikası ve insan sermayesi oluşturmak gereklidir. Ancak bunu yapabilmek için sektörün istihdam özelliklerinin ve sorunlarının çok iyi teşhis edilmesi gereklidir. Turizm sektöründe istihdamla ilgili çeşitli sorunlar mevcut olup, bunların başında yüksek işgücü devir hızı oranları, işletmelerde çalışanların kıdem sürelerinin oldukça kısa olması, çalışanların eğitim seviyelerinin çok yetersiz kalması, ödenen ücretlerin düşüklüğü ve başta çok fazla çalışma saatleri olmak üzere çalışma koşullarının uygunsuzluğu gelmektedir (Chalkiti ve Sigala, 2010; Hinkin ve Tracey, 2000; Kazlauskaite vd., 2006; Martin vd., 2006; Milman, 2003, Poulston, 2008; Silva, 2006). Tüm bu sorunlar sektörde dengeli ve güçlü bir istihdam yapısının oluşmasını zorlaştırmaktadır. Turizm bölgelerinin

istihdam açısından sahip olduğu sorunlarının ve temel özelliklerinin karşılaştırılarak ortaya konması, öncelikli bölgesel istihdam politikalarının belirlenmesini kolaylaştıracaktır. Avrupa Birliği Komisyonu'nun Avrupa İstihdam Stratejileri kapsamında hazırladığı on temel ilkedен birisi bölgeler arası işsizlik ve istihdam farklılıklarını azaltmaya yöneliktir. Komisyon bu doğrultuda yerel iş imkânlarının oluşturulmasını, hükümetlerin bölgelerde yeterli altyapıyı sağlayarak özel sektör yatırımları için uygun ortam yaratılmasını, beşeri ve bilgi sermayesine yönelik yatırımların teşvik edilmesini ve bu amaçlarla ilgili tüm tarafların işbirliği içinde hareket etmelerini desteklemektedir (Kesici ve Selamoğlu, 2005: 48).

Çalışmanın temel hipotezi Türk turizm sektöründe tüm bölgelerde istihdama dair belirgin sorunların bulunduğu ve bunların aynı zamanda sektörün istihdam özelliklerini yansıttığıdır. Bu sorunların ve özelliklerin göreceli ağırlıklarının bölgeler arası karşılaştırma yapılarak tespit ve analiz edilmesi öncelikli amaçtır. Diğer taraftan gelecekteki bölgesel çalışmalar açısından yarar sağlayacağı düşüncesiyle ilk defa turizm sektöründe çalışanların istatistiksel olarak bölgesel dağılımı hesaplanmıştır.

Çalışmada önce turizm ve istihdam arasındaki ilişki açıklanmış, daha sonra Türk turizm sektöründeki istihdam ile ilgili bilgi ve istatistikler verilmiştir. Bulgular kısmında Türk turizm sektöründe çalışan ücretli personelin sorunları ve istihdamın özellikleri bölgelere göre tespit ve analiz edilmiş, ilgili analizlerin ışığı altında detaylı değerlendirmeler yapılarak sorunların çözümüne yönelik politika ve öneriler ortaya konmuştur.

2. TURİZM VE İSTİHDAM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Turizm emek-yoğun bir sektör olduğu için herhangi bir sektörden daha fazla istihdam yaratma kapasitesine sahiptir. Turizm sektöründe istihdam oranının yüksek olması sektörde düşük ücretli, geçici ve kısmi işlerin çok olmasına ve sektörün güçlü mevsimsellik özelliğine dayanmaktadır (Evans vd., 2003; Bahar ve Kozak, 2010).

Turizm sektörünün yarattığı istihdam doğrudan, dolaylı, ve uyarılmış – ya da ek istihdam- olarak üç kademe de gerçekleşmektedir (Goeldner ve Ritchie, 2009; Hepaktan ve Çınar, 2010). Konaklama işletmeleri, yiyecek-içecek işletmeleri, tur operatörleri ve seyahat acenteleri ile ulaşım firmalarında çalışanlar doğrudan istihdamı oluştururken, dolaylı olarak turizm işletmeleri ile bağlantısı bulunan işletmelerde çalışanlar dolaylı istihdam olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, doktorlar

ve hemşireler doğrudan turizm sektöründe çalışmamalarına rağmen ara sıra konaklama işletmelerinde çalışanlara ve turistlere de sağlık hizmeti vererek bu sektörden dolaylı olarak fayda elde etmektedirler. Uyarılmış istihdam ise yerel toplumun turizm sektöründen kazandığı parayı tekrar harcaması sonucu ortaya çıkan ilave istihdamı ifade etmektedir. Ancak turizmin meydana getireceği dolaylı ve uyarılmış istihdamın niceliği sektörün yerel ekonomi ile oluşturacağı entegrasyonun derecesine ve niteliğine bağlıdır (Hepaktan ve Çınar, 2010: 148; Ulusoy ve İnanchi, 2011: 92). Turizm sektörü 38 sektörle girdi ve çıktı bağlantılı olduğu için turizm sektörünün istihdam çarpan çoğaltan katsayısı da yüksek olmaktadır (Akal, 2010: 145). Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC) ve bazı araştırmacılar doğrudan istihdamın turizm sektöründe 1.5 civarında dolaylı istihdam oluşturduğunu belirtmektedirler (Akal, 2010; Çeken ve Erdem, 2003; ILO, 2011; WTCC, 2012a).

Turizm sektöründe verilen hizmetlerin elle tutulamaz (intangibility), stoklanamaz (perishability), aynı anda üretim ve tüketim (simultaneity) ve kolay standardize edilemez (heterogeneity) özellikleri vardır. Bu durum turizm sektöründe çalışma koşullarının kendine özgü özellikler sergilemesine neden olmaktadır. Nitekim, bir çok ülkede turizm sektöründe çalışma hayatı çeşitli faktörlerin etkisi altında oldukça esnek ve standart dışı koşullar altında gerçekleşmektedir (Hjalager ve Andersen, 2001: 116). Bu faktörlerin başında düşük ücretler, büyük çapta niteliksiz işgücü, çalışan devir hızı oranlarının yüksek olması, devamsızlık, yiyecek-içecek işletmeleri ile konaklama işletmeleri arasında işgücü akışkanlığının yüksek olması, kariyer fırsatlarının yokluğu, kötü çalışma koşulları, çalışma saatlerinin uzunluğu ve uygunsuzluğu, eksik istihdam, düşük iş tatmini, mevsimsellik ve sektöre küçük işletmelerin hakim olması gelmektedir (Chalkiti ve Sigala, 2010; Hinkin ve Tracey, 2000; Karatepe ve Uludag, 2007; Lee and Kang, 1998; Martin vd., 2006; Milman, 2003, Poulston, 2008; Silva, 2006). Diğer taraftan tüm sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de yer alan işletmelerin çoğunun küçük ölçekli olması mevcut işgücü sınıfının zayıf olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı turizm talebindeki dalgalanmalar istihdamın esnekliği üzerinde daha büyük etkiler oluşturacaktır (Williams, 2008: 65). Tüm bunların yanında turizm sektörünün doğasında mevcut olan sezonluk özelliği sektördeki istihdam yapısını geçici istihdam, eksik istihdam ve işsizlik açılarından etkileyerek (Jolliffe ve Farnsworth, 2003: 312), sektörel işgücünde istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Turizm sektörünün istihdamla ilgili niteliklerinin belirginleşmesinde önemli rol oynayan sorunlar bazen özelliklerle özleşmekte; turizm sektörünün istihdam özellikleri belirginleşen ya da kalıcı hale gelen sorunlardan kaynaklanabilmektedir.

Örneğin işgücü devir hızı sorunu artık bir çok ülkede turizmin istihdamla ilgili temel özelliklerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bazen de sektörün doğasında olan mevsimsellik gibi özellikler istihdamla ilgili çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

3. TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM

Küresel çapta akaryakıt, kimya ve otomotiv sektöründen sonra dördüncü sıradada gelen turizm sektörü (UNWTO, 2011), 2011 yılında tüm dünyada toplam istihdamın % 8.7' sini, Türkiye'de ise % 8.1 'ini gerçekleştirmiştir (WTTC, 2012a, b). Turizm sektöründe istihdam edilenlerle ilgili olarak kurumların verdikleri istatistikler bazen birbirinden farklı olmakta ve istatistiksel bir belirsizlik yaşanmaktadır. Örneğin, Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'nin (WTTC) raporuna göre 2011 yılında Türk turizm sektöründe doğrudan istihdam edilenlerin sayısı 509.500 olup, bu rakam dolaylı ve uyarılmış etkilerle beraber 1.939.000'e ulaşmaktadır. Bu sayıya konaklama işletmeleri, seyahat acentaları ve tur operatörleri, hava yolları ve diğer ulaşım hizmetleri ile turistik yeme-içme ve eğlence yerlerinde çalışanlar dahildir (WTTC, 2012b). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUİK) 2011 yılı Hanehalkı İşgücü İstatistiklerinde ise sadece konaklama ve yiyecek-içecek işletmelerinde doğrudan çalışanların sayısı 1.141.000'dir (TUİK, 2012a).

Turizm sektörünün genelinde ve özellikle de çalışmanın konusu açısından istihdamla ilgili olarak yaşanan istatistikî karmaşa turizm ile ilgili tanımlamaların sınırlarındaki farklılıklardan ve turizm talebindeki mevsimsel değişimlerden kaynaklanmaktadır (Liu and Liu, 2008: 165). Diğer taraftan bazen turizm sektöründeki istihdam rakamları dolaylı ve uyarılmış etkileri de içerebilmektedir. Bu durum raporlarda ve araştırmalarda belirtilmediği zaman yanlış anlaşılabilir doğrudan, dolaylı ve uyarılmış istihdam rakamlarının birbiri ile karıştırılmasına neden olabilmektedir. Bunlara ilave olarak, sektörde kayıt dışı istihdamın yüksek olması istatistiksel hesaplamalarda ve analizlerde önemli bir handikap olarak ortaya çıkmaktadır.

Turizm sektöründe ücretli çalışanların yanında işverenlerin, ücretsiz aile işçilerinin ve kendi hesabına çalışanların da ayrıca istihdam oluşturduğunu belirtmekte yarar var. Tüm dünyada turizmle ilgili faaliyetlerin çoğunluğu genellikle düşük ölçekli işletmeler tarafından verilmektedir. Dolayısıyla bu işletmelerin sahipleri de toplam işgücü içinde azımsanmayacak bir orana sahiptir (Önder ve Durgun, 2008: 367).

Ülkemizde turizm sektöründe çalışan ücretli personelin bölgelere göre dağılımı ilk defa hesaplanarak Tablo 1' de verilmiştir. Hesaplama TUİK'e ait 2011 yılı

Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) veri setindeki fert ağırlık katsayılarının bölgesel ortalamaları dikkate alınarak yapılmıştır. Sonuçların doğruluğu TÜİK'ten bilgi edinme hakkını kullanarak elde edilen verilerle karşılaştırılarak teyit edilmiştir. Hesaplama da işverenler, ücretsiz aile işçileri ve kendi hesabına çalışanlar kapsam dışı tutulmuştur. TÜİK'in 2011 yılına ait HİA veri setinin analizine göre ülkemizde toplam 1.173 bin kişi doğrudan turizm sektöründe çalışmakta olup, bunlardan 218 bin kişi konaklama sektöründe, 922 bin kişi yiyecek-içecek işletmelerinde, 33 bin kişi de seyahat acentaları ve tur operatörlerinde görev almaktadır. Turizm sektöründe çalışanların 874 bini ücretli, 61 bini ücretsiz aile işçisi ve 114 bini de işveren olarak çalışmaktadır. Kendi hesabına çalışanların sayısı ise 124 bindir.

Tablo 1.**Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların bölgelere ve cinsiyetlerine göre dağılımı**

Bölgeler	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Marmara	246.251	75.53	79.769	24.47	326.020	100.00
Ege	103.823	74.32	35.878	25.68	139.701	100.00
İç Anadolu	95.746	84.20	17.967	15.80	113.713	100.00
Akdeniz	115.305	80.18	28.497	19.82	143.802	100.00
Karadeniz	47.790	78.52	13.070	21.48	60.860	100.00
Doğu Anadolu	35.852	94.26	2.185	5.74	38.037	100.00
Güneydoğu	49.325	94.67	2.779	5.33	52.104	100.00
Toplam	694.092	79.39	180.145	20.61	874.237	100.00

Türkiye'de bölgesel işgücü piyasaları ücretliler, işgücüne katılım ve işsizlik gibi değişkenler açısından heterojen bir yapıya sahip olup, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları ücretli çalışanların oransal dağılımını da etkilemektedir (Karağöl ve Akgeyik, 2010: 9). Nitekim Tablo 1'e bakıldığında ücretli çalışanların başta Marmara Bölgesi olmak üzere Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Çalışanların sadece 1/5'nin kadın olduğu görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde çalışan kadınların oranı ise sadece % 5 civarındadır. Kadınların en yoğun çalıştığı bölge % 25.7 ile Ege Bölgesi'dir. Karadeniz Bölgesi'nde de kadın çalışanların % 21.5 olması dikkat çekicidir.

4. ÜCRETLİ ÇALIŞANLARIN BÖLGELERE GÖRE ANALİZİ

4.1 Metodoloji

Çalışmada TÜİK'e ait 2011 yılı HİA veri seti kullanılmıştır. Ankete toplam 7949 kişi katılmış olup, bunların 5764'ü ücretli çalışanlardan oluşmaktadır. Verilerin analizinde SPSS 16.0 İstatistik programından yararlanarak çapraz tablo oluşturma tekniği ve aritmetik ortalama yöntemleri kullanılmıştır. Veri setinde yer alan bölgeler düzey 1'e göre toplam 12 bölgeye ayrılmış olup, bunlar tekrar gruplandırılarak Marmara, Ege, İç Anadolu, Akdeniz, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olarak yedi temel coğrafi bölgeye indirgenmiştir. Çalışanlarla ilgili işgücü devir hızı oranlarının analizinde kişinin bir yıl önceki işgücü durumu dikkate alınmıştır. Çalışanların işletmede çalışma yılı yani kıdemi hesaplanırken araştırmanın yapıldığı 2011 yılından kişinin işletmede çalışmaya başladığı yıl çıkarılmış ve çalışma yılları "1 yıldan az", "1-5 yıl", "6-10 yıl", "11-15 yıl", "15-25 yıl" ve "26 yıldan fazla" olarak gruplandırılmıştır. Gruplandırılan diğer değişkenler kişilerin beyan ettikleri gelirler ve haftalık çalışma saatleridir. Gelirler "Gelir beyan etmeyenler", "500 TL ve altı", "501-1000 TL", "1001-1500 TL", "1501-2000 TL", "2001-3000 TL" ve "3000 TL ve üstü" olarak altı grupta toplanmıştır. Haftalık çalışma saatleri ise "1-39 saat", "40-60 saat", "61-80 saat" ve "80 saatten fazla" olarak dört gruba ayrılmıştır.

4.2 Bulgular

Tablo 2'de Turizm sektöründe ücretli çalışanların bölgelere göre eğitim seviyesi yer almaktadır. Tablo incelendiğinde eğitim seviyesinin tüm bölgelerde son derece düşük olduğu göze çarpmaktadır. Sektörde çalışanların büyük çoğunluğu (% 64.1) 5 yıllık ilkokul ve 8 yıllık ilköğretim mezunlarından oluşmaktadır. Lise mezunlarının oranı % 23.7'yi geçmezken, üniversite mezunlarının toplam ücretli çalışanlar içindeki oranı ancak % 7.3 civarındadır. Bölgeler itibarı ile baktığımızda en düşük eğitim seviyesine Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde rastlanmaktadır. Bu bölgelerde sektörde ücretli çalışanlar arasında hiç okumayanların oranı sırasıyla % 14 ve % 12.8'dir. Diğer taraftan üniversite mezunlarının oranları da yine bu bölgelerde en düşük seviyede kalmaktadır. Eğitim seviyesinin düşük olması işverenlerin eğitilmiş personele yeterince ilgi duymamasının yanında, turizm ile ilgili eğitim kurumlarından mezun olan öğrencilerin önemli bir kısmının turizm sektörünü tercih etmemeleri, kariyerlerini başka sektörlerde sürdürmeleri ile de ilişkili bir durumdur.

Tablo 2.
Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların eğitim durumu (%)

Bölgeler	Okumayan	İlkokul(5)	İlköğretim(8)	Genel Lise	Mesleki lise	Yükseköğrenim	Toplam
Marmara	4.2	39.3	26.9	11.3	9.2	9.2	100.0
Ege	2.7	37.8	27.3	11.2	12.7	8.2	100.0
İç Anadolu	2.7	34.1	32.4	13.6	11.0	6.2	100.0
Akdeniz	6.5	30.5	28.6	15.7	10.9	7.8	100.0
Karadeniz	2.6	32.0	27.9	14.9	15.7	6.9	100.0
Doğu Anadolu	12.8	27.7	33.7	17.0	6.0	2.9	100.0
Güneydoğu	14.0	33.3	34.7	12.7	3.3	2.0	100.0
Toplam	5.0	35.0	29.1	13.2	10.5	7.3	100.0

Tablo 3 turizm sektöründe çalışanların elde ettiği aylık geliri bölgeler itibarı ile vermektedir. Tüm bölgelerde çalışanların büyük çoğunluğu (% 63.1) ancak asgari ücret seviyesi civarında aylık gelir kazanmaktadır. Sektörde çalışanların çok azı (% 1.3) 2001 TL ve üstünde kazanmaktadır. Buna karşın çalışanların % 15.3'ü asgari ücretin de altında bir ücretle çalışmakta olup, bu oran Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde sırasıyla % 21.7 ve % 28'e çıkmaktadır.

Tablo 3.
Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların aylık gelir grupları (%)

Bölgeler	Gelir beyan etmeyenler							Toplam
	500 TL ve altı	501-1000 TL	1001-1500 TL	1501-2000 TL	2001-3000 TL	3001 TL ve üstü		
Marmara	5.7	10.2	64.8	12.6	4.5	1.4	0.7	100.0
Ege	11.2	15.7	62.6	7.6	2.5	0.1	0.2	100.0
İç Anadolu	7.2	13.9	66.0	9.9	2.1	0.7	0.2	100.0
Akdeniz	10.3	16.7	56.1	12.1	2.7	1.4	0.6	100.0
Karadeniz	4.9	19.2	65.7	8.0	1.3	0.8	0.0	100.0
Doğu Anadolu	7.8	21.7	59.8	8.6	2.1	0.0	0.0	100.0
Güneydoğu	5.3	28.0	63.7	2.7	0.0	0.3	0.0	100.0
Toplam	7.5	15.3	63.1	10.0	2.8	0.9	0.4	100.0

Tablo 4'de kayıt dışı istihdam oranları bölgesel olarak görülmektedir. Tablodan Türk turizm sektöründe Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) kayıtlı olmadan çalışan ve dolayısıyla kayıt dışı istihdamı oluşturan ücretlilerin sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. SGK'na kayıtlı olmayanların en yüksek oranı % 70,7 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndedir. Bunu Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri izlemektedir. Türkiye genelinde ise bu rakam % 42,1 civarındadır. Ortalama her 10 kişiden yaklaşık 4 kişi kayıt dışı çalışmaktadır. Bu durum sektörün önemli işgücü sorunları arasında yer almaktadır.

Tablo 4.
Bölgelere göre turizm sektöründe kayıt dışı istihdam durumu (Bin)

Bölgeler	SGK'na kayıtlı		SGK'na kayıtlı değil		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Marmara	1.171	67.4	566	32.6	1.737	100.0
Ege	544	61.8	336	38.2	880	100.0
İç Anadolu	602	61.4	379	38.6	981	100.0
Akdeniz	511	58.5	362	41.5	873	100.0
Karadeniz	392	64.3	218	35.7	610	100.0
Doğu Anadolu	162	42.3	221	57.7	383	100.0
Güneydoğu	88	29.3	212	70.7	300	100.0
Toplam	3.470	60.2	2294	39.8	5.764	100.0

Tablo 5 bize turizm sektöründe işgücü devir hızı oranları ile ilgili fikir vermektedir. Bir yıl önce aynı işletmede çalışanların oranı % 40 ile % 60 arasında değişmektedir. Bu aynı zamanda minimum işgücü devir hızı oranları anlamına gelmektedir. Çalışanların devir hızı, genellikle “bir organizasyonda, belirli bir dönemde işten ayrılanların ilgili dönemde organizasyonda çalışan ortalama işgören sayısına oranı” olarak ifade edilmektedir (Gustafson, 2002: 107). Dolayısı ile bir yıl önce aynı işletmede çalışmayanların oranı minimum işgücü devir oranını verecektir. Ancak hiç şüphesiz gerçek işgücü devir hızı bundan çok daha yüksek olacaktır; zira bir yıl zarfında bazı mesleki pozisyonlarda personel değişiminin birden fazla olması ihtimal dahilindedir.

Tablo 5.
Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların bir yıl önceki iş durumu (%)

Bölgeler	Başka bir işte çalışıyordu	Aynı işteydi	İş arıyordu	Okuyordu	Diğer	Toplam
Marmara	17.6	60.4	11.6	4.0	6.3	100.0
Ege	26.7	46.8	13.8	6.6	6.1	100.0
İç Anadolu	21.9	53.8	12.0	4.6	7.6	100.0
Akdeniz	32.5	41.4	12.7	5.6	7.8	100.0
Karadeniz	16.4	60.7	12.6	4.3	6.1	100.0
Doğu Ana.	21.9	54.0	13.3	5.7	5.0	100.0
Güneydoğu	18.0	51.0	25.0	1.0	5.0	100.0
Toplam	22.2	53.5	13.1	4.7	6.6	100.0

Ülke genelinde turizm sektöründe işgücü devir hızı oranı minimum % 46.5 olup, en yüksek minimum oranın % 58.6 ile Akdeniz Bölgesi'nde olduğu görülmektedir.

Yüksek işgücü devir hızı oranları ile ilişkili olarak çalışanların kıdem yıllarını gösteren Tablo 6'ya baktığımızda çok çarpıcı sonuçların yer aldığını görmekteyiz. Tablo 6'da yer alan bulgular Karadeniz Bölgesi hariç çalışanların yarısından fazlasının sadece 1 yıl ve daha az kıdeme sahip olduğunu göstermektedir. Karadeniz ve Marmara Bölgeleri hariç diğer bölgelerde ücretli çalışanlar arasında 10 yıldan daha fazla kıdeme sahip personel oranı % 10'u geçmemektedir. En düşük kıdem oranının ise turizmin gelişmiş olduğu Akdeniz Bölgesinde olması dikkat çekicidir.

Tablo 6.
Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların işletmede kaç yıldır çalıştığı (%)

Bölgeler	1 yıl ve altı	2-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	15-25 yıl	26 yıl ve üstü	Toplam
Marmara	50.3	27.9	10.6	6.7	4.1	0.3	100.0
Ege	60.8	23.2	7.3	4.4	3.9	0.5	100.0
İç Anadolu	54.9	25.5	11.1	5.2	2.8	0.5	100.0
Akdeniz	66.9	19.5	7.7	4.2	1.6	0.1	100.0
Karadeniz	48.2	26.4	10.7	8.5	5.2	1.0	100.0
Doğu Anadolu	53.5	29.0	10.2	5.0	2.3	0.0	100.0
Güneydoğu	57.7	25.3	8.7	5.0	2.3	1.0	100.0
Toplam	55.6	25.3	9.6	5.7	3.4	0.4	100.0

Tablo 7'deki haftalık ortalama çalışma saatlerine bakıldığında ülke genelinde sektörde 40-60 saat arasında çalışma sürelerinin yaygın olduğu görülmektedir. Ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da oldukça yüksek olan haftalık 61-80 saat çalışma sürelerinin bulunması dikkat çekmektedir.

Tablo 7.
Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların haftalık ortalama çalışma saati (%)

Bölgeler	1-39 saat	40-60 saat	61-80 saat	80 saatten fazla	Toplam
Marmara	4.3	63.3	24.4	8.0	100.0
Ege	6.8	56.0	25.1	12.0	100.0
İç Anadolu	4.8	56.1	26.9	12.2	100.0
Akdeniz	4.4	66.3	19.2	10.1	100.0
Karadeniz	4.6	56.2	31.3	7.9	100.0
Doğu Anadolu	2.9	40.2	45.2	11.7	100.0
Güneydoğu	1.7	43.3	38.3	16.7	100.0
Toplam	4.6	58.1	27.0	10.3	100.0

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada yapılan analizler Türk turizm sektöründe ücretli çalışanlarla ilgili çok çarpıcı sonuçları ortaya koymaktadır. Ücretli işgücünün 1/3'ünden fazlası Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşmaktadır. İşgücünde kadın çalışanların oranı ülke genelinde % 20.61 olup, son derece düşük bir orandır. Bu oran Güneydoğu ve Anadolu Bölgelerinde % 5'lere kadar düşmektedir. Dünya genelinde turizm sektöründe yüksek oranda kadının çalıştığı göz önüne alındığında (Evans vd., 2003: 72; ILO, 2011), Türk turizm sektöründe kadının henüz yeterince istihdam edilemediği ya da istihdam fırsatı bulamadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Türk turizm sektöründe öncelikle eğitim seviyesinin hem ülke genelinde hem de tüm bölgelerde çok düşük olduğu görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde çalışanların neredeyse 3/4'ünden fazlası okumayanlar ile 5 yıllık ilkokul ve 8 yıllık ilköğretim mezunlarından oluşmaktadır. Turizm sektöründe eğitim seviyesinin düşük olmasının temel nedenlerinden birisi olarak işverenlerin eğitimin önemini yeterince algılayamayıp ilgi göstermemeleri ve böylece turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde eğitimsiz insanların istihdam edilmesine zemin hazırladıkları gösterilmektedir (Zagonari, 2009). Diğer taraftan yapılan araştırmalar turizm eğitimi alan öğrencilerin sektöre girme isteklerinin önemli ölçüde azaldığını ve önemli bir bölümünün de mezun olduktan sonra turizm sektörü dışında kariyer yapmayı tercih ettiklerini göstermektedir (Aksu ve Köksal, 2005; Barron, 2008; Johns ve McKechnie 1995; Kuşlvan ve Kuşlvan, 2000; O'leary and Deegan, 2005). Turizm sektöründeki işverenler ise turizm eğitimi veren kurumları aşırı teorik eğitim vermek ve gerekli pratik eğitimi sağlayamamakla suçlanmaktadır (Barron, 2008: 732).

Sektörde aylık 1500 TL'nin üzerinde ücret alanların sayısı % 5'i dahi bulmamakta, bunun karşısında asgari ücretin de altında olan aylık 500 TL ve altında kazananların oranı ülke genelinde % 15'i bulabilmektedir. Güneydoğu Anadolu ile Doğu Anadolu'da ise düşük ücret alanların oranı çok daha fazladır. İzmir'de yapılan bir araştırmada da 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışanların yarısından fazlasına asgari ücret verildiği tespit edilmiştir (Yenipınar, 2005: 165). Aylık ortalama ücretlere bakıldığında turizm sektöründeki ücretlerin diğer sektörlerle göre daha düşük olduğu göze çarpmaktadır. TÜİK'in 2010 yılı Kazanç Yapısı Anketi sonuçlarına göre turizm sektöründe çalışan bir kişi aylık 1274 TL brüt ücret kazanırken, bu rakam diğer sektörlerde 1512 TL'dir (TÜİK, 2012b). Çalışanların büyük çoğunluğunun asgari ücret seviyesinde ücret alması hem turizm sektöründe çalışanların motivasyonlarının düşmesine hem de eğitilmiş kişilerin sektöre girme heveslerinin azalmasına veya kaybolmasına neden olmaktadır.

Turizm sektöründe çalışanların önemli sorunlarından birisi de kayıt dışı istihdamdır. Analizlerde kayıt dışı istihdamın tüm bölgelerde oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Diğer bölgelerle kıyaslandığı zaman en düşük kayıt dışı oranının Marmara bölgesinde olması, en yüksek oranların Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde bulunması bu sorunun bölgelerin gelişmişlik düzeyi ile yakından ilgili olduğunu düşündürmektedir. Ülke ekonomisinin genelinde yüksek oranda kayıt dışı istihdam sorunu olmasına rağmen turizm sektöründe bu oran çok daha yüksektir. TÜİK'in 2011 yılı Hane Halkı İşgücü İstatistiklerinde tüm sektörlerde ücretli çalışanların % 25.1'i herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadan çalışmakta iken turizm sektöründe bu oran % 40 civarına yaklaşmaktadır.

Sadece Türk turizm sektörüne has olmayan, dünya turizm sektöründe de önemli bir sorun teşkil eden yüksek işgücü devir hızı oranları neredeyse kalıcı olmaya başlamış, sektörde bir çeşit "işgücü devir hızı kültürü" oluşmaya başlamıştır. Iverson ve Deery (1997) turizm sektörünün kendine has bir işgücü devir kültürü oluşturduğunu ve çalışanlar arasında genellikle yüksek işgücü devir hızı oranlarının "olağan" olduğu yönünde bir düşünce oluştuğunu belirtmektedir. Yapılan araştırmalar turizm sektöründe işgücü devir hızı oranlarının yüksek olmakla beraber değiştiğini ortaya koymaktadır. Turizm sektöründe işgücü devir hızı oranları İskoçya'da % 44 (Martin, vd., 2006: 382), Kuzey Amerika ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde % 60 (Hinkin ve Tracey, 2000: 15) olarak tespit edilmiştir. Bir başka araştırmada ise bu oranın % 60 ile % 300 arasında değiştiği belirtilmiştir (Milman, 2003: 18). İşgücü devir hızının yüksek olmasını doğrudan destekleyen bir diğer gösterge de işletmelerde ücretli çalışanların çalışma yılının çok kısa olmasıdır. Ankete katılanlardan ücretli çalışanların yarısından fazlası aynı işletmede 1 yıldan daha kısa bir sürede çalıştıklarını beyan etmiştir. Bu oran Akdeniz Bölgesi'nde % 66.9'a kadar ulaşmaktadır. Bu veriye göre Akdeniz Bölgesi'nde işgücü devir hızı oranının da bölgeler içinde en yüksek olması şaşırtıcı gözükmemektedir.

Turizm işletmelerinde ücretli çalışanların karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi de çok yüksek haftalık çalışma saatleridir. Özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde çalışanların yaklaşık % 40'ının haftada 60 ile 80 saat arasında çalıştığı, Türkiye genelinde ise bu oranın % 27 olduğu görülmektedir. Bu konudaki araştırmalar da bu olguyu desteklemektedir. Türkiye'de İzmir'deki 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışanların % 37'sinin günlük 16 saatten fazla, % 29'unun da 13-15 saat arası çalıştığı belirlenmiştir (Yenipınar, 2005: 165).

Yapılan analizler Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların düşük eğitim, yetersiz ücret, kayıt dışı istihdam, yüksek işgücü devir hızı, düşük kıdem yılı ve fazla

çalışma saati sorunlarına sahip olduğunu çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu noktaya kadar yapılan değerlendirmeler Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların karşılaştıkları temel sorunların aslında birbirleri ile ilişkili olduğunu ve diğer sorunların meydana gelmelerinde tetikleyici olma özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Çalışma saatlerinin uzunluğu, ücretlerin düşüklüğü ve kayıt dışı istihdam mevcut ve potansiyel çalışanların işlerini kariyer fırsatı olarak görmemelerine, sektöre geçici olarak girmelerine ve dolayısı ile sektörde tecrübe faktörünün yeterince ağırlık kazanmamasına neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda sektörde işgücü devir hızı oranının yüksek olmasının da temel nedenlerinden birini teşkil etmektedir.

Analizler Türk turizm sektöründe ücretli çalışanların karşılaştıkları temel sorunların aynı zamanda sektörün temel işgücü özelliklerini de yansıttığını göstermektedir. Örneğin, işletmeler açısından bir sorun oluşturan yüksek işgücü devir hızı, sektörde artık olağan karşılanmaya, işgücünün temel özelliklerinden birisi olarak görülmeye başlanmıştır.

Tüm bu sorunlara karşın oluşturulacak bir çok politika ve önlem vardır. Ancak oluşturulacak politikalar ve alınacak tedbirler konusunda sektördeki tüm paydaşların görüşlerinin alınması gerekir. Öncelikle kamu kesiminin kayıt dışı istihdamla ilgili bir dizi önlem alması, işletmelerin çalışma koşullarının sık sık denetlenmesi gerekmektedir. Eğitim politikalarının gözden geçirilmesi, sektörde eğitilmiş ve nitelikli eleman çalıştırılmasını teşvik edecek yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Örneğin, düşük eğitim sorununun çözüm yollarından birisi olarak, turizm işletmelerinde en az % 50 oranında eğitilmiş personel çalıştırılması zorunlu hale getirilebilir. İşletmelerde yüksek orandaki işgücü devir hızı ve düşük kıdem sorunu ise işletmelerin çalışma koşullarını iyileştirmesi, iç ve dış motivasyon araçlarını etkin bir şekilde kullanmaları ile mümkündür. Çalışanların işletmede kalmalarını sağlamaya yönelik olarak atılacak her bir adım – başta ücretlerin tatminkar bir seviyeye getirilmesi ve çalışma saatlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde tespit edilmesi- yüksek işgücü devir hızından kaynaklanan maliyetleri ve iş verimsizliğini azaltacağı gibi, çalışanların gözünde işletme imajını olumlu yönde etkileyecek ve potansiyel işgücü adaylarının turizm sektörüne bakış açılarını pozitif olarak değiştirecektir.

Gelecekteki çalışmaların turizmin istihdam özelliğini ve özelliklerinden kaynaklanan her bir sorunu detaylı olarak ele almaları ve sorunların nedenlerini irdelemeleri konunun çok daha fazla anlaşılmasını sağlayacaktır. Yapılacak çalışmaların sorunların birbiri ile olan etkileşim ve ilişkisini de analiz etmeye yönelik olması Türk turizm sektöründe istihdam ile ilgili politikaların oluşturulmasında önemli yararlar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akal, M. (2010). Economic Implications of International Tourism on Turkish Economy, *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 5 (4), 131-152.
- Aksu, A. A. ve Köksal, C. D. (2005). Perceptions and Attitudes of Tourism Students in Turkey, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 17 (5), 436-447.
- Andriotis, K. ve Vaughan, D. R. (2004). The Tourism Workforce and Policy: Exploring the Assumptions Using Crete as the Case Study, *Current Issues in Tourism*, 7 (1), 66-87.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2010). *Turizm Ekonomisi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Barron, P. (2008). Education and Talent Management: Implications for the Hospitality Industry, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20 (7), 730-742.
- Chalkiti, K. ve Sigala, M. (2010). Staff Turnover in the Greek Tourism Industry, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22 (3), 335-359.
- Çeken, H. ve Erdem, B. (2003). Turizm Sektörünün İstihdam Yaratmadaki Etkisi, 5 (1), <http://www.isguc.org/?p=article&id=23&cilt=5&sayi=1&yil=2003>, Erişim Tarihi: 09.03.2011.
- Evans, N., Campbell, D. ve Stonehouse, G. (2003). *Strategic Management for Travel and Tourism*. GB: Butterworth-Heinemann.
- Goeldner, C. R. ve Ritchie, J. R. B. (2009). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies, 11th Edition*, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Gustafson, C. M. (2002). Employee Turnover: A Study of Private Clubs in the USA, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 14 (3), 106 – 113.
- Hepaktan, C.E. ve Çınar, S. (2010). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 8 (2), 135-154.
- Hinkin, T. R. ve Tracey, J. B. (2000). The Cost of Turnover-Putting a Price on the Learning Curve, *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 41 (3), 14-21.
- Hjalager, A. M. ve Andersen S. (2001). Tourism Employment: Contingent Work or Professional Career?, *Employee Relations*, 23 (2), 15-129.
- International Labour Organization (ILO). (2011). Toolkit on Poverty Reduction Through Tourism, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_emp/documents/instructionalmaterial/wcms_176290.pdf, Erişim Tarihi: 13.09.2012

- Iverson, R.D. ve Deery, M. (1997). Turnover Culture In The Hospitality Industry, *Human Resource Management Journal*, 7 (4), 71-82.
- Johns, N. ve McKechnie, M. (1995). Career Demands and Learning Perceptions of Hotel and Catering Graduates - Ten Years on, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 7 (5), 9-12.
- Jolliffe, L. ve Farnsworth, R. (2003). Seasonality in Tourism Employment: Human Resource Challenges, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 15 (6), 312-316.
- Karagöl, E.T. ve Akgeyik, T. (2010). Türkiye’de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 1-28, <http://www.setav.org/ups/dosya/35324.pdf>, Erişim Tarihi: 23.08.2012
- Karatepe, O. M. ve Uludağ, O. (2007). Conflict, Exhaustion, and Motivation: A Study of Frontline Employees in Northern Cyprus Hotels, *International Journal of Hospitality Management*, (26), 645-665.
- Kazlauskaitė, R., Buciuniene, I. ve Turauskas, L. (2006). Building Employee Commitment in the Hospitality, *Baltic Journal of Management*, 1 (3), 300-314.
- Kesici, M. R. ve Selamoğlu, A. (2005). Genel Hatlarıyla Avrupa İstihdam Stratejisi ve Geçirdiği Dönüşüm, *İş, Güç; Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7 (2), 25-51.
- Kusluvan S. ve Kusluvan Z. (2000). Perceptions and Attitudes of Undergraduate Tourism Students Towards Working in the Tourism Industry in Turkey, *Tourism Management*, (21), 251-269.
- Lee, CK. ve Kang, S. (1998). Measuring Earnings Inequality and Median Earnings in the Tourism Industry, *Tourism Management*, 19 (4), 341-348.
- Liu, A., ve Liu, H-h. J. (2008). Tourism Employment Issues in Malaysia, *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 7 (2), 163-179.
- Liu, A., ve Wall, G. (2006). Planning Tourism Employment: A Developing Country Perspective, *Tourism Management*, (27), 159-170.
- Marshall, J. (2001). Women and Strangers: Issues of Marginalization in Seasonal Tourism, *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 3 (2), 165-186.
- Martin, A., Mactaggart, D. ve Bowden, J. (2006). The Barriers to the Recruitment and Retention of Supervisors/Managers in the Scottish Tourism Industry, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18 (5), 380-397.
- Milman, A. (2003). Hourly Employee Retention in Small and Medium Attractions: The Central Florida Example, *Hospitality Management*, (22), 17-35.

- O'leary, S. ve Deegan, J. (2005). Career Progression of Irish Tourism and Hospitality Management Graduates, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 17 (5), 421-432.
- Önder, K. ve Durgun, A. (2008). Effects of Tourism on the Employment in Turkey: An Economic Application, *First International Conference on Management and Economics (ICME'08)*, Tirana, Albania, March 2008, Proceedings Book Volume - I / II / III, 365-373.
- Poulston, J. (2008). Hospitality Workplace Problems and Poor Training: A Close Relationship, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20 (4), 412-427.
- Silva, P. (2006). Effects of Disposition on Hospitality Employee Job Satisfaction and Commitment, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18 (4), 317-328.
- Theodoropoulou, H., Mitoula R. ve Vamvakari, M. (2009). Sustainable Regional Development, *Journal of Social. Sciences*, 5 (2), 80-84.
- TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2012a). Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2011, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=AnaKategori&KT_ID=8, Erişim Tarihi:05.07.2012
- TUİK. (2012b). Kazanç Yapısı Araştırması 2010, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=AnaKategori&KT_ID=8, Erişim tarihi: 27.06.2012.
- TUİK. (2012). Hanehalkı İşgücü Anketi Veri Seti 2011.
- Ulusoy, R. ve Inanlı, S. (2011). The Effects of Tourism Sector on Turkish Economy, *International Research Journal of Finance and Economics*, 77, 88-93.
- UNWTO (United Nations World Tourism Organization). (2011). Tourism Highlights, http://mkt.unwto.org/sites/all/files/docpdf/unwtohighlights11enhr_1.pdf, Erişim Tarihi:30.09.2011
- Williams, A. M. (2008). Toward a Political Economy of Tourism, A. A. Lew, C. M. Hall ve A. M. Williams, (eds), *A Companion to Tourism* içinde, Blackwell Publishing Ltd, Malden, MA, USA.
- WTTC (World Travel and Tourism Council). (2012a). Travel & Tourism Economic Impact 2012-World, http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/world2012.pdf, Erişim Tarihi: 15.08.2012
- WTTC. (2012b). Travel & Tourism Economic Impact 2012-Turkey, http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/turkey2012.pdf, Erişim Tarihi: 15.08.2012
- Yenipınar, U. (2005). Otel İşletmelerinde Ücretlendirme: İzmir İli 4-5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Analiz, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (3), 148-176.
- Zagonari, F. (2009). Balancing Tourism Education and Training, *International Journal of Hospitality Management*, (28), 2-9.

**Yabancı Diller
Eğitimi
Anabilim Dalı**

Department of
Foreign Languages
Education

BİR TECHİRİN (YA DA SOYKIRIMIN?) DALLANMASI: THE BASTARD OF ISTANBUL

L. Filiz ÖZBAŞ^[*]

ABSTRACT

The story deals with a historic reality, the deportation of the Armenians in the Ottoman empire in 1905 and its ramifications, interweaving the story of two families, one American-Armenian- the Tchakmakchian family with roots in Istanbul and the other one Turkish- the Kazanci family. The paper examines the layers of the stories of these families, how these families are connected to each other and to the events of 1905 and Elif Shafak's stance as regards what really happened in 1905 in the Ottoman Empire.

Bases of Research: Elif Shafak's novel *The Bastard of Istanbul*

Purpose of Research: To analyze the levels of meaning and the stance of the author in Elif Shafak's *The Bastard of Istanbul*

Sources of Data Elif Shafak's *The Bastard of Istanbul*

Main Discussion: What are the levels of meaning in the book and what is the stance of the author?

Conclusions: The Armenian deportation of 1905 brought pain and suffering in different ways to both communities; the events in the story are contrived to represent the pain. Elif Shafak tries to avoid the wrath of both communities and to straddle.

Keywords: deportation, genocide, rape, punishment

^[*] Cyprus International University, Faculty of Education

Ramifications of a Deportation (or Genocide?): The Bastard of Istanbul

ÖZ

Romandaki öykü, kökleri İstanbul'da olan Ermeni aile ile İstanbul'da yaşayan bir Türk ailenin 1905 yılındaki Ermeni techirinden nasıl etkilendiklerini anlatmaktadır. Elif Şafak bu etkileri kurguladığı olaylarla verirken taraf tutmamaya çalışmakta, hatta iki topluma da yaranmaya çalışmaktadır.

Araştırmanın Temelleri: Elif Şafak'ın *The Bastard of Istanbul* adlı romanı

Araştırmanın Amacı: Elif Şafak'ın *The Bastard of Istanbul* adlı romanındaki anlam katmanlarını ve yazarın 1905 olayları karşısındaki tutumunu incelemek.

Veri Kaynakları: Elif Şafak'ın *The Bastard of Istanbul* adlı romanı

Ana Tartışma: Romandaki anlam katmanları nelerdir ve yazarın 1905 olayları karşısında tutumu nedir?

Sonuçlar: Ermeni techiri her iki topluma acı getirmiş olup, kitaptaki olaylar bu acıları temsil etmek üzere kurgulanmıştır. Elif Şafak her iki toplumun şimşeklerini üzerine çekmemek için olayların kurgusuyla iki topluma da yaranmayı seçmiştir.

Anahtar Kelimeler: örüntü, mekân, zaman, karakterler, olaylar, çözüm

The Bastard of Istanbul is Elif Shafak's extremely colorful and imaginative novel. The story deals with a historic reality, the deportation of the Armenians in the Ottoman empire in 1905 and its ramifications, interweaving the story of two families, one American-Armenian- the Tchakmakchian family with roots in Istanbul and the other one Turkish- the Kazanci family. The former have immigrated to America and now live in Arizona but retain their burning hatred toward the Turks, while the latter are living in a konak¹ in Istanbul, oblivious and imperious to the events of 1905. Both families have a dark secret in their past, which unites them as if they were the two sides of the same coin. This paper aims to examine the layers of the stories of these families, how these families are connected to each other and to the events of 1905 and Elif Shafak's stance as regards what really happened in 1905 in the Ottoman Empire.

¹ Konak: a mansion house

This double-decker novel fuses the stories of two families with the help of one member of each family. On the Turkish side, Mustafa Kazancı who rapes his sister Zeliha leaves his homeland and goes to America to run away from his past. There he marries an Armenian divorcee with a little girl. On the Armenian side is this little girl who is now a young girl, Armanoush Tchakmakchian whom Mustafa has ironically fostered. By leaving her country secretly and going to Istanbul to find her true identity, Armanoush brings about the revelation of what her stepfather has been trying to hide. By moving away from their present realities both are instrumental in bringing out the reality of their joint-past, i.e. that they are from the same family for Armanoush Tchakmakchian's grandmother and the great-grandmother of Asya, Mustafa's daughter by rape who gives the book its name *The bastard of Istanbul* are the same person, which makes them cousins. Therefore, Mustafa and Armanoush Tchakmakchian are second cousins. This is the first level in the plot.

On a second level these two incidents of running away from the homeland only to meet what is desperately trying to be avoided are used by Elif Shafak to make a general comment on the Armenian deportation of 1905 in the Ottoman Empire. Her starting point is that above all, Turks and Armenians constitute a big family. This is a family matter. Hence, this is much more devastating than enemies killing each other because Armenians and Turks lived together for hundreds of years and became so to speak "one big family." In fact, Armenians were considered to be the most loyal subjects to the Padishah. On a second level that Armanoush Tchakmakchian who believes that what was done in the past was genocide is representative of Armenians trying to prove that genocide was committed by the Turks only to find out that they were a part of the killings of 1905. Mustafa's running away from what he has done is representative of the Turkish stance in general, avoidance of the murders committed in 1905 and their claims that just as Mustafa has acquired a new identity by leaving his country, Turks have also acquired a new identity with the Republic of Turkey by leaving the Ottoman Empire. As one of the characters in the book says on the Turkish view,

But you have to understand it was a time of war. People died on both sides. Do you have any idea how many Turks have died in the hands of Armenian rebels? Did you ever think about the other side of the story? I bet you didn't! How about the sufferings of the Turkish families? It is all tragic but we need to understand that 1915 was not 2005. Times were different back

then; it was the Ottoman Empire, for God's sake. The premodern era and its premodern tragedies (Shafak 2019).

As regards Shafak's stance on the reality of what really happened in the past, the incident related with a djinni is important. Mustafa's elder sister Banu Kazancı who declares herself a soothsayer and who is the master of two djinn, one good (Mrs. Sweet) and one bad (Mr. Bitter), asks her bad djinni if Armenian claims that there was genocide are justified or not because this djinni is very old and therefore the most knowledgeable when it comes to traumatic ends. She has also learned about the rape of Zeliha by Mustafa from this bad djinni. Mr. Bitter is ready to answer her question regarding the Armenian claims, but Banu DOES NOT WANT TO KNOW. This incident can be construed as a desire not to take a definite stand on the Armenian issue. Elif Shafak cannot or does not take a definite stand on the issue and make her omniscient djinni say that either there was or there was not genocide. We witness further examples of this attitude throughout the novel.

Another level in the story is the rape of Zeliha by Mustafa. Rape, which is tantamount to murder, is also symbolic for the killings of 1905. Back in 1905, Armenian rebels killed Turks and members of those families killed Armenians on their march to Syria. Mustafa, being Turkish by his father's line and Armenian by his mother's side, stands for/ represents/ is symbolic of both the Turks and the Armenians who committed these murders. This is not any rape/murder but the rape/murder of a family member with whom the rapist/murderer has lived in the same home for years, thus representing Turks and Armenians who lived peacefully for hundreds of years in the same homeland. Disruption of the microcosmic order, the rape, represents the disruption of the macrocosmic order, the peaceful coexistence of Ottoman Armenians and Ottoman Turks. On the other hand, Mustafa is, at the same time, the embodiment of the Armenians and the Turks who suffered by trying to run away from the responsibility of what they have done. In this respect, each deals with the pain of the trauma by employing different strategies peculiar to them. Turks deny their wrongdoing while Armenians put the whole blame on Turks, denying their responsibility and preferring to savor the cocoon of victimhood.

A further level is that which lies behind the events surrounding Mustafa. For one thing, he is encouraged to kill himself by Banu, his eldest sister, for the atrocity he has committed. Banu puts the *ashure*² containing the potassium cyanide next to his bed, they have a conversation about the identity of Asya's father, and Banu tells

² Ashure: a Turkish dessert made of a mixture consisting of grains, fruit and nuts symbolic of all the food left in Noah's ark when it landed in Mt. Ararat.

him her djinni has revealed everything to her. After a period of deliberation, Mustafa decides to eat the *ashure*. Thus, it is his family that punishes him for what he has done and he pays for his crime with his life. This represents the Ottoman Empire which did not evade the issue but punished the perpetrators who could not get away with what they had done.³ 1673 people who were accused of killings were court-marshaled⁴ and 67 of them were sentenced to death while many were imprisoned. Furthermore, Mustafa voluntarily undertakes to commit “suicide”. This is highly meaningful in that it represents the responsibility for the atrocities committed both by the Turks who killed the Armenians and by the Armenians who killed the Turks, for he has both Turkish and Armenian blood in him. Elif Shafak makes use of a very intelligent strategy here by making Mustafa punished. Thus, she is able to appear to be on both the Turkish side and the Armenian side.

Yet another level is the story of Sushan Stambouljian/Kazanci/ Tchakmakchian. After losing her brother, Yervent on the road to Aleppo, she contracts typhus, a Turkish mother and daughter find and cure her, a horde of bandits take her away and she ends up in an orphanage in Istanbul where her name is changed to Shermin and where Levent Kazanci happens to find her. He marries her because she is the niece of his late master Levon Stambouljian. The couple has a son, Levent Kazanci who is the father of Banu, Feride, Zeliha and Mustafa. Just when Levent is old enough to begin talking, Yervent finds Sushan in Istanbul and gives her the pomegranate brooch which irrevocably reminds her of her real identity, that she is Armenian. Leaving behind a letter explaining her situation and asking for forgiveness, she goes to the United States with her brother and ends up marrying Sarkis Tchakmakchian and raising an Armenian family. She also leaves the pomegranate brooch behind so that it can be given to her son. This is Sushan’s dark secret. She leaves behind a loving husband and a little child who needs her. That little child grows into a bitter and abusive man who is despotic towards his children for he has been denied love and care by his mother and been betrayed. Sushan’s betrayal is the betrayal of the Armenians in the Ottoman Empire, who left to join the enemy ranks during World War I. However, injustice has been done to Sushan by the Turks as well. It was the decision to deport the Armenians that caused her to be left an orphan and deprived of her own kin. If she had not been left an orphan

³ Fugitive soldiers attacked those being deported in gangs and the protection provided was insufficient due to the fact that the Ottoman Empire was fighting in three fronts at the time. Moreover, some of those responsible for protection insulted beat or extorted the emigrants.

⁴ As stated in documents sent to Ministry of Foreign Affairs by Ministry of Internal Affairs on February 19th, March 12th and May 22nd 1916.

would she have done what she did is a question to be asked as well. Elif Shafak is now trying to appear on the side of Armenians who claim to be victims and to make excuses for them.

To counterbalance this attitude Shafak creates another incident in the plot. After Armanoush Tchakmakchian takes a self-scoring test that measures the degree of one's "Armenianness", she feels she needs to find her true identity, and for this purpose, she decides to go to Istanbul, to her step-father's family in order to discover her past. In contrast to this Armenian girl who is unsure of her identity is another character created by Elif Shafak, and it is Aram Martirossian, an Armenian settled very happily in Istanbul and confident of his identity⁵. When Armanoush suggests that he move to America where there are many Armenian communities, thinking Aram may be under Turkish oppression, Aram's response is:

Why would I want to do that, dear Armanoush? This city is my city. I was born and raised in Istanbul. My family's history in this city goes back at least five hundred years. Armenian Istanbulites belong to Istanbul, just like the Turkish, Kurdish, Greek and Jewish Istanbulites do. We have first managed and then badly failed to live together. We cannot fail again (Shafak 254).

Aram can speak Armenian, while Armanoush cannot, which shows the freedom of the atmosphere he was raised in. Thus, with these words coming from the mouth of an Armenian we see Shafak on the side of the Turks who have always allowed Armenians to retain their language, religion and culture, that is, their identity. What is more, Aram is Zeliha's significant other, which shows that Armenians and Turks can and do live together harmoniously like they did before in the Ottoman Empire.

Mustafa is dead and gone. The Armenian question belongs to the past, to the times of the Ottoman Empire, yet bygones cannot be bygones. The bastard remains. This bastard is many things at the same time. It is the bastard of Istanbul. As one of the characters says Istanbul is not a city but a vessel. The people are all passengers there who come and go in clusters. Istanbul is like Noah's ark where *ashure* was made on the last day, and all animals contributed, each by supplying one of the ingredients. Istanbul is a microcosm for the whole world and it has a bastard. This bastard is, above all, illegitimacy, representative of the fact that both what has been done in the past and what is being done today is wrong. It was wrong for the

⁵ It was the Gregorian Armenians that were deported not the others, and they lived in middle Anatolia, not in Istanbul.

Armenians to revolt against the Ottoman Empire when the empire was fighting on three fronts in World War I. It was wrong of the Ottoman Empire to deport women and children on foot to Aleppo. It is wrong of the Armenians to accuse Turks of genocide today and of the Turks to pretend nothing has happened. This bastard is alive. It has to be dealt with, one way or another. The Armenian issue has to be resolved and the time has come for both nations to reconcile.

This is Elif Shafak's stance in the novel. The plot of *The Bastard of Istanbul* is symmetrical⁶. This echoes and accentuates the fact that the Armenian issue has two sides to it, with the Armenians accusing the Turks of genocide and the Turks blaming the Armenians in their effort to defend themselves. The intelligently contrived incidents of the plot swing from one side to the other, never taking a stance on one side. One can ask the question is Elif Shafak aspiring to achieve total objectivity by being unbiased in the face of a historical tragedy, or is she trying to curry favor with both Armenians and Turks by not offending either party? The answer to this question is not an easy one; yet, one thing is for sure. Elif Shafak is a Turkish born writer who divides her time between the US and Turkey. It is only natural for her to identify with both the people of her native land and the Diaspora living in the US and not try to antagonize either one. The most important incident in the book regarding what Elif Shafak really thinks is Banu's incident with Mr. Bitter, the bad djinn who is fully equipped with the knowledge to relieve Banu of her quandary. "I was a vulture... I saw it all... should you want to know what happened... My memory can be yours, master" says Mr. Bitter (Shafak192). This is the closest we get to a verdict of genocide or acquittal in the book. Yet, the creator of the djinn, the omniscient master of the novel does not allow herself to blurt out the so-called "truth" of what really happened in 1905. She makes Banu, half Armenian and half Turkish, tell the djinn to shut up. Banu prays to Allah to grant her the bliss of ignorance or to give her the strength to bear the knowledge. And Shafak, qua Banu, chooses the bliss of ignorance because she does not want to be unhappy with her findings if she truly probes into the truth of the matter. The implication is that the Armenians and the Turks do not really want to know what really happened. In so doing Shafak hopes not only to escape the wrath of both communities but also to enable both parties to use this piece of the plot to their advantage in strengthening their point of view. Had the plot not been constructed the way it was, we could say that Elif Shafak adopts an objective attitude toward the Armenian deportation. Despite her efforts not to take sides but to straddle, Elif

⁶ An incident in the first chapter is counterbalanced in the last chapter, a second in the chapter second from the last, and so on.

Shafak cannot evade criticism from her native land. When this novel was published in Turkey, Shafak was accused by nationalistic lawyers of insulting Turkish identity. Later, the charges were dropped.

Finally, we can argue that Elif Shafak does not have a definite answer as to the course of action the two societies should take either, but in this context, as Sükrü Elekdağ former ambassador to the USA, says in his letter dated April, 16th, 2010 to Barack Obama, “the best course should be, in line with an ethical and even-handed approach, to encourage the parties to bring to light and to clarify the obscure and ambiguous aspects of the conflict between the Ottoman State and the Armenians. This would best be accomplished by employing a common, scientifically disciplined research effort by Turks and Armenians regarding their mutual history and by completely opening their archives to examination for unless the existence of the material and mental elements of the crime as well as its execution with the specific intent have been proven, and unless the perpetration of the crime has been determined by a competent court, a charge of “genocide” leveled against a person or a state has no legal value and only constitutes a defamation. *Nullum crimen sine lege, and nulla poena sine lege* - there is no crime without a law, and no punishment without a law.”

WORKS CITED

Laçiner, Sedat. <http://www.tumgazeteler.com/?a=4459288>

Sarinay, Yusuf. *Ermeni Techiri ve Yargılamalar*, (The Armenian Deportation and the Trials)

içinde Mustafa Çalık (ed.), `Ermeni Soykırımı` İddiaları, (The Armenian Genocide Claims) Ankara: Cedit Neşriyat, 2006, pp.184-190.

Shafak, Elif. *The Bastard of Istanbul*, Penguin Books Ltd., London: 2007.

Kitap Tanıtımı

Book Review

YENİ MEDYA ÜZERİNE: KAVRAMLAR, YAKLAŞIMLAR, UYGULAMALAR

Yeşim ÇELİK^[*]

Manuel Castells, Jessie Daniels, Ahmet El Gody, Matthew Lombard, Jennifer Synder-Duch, Fernando Bermejo, Donald K. Wright, Michelle D. Hinson, Mia Moody (2012). *Yeni Medya Üzerine: Kavramlar, Yaklaşımlar, Uygulamalar (1. Basım)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi İletişim Araştırma ve Uygulama Merkezi (AKİAUM). ISBN: 978-605-4483-06-8. 176 s.

Akdeniz Üniversitesi İletişim Araştırmaları ve Uygulama Merkezi'nin koordinatörlüğünde hazırlanan “Yeni Medya Üzerine: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Uygulamalar” başlıklı kitapta yeni medya platformları farklı toplulukların ve görüşlerin medyada temsili, tahakküm ve karşı tahakküm süreci, izleyicinin üretimi, iletişim eğitimi, reklamcılık ve halkla ilişkiler uygulamaları ekseninde analiz edilmektedir. Manuel Castells, Jessie Daniels, Ahmet El Gody, Matthew Lombard, Jennifer Synder Duch, Fernando Bermejo, Donald K. Wright, Michelle D. Hinson ve Mia Moody'nin yeni medya alanındaki çalışmalarının yer aldığı kitap 7 bölümden oluşmaktadır. Manuel Castells tarafından kaleme alınan birinci bölümde yeni iletişim platformları ekseninde iletişim ve iktidar ilişkileri arasındaki etkileşime odaklanılmaktadır. Sanayi toplumunda bir kaynaktan çok sayıda kişiye giden tek yönlü mesajın kitlesel dağıtımı ile nitelenen kitle iletişim araçları ön planda iken günümüzde iletişimin temelini hem eşzamanlı hem eşzamanlı olmayan, çok sayıda kişiden çok sayıda kişiye giden interaktif mesajların gönderilmesini olanaklı kılan yatay iletişim ağları olduğu belirtilmektedir (s. 22). Medya kuruluşlarının ilgi çekme potansiyeli olan konuları seçmek üzere blogosferleri taradıkları için iletişim akışlarının daha az tek yönlü olduğu ifade edilmekte ve enformasyonun gizlenmesinin ya da manipüle edilmesinin giderek zorlaştığının altı çizilmektedir (s. 28-29). Siyasetin medya politikalarına bağımlı olduğu vurgulanarak yeni medya

Arş.Gör.Dr., Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

platformlarının siyasal arenayı da önemli ölçüde etkilediğine dikkat çekilmektedir. Tahakküm ve karşı tahakküm için verilen mücadelelerin iletişim alanında biçimlendirildiğine işaret edilmektedir (s. 13). Politik seçkinlerin kamuoyunu etkileme sürecinde herhangi bir materyali yaymak konusundaki esnekliği ve hızı nedeniyle yeni iletişim platformlarına önem verdikleri, toplumsal değişim için uğraşan aktörlerin çoğunlukla interneti geleneksel medyanın gündemini etkilemenin yolu olarak kullandığı ifade edilmektedir (s. 29). Yeni iletişim platformlarının toplumsal hareketi kendisiyle, aktörleri ise toplumun büyük kesimiyle bağlantılandıran interaktif ağlar kurduğunun altı çizilmektedir (s. 27). Bu bağlamda, çeşitli toplumsal hareketlerin kendi görüşlerini ifade etmeleri sürecinde içeriğin dolaşımını ve yeniden biçimlendirilmesini olanaklı hale getiren yeni iletişim platformlarının sunduğu olanaklardan farklı toplumsal kesimlere erişimi kolaylaştırdığı için etkin bir şekilde yararlandıklarına dikkat çekilmektedir.

İkinci bölümde çeşitli siyasi gündemleri gizleyerek iddialarını meşrulaştırmak ve kamuoyu nezdinde olumlu bir imaj oluşturmak amacıyla hazırlanmış internet sitelerine odaklanılmaktadır. Jessie Daniels'in çalışmasında bu siteler, paravan internet siteleri olarak nitelendirilmektedir. Paravan internet siteleri, "gizli bir siyasi gündemi kasti olarak perdelemek için yazarlarını gizli tutan veya kendilerini meşru gibi göstermeye çalışan kişi veya grupların yayınladığı siteler" olarak tanımlanmaktadır (s. 48). Geniş bir kitleyi etkilemeyi arzulayan bu internet sitelerinin sol kanattan sağ kanata, çokuluslu kurumsal çıkarlardan küreselleşme karşıtı aktivistlere, kürtaj karşıtlarından siber-ırkçılara kadar çeşitli siyasi gündemleri gizleyebileceğine dikkat çekilmektedir (s. 64). Makalede beyaz ırkın üstünlüğünü savunan paravan internet sitelerinin temel karakteristikleri analiz edilmektedir. Bu bağlamda, yazarlarının belirlenmesi zor veya sahte olması, kendilerini tarafsız bir bilgi kaynağı olarak sunması, siyasi gündemini saklaması ve iddialarını desteklemek için meşru bilgi kaynaklarına bağlanan linkler kullanmasının bu tarz internet sitelerinin temel karakteristikleri olduğu belirtilmektedir (s. 61-62). Bu internet sitelerinin siyasi amaçlarla kullanımının bilgi üretimi ve bilgi kuramı hakkında önemli sorunlar ortaya çıkardığına ve gerçek ile propaganda arasındaki sınırların belirsizleşmesine yol açtığına dikkat çekilmektedir. Bu internet sitelerinin ırkçılık ve irksal eşitlik konusunda daha önce anlaşılmış olgularla ilgili ortak olduğu varsayılan fikirleri sorguladığı vurgulanmaktadır (s. 64). Ayrıca paravan internet sitelerinin ırk eşitliği konusundaki mücadele platformunun alan adı ve arama motorlarına kaymasına neden olduğuna işaret edilmektedir (s. 62). Çalışmada paravan internet sitelerinin ayırt edilmesi için kullanıcılara siteyi sosyal ve politik bağlama yerleş-

tirmeleri önerisinde bulunmaktadır ve dijital medya okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine dikkat çekilmektedir.

Üçüncü bölümde Arap dünyasında yeni bir kamusal alanın oluşumuna odaklanılmaktadır ve Amerika'nın Arap yeni medyasında temsili analiz edilmektedir. Ahmet El Gody tarafından kaleme alınan makalede Arapların kendilerini ifade etmek, tartışmak, ittifak yapmak ve farklı grupların kendilerini nasıl ifade ettiklerini takip etmek için yeni medya platformlarını etkin şekilde kullandıklarına dikkat çekilmektedir. Online medya kuruluşlarının sayılarının artmasının Arap kamusal alanını daha çok aktörün tartışmalara dahil edildiği ve daha önce gündeme getirilmeyen sorunların ele alındığı bir alan haline dönüştürdüğü belirtilmektedir (s. 76). Makalede Amerika'nın imajı, Arap dünyasında en çok okunan haber portalı olarak kabul edilen AlArabiya.net sitesi mesaj panosu örneğinde analiz edilmektedir ve inceleme kapsamında yer alan online platformdaki gruplar veya sosyal ağlar sınıflandırılmaktadır. AlArabiya'nın mesaj panosunda yorum yapan aktörler, araştırma bulgularında dini, milliyetçi ve liberal gruplar olmak üzere üç kategori altında sınıflandırılmaktadır. AlArabiya web sitesindeki mesajların büyük çoğunluğunu dini yorumların oluşturduğu ve bu yorumların dini davaya destek çağrısı ve bir katılım daveti olduğu belirtilmektedir (s. 92). Milliyetçi grupların yorumlarında Amerika'nın Arap doğal kaynaklarını kontrol etmek isteyen bir ülke olarak sunulduğu ifade edilmektedir (s. 93). Liberal grupların yorumlarında demokratik reform için çağrı yapıldığı ancak demokrasinin yurtdışından ithal edilemeyeceğine ve yurtdışından daha fazla özgürlük empoze edilemeyeceğine vurgu yapıldığı belirtilmektedir (s. 91). İnceleme kapsamında yer alan sanal platformda bir ülke olarak Amerika ile Amerika'nın dış politikası arasında bir fark gözetilmediğinin ve Amerika'nın olumsuz imaj ve anlamlarla ilişkilendirildiğinin altı çizilmektedir (s. 93). Çalışmada AlArabiya.net sitesinin mesaj panosunda Amerika'nın bölgedeki politikasının ve tutumunun eleştirildiğine işaret edilmektedir.

Matthew Lombard ve Jennifer Synder Duch tarafından kaleme alınan dördüncü bölümde yeni iletişim teknolojileri ve reklam endüstrisi arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerine paralel olarak reklamcılık alanında dönüşümler meydana geldiğine dikkat çekilerek dijital platformların yeni olanaklar sunarken reklam alanında çalışan profesyoneller için yeni zorluklar yarattığı belirtilmektedir. Bu kapsamda, yeni iletişim teknolojilerine paralel olarak hızla gelişen ve tüketicilere ürün ve hizmetlerle ilgili geniş bir dizi seçenek sunan interaktif reklamcılık üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede, varlık kavramıyla, interaktif ilişki ile varlık ve varlık ile ikna arasında olduğu varsayılan bağlantılarla ilgili akademik bilgi birikiminin dijital platformlarda etkili reklamcılık tek-

niklerinin geliştirilmesi sürecinde yol gösterici bir nitelik taşıyabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, interaktif ilişki algısının oluşmasında hangi faktörlerin daha önemli olduğu irdelenmektedir. Mecranın temel karakteristiklerinin, içeriğin ve kullanıcının yaş, cinsiyet, mecrayla önceki deneyimlerinin interaktif ilişki algısının oluşmasında belirleyici olan faktörler olduğu vurgulanmaktadır (s. 104). Tüketicileri ürün ve hizmetleri satın almaya ikna etmek için reklamları belirli demografik ve psikografik özelliklerdeki grupları hedefleyerek tasarlanmanın ötesine geçilmesinin önem kazandığı ifade edilmektedir (s. 97). Reklamların ikna edici olmasında tanıtımı yapılan ürün ve hizmetlerle ilgili deneyim imkanı sunulmasının ve reklamın tüketicinin katılıp ilgilendiği bir deneyim olduğu daha kişiselleştirilmiş reklamlar yaratılmasının önemine işaret edilerek interaktif reklam tasarımı konusunda öneriler getirilmektedir.

Beşinci bölümde izleyici üretim süreci, ölçüm prosedürlerindeki dönüşüm ve izleyici ölçümünün işlerliğini sağlayan ücretlendirme modelleri karşılaştırmalı ve tarihsel bir bakış açısıyla irdelenmektedir. Fernando Bermejo tarafından kaleme alınan çalışmada radyo ve televizyon mecrası ve yeni medya platformları ekseninde izleyici üretim sürecine odaklanılmaktadır. Bu çerçevede, izleyici ölçümüne odaklanan endüstrinin ticari medya sistemlerinin işleyişindeki konumunun değişmeye başladığına dikkat çekilmektedir. Dijital platformlarda izleyicileri ölçmek amacıyla radyo ve televizyon mecrasındaki izleyici ölçüm modelinin kullanıldığı ancak radyo ve televizyon yayıncılığı için kullanılan standart ölçüm modelinin internet reklamcılığı alanında özellikle de arama motoru reklamcılığında geçerliliğini kaybettiği ifade edilmektedir (s. 132). Arama bazlı reklamcılıkta maruz kalmanın ölçüsü olarak izleyicinin ilgisinin yerine ikame edilen izleme süresinin değil kişilerin ilgileri, ihtiyaçları veya özelemlerinin temsilcisi olarak aramalarda kullanılan sözcüklerin alındığı vurgulanmaktadır (s. 133). İzleyicinin yaptığı özgün işin değişmeye veya en azından daha da karmaşık hale gelmeye başladığına, yeni medya platformlarında reklamı izleme ediminin izleyicinin gerçekleştirdiği yegane edim olmadığına ve dijital platformlarda tıklama, reklamverenlerin sitelerinde zaman harcanması gibi edimlerin önem kazandığına dikkat çekilmektedir (s. 132). Çalışmada interaktif reklamcılık alanında performansa dayalı modellerin ön plana çıktığına işaret edilmektedir.

Altıncı bölümde sosyal medya platformlarının halkla ilişkiler uygulamaları üzerindeki etkisini uluslararası ölçekte analiz eden araştırmanın dördüncü yıllık raporu sunulmaktadır. Donald K. Wright ve Michelle D. Hinson tarafından yürütülen çalışmada halkla ilişkiler endüstrisinde farklı görevlerde çalışan profesyonellerle yapılan, Arthur W. Page Derneği, Uluslararası Halkla İlişkiler Derneği gibi

kurumlardan ve Halkla İlişkiler Enstitüsü'nün başışçı, görev-gücü ve komisyon üyelikleri listelerinden rastlantısal olarak toplanan örnekleme elektronik posta yoluyla gönderilen anketin sonuçlarına yer verilmektedir. Yazarlar tarafından daha önce gerçekleştirilen yeni iletişim teknolojilerinin halkla ilişkiler uygulamaları üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalarda halkla ilişkiler uygulayıcılarının “yeni teknolojilerin gelişmesinin geniş bir yelpazedeki stratejik önem taşıyan kamulara çoğunun çeşitli iç ve dış izleyicilerle etkili iletişim kurmak için kullandıkları dinamik bir yeni medya sağlayarak onlara ciddi bir güç kazandırdığı”nı düşündüklerine işaret edilmektedir (s. 141). Katılımcıların çoğunun sosyal medyanın geleneksel haber medyasını tamamladığı ve blogların ve sosyal medyanın geleneksel medyadaki içeriği etkilediği yönünde görüş belirttiğine dikkat çekilmektedir (s. 160). Bununla birlikte, tutarlılık, güvenilirlik, doğruyu söyleme ve etik olma açısından geleneksel haber medyasının bloglar ve sosyal medyadan daha yüksek puanlar aldığı vurgulanmaktadır (s. 140). Çalışmanın açık uçlu sorularına verilen yanıtlarda halkla ilişkiler alanında çalışan profesyonellerin bloglar ve sosyal medyanın halkla ilişkileri kurumlarla kamuları arasında doğrudan iletişim kanalları açmak suretiyle çift yönlü iletişimden faydalanmaya olanak sağladığını ifade ettiğinin altı çizilmektedir (s. 161). Bloglar ve sosyal medyanın çeşitli konuların tartışılması için platform sunarak şirketlerin kendi ürün ve hizmetleri hakkında kamuların ve tüketicilerin neler söylediğini hızlı bir şekilde öğrenmesine ve farklı toplumsal kesimlere -özellikle de gençlere- uygun maliyetle doğrudan erişime imkan verdiğini ifade ettiği vurgulanmaktadır (s. 161). Makalede halkla ilişkiler alanında çalışan profesyonellerin blogların ve sosyal medyanın kurumların kamularla iletişim kurma biçimini değiştirdiğini vurguladıklarına işaret edilmektedir.

Yedinci bölümde sosyal medya platformlarının iletişim eğitimi alanında kullanımının getireceği yararlar tartışılarak dergi yazarlığı, muhabirlik, halkla ilişkiler, medyada azınlıklar gibi derslerde yararlı olabilecek proje örnekleri sunulmaktadır. Mia Moody'in tarafından kaleme alınan çalışmada kullanıcıların bilgiyi eşzamanlı olarak paylaşmasını mümkün kılan sosyal medya platformlarının eleştirel tartışmaları özendirme, nefret gruplarının sosyal medyada yaygınlığını tartışmak veya ırkla ilgili grupların amaçlarını ve hedeflerini kıyaslamak için kullanılabilmesi belirtilmektedir (s. 168). Öğrencilerin eleştirel düşünme ve yazma becerilerinin geliştirilmesi amacıyla bloglardan yararlanılabileceği, günümüz eğitimleri hakkında blog hazırlayan öğrencilerin okuyucu yorum ve görüşlerini alarak farklı bakış açılarını bütünleştirebileceği ifade edilmektedir (s. 169). Bunun yanı sıra, Twitter'ın takipçilerin e-postalarını kontrol etme gereksinimi duymadan güncellemeyi alabilme özelliğinin tüm sınıfa bir metin iletisi göndermek isteyen

akademisyen veya öğrenciler için kullanışlı olabileceği, farklı medya kuruluşlarının olayları nasıl yansıttığının incelenmesinin ve bir olayın farklı medya kuruluşlarında nasıl çerçeveslendirildiğine ilişkin karşılaştırma yapılmasının öğrencilerin eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerine katkıda bulunacağı belirtilmektedir (s. 169-170). Bununla birlikte, sosyal medyayı geleneksel derslerle bütünleştirirken yukarıdan aşağı tek yönlü bir eğitim yönteminin benimsenmemesi ve sosyal medya platformlarının iletişim eğitiminde kullanımı konusunda öğrencilerin görüşlerinin alınması gerektiğine, çok fazla video kullanmanın görsel materyaller içermeyen dersler kadar etkisiz olduğuna, ders kitaplarının sosyal medya alıştırmaları içeren ucuz yardımcı kaynaklarla takviye edilebileceğine dikkat çekilmektedir (s. 175). Çalışmada sosyal medya platformlarının, video sunumlarının, konuk konuşmacıların etkin bir şekilde kullanıldığında diyalogu özendirceğine ve öğrencilerin hem kendi görüşlerini paylaşarak hem de geribildirimde bulunarak tartışmalara aktif bir şekilde katılmalarına katkıda bulunacağına işaret edilmektedir.

Yeni iletişim platformlarının temel karakteristikleri ile yeni iletişim platformları ve toplumsal dönüşüm arasındaki etkileşime odaklanan “Yeni Medya Üzerine: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Uygulamalar” başlıklı kitap, ele aldığı konuyu farklı kuramsal perspektiflerden kapsamlı bir şekilde analiz ederek iletişim alanında yürütülen akademik çalışmalara önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu kitap, tahakküm ve karşı tahakküm için verilen mücadelede yeni iletişim platformlarının konumu ve farklı toplulukların ve görüşlerin medyada temsili konusunda önemli açılımlar sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, izleyici üretim sürecini ve ölçüm prosedürlerindeki dönüşümü karşılaştırmalı ve tarihsel bir bakış açısıyla irdelerken yerleşik varsayımları sorgulayarak yeni açılımlar sağlamaktadır. Bu çalışma, yeni iletişim platformlarının kurumlar ile kamuları arasındaki iletişim kurma biçimini, reklam endüstrisini, izleyici üretim sürecini ve iletişim eğitimini nasıl dönüştürdüğünü irdelerek ve bu alanlardaki yeni eğilimlere işaret ederek akademik bilgi birikimine önemli katkılarda bulunmaktadır.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAZIM VE YAYIN KURALLARI

Yayın Kuralları

1. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan süreli bir dergidir.
2. Dergide, Sosyoloji, *Türk Dili ve Edebiyatı*, *Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi*, *İlköğretim*, *Türkçe Eğitimi*, *Tarih*, *Coğrafya*, *Eğitim Bilimleri*, *Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik*, *İktisat ve İşletme*, *Kamu Yönetimi*, *Maliye*, *Beden Eğitimi ve Spor ve Yabancı Diller Anabilim Dalları*’nı ilgilendiren konulardaki özgün ve nitelikli makaleler ile kitap tanıtım ve eleştirileri ile örnek olay çalışmaları yayımlanabilir.
3. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi hakemli bir dergidir. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen ve editörlerin ön değerlendirmeye aldığı çalışmalar, içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme gönderilir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlidir. Hakemlerden olumlu rapor alamayan makaleler yayımlanmaz ve yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli sorumluluk kabul edilmez. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar ise gerekli değişiklikler için yazar(lar)na geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır.
4. Dergide yayımlanacak olan eserler daha önce bir başka dergide yayımlanmamış, yayımlanmak üzere gönderilmemiş ya da yayım için kabul edilmemiş olmalıdır. Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.

5. Çalışma, editörlere 1 nüsha halinde elektronik ortamda sunulmalıdır. Makalenin elektronik ortamda gönderilebilmesi için, sisteme üye olunmalı ve kullanıcı girişi yapılmalıdır. Kullanıcı girişi yapıldıktan sonra sol Menüde çıkan “Makale Gönder” bağlantısı kullanılarak makale sisteme kayıt edilir.
6. Dergide yayımlanan eserlerdeki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazara aittir.
7. Eserin yayımlanmasına karar verilmesi durumunda yazarlar yayın haklarını Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’ne devretmiş olurlar.
8. Dergide Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca eserler yayımlanabilir.

Yazım Kuralları

1. Çalışmanın başlığı büyük harfle ve sayfanın ortasına gelecek şekilde “Times New Roman” yazı karakteriyle 14 punto ve bir aralıkla “koyu” olarak yazılmalıdır. Başlığın hemen altında İngilizce karşılığı koyu ve küçük harflerle yer almalıdır. Ana başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları, akademik unvanlarıyla birlikte yazılmalı ve çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm) adları ise (*) işaretiyle dipnot şeklinde sayfanın alt kısmında verilmelidir. Yapılan çalışma herhangi bir kurum tarafından destek görmüşse, makalenin ana başlığının son kelimesi üzerine (*) konularak destek veren kurumun adı aynı sayfada dipnot olarak verilmelidir.
2. Dergiye gönderilecek çalışmalar, Apple Mac Word 5.1 veya Ms Word Windows 95 ve üstü programla yazılmalıdır.
3. Makalenin yazarı, adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli; kendisiyle doğrudan iletişim kurulabilecek açık adres, telefon numarası ve elektronik posta adresini vermelidir.
4. Metin yazımı, A4 boyutundaki kağıda Times New Roman karakteriyle 1.5 aralıklı olarak 11 puntuyla ve 2.5 cm. kenar boşluklarıyla yazılmalıdır. Çalışma, giriş bölümüyle başlamalı, burada yazının hipotezi ortaya atılmalı, Gelişme bölümü (ana ve alt başlıklarla desteklenebilir) veri, gözlem, görüş, yorum ve tartışmalardan oluşmalı, sonuç bölümünde de varılan sonuçlar, önerilerle desteklenerek açıklanmalıdır.
5. Aday makalede, başlıktan sonra bir aralık ve dokuz puntuyla her biri 400 kelimeyi geçmeyen ve beş ana alt başlıktan oluşan Türkçe ve İngilizce yapılandırılmış

özler bulunmalıdır. Yapılandırılmış özler: görgül araştırmalar için; *Problem Durumu, Araştırmanın Amacı, Yöntem, Bulgular ve Sonuçlar, Öneriler*; diğer çalışmalar için; *Araştırmanın Temelleri, Araştırmanın Amacı, Veri Kaynakları, Ana Tartışma ve Sonuçlar* başlıklarını içermelidir.

Yapılandırılmış özün altında 1 satır boşluk bırakılarak en az 3 anahtar kelime verilmelidir. Anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır.

6. Bölüm başlıkları büyük harfle, alt başlıklar küçük harfle ve koyu olarak yazılmalıdır. Numaralandırma 1, 1.1, 1.2, 1.3 şeklinde olmalıdır.

Örnek:

3. *Yöntem*

3.1 *Veri Toplama Teknikleri*

7. Çizelge, grafik, resim vb. derginin sayfa boyutları dışına taşmamalı ve bunların hazırlanmasında Times New Roman 8 puntodan küçük yazı kullanılmamalıdır. Çizelge, grafik, resim vb.lerine sıra ile numara ve başlık verilmelidir. Kaynak ve gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlar ve kısaltmalar, şekil ve çizelgelerin hemen altında gösterilmelidir. Çizelge vb. metin dışında ayrı olarak hazırlanmalı ve metin içinde yerleştirileceği yer aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

Tablo 1 buraya

8. Dergiye gönderilecek çalışmalar otuz sayfayı aşmamalıdır.

9. Kaynaklar APA (American Sociological Association) standartlarına uygun olarak verilmelidir.

1. Göndermeler

a. Tek Yazarlı

- Yazarın adı ifadenin bir parçası değilse cümlenin sonunda yer alır.

Örnek: Bilgisayar okuryazarlığı, bir dildeki okuryazarlıkla eş anlamlı olarak, bir dili kullanma, okuma ve yazma yeteneği olarak tanımlanabilir (Leuhramann,1991).

- Yazarın adı ifadede geçiyorsa ismin hemen yanında yer alır.

Örnek: Leuhmann (1991), bilgisayar okuryazarlığını, bir dildeki okuryazarlıkla eş anlamlı olarak, bir dil kullanma, okuma ve yazma yeteneği olarak tanımlar.

b. İki Yazarlı

- Yazarların adı ifadenin bir parçası değilse cümlenin sonunda, ifadede geçiyorsa hemen yanında yer alır.

Örnek: There is some evidence that these reserches are supported (Berkowitch ve Underwood,1992)

c. Üç-Beş Yazarlı

- İlk göndermede yazar soyadları eserdeki sıraya göre verilir.

Örnek: Bu alanda yapılan araştırmalar (Özhan, Tonta, Özoğul ve Özturun, 1999) göstermiştirki...

There is some evidence that these findings are supported (Oishi, Diener, Lucas & Suh,1992)

- Aynı eserde ikinci ve daha fazla kez gönderme yapmak gerekirse sadece ilk yazarın soyadı yazılır, diğerleri için Türkçe makalelerde “ve diğer.”, İngilizce makalelerde “et al.” kısaltması kullanılır.

Örnek: (Özhan ve diğer.,1999)

(Oishi et al., 1992)

d. 6 ve Daha Fazla Yazarlı

- Sadece ilk yazarın soyadı “ve diğer./et al.” kısaltması kullanılır. Bibliyografyada kısaltma kullanmaksızın tüm yazarların isimleri yazılır.

Örnek: (Aydın ve diğer., 1997). (Underwood et al., 1993).

e. Kurum Yazarlı

- İlk göndermede kurumun açık adı, anında kısaltması ve tarih verilir.

Örnek: (Türk Standartları Enstitüsü [TSE],1999)

(Further Reduction Unit [FEU], 1998)

- İkinci ve daha sonraki göndermelerde sadece kısaltma ve tarih verilir.

Örnek: (TSE, 1999) (FEU,1998)

f. Yazarı Olmayan Eser

- Yazarı olmayan yayınlara, eser adıyla gönderme yapılır. Eser adı kısaltılır.

Örnek: (“Computer Literacy Handbook”, 1997).

g. Aynı Soyadını Taşıyan Birden Fazla Yazar

- Aynı soyadını taşıyan yazarları birbirinden ayırmak için adlarının baş harfleri de kullanılır.

Örnek: G.Underwood (1998) ve J.D. Underwood (1999) araştırmalarında bu konuya değinmiştir.

h. Aynı Yazarın Aynı Tarihli Birden Fazla Eseri

- Yayın tarihine bir harf eklenerek ayırım sağlanır.

Örnek: (Underwood,1998a)

(Underwood,1998b)

i. Birden Fazla Yayına Aynı Anda Gönderme

- Yazar soyadına göre alfabetik sıra izlenir.

Örnek: Bu konuda yapılan araştırmalar (Aşkar, 1997; Erden, 1996; Sanemoğlu, 1996) göstermiştir ki...

2. Alıntılar

Alıntılar çeşitli biçimlerde olabilir. Aşağıda bazı alıntı şekillerine örnek verilmiştir. Eğer alıntı yapılan metinde bazı sözcükler atlanıyorsa bu durum üç nokta (...) kullanılarak belirtilir.

Örnek: Eğitimi çeşitli şekillerde tanımlamak mümkündür. Örneğin, Ertürk (1998) eğitimi, “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişiklikler meydana getirme süreci” olarak tanımlanıyor(s.12).

Örnek: “Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişiklik meydana getirme sürecidir. Kültürlemenin belli bir çeşidi olduğunu söylediğimiz eğitim, yani kasıtlı kültürleme ile kasıtsız kültürleme bir arada ve birbirini etkileyerek vuku bulmaktadır” (Ertürk, 1998, s.12-13).

3. Kaynakçanın Düzenlenmesi

a. Kitap

Bulunması gereken bilgi:

- Yazarın adı (soyadı, adının baş harfi)
- Yayın tarihi (ayraç içinde)
- Eser adı (altı çizilerek veya italik; İlk harf büyük, diğer harfler küçük)
- Basım kaydı (ayraç içinde; birinci basımlar belirtilmez.)
- Yayın yeri (ardından: gelir)
- Yayınevi

Çeşitli Örnekler

Tek Yazarlı: Güvenç, B. (1979). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi.

İnan,F. (1997). Uzman Sistemler. (3.Basım).İstanbul: Kök Yayınevi

Çok Yazarlı: Fidan, N. Ve erden M. (1986). Eğitim bilimine Giriş. Ankara: Kadioğlu Matbaası

Editörü Olan Kitap: De Vaney, a., Stephan, G. Ve Ma, Y. (Ed.). (2000).New York: Peter Lang

Kurum Yazarlığı Olan Kitap: Türk Standartlar Enstitüsü. (1992). Toplam Kalite. Ankara: Türk Standartlar Enstitüsü.

b. Makale

Bulunması gereken bilgi:

- Yazar adı (soyadı, adı)
- Yayın tarihi (ayraç içinde)
- Makale adı
- Dergi adı (altı çizilerek veya italik)
- Cilt numarası
- Sayısı
- Sayfa Numaraları

Çeşitli Örnekler

Dergi:

Akman Y. Ve Korkut, F. (1993). Umut Ölçeği Üzerine Bir Araştırma. Eğitim Fakültesi Dergisi, 9 (2), 193-203.

Acun, R. (2000). İnternet ve Telif hakları. Bilgi dünyası, 6 (3), 56-73.

Gazete:

Aydın, C. (13 ocak 1999). Bilgisayarlar ve İletişim. Radikal. S.4.

c. Diğer Basılı Kaynaklar

Ansiklopedi:

Donanım. (1998). Bilgi Dünyasına Yolculuk (2.Basım Cilt 15, ss. 413-418). Ankara: 3B Yayıncılık.

Rapor:

Draude, B. Ve Brace, S. (1998) Assessing The Impact Of technology On Teaching and Learning: Student Perspectives. (HMMS Report. No.81). Washington, DC: U.S. Department of Education .

Tezler:

Wilfley, D.E. (1989). Interpersonal Analysis of Bulimia. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Missouri, Colombia.

Yağcı, E. (1997). Sınıf İçi Demokratik Öğretimin Öğrenci Erişisi ve akademik Benlik Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

d. Elektronik Kaynaklar: Web Sitesi:

Bulunması Gereken Bilgi:

- Yazar adı (soyadı, adı)
- Yayın tarihi veya son gözden geçirilme tarihi (ayraç içinde)
- Belgenin adı
- URL (Üçgen ve ayraç içinde)
- Erişim tarihi (bizim bu sayfaya eriştiğimiz tarih, ayraç içinde).

Kişisel Web Sitesi:

Öztürk, S. (24 Ekim 1999). Homepage.

<<http://www.english.eku.edu/PELLEGR/personal.htm>> (1997 November 12).

Genel Web Sitesi:

Shade, L. R. (1994, February 14). Gender Issuesin Computer Networking.

<<http://www.mit.edu:8001/people/sorakin/women/Irs.html>> (1997, November 26)

Elektronik Kitap:

Darwin, C. (1845; 1997, June). The Voyage of the Beagle. Project Gutenberg.

<<ftp://uiarchieve.cso.uiuc.edu/pub/etext/Gutenberg/etext97/vbgle10.txt>> (1997, November 26).

Elektronik Mesaj:

Franke, N. <franke@lnl.gov> (1996, April 9). SoundApp 2.0.2 [Personal mail]. (1996, May 3).

V. Dipnotlar

Araştırmayı destekleyen kuruluşlarla ilgili ya da yazarın özel bilgiler verebilmesi amacıyla kullanılır. Yazılarda dipnotlarına yer vermektten olabildiğince kaçınılması ve burada söyleneceklerin metin içinde özümlemesi tercih edilmelidir. Ancak zorunlu olarak dipnot verilmesi gereken yerlerde italik rakam kullanılmalı, aynı sayfanın sonunda ana metinden sonra bir çizgiyle ayrılmış olarak yazılmalıdır.

VI. Şekiller

Diyagram ve grafikler beyaz bir kağıt üzerine basılabilecek nitelikte 13*18 cm'den büyük olmayacak şekilde çizilmiş olmalı, mikograflar, radiograflar ve fotoğraflar siyah beyaz parlak kağıda basılmış olmalıdır. Bütün şekillerin bir numarası ve alt yazısı olmalı kaynak kullanılmış ise parantez içinde şekil altına yazılmalıdır.

VII. Tablolar

Tablo yazısı üstte solda numara gelecek şekilde yazılmalı ve içeriği tablo numarasının altında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablolar metin içinde tablo numarasıyla (ör. Tablo 3.1'de görüldüğü gibi...) verilmelidir.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

ISSN 1301-5265 • CİLT 15 - SAYI 28 ARALIK 2012

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ